

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

MOĞOLLARDA PSİKOLOJİK HARP VE İŞKENCE TEKNİKLERİ

Yüksek Lisans Tezi

OZAN KÖKLÜNAR

AMASYA
Haziran-2021

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

MOĞOLLARDA PSİKOLOJİK HARP VE İŞKENCE TEKNİKLERİ

Hazırlayan
Ozan KÖKLÜNAR

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Mustafa ŞAHİN

AMASYA-2021

TEZ ONAY SAYFASI

Ozan KÖKLÜNAR tarafından hazırlanan Moğollarda Psikolojik Harp ve İşkence Teknikleri başlıklı bu çalışma, 22/06/2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği ile başarılı bulunarak kabul edilmiştir.

Jüri

İmza

Danışman: Doç. Dr. Mustafa ŞAHİN

Üye : Dr. Öğrt. Üyesi Ahmet YILMAZ

Üye : Dr. Öğrt. Üyesi Zekiye TUNÇ

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen üyelere ait olduğunu onaylıyorum. / /2021

Doç. Dr. Nevzat AYDIN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Tezimin içerdiği yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı ve bu tezi Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden başka bir bilim kuruluşuna akademik gaye ve unvan almak amacıyla vermediğimi; tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin ortaya çıkması durumunda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 22/06/2021

Ozan KÖKLÜNAR

ÖZET

MOĞOLLARDA PSİKOLOJİK HARP VE İŞKENCE TEKNİKLERİ

Ozan KÖKLÜNAR

Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Haziran / 2021

Danışman: Doç. Dr. Mustafa ŞAHİN

Orta Çağ'da devletler, varlıklarını korumak amacıyla yoğun şiddet içeren politikalar kullanıyorlardı. Şiddet, savaş ve ölüm bu çağda en çok rastlanılan olgulardı. Ulusların ve devletlerin varlıklarını korumaları bu üç olguyla ilişkiliydi.

Bu çağın önemli askerî potansiyele sahip uluslarından Moğollar 13.Yüzyılda Cengiz Han'ın önderliğinde güçlenerek dünya tarihinde şiddet dolu hatıralar bırakan bir imparatorluk meydana getirdiler. Bu askerî yönüyle ön plâna çıkan bir korku imparatorluğuydu. Cengiz Han'ın inşa ettiği imparatorluğun isminin korku ve ölüm kelimeleriyle birlikte anılmasının nedeni ise Orta Çağ şartları gereği uygulanmış olan stratejilerdir. Moğolların Gizli Tarihi'nde Moğolların yüzyıllardır başka uluslar tarafından saldırılara ve hakaretlere maruz kaldıklarından, onları bu durumdan kurtaracak bir han beklediklerinden bahsedilir. Beklenen kutlu han olduğu iddiasıyla ortaya çıkan Cengiz Han hem Moğolların hem de rakip ulusların korkularını kullanmakta başarılı olmuştur. Bu noktada anahtar terim ulusal onur kavramıdır. Moğolların yüzyıllarca saldırı ve hakarete maruz kalmaları onların onurlarını zedeleyen bir durumdur. Ayrıca topluma mal olmuştur. Cengiz Han'ın hükümleri, etkileyici konuşmaları ve savaş stratejileri de uzun zamandır zedelenmiş olan ulusal onur etrafında şekillenmiştir. Cengiz Han Moğolları önceki yıllarda olduğu gibi zayıf bir duruma düşmemek için savaşma, zafer kazanma ve fethetme yönünde harekete geçirmişti. Moğol ulusu zafer kazandıkça güçlenecek ve ataları gibi zayıf olmayacaktı. Kendi ulusunu korkularından beslenerek motive eden ve durdurulamaz bir savaş potansiyeli kazandırırken, düşmanlarını korkutmayı ve korkularından istifade etmeyi tasarlamıştı. Cengiz Han bu amaçla pek çok psikolojik harp stratejisi geliştirdi ve savaşlarda kullandı.

Cengiz Han'dan sonra tahta çıkan Moğol hanlarının çoğu da tıpkı onun gibi Karadeniz'in kuzeyinden Anadolu'ya, İran'dan Çin'e kadar uzanan bu büyük imparatorluğu idare etmek için insan psikolojisini etkin bir biçimde kullandılar. Hâkimiyet algısını güçlü tutmak ve itaat kültürü oluşturmak amacıyla gerek düşmanın gerek savaşın şartlarına göre tasarlanan psikolojik harp stratejileri uyguladılar. Hâkimiyet ve itaat kazanma politikalarının merkezine korkuyu alan Moğolların kullandıkları psikolojik harp stratejileri beraberinde pek çok işkence tekniğini de getirdi.

Bu alışmada Moğolların kullandıkları psikolojik harp stratejilerinin ve yaptıkları işkencelerin insanların üzerindeki etkisi incelenmiş, imparatorluğun idaresindeki yeri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Moğol, Psikolojik harp, Işkence, Savaş, Strateji.

ABSTRACT

PSYCHOLOGICAL WARFARE AND TORTURE TECHNIQUES IN MONGOLS

Ozan KÖKLÜNAR

Amasya University, Institute of Social Sciences

Department of History, M.A., June / 2021

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

In the Middle Ages, states used violent policies to protect their existence. Violence, war, and death were the most common phenomena in this age. The preservation of nations and states was associated with these three phenomena.

Mongols, one of the nations of this age with significant military potential, grew stronger in the 13th century under the leadership of Genghis Khan and formed an empire that left violent memories in world history. It was an empire of fear that stood out with its military side. The reason why the name of the empire built by Genghis Khan is associated with the words fear and death is the strategies applied in accordance with the conditions of the Middle Ages. In the Secret History of the Mongols, it is mentioned that the Mongols were subjected to attacks and insults by other nations for centuries and that they were waiting for an inn to save them from this situation. Genghis Khan, who claimed to be the holy inn expected, was successful in using both the fears of the Mongols and the fears of rival nations. The key term at this point is the concept of national honor. The fact that the Mongols were attacked and insulted for centuries is a situation that damaged their dignity. It has also cost society. Genghis Khan's rulings, impressive speeches, and war strategies are also shaped around long-damaged national dignity. He motivated the Mongols to fight, triumph and conquer, in order not to fall into a weak situation as in previous years. The Mongolian nation would grow stronger as it triumphed and not be weak like their ancestors. He designed to frighten his enemies and take advantage of their fears while giving his own nation an unstoppable war potential that motivates and feeds on its fears. Genghis Khan developed many psychological warfare strategies for this purpose and used them in wars.

Many of the Mongol khans who ascended the throne after Genghis Khan, just like him, used human psychology effectively to govern this great empire that stretched from the north of the Black Sea to Anatolia, from Iran to China. They applied psychological warfare strategies designed according to the conditions of both the enemy and the war in order to keep the perception of domination strong and to create a culture of obedience. The psychological warfare strategies used by the Mongols, who placed fear at the center of their policies of domination and obedience, brought with them many torture techniques.

In this study, the psychological warfare strategies used by the Mongols and the effects of their torture on people were examined and their place in the administration of the empire was evaluated.

Keywords: Mongol, Psychological Warfare, Torture, War, Strategy.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın hazırlanmasına ilham veren olay Moğolların Meyyâfarikîn kuşatmasıdır. Meyyâfarikîn’de yaşananlar Moğolların insan psikolojisini yönlendirme yeteneğine dair fikir vermiş, bu fikir de Moğolların askerî ve siyasî başarılarında psikolojik harbi nasıl kullandıklarına dair bir çalışma hazırlama gereksinimi doğurmuştur.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde psikolojik harp ve işkence kavramları açıklanmış, bu kavramların bağlantılı olduğu hususlar değerlendirilmiştir. İkinci bölümde Moğolların uyguladığı psikolojik harp stratejileri tarihî vakalar ışığında incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Moğolların hangi işkence tekniklerini kullandıkları değerlendirilmiş olup, bu işkencelerin hangi amaca yönelik kullanıldıkları tartışılmıştır.

Yüksek lisans eğitimim süresince her türlü desteğini üzerimden esirgemeyen, kalemimi daha iyi kullanmamı sağlayan ve bana daima yol gösteren kıymetli danışmanım Doç. Dr. Mustafa ŞAHİN’e teşekkür ederim.

Çalışmam süresince yanımda olup, maddî ve manevî desteklerini üzerimden eksik etmeyen kıymetli aileme, araştırmalarım sırasında bana daima moral veren kıymetli arkadaşlarım Eray İSKENDER, Zuhâl AYMANDİR ve Umut YOLSEVER’e desteklerinden ötürü teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR DİZİNİ	xi
KAYNAKLAR	xii
GİRİŞ.....	1
1. Psikolojik Harbin Tarihçesi ve Bazı Psikolojik Harp Stratejileri	1
2. İşkencenin Tarihçesi, Antik Çağ ve Orta Çağ'da Kullanılmış Bazı İşkence Teknikleri ...	6

I.BÖLÜM

1. PSİKOLOJİK HARP VE İŞKENCE KAVRAMLARI	10
1.1. Psikolojik Harp ve İlişkili Olduğu Kavramlar	10
1.1.1.Psikolojinin Tanımı	10
1.1.2.Psikolojik Harbin Tanımı	10
1.1.3.Propaganda Kavramı	12
1.1.3.1.Propagandanın Tanımı, Amacı ve Bazı Propaganda Örnekleri	12
1.1.3.2.Propaganda Çeşitleri	13
1.1.4.İstihbarat ve Casusluk	14
1.1.5. Psikolojik Harekât	22
1.1.6. Psikolojik Faaliyet	23
1.1.7. Psikolojik Hedef	24
1.1.8. Strateji ve Taktik.....	24
1.1.9. Empati	25

1.1.10. Kitlesele İ Düşman	26
1.1.11. Liderin Karizmasının ve İkna (Hitabet) Yeteneğinin Psikolojik Harp Açısından Önemi	27
1.1.12. Pygmalion Etkisi (Kendini Gerçekleştiren Kehanet)	31
1.1.13. Golem Etkisi	32
1.1.14. Tren Etkisi	33
1.1.15. Öğrenilmiş Çaresizlik	33
1.1.16. Psikolojik Savaşın Amacı ve Uygulanması (Psikolojik Savaşın İlişkili Olduğu Kavramların Koordineli Şekilde Değerlendirilmesi)	33
1.2. İşkence	35
1.2.1. İşkencenin Tanımı	35
1.2.2. İşkencenin Nedenleri ve Meşrûlaştırılması	36
1.2.3. İşkence Çeşitleri	36
1.2.3.1 Fiziksel İşkence	36
1.2.3.2. Psikolojik İşkence	37

II. BÖLÜM

2. MOĞOLLARIN PSİKOLOJİK HARP STRATEJİLERİ	39
2.1. Savaş ve Katliamın Psikolojik Etkilerini Kullanarak Korku Yaratmak	39
2.2. Lideri Aşağılamak	104
2.3. Sayı Aldatmacası	106
2.4. Düşmanı Hata Yapması İçin Cesaretlendirmek	109
2.5. İnsan Başlarından Kuleler Yapılması	114
2.6. Büyü ve Büyücüleri Kullanmak	116
2.7. Millî Bilinci Kullanmak	121
2.8. Kılık Değiştirmek	122
2.9. Düşmanın Üzerine Ceset Fırlatmak	122
2.10. Doğadaki Hayvanları Damgalamak	123

2.11. Sahte Mektuplar	124
2.12. Mezarlara Zarar Vermek	125
2.13. Ganimet ve Ödüllendirme	126
2.14. Dinleri, Dinî Sembolleri ve Din Adamlarını Kullanmak	131
2.14.1. Dinleri ve Din Adamlarını Kullanmak	131
2.14.2. Dini Sembolleri Kullanmak	142
2.15. Kaynar Suya Atmak	142
2.16. Liderlerin Ölümünü Kullanmak	143
2.17. Dublör Kullanmak	145
2.18. Ok Atışları	145

III. BÖLÜM

3. MOĞOLLARIN KULLANDIĞI İŞKENCE TEKNİKLERİ	148
3.1. Buğa Takmak (Tomruğa Vurmak)	148
3.2.Zincire Vurmak	150
3.3. Çuvala Koymak	153
3.4.Kafa Kesmek	153
3.5.Eğer Vurmak	154
3.6. Asılma İşkencesi	155
3.7. Ateşle İşkence Etmek	156
3.8. Suyla İşkence Etmek	156
3.9. Bel Kırma	157
3.10.Aç ve Susuz Bırakmak	158
3.11.Ağza ve Burna Tuz veya Benzeri Maddeleri Doldurmak	158
3.12.Dayak	159
3.13.Vücudu İkiye Bölmek	161
3.14.Çıplak Bırakmak	162

3.15.Ağaçtan Eşek Üzerine Çivilemek	163
3.16.Atla Ezmek	163
3.17.Kırbaçlamak	164
3.18.Çarmıha Germek	165
3.19. Eritilmiş Gümüşün Gözlere ve Kulaklara Akıtılması.....	165
3.20.Göz Oymak (Gözlerin Kör Edilmesi).....	166
3.21.Güneş Işığına Maruz Bırakmak	166
3.22. Ağza Taş Doldurmak	167
3.23. Köpeklerin Saldırısı	167
3.24. Bağlamak ve Sürüklemek	167
3.25. Kişiyi Kendi Etini Yedirmek (Kişiyi Yamyamlığa Zorlamak)	168
SONUÇ.....	169
KAYNAKÇA	172
EKLER	189
ÖZGEÇMİŞ	213

KISALTMALAR DİZİNİ

b.	: bin
Bkz.	: Bakınız
C	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
ss.	: Sayfa sayısı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu

KAYNAKLAR

I) Moğolca Kaynaklar

Moğolların Gizli Tarihi

1240 yılında kaleme alınan Moğolların Gizli Tarihi, Cengiz Han'ın hayatına dair en kapsamlı kaynaktır. Müellifin kim olduğu bilinmemektedir. Moğolların Gizli Tarihi, Cengiz Han'ın soyu, Timuçin olarak tanındığı ve Han olmadan önceki yaşamı hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Buna ilaveten Timuçin'in zamanla Cengiz Han'a dönüşmesi, Moğolları tek bayrak altında birleştirmesi, Moğol İmparatorluğu'nu vücuda getirmesi, savaşları, düşmanları, idaresi ve Ögeday Han dönemi hakkında da kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir.

Eserin Cengiz Han'ın savaş stratejileri, insanları etkileme yeteneği ve çeşitli işkence teknikleri hakkında verdiği bilgiler çalışmaya büyük bir fayda sağlamıştır. Çalışmada kaynağın Ahmet Temir tarafından Türkçeye çevrilen nüshası kullanılmıştır.

II) Arapça Kaynaklar

El-Kâmil Fi't-Târîh

El-Kâmil Fi't-Târîh, 1160–1233 yılları arasında yaşayan İbnü'l-Esîr tarafından kaleme alınmıştır. On iki ciltten meydana gelen eser, Türk ve İslam devletleri hakkında detaylı bilgiler vermektedir. İbnü'l-Esîr'in bizzat şahit olduğu Moğol istilası hakkındaki bilgiler El-Kamil fi't-Tarih'in on ikinci cildinde yer aldığı için çalışma açısından kaynağın son kısmı önemlidir.

İbnü'l-Esîr'in Moğol istilası, savaşlar, hükümdarlar ve halk hakkında verdiği bilgiler psikolojik harp kavramı çerçevesinde değerlendirilmiş, eserin çalışmaya bu yönde büyük katkısı olmuştur. Çalışmada kaynağın Ahmet Ağırakça ve Abdülkerim Özaydın tarafından Türkçeye tercüme edilen nüshası kullanılmıştır.

Sîretü's-Sultân Celâlidîn Mengübertî

Nesevî tarafından kaleme alınan Sîretü's-Sultân Celâlidîn Mengübertî, Cengiz Han'a karşı en önemli direnişi gösteren hükümdar olan Celâleddin Harezşah'ın hayatını anlatmaktadır. Sultan Muhammed Harezşah'ın ölümüne kadar Harezm Emîrlерinin hizmetinde bulunan Nesevî, Sultan'ın ölümünden sonra oğullarından Celâleddin Harezşah'ın hizmetine girmiş ve onun yaptığı tüm savaşlara katılmıştır. Bu nedenle müellif hem Celâleddin Harezşah'ın yaşadıklarına hem de Moğolların savaş ve istilalarına yakından tanık olmuştur. Cengiz Han'ın hükümdar olmasıyla söze başlayan kaynak, Celâleddin Harezşah'ın ölümüyle son bulur. Celâleddin Harezşah'ın ölümünden on yıl

sonra kaleme alınan Sîretü's-Sultân Celâlidîn Mengübertî, Moğol istilası, Sultan Muhammed Harezmsah'ın mağlubiyeti, Celâleddin Harezmsah'ın mücadelesi ve halkın Moğollardan gördüğü eziyete dair kıymetli bilgiler sunmaktadır. Bu yönüyle Harezmsah-Moğol mücadelesinin en önemli kaynaklarından biridir.

Eserin verdiği bilgiler Moğollarla savaşan insanların psikolojik durumunu değerlendirmek açısından kıymetlidir ve bu yönüyle çalışmaya katkı sağlamıştır. Çalışmada eserin Necip Asım tarafından Türkçeye çevrilen nüshasından faydalanılmıştır.

Mukaddime

Mukaddime, devlet adamı, düşünür ve tarihçi olan İbn Haldun tarafından kaleme alınmıştır. Mukaddime'de Arapların, Türklerin, Farısların, Yunanların, Yahudilerin ve Haçlıların tarihlerinden bahsedilmekle birlikte idare, toplum, ticaret, bilim ve savaş gibi konular da incelenmiştir. İbn Haldun'un eseri bu yönüyle diğer kaynaklar arasında ayrı bir yere sahiptir. Katip Çelebi, Naima ve Ahmed Cevdet Paşa gibi tarihçilerin Osmanlı İmparatorluğu'nun mevcut durumunu analiz etmek için İbn Haldun'un yazdıklarından faydalanmış olmaları da kaynağı değerli kılan diğer bir husustur.

İbn Haldun'un savaş ve insan doğası hakkında verdiği bilgiler çalışmaya katkı sağlamıştır. Çalışmada kaynağın Arslan Tekin ve Zakir Kadiri Ugan tarafından Türkçeye çevrilen iki farklı nüshasından faydalanılmıştır.

III) Farsça Kaynaklar

Tarih-i Cihan Güşa

Tarih-i Cihan Güşa, İlhanlı devlet adamı Alâeddin Ata Melik Cüveynî tarafından 1252-1259 yılları arasında kaleme alınmıştır. 1226 yılında Cüveyn'de doğdu. Köklü bir aileye mensup olan müellif, Horasan Divanı'nda hizmet verdikten sonra Bağdat hakimliği görevinde bulunmuştur. Moğolların ve Türklerin tarihleri açısından büyük öneme sahip olan kaynak, Cengiz Han ve haleflerinin siyasî yaşamları, savaşları, düşmanları hakkında detaylı bilgiler vermekle birlikte Moğol istilasının gerçekleştiği bölgeler hakkında da önemli bilgiler sunmaktadır. Tarih-i Cihan Güşa, Cengiz Han'ın tarih sahnesine çıkışından başlayarak Haşhaşîlerin Hülâgû Han tarafından mağlup edilmesine kadar geçen zamanı kapsamaktadır. Alâeddin Ata Melik Cüveynî'nin yüksek makam sahibi olması da kaynağı değerli kılan önemli bir husustur.

Eserin Moğolların insan psikolojisine yönelik stratejileri, uyguladıkları işkence teknikleri ve savaşların yıkıcı etkilerine dair verdiği bilgiler çalışmaya büyük katkı sağlamıştır. Çalışmada Tarih-i Cihan Güşa'nın Türkçeye çevirisi Mürsel Öztürk tarafından yapılan nüshası kullanılmıştır.

Câmi'ut-tevârih

Câmi'ut-tevârih, İlhanlı devlet adamı Reşidüddin Fazlullah tarafından kaleme alınmıştır. 1250 yılında Hemedan'da dünyaya gelen müellif, Abaka Han zamanında devlet kademesinde görev almış ve Gazan Han döneminde ise vezirlik makamına getirilmiştir. İlhanlı hükümdarı Gazan Han, veziri Reşidüddin Fazlullah'a Moğolların tarihini yazmasını emretmiş, o da bu emir doğrultusunda Câmi'ut-tevârih'i kaleme almıştır. Kaynağın yazılış sürecinde Gazan Han vefat etmiş, bu nedenle Câmi'ut-tevârih Olcayto Han'a takdim edilmiştir. Eser, Olcayto Han'a takdim edildiyse de onun isteği üzerine Gazan Han'a ithaf edilmiştir. Reşidüddin Fazlullah mevcut kaynakları ve devlet yazışmalarını kullanarak detaylı bir eser vücuda getirmiştir. Kaynak, Peygamberler, Dört Halife dönemi, Emevîler, Abbasîler, Gazneliler, Selçuklular, Harezmsahlar, Haşhaşiler, Avrupalılar ve Moğollar hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Ayrıca Câmi'ut-tevârih, yazıldığı günden bugüne kadar Moğollara dair en önemli kaynaklardan biri olarak değerini korumaktadır.

Çalışmada Câmi'ut-tevârih'in Türkçeye ve İngilizceye çevrilen nüshaları kullanılmıştır. Eserin Moğolların uyguladıkları işkenceler hakkında verdiği bilgiler çalışmaya önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

Tabakât-ı Nâsirî

Tabakât-ı Nâsirî, Minhâc-ı Sirâc El Cüzcanî tarafından 1260 yılında kaleme alınmıştır. Müellif 1193 yılında Lahor'da doğmuştur. İlimle meşgul olan Cüzcanlı bir aileye mensuptur. İyi bir eğitim alan Cüzcanî, Gûr hanedanının itimadını kazandıktan sonra elçilik görevinde bulundu. Elçilik görevinin ardından Hindistan'daki en eski eğitim kurumu olan Medrese-i Fîrûzî'nin müderrisliğine tâyin edildi. Kaynak Peygamberler, Emevîler, Abbasîler, Gazneliler, Selçuklular, Harezmsahlar ve Moğollar hakkında kıymetli bilgiler sunmaktadır. Cüzcanî, Moğol istilasına bizzat şahit olmuştur. Ayriyeten eserinde Moğol istilâsını yaşayan başka şahitlerin de söylediklerine yer vermiştir. Bu nedenle Tabakât-ı Nâsirî, günümüz tarihçilerine Moğol istilâsı hakkında birinci elden bilgiler sunmakta ve Moğolları her yönüyle analiz etme olanağı sağlamaktadır.

Eserin Moğol istilasına maruz kalan insanların psikolojik durumu ve gördükleri işkenceler hakkında verdiği bilgiler çalışmaya büyük katkı sağlamıştır. Çalışmada Tabakât-ı Nâsirî'nin Mustafa Uyar ve Erkan Göksu tarafından Türkçeye çevrilen nüshalarından faydalanılmıştır.

El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie

El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie, Orta Çağ'ın ünlü tarihçilerinden İbn Bibi tarafından kaleme alınmıştır. Aslen Harezmlî olan müellif, İnşâ ve Tuğra Divanı'nda uzun yıllar boyunca hizmet vermiştir. İbn Bibi 1186-1280 yılları arasındaki süreci anlattığı eserinde Selçuklu tarihine dair detaylı bilgiler vermekle birlikte, çalışma açısından önemli olan Moğol-Selçuklu mücadelesi ve Anadolu'nun Moğollar tarafından yönetildiği dönem hakkında da kıymetli bilgiler vermiştir.

Çalışmada kaynağın Mürsel Öztürk tarafından Türkçeye çevrilen nüshasından faydalanılmıştır. Eser, Moğol-Selçuklu mücadelesi ve Moğollarla savaşan insanların psikolojik durumları hakkında önemli bilgiler vermiş, bu yönüyle çalışmaya büyük katkı sağlamıştır.

Târîh-i Güzîde (Zîkr-i Pâdişâhân-i Selçukiyân)

Târîh-i Güzîde Hamdullah Müstevfî-i Kazvînî tarafından kaleme alınmıştır. 1281 yılında Kazvin’de doğan müellif Şîî bir aileye mensuptur. Olcayto Han zamanında İlhanlı Devleti bünyesinde malî işleri teftiş etmekle görevlendirildi. Bilgisi ve zekâsıyla vezir Reşidüddin Fazlullah’ın dikkatini çeken müellif Divan-ı Vezaret Naibliği görevine getirildi. Bu süreçte Sultaniye, Tebriz, Bağdat ve Isfahan şehirlerindeki kütüphanelerde araştırmalar yapan müellif, Selçuklular ve Moğollar açısından önemli bir kaynak olan Târîh-i Güzîde’yi kaleme aldı. Eser; peygamberler, halifeler, hükümdarlar ve şairler hakkında kıymetli bilgiler sunmaktadır.

Eser, Köseadağ Savaşı’nda mağlup olan Selçukluların psikolojik durumu hakkında verdiği bilgiler sayesinde çalışmaya katkı sağlamıştır. Çalışmada kaynağın Erkan Göksu editörlüğünde Türkçeye çevrilen nüshası kullanılmıştır.

Müsâmeretü’l-ahbâr

Müsâmeretü’l-ahbâr, Mahmud b. Muhammed el-Aksarâyî tarafından Moğolların Anadolu Valisi Demirtaş adına kaleme alınmıştır. Kaynak, Hz. Muhammed, Halifeler, Selçuklular ve Moğollar hakkında kıymetli bilgiler sunmaktadır. Müsâmeretü’l-ahbâr, İbn Bibi’nin El-Evamirü’l-Ala’iye Fi’l-Umuri’l-Ala’iye adlı eseriyle birlikte Anadolu Selçuklularına dair en önemli kaynak olarak görülmektedir. 1246 – 1323 yılları arasındaki siyasî olayları detaylı olarak anlatması da eseri çalışmamız açısından önemli kılmaktadır. Kaynakta dikkat çeken bir husus da yazarın Moğol taraftarı olması ve olayları bu açıdan değerlendirmesidir. Kaynakta Demirtaş Noyan’dan övgüyle söz edilirken Moğollara karşı direniş gösteren Türkmenler yerilmişlerdir.

Anadolu’daki Moğol idaresinin insanlar üzerindeki etkileri hususunda çalışmaya katkı sağlamıştır. Çalışmada kaynağın Mürsel Öztürk tarafından Türkçeye çevrilen nüshası kullanılmıştır.

Anonim Selçuknâme (Tarîh-i Âl-i Selçuk)

Yazarı bilinmediği için Anonim Selçuknâme olarak isimlendirilen Tarîh-i Âl-i Selçuk, Moğolların Anadolu’yu istila ettiği dönemi kapsamaktadır. Kaynak, Anadolu Selçukluları, Moğollar ve Türkmenler hakkında detaylı bilgiler vermektedir.

Eser, başta Köseadağ Savaşı olmak üzere Moğol-Selçuklu mücadelesi ve Selçukluların psikolojik durumu hakkında önemli bilgiler vermek suretiyle çalışmaya katkı sağlamıştır. Çalışmada kaynağın Halil İbrahim Gök ve Fahrettin Coşguner tarafından Türkçeye çevrilen nüshası kullanılmıştır.

Bezm u Rezm

Eğlence ve Savaş manasına gelen Bezm u Rezm, 14. Yüzyılın son kısmında Sivas’a hâkim olan Kadı Burhaneddin Ahmed’in isteği üzerine Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî

tarafından Farsça olarak kaleme alınmıştır. Kadı Burhaneddin Ahmed'in biyografisi niteliğindeki kaynak, o dönem Anadolu'da meydana gelen önemli olayları anlatmaktadır. Bezm u Rezm, Eretna'nın çocukları, Kadı Burhaneddin Ahmed'in saltanatı, Sivas çevresinde hâkim olan şahıslar, Moğol oymakları, Türkmenler, Celayirliler, Akkoyunlular ve Timurlular hakkında kıymetli bilgiler sunmaktadır.

Eser, savaş ve ölüm korkusunun insanlar üzerindeki etkilerini değerlendirmek amacıyla kullanılmıştır. Çalışmada kaynağın Mürsel Öztürk tarafından Türkçeye çevrilen nüshası kullanılmıştır.

Devletşah Tezkiresi

Devletşah Tezkiresi, Timurlu Emîrlerinden Devletşah bin Bahtışâh-ı Semerkandî tarafından 15. Yüzyılda kaleme alınmıştır. Doğum tarihi belli olmayan müellifin ölüm tarihi 1495 yılıdır. İyi bir eğitim aldıktan sonra Timurlu mirzalarının hizmetinde bulunmuştur.

Eserde, başta şairler olmak üzere tarihteki ünlü isimler hakkında kıymetli bilgiler verilmiştir. Müellifin Moğol-Harezmsah mücadelesi ve Sultan Muhammed Harezmsah'ın psikolojik durumu hakkında verdiği bilgiler çalışmaya büyük katkı sağlamıştır. Çalışmada Devletşah Tezkiresi'nin Necati Lugal tarafından Türkçe'ye çevrilen nüshası kullanılmıştır.

IV) Ermenice Kaynaklar

Okçu Milletin Tarihi

Okçu Milletin Tarihi, Aknerli Grigor tarafından 1273 yılında kaleme alınmış olup, Moğolların kökeninden başlayarak Abaka Han dönemine kadar geçen süreci kapsamaktadır. Kaynak bu süreçte Moğolların kökeni, dinleri, kültürleri ve yakın doğuda yaptıkları istila hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır.

Çalışmada kaynağın Hrand D. Andreasyan tarafından Türkçeye Moğol Tarihi ismiyle tercüme edilen nüshası kullanılmıştır. Eser Moğolların istila ettikleri bölgelerde yaptıkları tahribat ve insanlar üzerinde bıraktıkları korku hakkında bilgiler sunarak çalışmaya büyük katkı sağlamıştır.

Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)

Eser, 13. Yüzyılda Müverrih Vardan tarafından kaleme alınmıştır. Ermeni toplumunda saygınlık kazanmış bir din adamı ve tarihçi olan Vardan, Ermeniler, Gürcüler, Bizanslılar, Türkler ve Moğollar hakkında önemli bilgiler kaydetmiştir. Müellifin Hülegü Han ile bizzat görüşme şansı bulmuş olması da eserinin kıymetini artırmıştır. Nitekim sonraki tarihçiler tarafından kendisine "Büyük" lakabı verilmiştir.

Çalışmada eserin Hrant D. Andreasyan tarafından Türkçeye tercüme edilen nüshası kullanılmıştır. Eser, devrin olaylarını Moğolların müttefiki olan Ermenilerin gözüyle değerlendirmesi bakımından önemli olup, çalışmaya bu yönüyle katkı sağlamıştır.

Moğol İstilasası (1220-1265)

Ermeni din adamı Genceli Kiragos tarafından 13.Yüzyılda kaleme alınmış olan eser Moğol istilasası hakkında detaylı bilgiler vermiş olup, Moğolların Gürcistan'a saldırılarıyla başlar ve Hülegü Han'ın Berke Han'a karşı savaşmasına kadar devam eder.

Çalışmada eserin Fuat Hacısalihoglu ve İlhan Aslan tarafından günümüz Türkçesine çevrilen nüshası kullanılmıştır. Kaynak, Moğolların acımasızlığı ve yaptıkları işkenceler hakkında önemli bilgiler vermiş, bu yönüyle çalışmaya büyük katkı sağlamıştır.

V) Süryanice Kaynaklar

Abû'l-Farac Tarihi

Bar Hebraeus olarak da bilinen Abû'l-Farac tarafından 13.Yüzyılın sonunda kaleme alınan kaynak yalnızca Moğol tarihini kapsamamakta olup, dünya tarihi niteliğindedir. İnsanın yaratılışıyla eserine başlayan müellif Peygamberler, Babilliler, Medler, Yunanlılar, Romalılar, İranlılar, Halifeler, Selçuklular ve Haçlılar hakkında detaylı bilgiler sunmuş, ayrıyeten Moğollara da geniş yer vermiştir. Hz. Adem ile başlayan eser Keyhatu Han dönemine kadar devam eder. Abû'l-Farac hem Moğol istilasına şahit olması hem de dönemindeki kaynakları tarayarak eserini kaleme almış olması onun yazdıklarını çalışma açısından kıymetli kılmaktadır.

Eser, Moğolların uyguladığı işkence teknikleri açısından kıymetli bilgiler sunmuş, ayrıca Moğol korkusunun insanlar üzerindeki psikolojik etkilerini değerlendirmemizi sağlayacak bilgiler vermiştir. Bu yönüyle çalışmaya en çok fayda sağlamış olan eserdir. Çalışmada kaynağın Ömer Rıza Doğrul tarafından Türkçeye tercüme edilen nüshasından faydalanılmıştır.

VI) Çince Kaynaklar

Meng Ta pei lu ve Hei Ta shi lu

Meng Ta pei lu ve Hei Ta shi lu, 1221 ve 1237 yılları arasında Moğol topraklarını ziyaret eden elçilerin gözlemlerini içermektedir. Meng Ta pei lu, 1221 yılında Moğol komutanlarından Mukali Noyan ile görüşen Çin elçisi Shao Hung tarafından kaleme alınmıştır. Hei Ta shi lu ise 1233 yılında Moğol İmparatorluğu'na seyahat eden Çinli elçi Peng Da Ya tarafından kaleme alınmıştır. 1235 yılında Moğol ülkesine gönderilen Xiu Ting

de esere eklemeler yapmıştır. Bu kaynaklar Moğol Hanları, komutanları, savaş yöntemleri, dinleri ve kültürleri hakkında kıymetli bilgiler vermektedirler.

Çalışmada kaynakların Ankhbayar Danuu tarafından Türkçeye çevrilen nüshası kullanılmıştır. Eser, Moğolların savaş stratejileri, askerî yapıları, sosyal hayatları ve cezalandırma yöntemleri hakkında bilgiler vermiş, bu yönüyle çalışmaya katkı sağlamıştır.

VII) Türkçe Kaynaklar

Cengiznâme

Cengiznâme, Ötemiş Hacı tarafından 16. Yüzyılda Çağatay Türkçesi ile kaleme alınmıştır. Eser Cengiz Han ve Altınorda Hanları hakkında kıymetli bilgiler sunmaktadır. Çalışmada Cengiznâme'nin Tuncer Gülensoy tarafından Türkçeye çevrilen nüshasından faydalanılmıştır.

VIII) Seyahatnameler

Carpini ve Seyahatnamesi

Johann de Plano Carpini, Papa IV. Innocentius'un mektubunu iletme göreviyle elçi olarak Güyük Han'ın yanına gönderilmiştir. Carpini'nin görevi hem Moğollar hakkında analiz yapmak hem de Güyük Han'ı Hristiyan olması için ikna etmektir. Görevi nedeniyle Moğol hâkimiyeti altından bulunan toprakları uçtan uca kat etmiş olan Carpini, Moğolların kültürleri ve dönemin siyâsî olayları hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Kaynak, Avrupalıların gözüyle Moğolları değerlendirmesi bakımından da ayrı bir öneme sahiptir.

Eser, Moğolların savaş ve barış süreçlerindeki farklı yaşam tarzları hakkında bilgiler vermiş olup, psikolojik harp stratejileri ve işkenceler hakkında da kıymetli bilgiler kaydetmiştir. Bu yönüyle çalışmaya büyük katkı sağlamıştır. Çalışmamızda seyahatnamenin Ergin Ayan tarafından Türkçeye çevrilen nüshasından faydalanılmıştır.

Marco Polo Seyahatnâmesi

Orta Çağ'ın en ünlü seyyahlarından biri olan Venedikli Marco Polo, sahip olduğu ünü Moğol ülkesine yaptığı seyahat ve orada geçirdiği zamandan elde ettiği tecrübelerle kazanmıştır. Marco Polo ticaretle uğraşan köklü bir aileden geliyordu. Babası Nicolo Polo ve amcası Maffeo Polo ile birlikte 1271 yılında ticaret yapmak için Doğu'ya giden genç yaştaki Marco Polo iyi bir analiz yeteneğine sahipti. Kat ettiği bölgeler hakkında bilgi topluyor ve dilleri öğrenmeye çalışıyordu. Onun analiz yeteneği Kubilay Han'ın dikkatini çekmiş ve Marco Polo 1295 yılına kadar Kubilay Han'ın hizmetinde kalmıştır. Kaleme aldığı seyahatnâme, Marco Polo'nun Kubilay Han nezdinde imtiyaz sahibi olması, geniş bir

coğrafya hakkında bilgiler sunması ve bir Avrupalı olarak Moğolları değerlendirmesi açısından büyük öneme sahiptir.

Marco Polo'nun Moğolların savaş stratejilerine dair verdiği bilgiler tarafımızda psikolojik harp açısından değerlendirilmiştir. Bu yönüyle Marco Polo'nun savaşa dair kaydettiği bilgiler çalışma açısından önemlidir. Çalışmada seyahatnamenin Filiz Dokuman tarafından hazırlanan nüshası kullanılmıştır.

İbn Battûta Seyahatnâmesi

Eser, Orta Çağ'ın en önemli seyyahlarından olan İbn Battûta tarafından kaleme alınmıştır. İbn Battûta, 14. Yüzyılda Afrika, Endülüs, Arap Yarımadası, Anadolu, Irak, İnan, Orta Asya, Hindistan ve Çin'i dolaşmış, deneyimlerini ve gözlemlerini seyahatnamesinde toplamıştır. Seyahatname, seyyahın dolaştığı ülkelerdeki hükümdarlar, idareler ve kültürler hakkında kıymetli bilgiler sunmaktadır. İbn Battûta'nın hükümdarlarla bizzat görüşme şansı bulmuş olması da seyahatnameyi kıymetli kılan önemli bir husustur. Çalışmada seyahatnamenin A. Sait Aykut tarafından Türkçeye tercüme edilen nüshasından faydalanılmıştır.

Clavijo Seyahatnâmesi

Ruy Gonzales de Clavijo, Papa'nın emri doğrultusunda Emîr Timur'un sarayına gönderilen İspanyol elçidir. Görevi gereği Avrupa'dan Orta Asya'ya seyahat etmiş, yolculuğu esnasında başından geçen olayları detaylı bir şekilde kaydetmiştir. Kaynak Emîr Timur, Timurlu hanedanı, Timurluların hâkim olduğu bölgeler ve farklı kültürler hakkında kıymetli bilgiler vermektedir.

Eser, Timurluların uyguladığı işkenceler hakkında verdiği bilgilerle çalışmaya katkı sağlamıştır. Çalışmada seyahatnamenin Ömer Rıza Doğrul tarafından Türkçeye tercüme edilen nüshası kullanılmıştır.

Bir Haçlının Hatıraları

Kaynak, IX. Louis tarafından 1248-1252 yıllarında düzenlenen Yedinci Haçlı Seferi'ne katılmış olan Fransız Lordu Jean De Joinville tarafından kaleme alınmıştır. Joinville'in altı yıllık tecrübesinin sonucunda yazmış olduğu satırlar, İslam dünyasını Avrupalıların gözünden değerlendirmesi yönüyle önem taşımaktadır. Haçlı seferiyle başlayıp IX. Louis'in ölümüne kadar geçen süreci kapsayan kaynakta Memlükler, Selçuklular, Kıpçaklar ve Moğollar hakkında kıymetli bilgiler verilmiştir.

Eser, Moğollar ve Selçuklular arasında yaşanan mücadeleyi Haçlıların gözünden anlatarak farklı bir bakış açısı sunmuş, bu yönüyle çalışmaya katkı sağlamıştır. Çalışmada eserin Cüneyt Kanat tarafından Türkçeye tercüme edilen nüshasından faydalanılmıştır.

IX) Araştırma Eserler

Kaynakların yanı sıra çağdaş araştırmacıların çalışmalarından da yeterli şekilde faydalanılmıştır. Moğolların savaşları ve devlet idareleri hakkında detaylı bilgi elde etmek, elde edilen bilgileri de analiz etmek amacıyla M. Baron C. D'ohsson'un Moğol Tarihi, Jean-Paul Roux'un Moğol İmparatorluğu Tarihi, Bertold Spuler'in İran Moğolları, V. V. Barthold'un Moğol İstilasına Kadar Türkistan, René Grousset'in Bozkır İmparatorluğu, Zeki Velidî Togan'ın Çengiz Han, Osman Turan'ın Selçuklular Zamanında Türkiye, Faruk Sümer'in Anadolu'da Moğollar, Mustafa Kafalı'nın Altın-Orda Hanlığu, Osman Gazi Özgüdenli'nin Gazan Han ve Reformları, İsmail Aka'nın Timur ve Devleti, Altay Tayfun Özcan'ın Moğollar Avrupa'da, Abdülkadir Yuvalı'nın İlhanlı Tarihi ve Mustafa Şahin'in Mavu-Balig: Yok Edilen Bir Şehrin Öyküsü adlı çalışmalar başta olmak üzere çok sayıda yerli ve yabancı eserden faydalanılmıştır.

Psikolojik Harp stratejilerini değerlendirmek amacıyla Nevzat Tarhan'ın Psikolojik Savaş, Gri Propaganda adlı eserinden, işkenceleri değerlendirmek amacıyla da George Ryley Scott'un İşkencenin Tarihi adlı eserinden faydalanılmıştır.

GİRİŞ

1. Psikolojik Harbin Tarihçesi ve Bazı Psikolojik Harp Stratejileri

Antik Çağ'dan günümüze kadar insanlar fiziksel ve psikolojik yönden birbirleriyle mücadele etmiş, mevcut durumlarını korumak veya güçlendirmek içinse savaşmışlardır. İbn Haldun savaş ve tarihçesi hakkında: *“Savaş ve öldürüşlerin her çeşidi, kavimlerin yeryüzünde zuhurundan ve Tanrı'nın varlıkları yarattığı günden beri devam etmektedir. İnsanların birbirinden öç almak istemeleri savaşların ve öldürüşlerin başlıca kaynağıdır. Beşer cinsinin her biri, diğerinden öç almak hususunda, mensup olduğu uruk ve kavmin kendisini korumasından ve onların yardımlarından faydalanmaktadır. Her iki taraf da mensuplarını öç almaya teşvik edip kandırdıktan ve her iki taraf saf saf olarak bir araya toplandıktan sonra, kendilerini korumalarının bir sonucu olarak, tabiatıyla savaş cereyan eder. Bu, beşer için tabii bir hal olup, hiçbir kavim ve nesil bundan hali değildir. Bu öç alma duygusu çoğunlukla gayret, kızgınlık ve herhangi bir hususta yarışmaktan, yahut karşılıklı düşmanlıktan, veyahut Tanrı yolunda olan dargınlık ve dini koruma arzusundan, yahut da korumak istediği devlet için olan dargınlıktan ileri gelir”* demiştir (İbn Haldun, 1996: 37). Şevket Süreyya Aydemir bu konu hakkında: *“Harpler, muharebeler, savaşlar, boğazlaşmalar, insanoğlunun galiba, insanlaşmasıyla başlayan kaderi. Hatta bu belki de her zerresi bir karşılıklı güçler çekişmesi olan doğanın, toplumları da saran ebedi kanunu”* demiştir (Aydemir, 2016: 77). John Keegen ise savaşa dair: *“Neredeyse insanoğlu kadar yaşlıdır; savaş ve kişiliğin mantıksal amaçları erittiği, duyguların, gururun ön plâna çıktığı, içgüdülerin yönetime el koyduğu, insan yüreğinin en gizli noktalarına kadar nüfuz eder”* ifadesini kullanmıştır (Keegen, 1995: 16). Böylelikle birbirine uzak dönemlerde yaşamış olan üç yazar tarafından insanlığın yaratılışından günümüze kadar savaşmaktan vazgeçmediği ifade edilmiştir. Çünkü savaş, ulusların şeref ve özgürlüklerini kurtarmak amacıyla verdikleri mücadeledir. Bu nedenle insanlık var oldukça savaş var olacak, savaş stratejileri ve teknolojileri de bu durumla doğru orantılı bir şekilde gelişme gösterecektir.

1960 yılında yapılan bir istatistiğe göre yazılı tarih boyunca 14,541 savaş yapılmış ve yalnızca on kuşak savaş görmeden yaşamıştır (Özdemir, 2012: 2). Bu istatistikten yola çıkarak savaşın insanlık için vazgeçilmez bir etken olduğunu söylemek mümkündür. Savaş, fiziksel ve psikolojik olarak iki ana başlık altında değerlendirilebilir.

Fiziksel savaş; iki veya daha fazla devlet yahut siyasî yapının birlikleri arasında gerçekleşen şiddetli çatışmalardır. İki ordunun bir alanda karşı karşıya gelerek tüm unsurlarıyla göğüs göğüse çarpışması da iki ordunun bir kale veya şehir surları etrafında çatışması da fiziksel savaştır. Kuşatmalarda bir taraf savunma bir taraf da saldırı gerçekleştirirken fiziksel unsurlar kullanılarak yapılan hamleler, uygulanan taktikler fiziksel savaş başlığı altında değerlendirilebilir. Örneğin; kuşatılan tarafın surlardan kuşatanlar üzerine kızgın yağ dökmesi, taş fırlatması veya ok atması birer fiziksel savaş hamlesidir.

Savaşın sorunları çözme yöntemi olarak tercih edildiği için kaçınılmaz olması, ulusların gerek kendi yeteneklerini gerekse düşmanın kabiliyetlerini analiz ederek savaş

usullerini geliştirmelerini sağlamıştır. Ulusların fiziksel özellikleri, yaşadıkları yahut savaşın yapıldığı coğrafyanın özellikleri ve ulusların motivasyon kaynakları daima savaş usullerinin belirleyici öğeleri olmuştur. Keltlerin ve Vikinglerin çift elle kullanılan uzun kılıçlar veya baltalarla düşmana saldırmaları, Romalıların kalkan duvarı ardından kısa kılıçlarla yaptıkları kontrollü hamleler, bozkır kavmi olan Türk ordularının hız ve atıcılık tekniklerini kullanmaları, Moğolların savaş esnasında korkutucu naralar atmaları, Selçukluların Gazneliler ve Haçlıların sayı üstünlükleri karşısında düşmanın besin kaynaklarını yok ederek güçsüz düşürmeleri ulusların özelliklerinin ve coğrafi koşulların etkisinin görüldüğü fiziksel savaş usullerine örnektir.

Yukarıda bahsedilen hususlar fiziksel savaş olarak değerlendirilmekle birlikte bazı yönlerden psikolojik savaş kapsamında da değerlendirilebilir. Çalışmanın esasını teşkil eden psikolojik harp en basit şekilde; bir savaş yahut mücadeleyi kazanmak amacıyla rakibin ruh haline etki etme sanatıdır. Tanımı ve metotları yakın tarihte yapılmış olan psikolojik harp, insanlığın başlangıcından beri taraflar arasında kullanılmıştır. Psikolojik harp uygulayan kişilerin hedef aldığı en önemli duyguların ise korku ve arzu olduğunu söylemek mümkündür. Psikolojik harp uygulayan taraf, düşmanı çeşitli yollarla korkuya sevk ederek zayıflatırken aynı zamanda da kendi tarafındaki askerleri zafer arzusu etrafında çeşitli yollarla motive ederek galibiyeti elde etmeyi amaçlar. Çünkü zaferin kazanılması askerlerin psikolojik durumu ve fiziksel yapısıyla doğru orantılıdır. Bu konuda çok çeşitli örnekler tarih sahnesinde yer almıştır. Hunların zırh ve silahlarına vahşi hayvan motifleri işlemeleri, Kelt savaşçılarının sadece savaş zamanı vücutlarına sürdükleri mavi boyalar, Vikinglerin dişlerini bıçak kullanarak sivriltilmeleri, Samurayların zırh ve maskeleri, Kıpçakların savaş maskeleri, Moğolların savaş çığlıkları, Osmanlı ordusuna mensup delilerin ve Polonyalı Hüssar süvarilerinin zırhlarına taktıkları kanatlar rakibi ürkütmek amacıyla tasarlanmış psikolojik harp araçlarıydı.

Psikolojik harp kavramı ilk kez 1951 yılında Webster İngiliz Dili Sözlüğü tarafından kullanılmış olsa da (Erlor, 2004: 9-10), Çinli filozof ve asker Sun Tzu 2500 yıl önce bu ismi kullanmadan psikolojik harpten bahsetmiştir. Sun Tzu: *“Tüm savaşlar aldatmacalara ve şaşırtmaya dayanır. Savaş için en güçlü olduğunuzda, kendinizi güçsüz göstermeli; kuvvetlerinizi harekete geçirirken, hareketsizmiş gibi durmalı; düşmana yaklaştığınızda, uzakta olduğunuz izlenimi vermeli; uzakta olduğunuzda ise düşmanın burnunun dibinde olduğunuza düşmanı inandırmalısınız. Düşmanı yanıtacak yemler kullanın. Düzeninizi, kontrolünüzü yitirmiş gibi yapıp, düşmanı kandırın, vurun... Düşman sinirli yapıda ise daha çok sinirlendirmeye çalışın. Kendinizi zayıf gösterip düşmanın sizi küçük görmesini sağlayın”* ifadelerini kaydetmiştir (Sun Tzu, 2008: 80-81).

Sun Tzu ayrıca: *“Çalışılmış düzensizlik, disiplinin; çalışılmış korku; cesaretin; çalışılmış zayıflık, güçlülüğün hazırlayıcısıdır. Düzenliliği düzensizlik pelerinin altına saklamak kısaca bir bölme meselesidir. Cesareti ürkeklik gösterisi ile örtmek, ilerisi için enerji biriktirmektir. Gücü zayıflık maskesi altına almaksa savaş taktik manevrasıdır. Böylece düşmanı harekete zorlama ustalığına sahip komutan, düşmanı yanıtıcı manevraları ustalıklarla kullanır; düşmana bazı önemsiz yemler verip düşmanı yeme saldırtır. Yemleri*

sürekli olarak göstererek düşmanı sürekli hareket etmeye zorlar; sonra da asıl ordusuyla pusu atar, düşmanı bekler” demiştir (Sun Tzu, 2008: 99). Sun Tzu’nun önerisi tamamen düşmanın algısını değiştirmek üzerinedir. Böylece düşman, zaferi kazandıracak hamle fırsatını karşı tarafa kendisi vermiş olacaktır. Nitekim Moğolların bu akıl oyununu büyük bir ustalıkla defalarca nasıl kullandığı çalışmada incelenmiştir.

Düşmanın direncini savaşmadan kırmanın en büyük başarı olduğunu belirten Sun Tzu’nun söylediklerinden yola çıkarak psikolojik harp için maliyeti siyasî zekâ olan güçlü bir silah yorumu yapılabilir.

Psikolojik harp düşmana karşı yapıldığı gibi, motive edici unsurlar kullanılarak uygulayan tarafın askerleri üzerinde de yapılabilir. Sun Tzu’nun analizinin ardından farklı toplumlar tarafından kullanılan ve aynı amaçla yani düşmanın savaş motivasyonunu etkilemek için kullanılan bazı yöntemlere değinmek gerekir. Orta Çağ’ın ünlü Viking savaşçıları görünümünü korkutucu hale getirmek için dişlerini sivri tırtilerdi. Nitekim diş sivrilme eyleminin, savaşçıların tıpkı bir canavar gibi görünme ve düşmanı korkutma isteğinin delili olduğu kuvvetle muhtemeldir. Aynı savaşçılar vahşi hayvan motiflerini kullanarak da rakibi etkilemeyi amaçlıyorlardı. Savaş ve yağmayı gelenek haline getirmiş olan Vikingler, gemilerini ejderha ve benzeri hayvanların modelinde tasarlıyorlardı (Heide, 2014: 90). İlk olarak yabancı kıyılara ejderha görünümlü bir geminin yaklaşması, ikincil olarak ise bu gemiden sivri dişlere sahip ürkütücü savaşçıların inmesi durumunun yerliler nazarında korku doğuracağı şüpheye yer bırakmayan bir gerçek olarak kabul edilebilir. Bu dehşet verici izlenim ise Vikinglere savaş öncesi ve savaş sırasında daima avantaj sağlamıştır. Buradan hareketle Vikinglerin korku duygusunu düşmanın üzerinde etkili bir şekilde kullandıkları gibi aynı zamanda kendilerine cesaret veren bir motivasyon kaynağı olarak faydalandıklarını söylemek mümkündür. Bu konuda Viking bayrakları da örnek olarak kabul edilebilir. Viking bayrakları dinî motiflerle süslenir ve büyücüler tarafından işlenirdi. Böylelikle bayraklar kutsiyet kazanırdı. Tanrıların en güçlüsü olarak kabul edilen Odin ve Odin’i sembolize eden kuzgun motifi psikolojik harp açısından önemlidir. Bu bayrak savaş alanında dalgalandıkça Viking savaşçıları motive ediyordu. Çünkü onların inancına göre öldükten sonra Valhalla’ya (Cennet) gitme şerefine nail olan savaşçılar, orada geçirdikleri sonsuz hayat boyunca savaşlarda gösterdikleri başarılarla övünüyorlardı. Bu nedenle bir Viking’in cesur olması ve elinde silahıyla ölmesi oldukça önemliydi. Bu açıdan bakıldığında en güçlü Tanrı’yı sembolize eden bayrağın yanında mücadele eden savaşçıların bu bayrakla motive olmaları doğaldır. Bayraktaki öge, savaşçı umutsuzluğa düşmüş olsa bile ona Valhalla’yı diğer bir deyişle övüneceği savaş hatıralarını hatırlatacak, böylece savaşçı aradığı motivasyonu bulacaktır. Bazı askerler hatıratlarında bu konuya değinerek motivasyon kaynaklarının önemini vurgulamışlardır. Örneğin Osmanlı ordusuna mensup olan Şevket Süreyya Aydemir, 1.Dünya Savaşı’nda yaşadıklarını anlattığı Suyu Arayan Adam adlı kitabında şu ifadeleri kaydetmiştir: *“Diz çökmek, hayalinizin serin gölgesine uzanmak, hatta ölmek istersiniz. Fakat dayanışınızı kaybetmemek lazımdır. İçinizde dayanaklar, izahlar ararsınız. Allah duygusu, vatan duygusu, cihat yolunda ayağına bir tek toz yapışan Müslüman’a vaat olunan cennetler, varacağınız cepheye sizi bekleyen zaferler, gazilik, şehitlik mertebeleri levha levha ruhunuzda canlanır”* (Aydemir, 2016: 64). Şevket

Süreyya Aydemir, burada savaşın yorgun düşürdüğü ve endişeye kapılmış bir askerin direncini artırmak için çeşitli savaş motivasyonları aradığını itiraf etmiştir. Bu motivasyonu da dinî ve millî hislerde aramıştır. Savaş motivasyonu, askerin bireysel olarak sağladığı psikolojik bir durum olduğu gibi hükümdar veya komutan tarafından da askere verilebilir. Bu da etkili bir konuşma veya eylem yoluyla sağlanabilir. Örneğin; hükümdarın veya komutanın savaş esnasında cesaretini göstermesi askerleri daima motive eden bir unsurdur.

Günümüzde Likantropi sendromu olarak adlandırılan ve psikolojik bir rahatsızlık olarak kabul edilen kişinin hayvana dönüştüğüne ve hayvanın yeteneklerine sahip olduğuna inanma durumu, Berserker adı verilen fiziksel güçleriyle ünlü Viking savaşçıları tarafından savaş becerisini artıran bir avantaj olarak kullanılıyordu.¹ Banotu ve amanita muscaria adlı mantarı savaştan önce tüketen Berserkerler zaman zaman kurda veya ayıya dönüştüklerine inanıyor, savaşlarda üstün cesaret gösterirken düşmanları üzerinde de büyük bir korku doğmasına neden oluyorlardı.² Vikinglere uzak bir coğrafyada yaşayan Samurayların hayat felsefesi olan Bushido'da ise savaşçının zafer inancıyla savaşa dahil olduğunda kazanacağına, fakat zaferden şüphe ettiği yani zihninde korkuya yer verdiği mücadelede ise kesinlikle öleceğine dair bir öğreti mevcuttur. Buradan hareketle dünyanın iki uç noktasında bulunan savaşçı kültürünün aslında aynı tecrübeyi dile getirdiğini söylemek mümkündür. Bu tecrübe ise savaş esnasında zihninde endişe taşıyan askerin mağlup olacağıdır. Savaş ve mücadele bu açıdan değerlendirildiğinde; kurda dönüştüğünü düşünen bir Berserker'in hayatını kaybetse dahi yakın savaşta düşmana büyük kayıp verdirme ihtimali söz konusudur. Çünkü Berserker, Tanrı tarafından kendisine hediye edildiğine inandığı bu yetenekle birlikte zihnini mağlubiyet fikrinden arındırmış biçimde savaşacak, kurt uluması şeklinde attığı savaş çılgınlıkları ve pervasızca gerçekleştirdiği hücum düşmanda büyük ihtimalle korku doğuracaktır. Bu korku da manevî olarak kendini motive etmekte olan Berserker'in kan dökme isteğini ve savaş becerisine yardımcı olarak tahrip potansiyelini artıracaktır. Diğer bir deyişle korku etkeni onların esin kaynağı oluyordu. Günümüzde Berserkerlerin ünlerini korumalarının en önemli etkenlerinden biri de askerî becerilerinin yanı sıra içinde buldukları ruh hali ve düşmanı psikolojik açıdan bu şekilde yıpratmış olmalarıdır.

Samurayların psikolojik harp açısından Vikinglere benzer diğer bir yönü de kuşandıkları zırh ve maskelerdir. Samurayların zırhları, özellikle de maskeleri düşmanı

¹ Bu ruh hali, bazı otların kullanımıyla veya kişinin kendini bu yönde motive etmesiyle sağlanabilir. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz: (Karagöz, 2011: 14-15). İsveçli bilim insanı Samuel Odmann, Berserkerlerin savaştan önce öfkelerini artırmak amacıyla Amanita muscaria mantarının kullanıldığını dile getirmiştir. Amanita muscaria adlı mantarın insan üzerindeki etkileri ve Vikingler tarafından kullanılması hakkında bkz: (Wikipedi, 2021).

² Vikingler ve İngilizler arasında gerçekleşen Stamford Köprüsü Savaşı'nda kayda değer bir olay yaşandı. Tükenmiş olan Viking ordusundan geriye kalan bir Berserker köprü'nün üzerinde durdu ve düşmanlarını üzerine gelmeleri için tahrik etti. Zırh giymeden savaş alanına gelmiş olan bu Berserker köprü'nün üzerinde kendisine saldıran 40 kadar İngiliz askerini tek başına öldürdü. Savaşın talihinin değişme noktasına geldiği bu anlarda zorlukla öldürülen bu Berserkerin de savaştan önce amanita muscaria mantarını tüketmiş olma ihtimali vardır. Savaşı kaybetmiş olan bir ordunun, üstelik de zırh bile kullanmayan bir askerinin tek başına düşman ordusuna meydan okuyacak cesareti bulması ve saatlerdir savaşıyor olmasına rağmen vücudunun 40 kişiyi öldürecek enerjiyi üretebilmesi hayret verici bir durumdur, ayrıca tarihte başka bir örneğine rastlamak da oldukça zordur. Stamford Köprüsü Savaşı'nda yaşanan bu olay hakkında detaylı bilgi için bkz: (Wikipedi, 2021).

korkutmak amacıyla ürkütücü şekillerde tasarlanmıştır. Bu maskeyi kullanan bir Samuray insan yüzünden çok bir canavar yahut şeytanı anımsatan bir görünüme bürünüyor. Korkutucu simaya ek olarak miğferin üzerine vahşi hayvanların boynuzları takılıyordu. Buradan hareketle samurayların düşmana karşı ilk hamle olarak psikolojik harbi tercih ettiklerini söylemek mümkündür.

Kıpçaklar da tıpkı Samuraylar gibi ürkütücü maskeler kullanıyorlardı. Bu maskeler insan yüzü şeklinde tasarlanmakla birlikte birbiriyle benzerlik göstermektedir. Aynı zamanda Kıpçak maskeleri insan yüzü olarak tasarlanmışsa da hem ürkütücü hem de gizleyici özelliklere sahiptir. Diğer bir deyişle askerlere hem ürkütücü hem de gizemli bir hava katmaktadır. Böylelikle Kıpçak askerleri bazı insanî duygularını gizleyebilmişlerdir. Örneğin; bir Kıpçak askeri korkuya kapılsa dahi bire bir savaştığı düşman bunu fark edemezdi. Buradan hareketle Kıpçakların düşmanlarını böyle bir avantajdan mahrum bırakarak savaştaki durumlarını güçlendirdiğini söylemek mümkündür.

İnsanın görme duyusu kadar işitme duyusu da psikolojik harp açısından önemli bir etkidir. Ünlü Samuray Musashi, savaşmanın detaylarını anlattığı ve savaşçılara tavsiyeler verdiği Beş Çember Kitabı'nda Üç Bağırıtı adını verdiği bir savaş yöntemi vardır. Musashi bu konuda: “Üç bağırıtı şunlardır: *döğüşten önce, döğüş sırasında ve döğüş sonrasında. Duruma göre bağır... Ses enerjinin göstergesidir. Geniş ölçekli stratejide, muharebenin başında, gücümüz yettiğinde bağırırız. Çarpışma sırasında ses alçaktır, saldırıya geçerken bağırırız... Bunu iyice belle*” (Musashi, 1993: 88-89) diyerek savaşta işitme duyusu ve bağırmanın önemini vurgulamıştır. Türkler ve Moğollar gibi bozkır orduları da savaş sırasında korkutucu çığlıklar atarak ve davullar çalarak düşmanın moralini bozuyorlardı. Moğolların arasında uzun yıllar boyunca yaşamış ve onlar hakkında geniş çapta bilgi toplamış olan Venedikli Seyyah Marco Polo, Moğolların savaşa başlamadan önce düşmana onlardan korkmadıklarını belirtmek amacıyla davul çaldığını, şayet düşman Moğol ise onların da davul çalarak karşılık verdiklerini dile getirmiştir (Marco Polo, 1979: 85). Moğollar bu eylemleriyle savaş motivasyonlarının ve zafere olan inançlarının yüksek olduğunu düşmana işitsel bir yolla belirtmiş oluyorlardı.

Bu eylemin uygulanışının zamanla değiştiğini fakat amacın motivasyon olduğunu söyleyebiliriz. Bozkır ordularının davul çalarak savaş motivasyonu elde etmesi durumu, İslâmiyet'in yayılmasıyla birlikte Kur'an-ı Kerim okumalarına dönüşmüştür. Örneğin; Osmanlılar sefer esnasında Kur'an-ı Kerim okumalarıyla askerleri motive ediyorlardı.

Yaşadıkları coğrafyanın sert olması nedeniyle Moğollar için yaşam zordu. Erkekler zamanın büyük bir kısmını avlanarak yahut savaşarak geçirdiği için bir Moğol'un hayatta kalması onun binicilik ve okçuluk kabiliyetine bağlıydı (Meng Ta pei lu ve Hei Ta Shi Lu, 2012: 71). Kabileler birbirlerine baskınlar yaparak ve ganimet elde ederek güçlerini koruyabiliyorlardı. Cengiz Han, savaş yoluyla Moğolları tek bir çatı altında birleştirmiş ve yasaklar koyarak onları daha güçlü kılmıştır. Örneğin; Moğol ulusuna mensup birinin köle olmasını, at hırsızlığını ve çocuk kaçırmaya suçlarını ölümle cezalandırmıştır (Chambers, 1979: 53). Örneklendirilen tarzda pek çok adli kural koymakla birlikte de güçlü bir Moğol

ordusu tasarlamıştır. Cengiz Han'ın modernize ettiği Moğol ordusuna mensup askerler aldıkları eğitim ve uluslarının yaşam tarzı nedeniyle acımasız, dayanıklı ve korkusuz bir asker profili ortaya koymuşlardır. Orta Çağ'ın ölümcül savaşçıları olarak ün kazanan Moğollar günümüzde dahi şöhretlerini korumakta ve savaş becerileri sayesinde araştırmacıların hayretini kazanmaktadırlar. Çünkü onlara büyük zaferler kazandıran meydan savaşları ve kuşatmaların yanı sıra insan psikolojisini de kendi lehlerine kullanmayı başarmışlardı. Bu durum Moğolları diğer Orta Çağ uluslarından ayıran önemli bir noktadır. Onlara bu korkutucu şöhreti kazandıran psikolojik harp stratejileri aşağıda detaylı bir şekilde incelenmiştir.

2. İşkencenin Tarihçesi, Antik Çağ ve Orta Çağ'da Kullanılmış Bazı İşkence Teknikleri

İşkence en basit şekilde; cezalandırmak yahut bilgi almak amacıyla kişiye acı çektirme eylemidir. İşkencenin ilk olarak insanlığın hangi döneminden beri kullanılmaya başlandığı kesin olarak bilinmese de Antik Çağ'da kullanıldığını biliyoruz. Gerek Antik Çağ medeniyetleri tarafından günümüze miras kalan tabletler, gerekse mitolojiler çeşitli işkence tekniklerinden bahsetmektedir. Yunan mitolojisindeki ilk işkence örneklerinden biri Prometheus'un cezalandırılmasıdır. Yunan mitolojisine göre insanı yaratan Titan Prometheus'tur. Tanrılara karşı isyan eden Prometheus, onlardan ateşi çalarak kendi yarattığı insanı vermiştir. Mitolojideki en güçlü Tanrı olan Zeus da yaptıklarından ötürü Prometheus'u cezalandırmıştır. Prometheus, Zeus tarafından bir kayaya zincirlendi. Her gün bir kartal gelerek Prometheus'un ciğerini parçalıyor, fakat ertesi gün ciğeri yeniden yaratılıyordu. Böylelikle kartal her gün Prometheus'un vücudunu parçalayarak ona acı çektiriyordu. Bu işkence Herkül'ün Prometheus'a işkence eden kartalı öldürmesiyle son bulana dek devam etmiştir.³ Zeus'un Kral Sisifos'u cezalandırma yöntemi de tarihin en eski işkence vakalarından biridir. Korint Kralı Sisifos, Zeus'un Aegina'ya tecavüz ettiğini öğrendikten sonra bu sırrı ifşa etmiştir. Bu nedenle Tartarus'ta (Cehennem) zincirlenmeye mahkûm edilmiş, sonrasında ise ikinci bir işkenceye maruz bırakılmıştır. Sisifos, ölümsüz bir hayat boyunca büyük bir kayayı bir tepeye taşımakla görevlendirilmiştir. Sisifos bu kayayı taşıyor fakat tepenin uç noktasına yaklaştığında kaya elinden kayıyordu.⁴ Kral'ın cezası zaman kısıtlaması olmayan bir hayat boyunca ağırlık taşımak ve bu şekilde eziyet çekmekti. Bu olay mitolojideki fiziksel işkence vakalarının ilk örneklerinden biri olarak yerini korumaktadır.

Sümer mitolojisindeki aşk, savaş, bereket ve bilgelik Tanrısı İnanna çoban Dumuzi ile evlenmiştir. İlerleyen süreçte ölümler diyarının tanrıçası Ereşgikal'ın gücünü elde etmek için yeraltına iner, fakat Ereşgikal tarafından öldürülür. Tanrı Enlil, hayat yiyeceği ve hayat suyu ile İnanna'ya yeniden hayat verir. İnanna yer yüzüne tekrardan dönmek üzereyken yer altının yedi yargıcı tarafından yakalanır. Yargıçlar, İnanna'nın yer yüzüne dönmesi için

³ Prometheus'un gördüğü işkence hakkında detaylı bilgi için bkz: (Daly, 2009: 121; Roman & Roman, 2010: 421).

⁴ Sisifos'un gördüğü işkence hakkında detaylı bilgi için bkz: (Daly, 2009: 133-134; Roman & Roman, 2010: 444).

kendisinin yerine başka birini bırakması gerektiğini söylerler, yer altından kurtulmanın tek yolu budur. İnanna yanında bir grup şeytanla yer yüzüne döner ve şeytanlara Dumuzi'yi yakalamalarını söyler. Şeytanlar Dumuzi'ye önce işkence ederler sonra da yer altına götürürler (Eliade, 2003: 85-86). Bu olayda şeytanlar tarafından Dumuzi'ye işkence yapıldığı söylenmiş fakat işkencenin içeriği hakkında bilgi verilmemiştir.

Mitolojilerden verdiğimiz işkence örnekleri, en eski işkencelerin Tanrılar tarafından uygulandığını işaret etmektedir. İşkence, mitolojilere ek olarak Antik Çağ hükümdarları tarafından da pek çok kez kullanılmıştır. Hatta Antik Çağ hükümdarları yaptıkları işkencelerle övünmüşlerdir. Mısır firavunlarından bahseden tabletler bu duruma örnektir. Bu tabletlerde firavunların kendi elleriyle yaptıkları işkenceler methedilmiş, düşmanların gördükleri işkenceler nedeniyle kötürüm olmalarından dahi gururlanılmış ve bu durumu kahramanlıkla özdeşleştirmişlerdir (Dündar, 2019: 52).

Antik Çağ'ın en dehşet verici işkence aletlerinden biri "Pirinç Boğa" olarak adlandırılmıştır. George Ryley Scott bu işkence aleti için: "*İnsan aklının tasarlamış olduğu en ustaca ve şeytanca işkence aletlerinden biridir*" ifadesini kullanmıştır (Scott, 2001: 179-180). Pirinç boğa, Perilaus tarafından tasarlanmış, zalimliğiyle ünlü Tiran Phalaris tarafından kullanılmıştır. Suçlu, boğa şeklinde tasarlanmış aletin içine kapatılır ve altına ateş yakılırdı. Suçlu, işkence esnasında bağırdığında boğanın burun kısmına yerleştirilen flütler nedeniyle bağırtılar dışarı feryat değil müzik şeklinde çıkıyordu.⁵

Antik Yunan'da işkence sınıf farkı gözetmeksizin suçlu görülen kişilere karşı uygulanabiliyorken, Roma İmparatorluğu'nda özgür vatandaşlara uygulanması yasaktı. Zaman içinde Roma'da da bu kural değişmiş ve tıpkı Antik Yunan'da olduğu gibi suçlu görülen kişilere sınıf farkı gözetmeksizin uygulanmıştır. Vatana ihanet, ensest ilişki, büyüçülük, kadının kocasını veya kocanın karısını zehirlenmesi gibi eylemler işkenceyle cezalandırılan suçlara örnektir. Yunanlılar ve Romalılar pek çok farklı işkence tekniği icat etmişlerdi. Yaygın olarak işkence çarkı⁶ kullanılmış olsa da işkence tezgâhı⁷, uzuv kesilmesi, çarpmaya girmek⁸, çuvala koymak⁹ ve kırbaçlamak¹⁰ bazı ünlü işkence teknikleriydi (Scott, 2001: 62-64).

⁵ Pirinç boğa hakkında detaylı bilgi için bkz: (Scott, 2001: 179-180; Arif, 2015; Vikipedi, 2020; Grabianowski, t.y.)

⁶ Kişi, çark biçiminde tasarlanmış olan işkence aletine bağlanır, çark çevrildikçe kişinin kemikleri kırılır veya aletin üzerindeki çiviler vasıtasıyla yaralanırdı. İşkence çarkı hakkında detaylı bilgi için bkz: (Scott, 2001: 192).

⁷ İşkence tezgâhı, kişinin aletin üzerine yatırılması ve bağlandıktan sonra ipler yardımıyla uzuvları çekilmek suretiyle kişiye acı veren işkence aletidir. İşkence tezgâhı hakkında detaylı bilgi için bkz: (Scott, 2001: 182).

⁸ Çarpmaya girmek, kişiyi büyük bir tahtaya bağladıktan sonra el ve ayaklara büyük çiviler çakılması suretiyle yapılan bir işkence tekniğidir. Kişi çivilendikten sonra açlığa ve susuzluğa maruz bırakılır, bazen de yakılırdı. Çarpmaya germe hakkında detaylı bilgi için bkz: (Kanat, 2017: 48-49).

⁹ Bu işkence tekniği "Poena Cullei" olarak isimlendirilmiştir. Kişi bir yılan veya maymunla birlikte çuvala koyulur. Çuvalın ağzı dikilir ve suya atılır. Böylelikle kişi zorlu şartlarda nefessiz kalarak ölüme mahkûm edilmiş olur. Çuval işkencesi hakkında bkz: (Karakoç, 2016: 511).

¹⁰ Romalıların kullandığı kırbaç "flagellum" veya "flagrum" olarak isimlendirilmiştir. Flagellum deriden yapılan üç ipe sahiptir. Her ipin üzerinde iki kurşun bulunur. Bu kurşunlar kişinin vücudunu parçalamak için

Roma tarihindeki en önemli isyanlardan biri olan Vercingetorix isyanı, birden fazla işkencenin kullanıldığı bir olaydır. Tarihteki ününü Roma Cumhuriyeti'ni Roma İmparatorluğu'na dönüştürmesiyle kazanmış olan Caesar, Vercingetorix önderliğinde Galya'da patlak veren isyanı bastırdıktan sonra hem fiziksel hem de psikolojik işkence tekniklerini kullanmıştır. Vercingetorix zincire vurularak Roma'ya getirilmiş ve şehrin sokaklarında kafes içinde dolaştırılmıştır.¹¹ Roma'ya karşı Galyalı kabileleri örgütleyerek liderliğini kanıtlayan, verdiği mücadele sayesinde halkı tarafından “Yüce Savaşçıların Kralı” olarak nitelendirilen Vercingetorix gibi bir savaşçının kafese kapatılarak dolaştırılması hem propaganda hem de psikolojik işkence örneğidir. Caesar, önce Vercingetorix'i fiziksel olarak yıpratmış, sonrasında ise cesur düşmanını bu işkenceyle utandırırken, kendi gücünü de tüm Roma'ya ilan etmiştir.

Caligula ismiyle bilinen Gaius Caesar, Roma İmparatorları arasında zalimliği ve işkenceye gösterdiği eğilimle ön plâna çıkmıştır.¹² İmparator Caligula, işkenceyi yalnızca suçluları cezalandırmak için kullanmıyor, insanlara işkence edilmesini izlemekten zevk alıyordu. Bu nedenle işkence teknikleri tasarlıyor, var olan işkencelere yenilerini de ekliyordu. Örneğin; Roma'da hırsızlık yapan kişinin bir elinin kesilmesine dair bir yasa vardır. Caligula, hırsızlık yapan kişinin iki elinin kesilip boynuna asılmasını emretmişti. Neron da Caligula gibi zalim bir Romalıydı. Suçluları kurt derisi içine dikilmiş şekilde savunmasız bırakır ve onları vahşi köpeklere parçalattırır. Bazen de suçluların üzerine yanıcı madde sürülmesini emreder ve onları gece karanlığında meşale gibi görünmeleri için yakıtırdı.¹³

Orta Çağ'da ise Antik Çağ'dan insanlığa miras kalan işkence teknikleri geliştirilmiş ve çeşitlendirilmiştir. Bu çağda işkence suçluları cezalandırmak yahut itiraf almak için meşrû görülmüştür. Engizisyon mahkemeleri bu durumun en bariz örneğidir. Orta Çağ boyunca kullanıldığı bilinen onlarca farklı işkence tekniği vardır. Her işkence tekniğini burada değerlendirmek çalışmanın kapsamını aşacağından en ünlü işkence tekniklerinden birkaç tanesini açıklamak yeterlidir.

Orta Çağ'ın en önemli işkence aletlerinden biri Yahudi Kazığı olarak isimlendirilen alettir. Bu işkence aleti piramit şeklindedir. Suçlu bu piramitin üzerine oturtulur ve ayaklarına ağırlık bağlanır. Böylelikle alet suçlunun kalçasına etki ederek dayanılmaz bir eziyet görmesine neden olur. Suçluya yaşattığı acıyla ünlü diğer bir işkence aleti de demir sandalyedir. Sandalyenin üzerinde çok sayıda çivi bulunmaktadır. Suçlu sandalyeye bağlanır, çiviler vücutta aynı anda ve çok fazla sayıda delik açılmasına neden olur. Bu yaralar suçluya yoğun bir acı yaşatmaktadır. Korkutucu üne sahip diğer bir işkence aleti de diz kırıcı olarak isimlendirilmiştir. Adından da anlaşıldığı üzere suçlunun diz kemiğini kırmak suretiyle ona işkence etmekte kullanılır. Aletin iki tarafında uzun çiviler bulunur, bu çiviler

---

tasarlanmıştır. Böylelikle işkence gören kişi daha fazla acı çekerti. Flagellum hakkında bkz: (Archaeologypro, t.y.).

¹¹ Vercingetorix hakkında detaylı bilgi için bkz: (Fields, 2010: 44-46; Vikipedi, 2021)

¹² Zalimliğiyle ünlü Caligula hakkında detaylı bilgi için bkz: (Eutropius, 2007: 179; Tekin, 2011: 99-100).

¹³ Caligula ve Neron'un uyguladığı işkenceler hakkında detaylı bilgi için bkz: (Scott, 2001: 153-154; Courtil, 2014: 194-197; Karakoç, 2016: 511).

işkencecinin onları birbirine yaklaştırmasıyla suçlunun diz kemiğini kırar. Suçluları diri diri yakmak da yaygın kullanılan bir işkence tekniğidir. Suçlu bir kazığa bağlanır ve ayaklarının dibine yerleştirilen yanıcı maddeler yardımıyla ateşe verilir. Bahsettiğimiz diğer işkence teknikleri suçluların vücudunda ağır hasar ve yaralanma meydana getirir, fakat öldürmezdi. Kazığa bağlayıp yakma işkencesi ise suçlu ölene kadar devam ederdi.¹⁴ İşkence teknikleri Antik Çağ'dan günümüze kadar tıpkı bir miras gibi devralınmış ve zamanın teknolojik imkânlarına göre sistemleştirilmiştir.

---

¹⁴ Orta Çağ'da kullanılan işkence teknikleri hakkında detaylı bilgi için bkz: (Scott, 2001: 198–202; Dündar, 2019: 127–133; Dvorsky, 2014; Grabianowski, t.y.; Medieval Warfare, t.y.)

I. BÖLÜM

1. PSİKOLOJİK HARP VE İŞKENCE KAVRAMLARI

Bu bölümde psikolojik harp ve işkence tanımlanmış, ilişkili oldukları başka kavramlarla birlikte değerlendirilmiştir.

1.1. Psikolojik Harp ve İlişkili Olduğu Kavramlar

1.1.1. Psikolojinin Tanımı

Psikolojik harp doğrudan düşmanın psikolojisini hedef aldığı için, psikolojik harbi tanımlamadan önce psikolojiyi tanımlamamız gerekmektedir. Psikoloji, Türk Dil Kurumu tarafından; bir grubu, bir bireyi belirleyen hareket etme, düşünme, duygulanma biçimlerinin bütünü olarak tanımlanmıştır (TDK, 1998: 1829). American Psychological Association (APA), psikolojiyi; insan zihni ve davranışlarına yönelik bilimsel araştırma olarak tanımlar (McLeod, 2019). Rasim Bakırcıoğlu psikoloji için; *“Doğrudan ya da dolaylı olarak gözlemlenebilen insan ve hayvan davranışlarını; insanların algılama, kavram oluşturma, usavurma, sorun çözme gibi bilişsel süreçlerini; duygu, coşku, heyecan gibi özelliklerini; birbirleriyle etkileşimlerini bilimsel yöntem ve tekniklerle inceleyen bilim dalı”* şeklinde geniş kapsamlı bir tanım yapmıştır (Bakırcıoğlu, 2012: 1702). Bu tanımlar haricinde Richard J. Gerrig ve Philip G. Zimbardo ise psikolojiyi; bireysel davranışların ve zihinsel süreçlerin bilimsel incelemesi olarak tanımlamışlardır (Gerrig ve Zimbardo, 2012: 2). Dünyanın en önemli sanal ansiklopedilerinden biri olan Vikipedi, psikoloji hakkında en basit tanımı yapmıştır. Vikipedi’ye göre psikoloji; davranışı ve zihni inceleyen bilimdir (Vikipedi, 2021). Görüldüğü gibi psikolojiye dair farklı kişi ve kurumlar tarafından yapılmış tanımlar birbiriyle hemen hemen aynıdır.

1.1.2. Psikolojik Harbin Tanımı

İki devlet, iki ordu yahut iki insan arasında gerçekleşen bir mücadelenin kazanılmasındaki en önemli etkenlerden biri olan psikolojik harp kavramı farklı şekillerde tanımlanmıştır. Psikolojik harp, Türk Dil Kurumu tarafından; Temeli propagandaya dayanan, karşıt düşünceli grupların birbirlerini etkileyebilmek ve kendi düşüncelerini kabul ettirmek için tehdit, şantaj, yıldırma gibi psikolojik öğelerin kullanıldığı mücadele türü olarak tanımlanmıştır (TDK, 1998: 1829).

Psikolojik harp üzerine yaptığı araştırmalarla tanınan Nevzat Tarhan'a göre ise psikolojik harp: klasik anlamda savaşın kazanılması ve kaybedilmesinde; savaştan sonra da üstünlüğün devam etmesinde yahut sorunların çözülmesinde insanların ruh haline etki ederek sonuç almaktır (Tarhan, 2016: 17).

A. Timur Bilgiç, psikolojik harbi: Düşman askeri birliklerinin ve ulusların direnme gücünü zayıflatmak, sivil halkla silahlı kuvvetlerin arasını açmak için düşüncelere etki yapmak yoluyla uygulanan askeri destekleme savaşı olarak tanımlamıştır (Bilgiç, 2012: 329).

Birsen Çetin, psikolojik harbi hem savaşta hem barışta insanların duygu, düşünce ve davranışlarını değiştirmek amacıyla, enformasyonun çeşitli biçimlerde kullanılması olarak tanımlamıştır (Çetin, 2015: 22). Psikolojik harp en kısa şekilde düşmanı zayıflatmak amacıyla kullanılan psikolojik yol ve yöntemler olarak da tanımlanabilir (Erler, 2004: 9). Bazı araştırmacılar psikolojik harp kavramını başarılı bir savaşın nasıl yürütüleceği ile ilgili eski fikirlere konulan yeni isim olarak değerlendirmişlerdir (Erler, 2004: 9).

Askerî tarihçi Hans Delbrück askerî stratejiyi iki ana gruba ayırmıştır. Ona göre birinci grup düşmanı etkili bir saldırıyla yok etme stratejisidir. İkinci grup ise düşmanı yorma, tüketme ve pişman etme üzerine kurulu bir strateji kullanmaktır (Freedman, 2019: 201). Hans Delbrück, psikolojik harp kavramını kullanmadan psikolojik harbi, amacını ve önemini de ifade etmiştir.

Ümit Özdağ, bu konuda oldukça kısa ve öz bir tanımlama yapmıştır. Psikolojik harp, Özdağ tarafından: hasım gücün iradesine yönelik sürdürülen savaş şeklinde tanımlanmıştır (Özdağ, 2014: 208).

Psikolojik harp için şu şekilde bir tanım yapmak da mümkündür; rakip tarafın üzerinde psikolojik çöküntü ve korku uyandırma, dost tarafın ise moralini yüksek tutma eylemlerini başarılı şekilde gerçekleştirme sanatıdır.

Mao Ce Tung: “*Savaş, kanlı bir politika, politika ise kansız bir savaştır*” demiştir (Kırpelit, 2010: 19; Karatay, 2020). Devletler bazı durumlarda iyi bir politika ve stratejiyle kan dökmeden zafer kazanabilirler. Psikolojik harp, bu yönüyle zaman zaman tıpkı bir meydan savaşı gibi devletleri galip duruma getirebilmektedir.

Düşmanın kültürünü ve sosyal yapısını iyi öğrenerek onların algısını değiştirmeyi başarabilmek oldukça önemli fakat zordur. Moğollar birçok psikolojik harp stratejisini gerek düşmanın direncini kırmakta gerekse insanların desteğini kazanmakta iyi şekilde kullanmışlardır. Amaçları doğrultusunda gerektiği zaman şiddet ve korkuyu askerî yetenekleriyle doğru orantılı şekilde kullanmışlar, gerektiği zaman da karşı tarafın kültürünü ve sosyal yapısını iyi analiz ederek şiddete başvurmaksızın amaçlarını gerçekleştirmişlerdir. Bu nedenle psikolojik harp stratejileri, Moğolların Orta Çağ Asya ve Avrupa'sında önemli bir güç olarak uzun bir süre yer almalarının en önemli etkenlerinden biri olmuştur.

1.1.3.Propaganda Kavramı

1.1.3.1.Propagandanın Tanımı ve Amacı

Mevcut otoriteyi güçlü tutmak, rakip otoriteleri ise zayıflatmak amacıyla kullanılan propaganda kavramı farklı şekillerde tanımlanmıştır. Türk Dil Kurumu'na göre propaganda; bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetme ve yayma amacıyla söz, yazı gibi yollarla gerçekleştirilen çalışmadır (TDK, 1998: 1827).

Nevzat Tarhan ise propagandayı; bir toplumun duygu, düşünce ve eylemlerini kontrol altında tutmak veya değiştirmek amacıyla ortaya konulan bilgi, belge ve görüşler olarak tanımlamıştır (Tarhan, 2016: 54).

Oxford Learner's Dictionaries'te propaganda kavramının siyasî bir lidere destek sağlamak amacıyla kullanılan fikirler ve ifadeler olduğu kaydedilmiştir (Oxford Learner's Dictionaries, 2021).

Diğer bir deyişle propaganda; bir fikrin her çeşit vasıttan istifade etmek sureti ile hedef kitleye telkin edilmesidir (Kırpelit, 2010: 28; Boyacı, 2007: 59). Propagandanın amacı ise en kısa tabiriyle istenen noktalarda toplumun tutumunu değiştirmektir (Çetin, 2015: 23). Propagandanın en etkili kullanım yöntemi ise belirlenen amaç doğrultusunda kitle iletişimini en etkili ve plânlı şekilde kullanılmasıdır (Erler, 2004: 23). Nazi Almanya'sının ünlü Propaganda Bakanı Joseph Goebbels, propagandanın ilkelerinden bahsederken; propagandanın zamanlamasının iyi olması, hedef kitlenin ilgisini çekmesi, heyecanı istenen seviyede tutması, düşmanın siyaset ve eylemlerini etkilemesi gerektiğine dikkat çekmiştir (Çetin, 2015: 27-28).¹⁵ Propagandanın başarılı olması için sık sık tekrar edilmeli ve bölgesel gerçeklere uygun olmalıdır (Kırpelit, 2010: 27). Uygulayan kişiler yetenekli, plânlı ise büyük etkiler yapacak şekilde hazırlanmış olmalıdır. Böylelikle empoze edilmek istenen fikir başarılı şekilde karşı tarafa iletilecek ve bu da zaferin kazanılmasına büyük oranda bir yardım sağlayacaktır. Buradan hareketle psikolojik harbin başlatılmasının ve başarılı şekilde sürdürülmesinin propagandanın etkisiyle doğrudan orantılı olduğunu söylemek mümkündür.

Propaganda kavramı ilk olarak 1622 yılında Roma Kilisesi tarafından oluşturulan Congragatio de Propaganda Fide (İtikatı Yayma Cemaati) kapsamında kullanılmış olsa da önceki yıllarda da kullanılan bir yöntem olmuştur (Erler, 2004: 37; Çetin, 2015: 24). Tarihe baktığımızda propagandanın mevcut otoriteyi güçlü tutmak ya da rakip otoriteyi zayıflatmak amacıyla farklı devletler tarafından kullanıldığını görmekteyiz. Orta Çağ'da ganimet ve benzeri kazanç vaatleri, askerî harekâtlar sırasında uygulanan şiddet, savaş boyaları, zırh tasarımları, heykeller, duvar resimleri, şarkılar, tören alayları ve plânlı şekilde yayılan rivayetler propagandaya birer örnektir. Buna ek olarak Orta Çağ'da kullanılan en güçlü propaganda yöntemlerinin savaş kaynaklı korku ve dinî söylemler olduğu göze çarpmaktadır. Günümüze daha yakın bir tarihten örnek verecek olursak da; Almanya'nın

¹⁵Goebbels ve propaganda ilişkisi hakkında ayrıca bkz: (Çakı vd., 2019: 154).

sadece uzun boylu insanlardan oluşturulan Postdam Birlikleri, Kayzer'in gücünü sembolize etmesi bakımından bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır.¹⁶ Daha açık bir ifadeyle, bu askerler sahip oldukları uzun boy ve güçlü fizikleriyle tüm dünyaya üstün ve karizmatik bir Alman ulusu izlenimi vermişlerdir. Tarihte göze çarpan önemli bir propaganda eylemi de Anadolu'da yapılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu'yu işgale başlayan Yunan ordusu uçaklar vasıtasıyla Türklerin yaşadığı bölgelere propaganda kağıtları atmışlardı. Bu kağıtlarda Enver Paşa'nın öldüğü, Yunan ordusunun Anadolu'da Osmanlı padişahının düşmanlarıyla mücadele ettiği ve halkın bu orduya karşı direniş göstermemesi tavsiye ediliyordu. Yunan ordusu bu propaganda ile Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'nın verdiği psikolojik, ekonomik ve sosyolojik kaygıları üzerinde taşımakta olan Anadolu halkının direnişini kırmayı amaçlamış, fakat bu propaganda sonradan Atatürk soyadını alacak olan Mustafa Kemal tarafından idare edilen Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasına engel olamamıştır.

Psikolojik harbin önemli bir parçası olan propaganda Moğollar açısından değerlendirilecek olursa da şunlar söylenebilir; Propaganda, Moğollar tarafından Orta Çağ şartlarına göre oldukça iyi şekilde kullanılmıştır. Moğolların hedef aldıkları bölgelere ve mevcut şartlara göre propaganda uyguladıkları dikkat çekmektedir. Bölgenin şartlarına göre gerektiği zaman korkunun ve şiddetin yıldırıcı gücünü kullanmışlar, gerektiği zaman da adeta bir kurtarıcı rolü üstlenmişlerdir. Bu hususta kıymetli pek çok örnek aşağıda incelenmiştir.

Cengiz Han, Tankutların¹⁷ topraklarına yaklaştığı sırada Tankut hükümdarı İluhu Burhan Han, *"Biz eskiden beri Cengiz Han'ın şöhretini duyarak korkuyorduk. Şimdi ise, onun kudretli şahsiyeti kendimize yaklaşınca haşmetinden titriyoruz. Biz Tang'ut (Tanghut) halkı, senin sağ kolun olarak gücümüzü sana hasretmeye hazırız"* dedi (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 171). Tankut hükümdarının Cengiz Han'a karşı söyledikleri, önceden yapılan propagandanın ve savaşlar sebebiyle yayılan korkunun etkili bir avantaj sağladığını gözler önüne sermektedir. Savaş öncesinde gerçekleştirilen propaganda, Tankutları korku içinde bırakarak meydan savaşını ve savaşın getireceği yıkımı önlemiştir. Böylelikle Cengiz Han, meydan savaşına gerek kalmadan, uygulanan psikolojik harple zaferi elde etmiştir.

1.1.3.2. Propaganda Çeşitleri

Beyaz Propaganda: Açık bir biçimde yapılıır. Kaynak bellidir ve kendini tanıtır. Karşı tarafın hatalarını kullanarak yapılıır ve onların fikirlerini çürütür (Boyacı, 2007: 66; Kırpelit, 2010: 33-34; Tarhan, 2016: 57; Onuk, 2019: 4). Beyaz propaganda yapılıırken yalan veya

¹⁶Potsdam Birliği hakkında detaylı bilgi için bkz: (Garner, 2016; Mandal, 2017)

¹⁷ Tankutlar Moğol, Tibet ve Türk unsurlarından oluşan kozmopolit bir devlettir. Ayrıca Tankut, Moğolların Kuş-Kuş, Çinlilerin ise Ho-si dedikleri bir şehirdir. Cengiz Han'ın hükümdarlığı sırasında oğlu Ögeday'ın Kaşın adlı oğlu dünyaya geldi. Bu sebeple buraya Kaşın ismi verilmiş fakat prensin küçük yaştaki ölümünden sonra bu isim değiştirilmiştir. Bu şehirde yaşayanlara Tang denildiği için, şehrin adına Tangut (Tankut) yani "Tang ili" adı verilmiştir. Tankutlar hakkında detaylı bilgi için bkz: (Togan, 2002: 389; D'ohsson, 2006: 51).

yanlış bilgiler kullanılmamalıdır (Çetin, 2015: 30; Bölükbaşı, 2019: 55). Çünkü yalan veya yanlış bilginin kullanılması sonucu insanların güveni sarsılacak ve kitle kaybedilecektir.

Gri Propaganda: Kaynak belirsizdir. Rivayetler ya da senaryo yoluyla propaganda yapılır. Gri propaganda yoluyla güçsüz yönler güçlü, güçlü yönler ise güçsüz gösterilebilir (Boyacı, 2007: 66; Kırpelit, 2010: 35; Tarhan, 2016: 60). Ayrıca rakip tarafı utandırmak için de kullanılabilir (Çetin, 2015: 33). Bu sebeple yayılmakta olan bilginin yalan mı yoksa gerçek mi olduğu tespit edilemez.

Kara Propaganda: Kaynak gizlidir. Yalan, iftira, entrika ve sahte deliller kullanılarak karşı tarafın zayıflatılması amaçlanır (Boyacı, 2007: 66; Kırpelit, 2010: 36; Tarhan, 2016: 66; Bölükbaşı, 2019: 55). Bu amaç doğrultusunda inançlar sarsılabilir ve gerçekler yalanlanabilir. Savaşın suçunun düşmanın üzerine atılması, tarihe dayanarak zafer ilan edilmesi, kötü haberlerin düşmanın yalanı olduğunun söylenmesi ve korku hikayeleri yudurmak gibi eylemler kara propaganda kapsamındadır (Çetin, 2015: 31).

Stratejik propaganda: Başarılı bir şekilde uygulanması için uzun bir zamana ihtiyaç duyan stratejik propaganda, düşmanın zayıflatılmasını sağlayacak bir yönünün tespit edilmesi ve bu yön üzerine sürekli saldırı yapılarak gerçekleştirilir (Tarhan, 2016: 84). Amaç; savaş öncesi düşmanın moralini bozarak onu zayıf düşürmek, dost güçlerin ise moralini yüksek tutmaktır. Bu nedenle stratejik propaganda yapılırken zihin ve hafıza etkenleri en iyi şekilde kullanılır (Ataş, 2019; 54).

Taktik Propaganda: Düşmanın geçmiş yıllarda yaptığı hatalar ve uğradığı yenilgiler kullanılarak yapılır. Düşman içindeki farklı gruplar hedef seçilebilir (Tarhan, 2016: 87).

İdarî Propaganda (İşgal Propagandası): Ele geçirilen topraklarda uygulanır. Otoriteyi yeniden tesis etmek ve meydana gelebilecek herhangi bir direnişi kırmak amaçlanır. Örneğin; yerel halkın güvenini kazanmak amacıyla ibadethaneler ve eğitim kurumlarıyla ilgilenilebilir (Tarhan, 2016: 90).

Karşı propaganda: düşmanın propagandalarını çürütmek amacıyla uygulanır. Örneğin; düşman içindeki askerlere başkasının menfaati için ölmemeleri gerektiği telkin edilip, karşı tarafın emir-komuta zinciri zayıflatılabilir (Tarhan, 2016: 91-92).

1.1.4. İstihbarat ve Casusluk

Türk Dil Kurumu'na göre istihbarat: Arapça kökenli bir kelime olan istihbar yani haber almak, duymak veya öğrenmek kelimesinin çoğulu olarak haberler, yeni öğrenilen bilgiler veya haber alma anlamında kullanılmaktadır (TDK, 1998: 1107).

The American Heritage adlı sözlükte ise istihbarat: mevcut veya muhtemel düşmanlar hakkındaki gizli bilgiler olarak tanımlanmıştır (The American Heritage, 2021).

Oxford Learner's Dictionaries, istihbaratın yabancı bir ülke veya bir düşman hakkında gizli bilgileri toplama eylemi olduğunu dile getirmiştir (Oxford Learner's Dictionaries, 2021).

Ümit Özdağ, istihbaratı: malumatın toplanması, karşılaştırılması, değerlendirilmesi, analizi, birleştirilmesi ve yorumlanması sürecinin sonunda ortaya çıkan ürün olarak ifade etmiştir (Özdağ, 2014: 29-30).

İstihbaratı başka bir şekilde tanımlayacak olursak ise; imkân ve vasıtaları kullanarak bilgi edinme, elde edilen bilgileri ise yararlı bir netice için kullanma tanımını yapabiliriz (Avcı, 2004: 5).¹⁸ Daha basit bir tanımla istihbarat, düşman hakkında her türlü bilgiye ulaşma ve bu bilgileri analiz etme eylemidir.

Casusluk da tıpkı istihbarat gibi Arapça kökenlidir. Merak etme, öğrenme arzusu anlamlarına gelen “tecessüs” kelimesinden türetilmiştir (Avcı, 2004: 5; Yayla, 2010: 41-42). Casus ise casusluk eden yani düşmanın sırlarını araştırıp bilgi sızdıran, düşman içinde çeşitli yıkıcı faaliyetlerde bulunan kişi anlamını taşımaktadır (Kallek, 1993: 163).¹⁹

Toplanan istihbarat ve casusların çabaları sonucu elde edilen bilgiler düşmanın tanınmasını sağlamaktadır. Mücadele edilecek bölgenin avantajları ve dezavantajları, düşmanın güçlü ve güçsüz yönleri, saldırıya mı yoksa savunmaya mı meyilli olduğu gibi sorular cevaplandırılmış olur. Bu cevaplar doğrultusunda belirlenen stratejilerle düşman zayıf noktalarından vurulabilir, üzerinde baskı kurulabilir ve korku hissettirilebilir (Stevens, 2016: 5). Bu nedenle istihbarat alınması yararlanılacak insanların tespit edilerek, onların kullanılması, doğru hedeflere doğru zamanda ulaşılması ve uygun stratejilerin üretilip, kullanılması için oldukça önemlidir.

İstihbarat, kapsamına ve zamanlamasına göre üçe ayrılmaktadır. Bunlar; stratejik istihbarat, operasyonel istihbarat ve taktik istihbarattır. Stratejik istihbarat, uzun vadeli ve kapsamlıdır. Operasyonel istihbarat daha kısa süreli operasyonların plânlanması ve uygulanması için kullanılır. Çoklu hedefler ve koordinasyon gereken eylemler operasyonel istihbaratın kapsamındadır. Taktik istihbarat ise en kısa sürede yani günlük kullanılan istihbarattır. Gün içinde alınan istihbarata göre hızlı şekilde kişi veya örgütlere müdahale için kullanılır (Gül, 2015: 122; Seren, 2016: 311-313).

Tarihe bakıldığında güçlü devletlerin istihbarata önem verdikleri ve düşmanlarına bu yolla üstünlük sağladıkları görülmektedir. Sun Tzu, istihbarat için: “*Bir hükümdarın en değerli gücü*” ifadesini kullanarak istihbaratın önemini dile getirmiştir (Sun Tzu, 2020, 58). Aynı zamanda casusluğun dünyanın en eski mesleklerinden biri olduğunu da belirtmekte ve bu önemli görevin önemini bir kez daha vurgulamakta yarar görüyoruz.

¹⁸İstihbaratın tanımı hakkında detaylı bilgi için bkz: (Ateş, 2003: 7-8; Seren, 2016: 255-256).

¹⁹ Casus kelimesinin Orta Asya Türk Devletleri’ndeki karşılığı çasut, casusluk yapmanın karşılığı ise çasutlamadır. Bu konuda detaylı bilgi için bkz: (Özcan, 1993: 166).

Cengiz Han, 13.Yüzyıl başlarında Moğollar arasında güçlü bir lider olarak ortaya çıktığı sırada karşısında Kerayitlerin²⁰ reisi Ong Han (Tuğrul Han)²¹ ve oğlu Sanggum'u buldu.²² İki taraf arasında karşılıklı elçilerin gidip geldiği sırada Hali-udar ve Çahurhan adlı iki Moğol'un getirdiği istihbarat Cengiz Han'ın savaş kararı vermesine neden oldu. Hali-udar ve Çahurhan Cengiz Han'ın yanına gelerek: “*Ong Han hazırlıksızdır. Altın çadırını kurarak ziyafete hazırlanıyor. Derhal toplanıp bütün gece yürüyelim ve onu (her taraftan) çevirerek yakalayalım!*” dediler (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 108).²³ Bu istihbarat sayesinde Cengiz Han ani bir kararla savaşmaya karar verdi ve Altın çadırını kurduğu yerde Ong Han'a saldırdı. Gerçekleşen savaş sonrasında Ong Han ve Sanggum yenilerek kaçmak zorunda kaldılar. Böylelikle Cengiz Han kurduğu istihbarat ağı sayesinde güçlü rakiplerini yok etmiş oldu. Ong Han'a bağlı Kerayitlerin mallarını yağma ederek askerlerine dağıttı ve onların zenginleşmesini sağladı. Ayrıca istihbaratı getiren iki kişiye “Tarhan” rütbesi vererek ödüllendirmesi de istihbaratın zafere ne kadar büyük bir yardım sağladığını gözler önüne sermektedir.²⁴ Ong Han'ın en üst mevkideki komutanı olan Hadah Bahadır'ı ve Ong Han'ın kardeşi olan Caha-gambu'yu da hizmetine alarak ordusunu güçlendirdi. Aynı zamanda Caha-gambu'nun kızı olan Sorgaktani-beki'yi de oğlu Tuluy ile evlendirdi (Rubruk, 2001: 59-60; Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 108-109; Roux, 2020: 125). Bu olay, istihbarat ve casusluğun önemini gözler önüne sermiştir. Cengiz Han aldığı istihbarat sayesinde savaşmama niyetinde olduğu Ong Han'a karşı stratejisini değiştirdi ve onunla savaşarak en önemli rakip güçlerden birini ortadan kaldırdı. Bu savaşın sonrasında ise hem ekonomik hem de siyasî olarak daha da güçlendi. Ayrıyeten ilerleyen yıllarda hükümdar naibi olarak tarih sahnesinde yer alacak olan Sorgaktani-beki'yi de gelini olarak hanedanına dahil etti.²⁵

²⁰ Kerayitler, Hristiyanlığı kabul etmiş ve Moğollaşan bir Türk kabilesidir. Kerayit kabilesi o zamanlar Orhun ve Tula vadilerinde varlığını sürdürüyordu (Roux, 2015: 272). Carpini de Kerayitlerden Cengiz Han'ın kurduğu Moğol İmparatorluğu'ndan önce var olan dört önemli Moğol varlığından biri olarak bahsetmiştir. Diğer üç önemli yapılanma ise Yeke (Büyük) Moğollar, Su Moğolları ve Merkitlerdir. Detaylı bilgi için bkz: (Carpini, 2000: 52).

²¹ Bu hükümdarın asıl adı Tuğrul'dur. “Ong Han” Çin İmparatoru tarafından ona verilmiş bir unvandır (D'ohsson, 2006: 39). Bu konu hakkında ayrıca bkz: (Roux, 2015: 272; Roux, 2020: 163). Marco Polo da Ong Han'dan Moğolların büyük bir kısmının tabi olduğu hükümdar olarak bahsetmiştir (Marco Polo, 1979: 66).

²² D'ohsson, Kerayitlerin o esnada sayıca çok kalabalık olduklarını belirtmekle birlikte, Çirigir, Tungayit, Tumavut ve Eliyat kabilelerinin de onlara bağlı olduğunu söylemiştir. Bu konuda detaylı bilgi için bkz: (D'ohsson, 2006: 38).

²³ Cüveynî bu olaydan bahsederken istihbaratı getiren kişilerin isimlerini Kilik ve Bare olarak kaydetmiştir. Abû'l-Farac da bu olaydan bahsetmiş fakat istihbaratı getiren kişilerin isimlerini yazmamıştır. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz: (Abû'l-Farac, 1950: 476-477; Cüveynî, 2013: 92; Roux, 2020: 124-125).

²⁴ Tarhanlar idare ettikleri orduların kazandıkları ganimet üzerinde mutlak hakka sahiptiler. Ayrıca Han'ın huzuruna istedikleri zaman çıkabilme hakları vardı. Bu ayrıcalıklara ek olarak adı geçen iki kişi işledikleri suçlardan sonra sorgulanmama hakkına sahip oldular. Bu konuda detaylı bilgi için bkz: (Cüveynî, 2013:92).

²⁵ Sorgaktani Beki, Tuluy'un soyundan gelen prenslerin yetişmesinde büyük bir rol oynamış ve onların siyasî yaşamına önemli katkılarda bulunmuştur. Örneğin Moğol hükümdarlarının en ünlülerinden biri olan Mengü Han'ın tahta geçişine büyük katkı sağlamıştır. Böylelikle saltanat Ögeday soyundan Tuluy soyuna geçmiştir. Sorgaktani Beki hakkında detaylı bilgi için bkz: (Durak, 2008: 251-253; Roux, 2020: 319).

Konuya verilebilecek başka bir örnek de Naymanların²⁶ lideri Tayang Han²⁷ ve Cengiz Han arasında gerçekleşen savaştır. Ong Han'ın yenilgisini haber alan Tayang Han, Moğollara saldırmaya ve onları yağmalamaya karar verdi (Grousset, 2001: 140-141; D'ohsson, 2006: 47-48; Roux, 2020: 127). Bunun için de Onggud kabilesinin reisi olan Alahu-şidigithuri'ye²⁸ Cengiz Han üzerine ortak bir saldırı yapma teklifi sundu. Bu teklifi reddeden Alahu-şidigithuri, Yühunan adlı adamını Cengiz Han'a göndererek Tayang Han'ın ona baskın yapacağı haberini verdi. Yühunan Cengiz Han'a gelerek: *“Nayman'lı Tayang Han senin kuburluklarını almak niyetiyle gelmek istiyor. O bana adam yollayarak sağ kolu olmamı talep etti. Fakat ben reddettim. Şimdi, kuburluklarından mahrum kalmayasın diye, dikkatli bulunmanı tavsiye ediyorum”* dedi (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 113; Grousset, 2001: 140; Roux, 2020: 127).²⁹ Cengiz Han, Tayang Han'ın saldırı plânından habersiz bir şekilde Tulkinçe mevkiinde yaptığı avı sonlandırdı ve savaş konseyini topladı. Bu konseyde Cengiz Han'ın kardeşi Belgutay etkileyici bir konuşma yaptı. Belgutay: *“Hayatta iken okluğunu çaldıran bir kimsenin yaşamasında ne mana var? Erkek olarak doğan adam, öldüğü zaman okluk ve yayını cesedinin yanında bulundurursa, iyi olmaz mı? Nayman halkı, ‘Devletimiz (ulusumuz) büyük, halkımız çok’ Diyerek, büyük laflar sarfediyor. Biz onların laflarına karşılık olarak atlarımıza binsek, okluklarını alsak, Acaba bu zor mu olur? Takip edersek, acaba sürüleri geride kalmaz mı? Saray çadırları boş bir halde terk edilmez mi? Ulusu da yüksek yerlere çıkararak kendini kurtarmak çaresine bakmaz mı? Onların bu lafları karşısında nasıl yatıp kalabiliriz? En iyisi, derhal hayvanlara atlamaktır!”* diyerek hükümdarını ve ulusunu cesaretlendirdi (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 113-114; Grousset, 2001: 141; Roux, 2020: 127). Moğolların Gizli Tarihi'nde Cengiz Han'ın kardeşinin sözlerini dinledikten sonra endişelerinden vazgeçtiği ve ordusunu yeniden düzenlediği kaydedilmiştir.³⁰ Kazanılan cesaret ve yapılan yeni düzenlemeler sonrasında savaşa hazır bir hale gelen kuvvetler, 1204 yılının sıçan ayında Naymanların üzerine yürüdüler (Grousset, 2001: 142; Roux, 2020: 128).

İki tarafın kuvvetlerinin karşılaşmasından evvel gerçekleştirilen casusluk faaliyeti ise savaşın sonucunu belirleyen önemli etkenlerden oldu. Tayang Han'ın safında bulunan Camuka³¹, Cengiz Han'ın lehine casusluk yaptı. Konuşmaları ile Tayang Han'ı korku içinde

²⁶ Roux, Naymanların Moğollara nispeten daha az vahşi ve daha fazla kültürlü olduklarını, Uygur yazısını kullanmakla birlikte bazı Uygurları idareleri altında görevlendirdiklerini söylemiştir. Barthold ise Naymanların sekiz kabileden meydana geldiğini ileri sürmüştür. Naymanlar hakkında detaylı bilgi için bkz: (Temir, 2002: 417; Barthold, 2004: 108; Roux, 2020: 131).

²⁷ D'ohsson, bu kişinin Tay Buğa olarak da bilindiğini dile getirmiştir (D'ohsson, 2006: 47).

²⁸ D'ohsson, Moğolların Gizli Tarihi'nde Alahu-şidigithuri şeklinde kaydedilmiş olan bu ismi Alakuş olarak yazmıştır (D'ohsson, 2006: 48).

²⁹ Carpini de Naymanların Moğolları kışkandığını ve bu durumun savaşa sebep olduğunu belirtmiştir. Naymanlar ve Moğollar hakkında ayrıca bkz: (Carpini, 2000: 53-54).

³⁰ Cengiz Han, Nayman tehdidini haber aldıktan sonra topladığı savaş konseyinde ordusunu yeniden tasarlamıştır. Kaynağa göre Cengiz Han bin kişiden oluşan birlikler tasarlamış ve gerekli komutan atamalarını yapmıştır. Cengiz Han'ın ordusu üzerinde yaptığı yeni tasarımı, atadığı çerbiler ve muhafızlar hakkında detaylı bilgi için bkz: (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 114-115).

³¹ Cucirat kabilesinin reisi olan, sert, kendini beğenmiş ve yalan söylemeye meyilli bir yapıya sahip Camuka hakkında detaylı bilgi için bkz: (Roux, 2020: 90-91).

biraktı ve korkuya kapılan Tayang Han Nahu Dağı'nın zirvesine kaçtı.³² Tayang Han Nahu Dağı'na kaçtığı zaman Camuka da onun yanından ayrıldı. Cengiz Han da Nahu Dağı'nın etrafını sararak Naymanları muhasara etti. Gerçekleşen savaş sonrasında liderleri dahi psikolojik harp yoluyla güçsüzleştirilmiş halde olan Naymanlar yenildiler. Tayang Han esir düştü. Savaşçı ve cesur yapısıyla tanınan oğlu Güçlük ise bir müddet savaştıktan sonra yenilgiyi kabul ederek kaçtı (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 123; Ağaldağ, 2002: 439) Roux, 2020: 130). Böylelikle Cengiz Han, Moğollar arasında kendine rakip olarak ortaya çıkan ikinci gücü de ortadan kaldırmış oldu. Cengiz Han'ın öteki düşmanı olan Merkit kabilesinin reisi Toktoa ve oğulları da korkarak kaçtılar. Ayrıyeten Cucirat kabilesinin reisi olan Camuka da savaştan sonra kendi adamları tarafından yakalanarak Cengiz Han'ın huzuruna getirildi. Yaptığı casusluk faaliyetleriyle savaşın kazanılmasında önemli bir rol oynamasına rağmen kendi isteği doğrultusunda öldürüldü.³³ Cengiz Han, Camuka'nın uyguladığı psikolojik harp faaliyeti hakkında: *“Nayman halkını, sözlerinle titretip, ağzınla öldürüp korkuttuğunu bana öylece bildirmekle büyük yardım etmiştin”* (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 130-131) ifadesini kullanarak psikolojik savaşın, meydan savaşının en büyük yardımcı etkenlerinden biri olduğunu da gözler önüne sermiştir. Böylelikle Cengiz Han bu savaş sonrasında da tıpkı Ong Han ile arasında gerçekleşen savaş sonrasında olduğu gibi siyasî ve ekonomik olarak güçlendi. Moğollar arasında kendine rakip olacak başka kimse de kalmadı.

Örneklerle gözler önüne serdiğimiz gibi bir devletin kurduğu istihbarat ağı ne kadar güçlü ise tehditlerin ortadan kaldırılması, devletin iç ve dış güvenliğini sağlaması da o kadar kolaydır. Cengiz Han eğer bu iki istihbaratı almamış ve Camuka'nın casusluk faaliyetleri gerçekleşmemiş olsaydı, savaşların sonucu aleyhinde gerçekleşebilirdi. Yenilgiye uğrayabilir veya da galip gelmiş olsa bile daha fazla kayıp verebilirdi.

Cengiz Han, istihbaratın ve casusluğun önemini bildiği için muhafızlara geniş yetkiler tanımıştır. Cengiz Han'ın muhafızlarına güvenlik konusundaki emirleri gayet nettir. Moğolların Gizli Tarihi'ne göre; *“Kapı nöbetçileri, geceleyin (kapıdan) girmek isteyenlerin kafasını keserek veya omuzundan vurarak cesetlerini bir kenara atacaktırlar. Acele haber getirenler olursa, onlar vaziyeti nöbetçiye bildirecekler ve emir gelinceye kadar nöbetçi ile birlikte evin gerisinde bekleyeceklerdir. Hiç kimse gece nöbetçisinden yüksek mevkie oturamayacak ve hiç kimse de onlara haber vermeden içeri içeri giremeyecektir. Gece nöbetçilerinin yanında kimse dolaşmayacak, aralarından kimse geçmeyecek ve onların sayısı hakkında da hiçbir şey sormayacaktır. Nöbetçiler, aralarından geçenleri tevkif edecekler, kendilerinin sayıları hakkında soran olursa, bu gibilerin eğer takımları ile birlikte atlarını alacaklar ve üzerlerindeki elbiseleri müsadere edeceklerdir”* (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 154). Bu sayede kimse devletin yönetim merkezine yaklaşmaya veya bilgi hırsızlığı yapmaya cesaret edemeyecektir. Bu noktada Elçigiday'ın da güvenilir bir Moğol komutanı olmasına rağmen nöbetçilerin arasından geçtiği için tevkif edildiğini de

³² Camuka'nın casusluk faaliyetleri ve Tayang Han'ı korkutan sözleri hakkında detaylı bilgi için bkz: (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 120-123; Roux, 2020: 129).

³³ Camuka ve Cengiz Han arasında geçen konuşmalarla birlikte Camuka'nın ölümü hakkında detaylı bilgi için bkz: (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 129 – 133). Camuka'nın ölümü hakkında ayrıca bkz: (Arslan, 2015: 1013).

belirtmemiz gerekir.³⁴ Ayrıca Cengiz Han'ın zeki bir lider olarak güvendiği savaşçılara istihbarat toplama vazifesi verdiğini de görüyoruz. Cengiz Han, Kitanların yok edildiği sırada Han'ın olmadığı yerde otoriteyi sağlayan Şigi-Kutugu'ya “*Görmek için benim gözüm, duymak için kulağım ol!*” demiştir (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 173; Roux, 2020: 144).

Bu konuda başka bir örnek de Kubilay Han ve Polo kardeşlerin ilk karşılaşmasıdır. Kubilay Han, Polo kardeşleri huzuruna çağırdığında onlara ilk sorduğu sorular hükümdarlarının ismi ve karakteri, ülkelerinde adaleti nasıl sağladığı, dinleri, orduları ve orduların savaş taktikleri hakkındadır (Marco Polo, 1979: 13-14). Görüldüğü gibi Kubilay Han bilgi alma ihtimali olan her anı değerlendirmiştir. Nitekim Polo kardeşler Kubilay Han'ın huzuruna geldiklerinde ünlü seyahatnamenin yazarı Marco Polo da yanlarındaydı. Kubilay Han genç yaştaki Marco Polo'yu hizmetine almış, onu kendisi için istihbarat sağlamakla görevlendirdi (Marco Polo, 1979: 17-18). Ayrıca Moğolların ordunun sefer güzergahı boyunca dört yöne 200 civarı atlı göndererek düşman hakkında bilgi toplamak gibi bir taktikleri olması da istihbaratın önemini gözler önüne sermektedir (Marco Polo, 1979: 71).

İstihbaratın kapsamına göre savaş ve politika hamleleri değiştirilebilir. Örneğin; Cengiz Han, 1211 yılında Kitan Devleti üzerine bir sefer düzenledi. Bu sefer sırasında onların güçlü şehirlerinden Çabçiyal'ı ele geçirdi. Bu süreçte gerçekleşen meydan savaşında da Kitanların güçlü askerî kıtaları olan Cuyinlerin ve Curçedlerin büyük bir kısmını imha etti. Yaşanan bu durum hakkında Kitan sarayına gelen istihbaratlar, Kitanların savaş politikasının değişmesine neden oldu. Saraya gelen istihbaratlar, Moğolların yaşattığı şiddet ve korku hakkında bilgi vermekle birlikte onların bölge iklimine dayanamadıklarından, bu yüzden aralarında hastalıkların yayıldığından bahsediyordu. Bu istihbaratları değerlendiren Kitan hükümdarı Altan Han, savaş yerine barışı tercih etti. Altan Han eğer bu istihbaratları almamış olsaydı tek seçeneği olduğu için savaşmaya devam edecekti. Fakat Moğolların coğrafya tarafından zayıflatıldığını öğrendiği zaman onlara barış teklifinde bulundu ve bu barış teklifi Cengiz Han tarafından kabul edildi.³⁵

İstihbarat ağının sağladığı bilgilere göre savaş ve politika hamleleri değiştirilebilmekle birlikte, yapılacak harekâtın başarı oranı ve ordunun özgüveni yükseltilebilir. Buna dair en güzel örneklerden biri Cebe Noyan ve Subutay Noyan'ın Karadeniz'in kuzeyine yaptıkları saldırılar sırasında göze çarpmaktadır. Moğollar, Azak çevresinde konaklayarak düşmanı bekledikleri sırada onların ordugahına çok sayıda yabancı tüccar gelmiştir. Moğol kumandanı Subutay Noyan ise bu tüccarlardan Polonya, Bohemya ve Silezya hakkında bilgi alarak bu bölgelerin haritasını çıkarmıştır. Subutay'ın topladığı ve analiz ettiği bu bilgiler on yedi yıl sonra o bölgelere saldıracak Moğol ordularının en önemli yardımcı etkenlerinden biri olmuştur (Yolsever, 2019: 15). On yedi yıl önce kazanılan ve analiz edilen bu bilgiler zamanı geldiğinde dikkate alınmış ve zamanın Moğol ordusunun Doğu Avrupa'ya yapacağı askerî harekâtların alt yapısını temin etmiştir. Bu husus

³⁴ Elçigiday'ın tevkif edilmesi olayı hakkında detaylı bilgi için bkz: (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 154).

³⁵ Kitan sarayına gelen istihbaratlar, bunların Kitan devlet adamları tarafından değerlendirilmesi ve barışın sağlanması hakkında bkz: (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 170; Man, 2004: 163).

çalışmamız boyunca Moğol saldırıları ve askerî operasyonları değerlendirilirken göz önünde bulundurulacaktır.

İstihbaratın devlet politikasını ve savaş stratejisini nasıl etkilediğine dair güzel bir örnek de Ögeday Han zamanında yaşandı. Ögeday Han, Batu Han³⁶ kumandasında güçlü bir orduyu Karadeniz'in kuzeyine gönderdi. Bu orduda ise Moğolların en önemli komutanları yer aldı.³⁷ Ögeday Han, bu orduyu dizayn ederken: “*Orada bize düşman olan birçok devlet ve birçok savaşçı halklar vardır. Onlar öyle halklardır ki, kızdıkları zaman kılıçları ile kendilerini öldürüyorlar. Söylendiğine göre onların kılıçları keskindir*” (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 192) diyerek, sefer düzenleyeceği coğrafya hakkındaki bilgileri dikkate aldığını göstermiştir. Ögeday Han, bu bilgiler doğrultusunda abisi Çağatay'ın da önerisi üzerine hanedanın büyük yaştaki prenslerini orduya dahil etmiştir. Örnekte görüldüğü üzere Ögeday Han, sefer düzenlemek istediği bölge hakkında önceden bilgi alarak savaş stratejisini bu bilgiler doğrultusunda belirlemiştir. Ayrıca “kızdıkları zaman kendilerini öldürüyorlar” şeklindeki bilgi de karşı tarafın bir çeşit psikolojik harp taktiği uyguladığına işaret etmektedir. Bu davranışın düşmanı korkutmak ve direncini kırmaktan başka bir amacının olmadığı en kuvvetli ihtimaldir. Bu konuda benzer bir örnek de İlhanlı hükümdarlarından Olcayto Han dönemine aittir. Olcayto Han, şöhretini artırmak amacıyla büyük bir sefer yapma kararı verdi. Han bu karar doğrultusunda kolay ele geçirilebilecek zengin bir yer olduğu bilgisini aldığı için Gilan'a saldırmaya karar vermiştir. Bertold Spuler, hükümdarın bu kararını “Seleflerinden hiçbirinin şimdiye kadar teşebbüs etmediği bir hareket” olarak açıklamıştır.³⁸ Örnekte görüldüğü gibi istihbarat ve casusluğun sağladığı bilgiler, gerektiğinde bir devletin stratejisini değiştirebilir, hükümdara ise kendinden öncekilerin cesaret edemediği harekâtlara sevk edebilir.

Tarihte savaşan tarafların doğru istihbarat alması onları başarıya ne kadar yaklaştırmışsa, yanlış veya eksik istihbarat da o kadar uzaklaştırmıştır. Örneğin; Fatih Sultan Mehmed 1481 yılında vefat ettiğinde oğullarından Cem, kardeşi Bayezid'e kıyasla İstanbul'a daha yakındı. Fakat şehzade Bayezid'in istihbarat ağının kardeşininkinden daha kuvvetli olduğu için tahtı elde etmiştir. Padişahın ölümü başkente uzak olan şehzade Bayezid'e daha çabuk ulaşırken, yakında bulunan şehzade Cem'e giden haberciler engellenmiştir. Bu sayede hem Osmanlı İmparatorluğu'nun hem de ona rakip ülkelerin tarihsel süreçleri belirlenmiştir. Yanlış istihbarat ise bazı durumlarda kasıtlı şekilde de verilebilir. Örneğin; Cengiz Han'ın komutanlarından Dorbai-dohşin, Tumat halkıyla savaşmaya gittiği zaman iletmediği bilgilerle onları başka bir güzergaha yöneltti. Tumat askerleri sahte güzergahta Moğolları beklemeye başladılar. Dorbai-dohşin ise ordusunu onların arka tarafından hücumla geçirdi. Böylelikle Tumatlar aldıkları yanlış istihbarat sonrasında hatalı bir savaş konumu belirleyerek yenilmeye mahkûm oldular.³⁹ Tumatların

³⁶ Altın Orda Hanlığı'nın kurucusu Batu Han'ın şahsiyeti hakkında bkz: (Carpini, 2000: 112). Batu Han'ın siyâsî hayatı hakkında genel bilgi için bkz: (Kafalı, 1992: 208–210).

³⁷ Subutay, Cebe, Batu, Güyük, Mengü, Buri, Baidar bu ordudaki askerî kabiliyeti yüksek komutanlardır. Bu ordu hakkında detaylı bilgi için bkz: (Özcan, 2020: 6).

³⁸ Olcayto Han'ın Gilan'a saldırmaması hakkında bkz: (Spuler, 2011: 122–123).

³⁹ Borohul'un ölümü sonrasında Dorbai-dohşin'in görevlendirilmesi ve Tumatlarla savaşması hakkında detaylı bilgi için bkz: (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 161).

Dorbai-dohşin'den önce Cengiz Han'ın yakın arkadaşı ve komutanlarından Borohul'u⁴⁰ pusuya düşürerek öldürmüş olduklarını göz önüne alacak olursak, istihbarat ağlarına güvenerek Dorbai-dohşin'i de aynı şekilde öldürmeyi plânladıklarını söyleyebiliriz. Fakat görüldüğü üzere Dorbai-dohşin'in askerî zekâsı sayesinde verilen yanlış istihbarat neticesinde hazırlıksız yakalandılar ve yenildiler.

İstihbarat ağı savaşları kazandırdığı ve kaybettirdiği gibi, bir hükümdarı tahtından edebilir yahut bir hanedan mensubuna tahtı kazandırabilir. Bu konuda İlhanlı hükümdarı Ahmed Teküder'in başından geçen olay yerinde bir örnektir. Ahmed Teküder Han, yeğeni Argun'dan çekinerek tahtını korumak amacıyla hanedanın tüm prenslerini öldürme kararı aldı. Han'ın bu kararı Boka Noyan tarafından hanedan mensuplarına ulaştırıldı. Bu bilgiyi alan prensler ise güçlerini birleştirdiler ve Ahmed Teküder Han'ı ortak bir harekâtla tahttan indirdiler. Tahtını kaybeden hükümdar ise zincire vurularak aşağılandıktan sonra öldürüldü ve yeğeni Argun yeni ilhan oldu.⁴¹ Yine İlhanlı hükümdarlarından Olcayto Han, kardeşi Gazan Han'ın hastalandığı esnada saraya casuslar yerleştirdi. Casusların Gazan Han'ın ölüm haberini hızlı bir şekilde iletmeleri sayesinde, Olcayto Han'ın rakibi olan herkes ani operasyonlarla ortadan kaldırılmış, böylelikle yeni hükümdar daha güvenli bir şekilde saltanatına başlamıştır.⁴²

İlhanlıların batı sınırına yakın bir noktada kurulan ve iki yüzyıl içinde dünyanın en güçlü devletlerinden biri haline gelen Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusu Osman Gazi de istihbarat ağı sayesinde siyasî yaşamını güçlendiren hükümdarlardan biri olmuştur. Kayı Boyu'nun İnegöl Tekfuru Aya Nikola ile mücadele ettiği sırada Osman Gazi etkili bir gece baskınıyla düşmanı saf dışı bırakmayı tasarladı. Fakat Aratun adlı casus baskına giden Osman Gazi'yi düşmanın pusu kurduğu yönünde uyardı. Böylelikle Osman Gazi gece yolculuğu sırasında karşılaşacağı pusudan kurtuldu (Aşıkpaşazade, 2012: 19). Burada hareketle Aratun adlı casusun sağladığı istihbaratın, diğer bir deyişle Osman Gazi'nin kurmuş olduğu istihbarat ağının tarihte bir dönüm noktası teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Şayet pusu başarılı olsaydı, hükümdar silsilesi değişeceği için Osmanlıların ve Bizans İmparatorluğu'nun tarihsel süreci başka bir yöne evrilebilirdi.

Sonuç olarak istihbarat ağı, devletin gücünü ve güvenliğini koruması bakımından oldukça önemlidir. Bilgi akışının önemini kavramış bir hükümdar olan Ögeday Han, haberleşme için ciddi düzenlemeler yaptı. Bu konuda Moğolların Gizli Tarihi bize önemli bilgiler vermektedir. Kaynağa göre Ögeday Han'ın hükmü şu şekildedir: *“Postalar meskûn yerlerden (ulusun içerisinden) geçtikleri için hem geç kalıyor, hem de halka yük oluyordu. Şimdi bu hususta her tarafa şu emri yayınıyoruz: Muhtelif mıntikalardaki binliklerden postacı ve seyisler ayrılmak suretiyle posta istasyonları kurulacak ve bundan sonra, fevkalade hal olmadıkça, postacılar meskûn mahaller üzerinden gitmeyeceklerdir. Bu usul*

⁴⁰ Borohul adlı Moğol komutanı tıpkı Şigi-Kutuku gibi Cengiz Han'ın annesi tarafından büyütülen yetimlerden biriydi. Dolayısıyla Cengiz Han'ın kardeşi gibi gördüğü insanlardan biridir. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz: (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 67; Roux, 2020: 148).

⁴¹ Ahmed Teküder'in tahtını kaybetmesi hakkında detaylı bilgi için bkz: (Abû'l-Farac, 1950: 614-615; Korykoslu Hayton, 2015: 144-145).

⁴² Olcayto'nun, Gazan Han'ın ölüm haberinden sonra öldürttüğü rakipler hakkında bkz: (Spuler, 2011: 119).

herhalde iyi olacaktır”⁴³ (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 203) Çağatay da kendi hâkimiyeti altındaki bölgelerde posta istasyonları meydana getireceğini, Batu’ya da haber göndererek aynısını yapmasını ve kuvvetli bir haberleşme ağı meydana getireceğini belirtmiştir. Yine Çağatay posta istasyonları ve haberleşme ağı hakkında: “işlerin en mühimi” şeklinde bahsetmiştir (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 203). Bu kararın alınmasından sonra ise kuvvetli bir posta teşkilatı meydana getirilerek, bu teşkilatta görev alacak kişiler tayin edildi. Görevinde aksaklık veya suistimal davranışlarını gösteren görevlilerin ise burunlarının ve dudaklarının kesilmesi cezasını uygun gördü. Bu da hükümdarın nezdinde istihbarat ve haberleşme ağının ne kadar önemsendiğini gözler önüne sermektedir. Ayrıca Ögeday Han, özeleştirisi yaptığı zaman, kurduğu bu posta ağından yaptığı en iyi işlerden biri olarak bahsetmiştir (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 204-205). Marco Polo, Kubilay Han döneminde posta işleri için 200 bin civarında at kullanıldığını ve bir Moğol postacısının günde 250 km yol aldığını dile getirmiştir.⁴⁴ Orta Çağ şartlarına göre bu hız oldukça önemli ve etkilidir. Tüm bunlara ek olarak İlhanlı hükümdarı Gazan Han da posta teşkilatını önemsemi ve bu sistemi daha da geliştirdi.⁴⁵

Aynı bozkır kültüründe yetişen Emîr Timur da bu noktaları iyi tetkik etmiş bir hükümdardı. Yalnızca tüccarlarını istihbarat amacıyla Çin’den Avrupa’ya kadar göndermekle kalmadı, ayrıca çopar ve çapkunçü adlı görevlileri de kullandı. Bu görevliler çok hızlı bir şekilde uzun mesafeleri kat edebilirlerdi ve tek görevleri bilgi toplamaktı.⁴⁶

1.1.5. Psikolojik Harekât

Psikolojik savaşla iç içe bir kavram olan psikolojik harekât: nihai zaferlerin elde edilmesini destekleyecek şekilde düşman veya dost toplulukların düşünceleri, hayat görüşleri, hissiyat ve faaliyetlerine tesir etmek için propaganda ve ilgili tedbirlerin plânlı bir şekilde kullanılmasıdır (Kırpelit, 2010: 16). Psikolojik harekât diğer bir deyişle can ve mala zarar vermeden korku etkenini kullanarak amaçları gerçekleştirme eylemi olarak tanımlanabilir.

Birbirine benzer kavramlar olan psikolojik harp ve psikolojik harekât arasındaki farkı ise şu şekilde açıklamak mümkündür; psikolojik harekât, ulusal güç unsurlarından biriyle yürütülen faaliyetler iken psikolojik harp, ulusal güç unsurlarının tümüyle yürütülmektedir (Kırpelit, 2010: 16).

Psikolojik harekâtın başarılı şekilde uygulanması, güçlü bir propaganda ve istihbarat ağının yardımıyla mümkün olmaktadır. Psikolojik harekâtı gerçekleştirecek kişiler eğer düşmanın içinde görev alıyorsa onları fark etmek oldukça güçtür. Güçlü bir ikna

⁴³ Ögeday Han’ın kurduğu posta teşkilatı hakkında detaylı bilgi için bkz: (Barthold, 1990: 495-496; Roux, 2020: 272-274).

⁴⁴ Marco Polo’nun Moğol posta teşkilatı hakkında verdiği bilgiler için bkz: (Marco Polo, 1979: 131-136).

⁴⁵ Gazan Han’ın posta sistemini düzenlemesi hakkında detaylı bilgi için bkz: (Yuvalı, 2002: 613; Özgüdenli, 2009: 341-342; Spuler, 2011: 105).

⁴⁶ Bu konuda detaylı bilgi için bkz: (Yağlı, 2016: 99).

yeteneğine sahip olan bu kişiler etkileyici konuşmalarla karşı tarafı kendi ülkesine kötülük yapacak noktaya getirebilir yahut dirençlerini kırabilirlerdi.

Bu noktada psikolojik harekâtın daha iyi anlaşılabilmesi için başarılı şekilde uygulandığı bir örnek vermek yerinde olacaktır. Cengiz Han, Moğollar arasında önemli bir güç haline geldiği sırada ondan daha kalabalık bir halka ve orduya sahip olan Tayang Han ile savaşıyordu. Naymanların lideri olan Tayang Han aynı zamanda da Camuka ve Toktoa gibi Moğol reisleriyle de ittifak halindeydi.⁴⁷ Tayang Han'ın Cengiz Han'a savaş açmasının iki sebebi vardı. Birincisi Cengiz Han'ın yükselerek ona rakip bir güç haline gelmesi, ikincisi ise onları kendinden güçsüz gördüğü için yağma etmek istemesiydi.⁴⁸ Tayang Han ve Cengiz Han arasında gerçekleşen savaşta saf değiştirerek Cengiz Han'a katılan Camuka psikolojik harekâtı başarılı şekilde uyguladı. Ordular birbirlerine yaklaştığında Tayang Han'ı büyük bir ustalıklarla kurduğu cümleleriyle etkiledi ve diğer Naymanların da liderleri gibi korkuya kapılmalarını sağladı. Camuka, Cengiz Han'ın ordusu saldırıya geçtiğinde onun ve askerlerinin savaş kabiliyetleri hakkında korkutucu sözler sarf ederek Tayang Han'ın korkuya kapılmasına neden oldu (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 120). Cesaretini kaybeden Tayang Han, düşmanları ne zaman saldırıya geçecek olsa geri çekilme emri verdi. Savaş sürecinin uzaması Nayman askerlerinin hem liderlerine hem de birbirlerine olan bağlılıklarını kaybetmelerine neden oldu. Sonunda onları sığındıkları dağın yakınında çembere alan Cengiz Han önemli bir direnişle karşılaşmadan zafer kazandı.⁴⁹ Tayang Han'ın Camuka'nın sözlerinden etkilenmesi ve daha büyük bir orduya sahip olmasına rağmen korkaklık göstermesi onun mağlup olmasına neden oldu. Naymanların aldığı bu yenilgi psikolojik harekâtın önemini gözler önüne sermiştir ve psikolojik harbin zafere etkisi değerlendirildiğinde oldukça önemlidir.

1.1.6. Psikolojik Faaliyet

Barış halinde veya harekât alanı dışındaki bölgeler için plânlanan ve uygulanan psikolojik çalışmalar (Tarhan, 2016: 20). Psikolojik faaliyetin amacı karşı tarafı savaş öncesi istenen duruma getirmek ve tehdit olarak algılanan şartların etkisinin en düşük seviyeye çekilmesini sağlamaktır.

Psikolojik faaliyeti Moğollar açısından değerlendirecek olursak eğer; Moğolların askerî kabiliyetlerinin psikolojik faaliyetin en önemli unsuru olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin; İlhanlı hükümdarı Gazan Han, Memlûk Sultanı'na gönderdiği elçiler vasıtasıyla Harezşahların başlarına gelenleri anlattırması ve eğer Moğollarla savaş kararı verirse aynı akıbeti yaşayacağını bilmesini söylemiştir (Spuler, 2011: 114). Böylelikle atası Cengiz

⁴⁷ Camuka hem Moğolların Cucirat kabilesinin reisi hem de Cengiz Han'ın kan kardeşidir. Moğollar arasında saygın bir yeri vardır. Toktoa ise Merkitlerin reisi olmakla birlikte Cengiz Han'ın önemli düşmanlarından biridir. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz: (Roux, 2020: 126).

⁴⁸ Tayang Han "Gökte güneş ve ay gibi iki parlak şey varsa da yeryüzünde iki Han barınamaz" diyerek Cengiz Han'ı ortadan kaldırmak istiyordu. Buna ek olarak da onları yağmalamak, kadınlarını Naymanlara köle yapmak istiyordu. Tayang Han'ın adamlarıyla istişare etmesi ve savaş kararı vermesi hakkında detaylı bilgi için bkz: (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 112; Roux, 2020: 127-128).

⁴⁹ Cengiz Han'ın zaferi ve Naymanların kaçıışı hakkında detaylı bilgi için bkz: (Cüveynî, 2013: 109-110; Ağaladağ, 2002: 438-439; Roux, 2020: 132).

Han'ın Harezmsah topraklarında gerçekleştirdiği yıkım, yarattığı korku ve kazandığı askerî başarıları kullanarak Memlûkler üzerinde tedirginlik yaratmayı amaçlamıştır. Diğer bir deyişle psikolojik faaliyet yoluyla o esnadaki en güçlü rakibi olan Memlûk Sultanı'nı korkutmak istemiştir. Çünkü o esnada iki devlet arasında büyük bir güç mücadelesi vardı ve savaş ihtimali yüksekti.

1.1.7.Psikolojik Hedef

Düşmanda korku, dehşet, ümitsizlik, yorgunluk ve gelecek kaygısı duygularını uyandırarak karşı tarafı etki altına alma sanatıdır (Tarhan, 2016: 22). Psikolojik hedef aynı zamanda psikolojik harbin amacını da ortaya koymaktadır. Uygulanan strateji, taktik ve harekâtlar tamamıyla psikolojik hedef etrafında yer almaktadır. Savaşın galibiyetle sonuçlanması ise psikolojik hedefin amaçlanan noktaya getirilebilmesiyle doğrudan orantılıdır.

Moğolların kazandığı başarılarında psikolojik hedefe iyi odaklanabilmeleri ve onu istedikleri noktaya taşıyabilmelerinin önemli bir yeri vardır. Moğolların düşmanlarına yaşattıkları korkuyu ve bu korkunun gücüyle elde ettikleri başarıları aşağıda detaylı olarak incelenecek olsa da kavramın iyi anlaşılabilmesi için bir örnek göstermek uygun olacaktır. Cengiz Han, güçlü rakipleri Ong Han ve Camuka ile savaşırken Unggirat Moğollarına haber göndermiştir. Curçedai adlı elçi tarafından Cengiz Han'ın ağzından iletilen mesaj şu şekildedir: *“Unggirat halkı eskisi gibi gençlerinin yakışıklılığı, kızlarının güzelliği ile (iftihar ediyorlarsa), bize tabi olsun. Yok, savaşmak istiyorlarsa savaşalım!”* (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 99). Bu mesaj üzerine Unggirat Moğolları Camuka ve Ong Han'a haber göndermek ve onlardan destek görmek imkânları olmasına rağmen Cengiz Han'ın tehdit içeren hükmüne boyun eğdiler, ona tabi oldular. Bozkır halklarının özgürlüklerine düşkün olduklarını göz önünde bulundurursak eğer Cengiz Han'ın gerçekleştirdiği savaşların Moğollar arasında ona karşı büyük bir korku ve saygı meydana getirmiş olduğunu görürüz. Bu örnek olayda Cengiz Han, Unggiratları savaş ve tabi olma arasında seçim yapmak zorunda bırakmış, onlar da savaşmayı göze almamıştır. Bu durum başarılı bir psikolojik hedef örneğidir. Karşı tarafta meydana getirilen korku ve gelecek kaygısı Cengiz Han'ın tarafındaki Moğollara savaşmadan zaferi getirirken, Unggirat Moğollarını da can kaybından korumuştur.

1.1.8.Strateji ve Taktik

Türk Dil Kurumu, stratejiyi: bir ulusun ya da uluslar topluluğunun, barış ve savaşta benimsenen politikalara en fazla desteği vermek amacıyla politik, ekonomik, psikolojik ve askerî güçleri bir arada kullanma bilimi ve sanatı olarak tanımlamıştır (TDK, 1998: 2032).

The American Heritage Dictionary of English Language adlı sözlükte ise strateji: Bir ülkenin savaş ve barış sırasında tüm güçlerini en etkili şekilde kullanma sanatı olarak ifade edilmiştir (The American Heritage Dictionary of English Language, 2021).

Strateji, diğerk bir deyişle otoriter gücün siyâsî, askerî, ekonomik ve psikolojik kuvvetlerinin amaçlanan hedefler doğrultusunda, istenilen alanda kullanılmasıyla kazanç elde edilmesi olarak da tanımlanabilir (Tarhan, 2016: 19). Lawrence Freedman strateji hakkında: “ağaçlardan öte ormanı görmek” şeklinde bir betimleme yapmıştır.⁵⁰ Japon kılıç ustası Miyamoto Musashi ise: “Strateji savaşçının sanatıdır” diyerek stratejinin önemini vurgulamıştır (Musashi, 1993: 49).

Strateji hâkimiyet sağlamak, otoriteyi korumak, zayıflığı ve tehditleri engellemek amacıyla kullanılır. Bu yüzden plânlanması ve uygulanması oldukça önemlidir. Bir hükümdar sahip olduğu devlet otoritesi, ordusu, halkı ve hazinesi gibi değerleri korumak amacıyla içinde bulunduğu şartlara göre en iyi stratejiyi plânlamak ve uygulamak zorundadır. Bir devlet otoritesinin güçlü bir şekilde var olması ve o devlete bağlı olan insanların güvenliği, hükümdarın strateji üretme ve uygulama yeteneği ile doğru orantılıdır.

Bazı devletler tek görevi strateji hazırlamak olan birimler vücuda getirmişlerdir. Thema bu duruma bir örnektir. Bizans İmparatorluğu, savaş tecrübelerini avantaja çevirmek ve savaş stratejileri tasarlamak amacıyla Thema’yı oluşturmuştur. Buradan hareketle yapılmış her savaşın Thema’yı, Thema’nın da ordu ve devleti güçlendirdiğini söylemek mümkündür. Çalışmanın ana teması olan Moğolların stratejileri aşağıda detaylı olarak incelenmiştir.

Stratejiye hizmet eden önemli bir unsur olan taktik; türlü savaş araçlarını belli bir sonuca ulaşmak amacıyla etkili biçimde birleştirerek ve kullanarak kara, deniz veya hava savaşını yönetme sanatıdır (TDK, 1998: 2123-2124). Daha farklı bir tanımlama ile taktik; belirlenen strateji doğrultusunda gerçekleştirilen plânlama, harekât ve eylemlerdir. Çalışmanın esasını teşkil eden Moğolların kullandığı savaş stratejileri ve taktikleri aşağıda detaylı bir şekilde incelenmiştir.

1.1.9. Empati

En basit tanımıyla empati; başkasının yerine kendini koyma ve onun açısından düşünme eylemidir. Psikolojik harp üzerinde kapsamlı bir araştırma yapmış olan Michael T. Stevens, “Psikolojik harbin yaratıcı bölümü” olarak yorumladığı empatinin psikolojik savaş için bir gereklilik olduğunu, liderin bu yeteneğini devamlı geliştirmesi gerektiğini, empati yoluyla rakibin savunmasız halde yakalanabileceğini söylemekte ve güçlü bir empati yeteneğine sahip olmadıkça iyi bir savaşçı olunmayacağını dile getirmektedir (Stevens, 2016: 13).

Düşmanın durumunu başka insanlardan öğrenmek istihbarat, tecrübeye dayanan bir tahminle öğrenmek ise empatidir. Bu durum göz önüne alındığında empati de tıpkı istihbarat gibi hükümdara güç sağlayan önemli bir etkidir.

⁵⁰ Lawrence Freedman’ın strateji hakkındaki görüşleri için bkz: (Freedman, 2019: 11-24).

Savaşta empati yeteneğinin önemine dair uygun bir örnek vermek gerektiğinde Avrupa Hun İmparatorluğu hükümdarı Attila ile Romalı Komutan Flavius Aetius⁵¹ arasında gerçekleşen siyasî mücadele iyi bir örnek olacaktır. Attila idaresindeki Hunların Avrupa'ya gerçekleştirdiği saldırılar sırasında Roma saflarında Flavius Aetius ön plâna çıkmıştır. Çünkü kendisi çocukluğunda Hunların arasında yaşamıştı. Bu nedenle onların nasıl yaşadıklarını, düşündüklerini ve savaştıklarını biliyordu. Aetius, Hunlara karşı kendisine empati yapma şansı veren bu tecrübe nedeniyle o dönemde Roma İmparatorluğu'nun en önemli komutanı olarak tarihte yer almış, 452 yılında gerçekleşen ve Attila'nın son savaşı olan Katalon Savaşı'nda bulunmuştur. Buradan hareketle Aetius'un empati yeteneğinden dolayı Roma İmparatorluğu'nun Hun istilasını durdurmak amacıyla görevlendirdiği kişi olduğunu, diğer bir deyişle imparatorluğun en büyük dış tehdidinden imparatorluğun topraklarını korumak amacıyla görevlendirildiğini söylemek mümkündür.

1.1.10. Kitlesele İç Düşman

Hâkimiyet altına alınan bir bölgede yasalara saygı duymayan ve ayaklanma potansiyeli bulunan kişi veya grupların potansiyel tehlike ilan edilmesidir (Tarhan, 2016: 22). Bu kişilere en etkili ve hızlı şekilde müdahale edilmeli, kitlesele iç düşman faktörü ortadan kaldırılmalıdır. Kitlesele iç düşman ne kadar etkili şekilde ortadan kaldırılır ve bölgede otoritenin gücü ne kadar iyi hissettirilirse, yeni kitlesele iç düşmanların oluşması ve eylem yapması da o derece engellenmiş olur. Nitekim Moğollar kitlesele iç düşmanların faaliyetlerini engellemek amacıyla yüksek derecede şiddet içeren önlemler almışlardır.

Kitlesele iç düşman kavramına örnek olarak Merkitler ve Cengiz Han arasında yaşanan bir olayı örnek olarak gösterebiliriz. Tarihsel sürece baktığımızda Merkitler daima Cengiz Han'ın önemli düşmanları olarak karşımıza çıkmıştır. Cengiz Han, onları yenerek itaat altına aldıktan sonra olası bir isyan girişimini daha başlamadan engellemek için bazı Merkit savaşçılarını idam ettirdi. Buna rağmen Merkitler, Cengiz Han'ın öngördüğü gibi isyan çıkardılar. Bunun üzerine Cengiz Han; *“Ben onların eski şekilde toplu bir halde yaşamalarına müsaade etmişken, isyana kalkıştılar”* diyerek onları farklı bölgelere yerleştirdi (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 126). Bu şekilde kitlesele iç düşman niteliği taşıyan Merkitlerin birlik ve isyan potansiyellerini kırarak, onların üzerinde güçlü bir otorite kurmuş oldu. Böylelikle Merkitler iç tehdit olmaktan çıktılar.

İkinci bir örnek olarak da Gazan Han dönemindeki Türkmen katliamını değerlendirilebilir. Gazan Han döneminde fırsat buldukça İlhanlı topraklarını yağma eden Türkmenler, dönemin en önemli İlhanlı devlet adamı olan Emir Nevruz tarafından Herat⁵² civarında katledildi. Böylelikle devletin doğu kısmındaki kitlesele iç düşman niteliği taşıyan

⁵¹ Flavius Aetius hakkında bkz: (Atanasov, 2014: 15-16).

⁵² Herat şehri Afganistan'ın kuzey batısında yer almakla birlikte İran ve Hindistan'a açılan bir kapı niteliğindedir. Doğusunda Gûr Dağları, kuzeyinde Herat nehri bulunan şehrin kuzey sınırının büyük bir kısmı çöldür (Şahin, 2013: 45-47). Bu şehir ve çevresi Moğolların eline geçtikten sonra İlhanlılar ve Çağataylar arasında tampon bir bölge haline gelmiştir. (Şahin, 2013: 141).

Türkmenler yok edilerek, önemli bir iç tehdit unsuru ortadan kaldırılmıştır (Spuler, 2011: 107).

1.1.11. Liderin Karizmasının ve İkna (Hitabet) Yeteneğinin Psikolojik Harp Açısından Önemi

Güçlü insanların büyük başarıları her zaman toplumu etkilemiştir. Bir hükümdar eğer kendi toplumu nezdinde karizmatik değilse, onun psikolojik savaşı uygulaması oldukça zor bir durumdur. Bu nedenle savaşların kazanılmasında yahut kaybedilmesinde liderin rolü oldukça önemlidir. Sun Tzu da 2500 yıl önce liderin ordu içindeki zekânın, düzenin, cesaretin, güvenin ve adaletin sembolü olduğunu dile getirmiş, bunun yanı sıra askerlerin hayatlarını hiçe sayarak tehlikeye atılmalarına öncülük eden kişi olması nedeniyle liderliğin önemine dikkat çekmiştir.⁵³

Tarihteki Moğol liderleri etkileyici bir karizma ve güçlü bir ikna kabiliyeti açısından değerlendirildiğinde, Cengiz Han önemli bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle güçlü bir karizmayla birlikte etkileyici ikna yeteneğine sahip önemli bir lider profili olarak Cengiz Han örnek gösterilebilir ve liderin potansiyeli Cengiz Han örneği üzerinden değerlendirilebilir. Cengiz Han güçlü ve cesur yapısının yanı sıra fiziksel özellikleriyle de Moğollar arasında karizmatik görülen bir lider olmuştur (Cüveynî, 2013: 92; Tekinoğlu, 2012: 49). Cengiz Han'ın Orta Asya'da göçebe ve millî mefkureden yoksun şekilde yaşayan Moğolları tek çatı altında toplama başarısı, onun siyasî kararlarının yanında karizmatik yapı ve ikna yeteneğiyle doğrudan orantılıdır. Cengiz Han bu vasıfları sayesinde önceden sadece birbirleriyle çatışan kabilelerden meydana gelen Moğollara muazzam bir fethetme kudreti kazandırmış ve tarihteki ününe de bu sayede kavuşmuştur. Kaynaklarda bu yönde pek çok bilgi mevcuttur. Carpini, Cengiz Han hakkında: *“Fakat, her şeyden önce kendi ulusunu kendine bağlamayı çok iyi biliyordu ve böylelikle onlar, her türlü hareketle liderlerini izlemeye hazır duruma gelmişlerdi”* demiştir (Carpini, 2000: 53). Abû'l-Farac da Cengiz Han'ı Moğolların ilk lideri olarak görmekte ve ondan önce Moğolların başsız yaşayarak Çinlilere vergi verdiklerinden bahsetmektedir (Abû'l-Farac, 1950: 476). Roux ise Moğolların kendilerini birleştirecek güçlü bir lider arayışında olduklarını fakat yüzyıllardır bulamadıklarını ve bu birleştirmeyi ancak Cengiz Han'ın gerçekleştirebildiğini söylemiştir (Roux, 2020: 98). Cengiz Han bu ismi almadan önce, Kiyat⁵⁴ kabilesinin reisi Timuçin olarak tanındığı sırada Moğolları tek bir çatı altında toplamak için çok mücadele etti. Bu mücadeleler sırasında diğer güçlü Moğol reisleri olan Ong Han, Camuka, Sanggum, Tayang Han, Şaman Kököçü, Toktoa, Taiçu, Altan, Huçar ve Güçlük gibi Moğol liderlerini mağlup ederek Moğolların mutlak hükümdarı oldu. Bu mücadelesi sonucunda da halkı tarafından “Cengiz Han” adıyla anıldı. Cengiz Han'ın hem saygı duyulan hem de korkulan güçlü bir lider haline geldiği süreçte, yukarıda dile getirildiği gibi onun askerî dehası ve cesaretinin

⁵³ Sun Tzu'nun liderlik hakkında söyledikleri için bkz: (Sun Tzu, 2008: 77-78).

⁵⁴ Nesevî, Kiyat kabilesinin gaddarlıkla ünlü olduğunu söylemiştir (Nesevî, 1934: 11). Cüveynî ise Kiyatlardan Moğolların en güçlü ve kalabalık kabilesi olarak bahsetmektedir (Cüveynî, 2013: 91). Kiyatlar hakkında ayrıca bkz: (Togan, 1941: 19-20; Togan, 1981: 67; Ögel, 2010:410).

yanı sıra karizmasının ve ikna yeteneğinin de Moğollar üzerinde büyük etki yaptığı söylenebilir.

Kiyat kabilesinin reisi olan Timuçin'in Cengiz Han'a dönüştüğü süreçteki zaferlerini kazanmasında askerlerinin kendine duyduğu sadakatin rolü büyüktür. Tarihin her döneminde askerlerin sadakati lidere duyulan saygıya bağlıdır. Saygı ve sadakatin güvencesi ise karizmadır. Hiçbir asker, karizmatik görmediği ve idol olarak kabul etmediği bir lider için savaşmak istemez. Bu sebeple lider, ordusunun ve halkının nazarında karizmatik görünmeli, bunu da ikna kabiliyetiyle desteklemelidir. Örneğin; Camuka savaşta esir aldığı askerleri kaynar suya atarak cezalandırırken, rakibi Cengiz Han esirlerine onların cesareti doğrultusunda muamele ediyor hatta zaman zaman ödüllendiriyordu. Bu iki liderin uyguladığı farklı strateji ve muamele birçok Moğol'un taraf değiştirerek Camuka kanadından Cengiz Han kanadına geçmesine neden oldu. Çünkü Camuka, orantısız şiddet göstererek askerlerinin gözündeki karizmasına zarar veriyordu. Cengiz Han ise savaşçıların cesaretine ve bağlılığına göre muamele ettiği için karizmatik olmasının yanı sıra güvenilir bir hükümdar modeli olarak da saygı kazanıyordu.

Cengiz Han, etkileyici konuşmalar yaparak Moğolların desteğini kazandığını, savaşta cesaret göstererek de askerlerin gözünde karizmatik bir yer edindiğini tarihi vakalar göstermiştir.⁵⁵ Başta Cengiz Han olmak üzere Moğol hükümdarlarının ve komutanlarının hitabet yetenekleriyle gerek orduyu gerekse toplumu nasıl yönlendirdiği aşağıda detaylı şekilde incelenmiştir. Örneğin; Cengiz Han ve Tayang Han arasında gerçekleşen savaş sırasında, Cengiz Han'ın ordusunun sayıca az ve yorgun olmasına rağmen “*Biz, ‘sık çayırılık’ tarzında yürüyeceğiz, ‘Deniz’ sisteminde tertipleneceğiz, ‘Burgu’ usulüne göre savaşaacağız!*” (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 119)⁵⁶ emrini verdikten sonra ordusunun ön kısmında cesur bir biçimde savaşa katılması, onun Moğolların arzuladığı biçimdeki karizmatik lider olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu savaş sırasında az sayıda ve yorgun bir halde olan Moğol ordusu, dezavantajları hiçe sayarak, liderinin arkasında güçlü ve motive bir saldırı gerçekleştirerek zaferi kazanmıştır. Aynı zamanda Cengiz Han; “*Haklı olduğum yerde teşvik etmek, haksız olduğum yerde durdurmak suretiyle beni bu mevkie yükselttiler*” (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 137-138)⁵⁷ diyerek başarısını savaşçılarıyla paylaşmış, onları onurlandırmıştır. Bu da onun saflarında bulunan savaşçıların sadakatini güçlendirmiştir. Nitekim askerleri, yenik düştükleri bir sırada her türlü felaket ve saadet anında ondan ayrılmayacaklarına dair yemin etmişlerdir.⁵⁸ Yine Cengiz Han,

⁵⁵ Korykoslu Hayton, Cengiz Han'ın ön safta savaştığını kaydetmiş ve onun savaş kabiliyetini tasvir edebilmek için koyunların arasındaki aslan gibi düşmanlarını yok ettiğini dile getirmiştir. Carpini de Cengiz Han'ın insanları etkilemekte oldukça başarılı olduğunu dile getirmiş ve bu konuda iltifat dolu cümleler kaydetmiştir. Cengiz Han'ın savaşçılığı, cesareti ve insanları etkileme yeteneği hakkında detaylı bilgi için bkz: (Carpini, 2000: 53; Hayton, 2015: 77-78).

⁵⁶ Bu emir; “Koyu akasyalıklardan geçmek, deniz ortasında tertiplenmek, zimba ile vuruşmak icabetse dahi savaşaacağız” şeklinde açıklanmaktadır (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 119).

⁵⁷ Burada bahsedilen savaşçılar Cengiz Han'ın komutanları olmakla birlikte aynı zamanda yakın arkadaşı olan Bo'orçu ve Mukali'dir. Savaş süreci ve Cengiz Han'ın onlara iltifat ederek ödüllendirmesi hakkında bkz: (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 137-138).

⁵⁸ D'ohsson, bu konuda önemli bir olay kaydetmiştir. O, Cengiz Han ve askerlerinin birbirlerine duydukları sadakat konusunda: “Yanımda kalanların sadakati karşısında oldukça duygulanarak elleri bağlı ve gözlerini

savaşçılarında Curçedai'nin hakkında konuşurken; “*Curçedai'yın yanında kendimi yüksek bir dağın himayesinde gibi hissediyordum*” (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 139), Şigi-Kutugu hakkında konuşurken de kanuna sadakat gösterdiğini dile getirmiş, ayrıca: “*görmek için benim gözüm, duymak için kulağım ol!*” (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 173) diyerek, askerleriyle arasındaki güvene ve onların askeri özelliklerine iltifat etmiştir. Moğol komutanlarından Borçu'nun “*Ben, Han'a mükafat almak için hizmet etmedim ki. Han, beni açlıktan ölmeye de mahkûm etseydi, ona yine bütün kuvvetimle hizmet ederdim. Benim için en büyük mükafat, imparatorun altın evinin ayakta devam etmesidir*” (Tekinoğlu, 2012: 79) şeklindeki sözleri Moğol savaşçılarının Cengiz Han'a duydukları sadakat hissini bir göstergesidir. Hüseyin Tekinoğlu bu durumu bir hükümdarın sahip olduğu en büyük zenginlik olarak açıklamıştır (Tekinoğlu, 2012: 59). Bu durumda hükümdarın askerine, askerinin de hükümdarına bağlılığının savaş açısından önemi gözler önüne serilmektedir.

Cengiz Han her zaman sadık ve cesur insanları ödüllendirmiş, korkaklık ya da ihanet eden herkesi cezalandırmış, bu yolla da insanları sadakat ve cesaret gibi duygulara yönlendirmiştir. Görev sırasındaki suistimal ve hataları sert şekilde cezalandırmış, bu durum da kuvvetli bir itaat kültürü meydana getirmiştir. Cengiz Han'ın savaştan önce askerlerine: “*Düşmana saldırırken ganimet bulursanız, bulabildiğiniz kadar alınız! Av avlarken avlayabildiğiniz kadar avlayınız!*” (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 109) diye hitap etmesi, karizmatik bir liderin ağzından çıktığı göz önüne alınacak olursa, hiç şüphesiz ki büyük bir sadakati de savaşa azminin beraberinde getirecektir. Cengiz Han'ın güçlü rakibi Ong Han'ı yendikten sonra onun altın çadırını, hizmetçilerini, içki ve sofrası takımını, savaşta gösterdikleri cesaretin ödülü olarak Badai ve Kişilih adlı iki askerine vermesi, şüphesiz ki Cengiz Han'ı askerlerinin gözünde daha da yükseltmiş olmalıdır.⁵⁹ Yine Cengiz Han, Naya'a Noyan'ın Dayir-usun'un ailesini zor şartlara rağmen koruduğunu öğrendiğinde; “*Bu, doğru sözlü bir adamdır, onu yüksek bir mevkie koyacağım!*” (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 124) diyerek onu ödüllendirmiştir.⁶⁰ Tayang Han ve Camuka'yı yendikten sonra ise savaşta başarı gösteren 86 savaşçıyı yüksek mevkilere getirerek ödüllendirmiştir (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 134-135).⁶¹ Camuka'nın adamı oldukları halde onu yakalayan ve rakibi Cengiz Han'ın huzuruna getiren savaşçıları ise; “*Öz hükümdarına el kaldıran bir kimse nasıl olur da hayatta bırakılır? Böyle bir adamla kim arkadaş olur? Öz hanlarına ihanet edenler, bütün nesilleriyle yok edilsinler!*” diyerek idam cezasına çarptırmıştır (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 130; Roux, 2020: 132). Camuka ise asil ve cesur bir savaşçı olduğu için kanı

---

semaya dikmiş olduğu halde, saadet ve felakette onlardan hiç ayrılmayacağına and içti ve: “Vaadimden dönersem şu kuyuların suları gibi bulanık ve pis olayım” dedi ve o sudan içti. Zabitleri de sudan içerek Temuçin'i hiç terk etmeyeceklerine and içtiler” demiştir (D'ohsson, 2006: 43).

⁵⁹ Cengiz Han'ın Ong Han'ı yenmesi üzerine Badai ile Kişilih'i ödüllendirmesi ve başka ödüllendirmeler hakkında bkz: (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 109). Bu iki kişiye Tarhan unvanı verilmiştir. Konu hakkında ayrıca bkz: (D'ohsson, 2006: 43).

⁶⁰ Dayir-usun, Ho'as Merkitlerinden olup, kızı Hulan Hatun'u Cengiz Han'a sunmak üzere getirirken Naya'a Noyan'a rastlamış, O da savaş şartlarından dolayı onlara koruma sağlayarak sağ salim Cengiz Han'ın huzuruna varmalarını sağlamıştır. Ödüllendirilme sebebi, emir almış olmamasına rağmen Cengiz Han'ın misafirlerini koruma görevini üstlenmesidir. Olay hakkında detaylı bilgi için bkz: (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 124).

⁶¹ Bu isimlerin tamamı Moğolların Gizli Tarihi adlı kaynaktan verilmiştir. Tayang Han ve Camuka'nın yenilmesinden sonra yapılan ödüllendirmeler hakkında detaylı bilgi için bkz: (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 134 -135). Cengiz Han'ın takdir ve ödüllendirmeleri hakkında ayrıca bkz: (Abû'l-Farac, 1950: 477).

akıtılmadan öldürülmüştür. Cesareti dolayısıyla kötü bir muamele görmemiş, ölümünden sonra da saygılı bir törenle gömülmüştür. Onun cesaretinin ve asaletinin ödülü de hatırasına saygı duyularak verilmiştir. Hükümdarın ödüllendirme ve cezalandırma seçimi, ordusunun kararlarını da etkiler. Ödül hangi eylem üzerine verilirse, insanlar doğal olarak saygı görmek ve güç kazanmak amacıyla o eyleme yöneleceklerdir. Cezalandırma hangi davranışın neticesinde uygulanırsa, insanlar o davranışlardan uzak duracaktır. Cengiz Han işte bu noktayı iyi kavramış ve başarılı şekilde tatbik etmiş bir hükümdardır. Savaşçılığıyla ünlü ve hayatının hemen hemen her anı mücadele içinde geçen Moğol ulusunun nazarında da cesareti ve sadakati ödüllendiren, ihaneti ise affetmeyen aynı zamanda da bu hislere sahip olan bir hükümdar olarak onların savaşçılığını maksimum boyutta kullanmıştır. Bu da Moğolları Orta Çağ'ın en korkulan savaşçıları olarak tanınmalarını sağlamıştır.⁶² Bugün dahi Moğolların savaşçı özellikleri birçok araştırmacının hayranlığını kazanmaktadır. Cengiz Han, annesi Hoelun'un deyimiyile: *“Gölgemizden başka arkadaşımız yok, Hayvan kuyruğundan başka kamçımız yok”* (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 27) şeklinde ifade edilen güç bir durumdayken önce Moğolları tek çatı altında birleştiren bir lider, sonrasında da dünya çapında kendisinden korkulan güçlü ve başarılı bir hükümdar oldu. Nitekim içinde bulunduğu durum *“gölgesinden başka arkadaşı olmamak”* cümlesiyle tasvir edilen bir savaşçının zaman içinde bir ulusun önderi haline gelmesi, önderliği altında onları motive ederek güçlü bir zafer kazanma kudreti vermesi, etkileyici ikna kabiliyeti ve güçlü bir karizma olmaksızın gerçekleşmesi mümkün olmayan bir durumdur.

Yine Moğol liderlerinden Çağatay, babası Cengiz Han'ın veliaht tayini sırasında *“Vazifede ihmal edeni, biri diğerini hemen yok etsin, işlerinde geri kalanın ayakları hemen kesilsin!”* (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 178) diyerek, liderlik, disiplin ve sadakat konularının ciddiyetine vurgu yapmıştır. Çünkü insanlık tarihinin hangi devri olursa olsun hükümdarlar uluslarının kaderini tayin ederler. Yapılan tartışmaların sonunda Ögeday, Cengiz Han'ın veliahtı tayin edilmiştir. Ögeday, liderlik yeteneği ve kişisel özellikleri dolayısıyla kardeşlerinden ön plâna çıktı. Moğolların Orta Çağ'ın korkulan savaşçıları haline gelmelerinde en önemli unsurlardan olan sadakat duygusu ve disiplinin ise devletin en üst makamında dahi güçlü şekilde sağlandığı görülmüştür. Kardeşleri Ögeday'ı veliaht olarak kabul ettiler ve ona sadık olacaklarını bildirdiler (Abûl-Farac, 1950: 522-523; Barthold, 1990: 487-490). Ögeday'ın kardeşleri bağlılıklarını bildirdikten sonra Cengiz Han söz aldı ve çalışmamız açısından oldukça önemli olan sözler sarf etti. Cengiz Han: *“Ogodai'yın neslinden doğanlar, beceriksiz olursa: 'ot içine atılıp ta inekler bile yemezse, yağ içine atılıp ta köpekler bile yemezse', diğer çocuklarımdan iyiler hiç doğmaz mı?”* (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 181; Barthold, 1990: 517) dedi.⁶³ Cengiz Han bu sözlerle, Ögeday'ın çocukları

⁶² Moğolların Avrupa saldırıları sırasında “Tartarus” yani “Cehennem Zebanisi olarak adlandırılması onların düşmanları nazarında ne kadar korkutucu görüldüklerine dair örneklerden yalnızca biridir. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz: (Yolsever, 2019: 59).

⁶³ Cengiz Han'ın Ögeday'ı varis seçmesi hakkında Cüveynî şöyle demiştir: *“Cengiz Han, yaptığı işlere ve söylediği sözlere bakarak, onun padişahlığa ve liderliğe lâyık olduğunu defalarca söylemiş, isabelli kararlarından, akıllılığından ve yönetimdeki ustalığından, onun ülkeyi iyi yöneteceğini ve düşmanlara karşı koruyacağını anlamıştı. Bundan dolayı kendinden sonra hanlık makamına onun geçmesini düşünüyordu”* (Cüveynî, 2013: 185). Cengiz Han'ın varisini seçmesi hakkında ayrıca bkz: (Roux, 2020: 179-181).

arasından liderlik kabiliyeti zayıf olan taht adaylarının ortaya çıkması durumunda, Cengizogullarından daha kabiliyetli bir adayın hükümdar olması gerektiğini vurgulamıştır. Bunu da o gün tahtın tüm adayları karşısında yaparak göz ardı edilmemesi gereken önemli bir kural olarak belirlemiştir. Bu durumu Cengiz Han'ın vasiyeti olarak kabul etmek mümkündür. Abû'l-Farac, Ögeday Han'ın dört köşeli bir tahta oturduğunu ve bu dört köşenin dünyanın dört yanını temsil ettiğini söylemektedir (Abûl-Farac, 1950: 526). Buradan hareketle Moğol liderlerinin Cengiz Han'dan itibaren “dünyaya hükmetmek” amacıyla yetiştirildiğini söyleyebiliriz.

Liderin karizmasının ve ikna kabiliyetinin önemi yalnızca Moğolların yer aldığı tarihî vakalarda değil, yaptıklarıyla dünyanın değişimine sebebiyet veren birçok liderin hayatında da dikkat çekmektedir. Tıpkı Cengiz Han gibi döneminin önemli liderleri olan Julius Caesar, Mustafa Kemal Atatürk, Adolf Hitler gibi büyük kitleleri etkisi altına alarak mücadelesini sürdüren liderlerin ortak noktası güçlü bir karizmaya ve etkili bir ikna kabiliyetine sahip olmalarıdır. Hatta Caesar çocukluğunda hitabet sanatı üzerine özel dersler almıştı. Hitabet konusunda verilen özel dersler Romalıların eğitim hayatında önemli bir yer tutuyordu ve sadece Caesar'ın ailesinin kullandığı bir inisiyatif değildi. Marcus Antonius Gniphos, Caesar'ı iyi bir konuşmacı olması için eğitti (Freeman, 2009: 30). Hitabet konusundaki gelişim ise Caesar'ın hayatında bir dönüm noktası olmuştur diyebiliriz. Caesar ordusuyla Roma Cumhuriyeti üzerine yürürken Magnus Pompei ile yaptığı savaş sırasında askerlerine sayılarının azlığı ve ölüm gibi konular üzerinde yoğunlaşmış bir konuşma yaparak motivasyonlarını artırmıştır. Atatürk'ün askerî başarılarının yanı sıra mevcut şartlara göre kullandığı dinî ve millî söylemler umutsuzluk içerisinde bulunan Anadolu halkı tarafından benimsenmesini sağlamıştır. Hitler ise Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte aşağılanmaya maruz bırakılmış Alman halkının desteğini bu yönde gerçekleştirdiği etkili konuşmalarla kazanmıştır. Sonuç olarak lider, hitap ettiği toplumun nazarında karizmatik görülen vasıflara sahip olmalı ve etkileyici hitabet yeteneğiyle insanları mücadelesi uğrunda ikna etmelidir.

1.1.12. Pygmalion Etkisi (Kendini Gerçekleştiren Kehanet)

En basit tanımıyla Pygmalion etkisi; kişinin bir süre sonra başkalarının ona ilişkin beklentilerine denk düşen davranışlar sergilemesi, beklentilerin davranışları şekillendirmesindeki etkisidir. Diğer bir deyişle Pygmalion etkisi; herhangi bir şeyin belirli bir şekilde gerçekleşmesi beklendiğinde, insan davranışlarının o yönde eğilim göstermesidir. Bu etki sosyolog Robert Merton tarafından “Kendini gerçekleştiren kehanet” olarak adlandırılmıştır (Özan ve Gündüzalp, 2017: 69).

Pygmalion etkisini gözler önüne seren en kapsamlı araştırma Rosenthal ve Jacobson adlı bilim adamlarının yapmış olduğu “Sınıftaki Pygmalion” adlı deneyidir. Rosenthal ve Jacobson 1968 yılında Oak School adlı ilkokuldaki öğrencilere genel yetenek testi uyguladılar. Bu test sonucunda ilk yüzde 20'ye giren öğrencilerin listesi öğretmenlere verildi. Ancak bu testin sonuçları gerçek değildi. Liste başarı düzeyi farklı öğrencilerden meydana getirilmişti ve öğretmenler bu durumdan haberdar edilmemişti. Buna ek olarak

öğretmenlere bu öğrencilerin IQ seviyelerinin diğer öğrencilerden yüksek olduğu bilgisi verilmişti. Dönem sonunda aynı test öğrencilere bir kez daha yapılmış ve öğrencilerin hepsinin yüksek başarı gösterdiği gözlemlenmiştir (Rosenthal ve Jacobson, 1966; Özan ve Gündüzalp, 2017: 70-71). Bu çalışmanın ortaya koyduğu sonuç ise öğretmenlerin zekâ seviyesi yüksek olduğunu düşündükleri öğrencilerin eğitimlerine gösterdikleri ilgi, sabır ve özendir. Sonuç olarak öğretmenlerin zeki öğrencilere eğitim verdiklerini düşünmeleri neticesinde çalışmalarına verdikleri önem hem yüksek IQ seviyesine hem de ortalama IQ seviyesine sahip öğrencilerin yüksek başarı göstermelerini sağlamıştır. Diğer bir deyişle insanların içinde buldukları duruma nasıl yaklaşırlarsa çevrelerindeki insanları da o şekilde etkilerler. Bu deneyde öğretmenin öğrenciler nazarında bilgili ve tecrübeli olarak, yani kendilerinden üstün bir kimse olarak görüldüğünü göz önünde bulundurmamız gerekir. Buradan hareketle Pygmalion etkisinin insanların kendilerinden üstün gördükleri kişiler vasıtasıyla onlar üzerinde olumlu etki gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu deneyde öğretmen ve öğrenci model alınarak Pygmalion etkisinin sonuçları gözler önüne serilmiştir. Biz ise çalışmamızda Moğol ordularını ve onlarla karşılaşan hükümdarları model alarak, Pygmalion etkisinin Moğollarla savaşan toplumları nasıl etkilediğini açıklayacağız.

1.1.13.Golem Etkisi

Düşük beklentilerin insan davranışlarını olumsuz etkilemesi durumuna Golem Etkisi denir (Özan ve Gündüzalp, 2017: 72). Örneğin; bir öğretmenin öğrencilerinin başarısız olmalarına inanması, sınıftaki eğitim seviyesini ve öğrencilerin eğitim hevesini olumsuz yönde etkileyecektir. Aynı durum iki ordunun karşılaştığı bir meydan savaşı için de geçerlidir. Ordulardan birinin başındaki komutanın zeki, disiplinli, cesur ve vatansever olarak tanındığını düşünelim. Diğer orduyu yöneten komutanın ise eğlenmekten hoşlanan, bencil, kendini beğenmiş ve disiplinsiz bir kimse olduğunu düşünelim. Birinci ordunun askerleri güçlü ve cesur bir komutanın yanında savaşmanın rahatlığını yaşayacak, komutanın askerî zekâsı askerlerine özgüven verecek ve komutanlarının vatanseverliği askerlerin savaş motivasyonunu artıracaktır. İkinci ordunun askerleri ise komutanlarının disiplinsizliğinden dolayı huzursuz olacak, onu disiplinsiz ve bencil bir kimse olarak tanıdıkları için tehlike anında devletin menfaatini değil hayatlarının kurtulmasını önemseyeceklerdir. İkinci ordunun yaşadığı bu durum Golem Etkisi ile açıklanabilir. Nitekim dönemin en güçlü askerî gücüne sahip olan Moğollara karşı farklı tarihlerde savaşmış olan Celâleddin Harezmsah ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in askerleri kıyaslandığında bu etki gözler önüne serilmiş olacaktır. Celâleddin Harezmsah'ın askerleri Moğolların güçlü lideri Cengiz Han'a karşı savaşırken son noktaya kadar direnmiş, sağ kalan son birkaç asker de Moğol okçularının atışları altında Sultanları ile birlikte Sind Nehri'ni yüzerek geçmişlerdir. Celâleddin Harezmsah ve son birkaç askeri Hint eşkıyalarını öldürerek yeniden silahlanmış ve mücadelelerine devam etmişlerdi. Çünkü hükümdarlarının cesaretine ve zekâsına güveniyorlar, ona karşı sadakat duyuyorlardı. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ordusu ise Moğol komutanlarından Baycu Noyan ile Köseadağ Savaşı'nda karşılaşmış, sayıları kalabalık olmasına rağmen Moğolların ilk saldırılarından sonra savaş meydanını terk etmişlerdir. Çünkü Gıyaseddin Keyhüsrev savaştan bir gece önce dahi eğlence düzenlemiş, ordusunun başında savaşmamayı tercih etmiş genç bir hükümdardı.

1.1.14.Tren Etkisi

Moğolların istila ettiği pek çok bölgede göze çarpan, psikolojik harp stratejilerinin etkisine bağlı olarak ortaya çıkan “Tren Etkisi” Moğol istilasını değerlendirmek açısından önemlidir. Bu kavram hedef kitleye “kazanan tarafta olma” dürtüsünü aşılacaktır. Trene katılmamış olanlar, zafere giden yoldaki trene çağrılır ve zafer kazanıldığında galip tarafta olmaları telkin edilir. Böylelikle trende olanların trende kalmaları, tren dışında olanların da trene dahil olmaları amaçlanır (Kırpelit, 2010: 30). Böylelikle propagandayı uygulayan tarafın gücü tıpkı yuvarlanmakta olan bir kartopu misali büyüyecektir. Bu durum da tarihteki başarılı liderler tarafından göz ardı edilmemiş bir husustur.

Moğolların Harezmsahlarla mücadeleleri esnasında Harezmi askerlerinin bir kısmının taraf değiştirmesi tarihî kaynaklara bu kapsamda yansımıştır. İbnü'l-Esir bu hususta: “Onlara birçok müslüman ve kâfir askerlerle yağma ve fenalık arzu eden birtakım müfsitlerde katıldılar” (Tiesenhause, 1941: 27) diyerek Harezmsah askerlerinin Tren etkisiyle Moğolların tarafına geçtiğini ifade etmiştir.

1.1.15.Öğrenilmiş Çaresizlik

Öğrenilmiş çaresizlik, olumsuz yaşantıların olumsuz davranışlardan kaçınma çabasının sonucudur. Kişinin karşılaştığı sorunlar karşısında yetersizliğine, başarısızlığına ve benzeri fikirlere kapılması bu algıdan kurtulamama durumudur (Bakırcıoğlu, 2012: 1541). Öğrenilmiş çaresizliğe kapılan bir kişi, içinde bulunduğu durumdan kurtulma şansı bulsa dahi şansını değerlendirmeyecek, mevcut durumun devamını sağlayacaktır. Öğrenilmiş çaresizlik insan psikolojisinin en zayıf noktaya geldiği seviyedir ve bu yönüyle psikolojik harp için vazgeçilmezdir. Psikolojik harp, öğrenilmiş çaresizlik yaşayan kişi veya kişiler üzerinde kolaylıkla uygulanabilir.

1.1.16.Psikolojik Savaşın Amacı ve Uygulanması (Psikolojik Savaşın İlişkili Olduğu Kavramların Koordineli Şekilde Değerlendirilmesi)

Psikolojik savaşın amacı; karşı tarafın halkı ve yönetimi arasında sorun çıkarmak, savaşta komutanları yanıltmak, düşmanı itaat altına aldıktan sonra da istenilen kültür değişimini sağlamaktır (Tarhan, 2016: 33-34). Diğer bir deyişle hükümdarın sarayına ve ordugahına yani devletin yönetim mekanizmasının merkezine, ibadet yerlerine yani toplumun dini yapısına, saldırılan coğrafyadaki her eve yani toplumun zihnine girmektir. Kısacası düşmanın en küçükten en büyük birimine kadar düşmanın her birimine müdahale edebilmektir. Bu şekilde düşmanın en büyük birimlerine mensup yöneticilerden, en küçük birimine sahip insanlara kadar herkesin belirlenen strateji doğrultusunda konuşmasını sağlamaktır. İnsanların üzerinde uygulanan propaganda çalışmalarıyla oluşturulan korku, endişe veya umut bu şekilde düşman arasında yayılacaktır. Gustave Le Bon bu konuya: “Kitleler çoğu zaman telkine hazır bir dikkat ve bekleme içerisinde bulunurlar. İlk yapılan telkin derhal sirayet yoluyla bütün zihinlere kendisini kabul ettirir ve hemen yönünü

belirler” cümleleriyle açıklık getirmiştir (Le Bon, 1997: 36). Nevzat Tarhan, psikolojik savaşın amacını açıklamak için kale kuşatmasını örnek göstermektedir. Nasıl ki bir kuşatma yapılırken kalenin zayıf noktası belirlenir ve oraya sürekli atış yapılırsa, düşmanın da zayıf noktaları belirlenmeli ve o zayıflıklara ısrarla saldırılmalıdır (Tarhan, 2016: 57). Böylelikle düşman üzerinde düşünce kontrolü sağlanabilir, özgüven kaybı yaşatılabilir ve direniş kırılabilir.

Psikolojik harbin uygulanması için öncelikle iki taraf da en iyi şekilde tanınmalıdır. Psikolojik harbi uygulayan taraf kendi ordusunu, müttefiklerini ve halkını en iyi şekilde tanımalı, herhangi bir güçsüzlük ya da ihanete imkân vermemelidir. Düşman hükümdar, komutanlar, halk, kültür, coğrafya, dinî ve sosyal yapı iyi öğrenilerek analiz edilmelidir. Yapılan araştırma ve elde edilen bilgilere göre yararlanılacak insanlar tespit edilmeli, onlarla bağlantıya geçilmeli ve iş birliği sağlanmalıdır. Bu analizler neticesinde psikolojik hedef belirlenerek etkili bir strateji ile karşı tarafta korku veya yakınlık hissi oluşturulur. Mevcut şartlara göre meydana getirilen durum, gerçekleşecek olan savaş ve kuşatmalara önemli derecede etki yapmaktadır. Burada konuyla ilgili bir örnek vermek yerinde olacaktır.

Cengiz Han’ın en önemli rakiplerinden Güçlük Han’ın Kaşgar’da izlediği siyasete karşı Moğolların uyguladığı strateji psikolojik harp açısından kıymetlidir. Güçlük Han gerçekleşen savaşta Cengiz Han’a mağlup olduktan sonra Karahıtay ülkesine gitmiş ve orada hükümdarlığını yeniden tesis etmiştir.⁶⁴ Güçlük Han, Putperest olduğu için hükümdarlığı esnasında bölgenin Müslüman halkına zulüm, baskı ve şiddetle muamele etmiştir. Bu nazik durumu göz önünde bulunduran Cengiz Han ise tam tersi bir strateji izlemiş ve Müslümanlara inanç hürriyeti vaat ederek Güçlük Han’a saldırmıştır. Böylelikle Cengiz Han’ın askerleri bölgeye adeta bir kurtarıcı olarak gelmişler ve Putperest bir hükümdarın zulmünden kurtulmak isteyen halkın desteğini kazanmışlardır. Moğollar bu şartlar altında Güçlük Han’ın kuvvetlerine saldırdıkları zaman zafer kazanmışlar ve onu kaçmaya mecbur bırakmışlardır. Onların bölgeye gelmeleri ve Güçlük Han’ı mağlup etmeleri bölgede çok büyük bir sevince neden olmuştur. Müslümanların bu sevincini yine Müslüman bir müellif olan Cüveynî eserinde şöyle dile getirmiştir: “*Moğollar, Kaşgar’a girince tekbiri, ezanı ve namazı serbest bıraktılar. Herkesin kendi dininin ve âdetinin gereklerini serbestçe yerine getirebileceği konusunda tellâl çağırttılar. Biz, o kavmin (Moğolların) varlığını, Tanrı’nın rahmetlerinden bir rahmet, Allah’ın feyizlerinden bir feyiz olarak sayıyoruz*” (Cüveynî, 2013: 108-109). Moğollar üzerine yaptığı araştırmalarla tanınan Barthold bu konuda: “*Moğol kumandanı, büyük bir maharetle Küçlük’ün dinî baskısından faydalanarak ülkesini hemen hemen mukavemetsiz zapt etti*” demiştir (Barthold, 1990: 425). Bu durumu inançlar açısından yorumlayan Roux, bölge halkı açısından Moğol hâkimiyetinin Budist bir Kitay’dan yahut Hristiyan bir Nayman’dan daha üstün tutulduğunu belirtmiştir (Roux, 2015: 274-275). George Vernadsky de Moğolların yerel halk tarafından kurtarıcı olarak karşılandığını dile getirmiştir (Vernadsky, 2019: 53). Örnekte görüldüğü gibi Moğollar

⁶⁴ Kaşgar ve Hoten şehirlerinin olduğu bölge Cüveynî tarafından Karahıtay ülkesi olarak adlandırılmaktadır (Cüveynî, 2013: 108). Güçlük’ün orada hükümdarlığını yeniden tesis etmesi hakkında detaylı bilgi için bkz: (Cüveynî, 2013: 107-109; Grousset, 1980: 228-230; Roux, 2015: 274; Vernadsky, 2019: 52-53).

bölgedeki siyasî ve dinî etkenleri iyi şekilde analiz ederek o hassas duruma göre bir savaş stratejisi oluşturmuşlar, halkın desteğini kazanarak bölgeye yok edici değil kurtarıcı bir güç olarak girmişlerdir. Bu noktada Moğolların Psikolojik harp stratejileri dahilinde psikolojik hedef ve psikolojik faaliyet kavramlarını duruma uygun bir strateji ve başarılı bir taktikle kombine şekilde uygulayarak başarı elde ettiklerini görüyoruz. Diğer bir deyişle Moğolların düşman bölgesindeki siyasî ve toplumsal sorunları iyi analiz ettiği ve başarılı bir strateji ile nokta atışı yaptıkları görülmüştür. Güçlük Han ve halk arasında yaşanan sorunu kendi amaçları doğrultusunda kullandılar ve kurtarıcı rolü üstlenerek halkın desteğini kazandılar. Halkının desteğinden mahrum kalan hükümdar ise Moğollarla girdiği mücadeleyi kaybetti. Böylelikle Moğollar zorlu bir meydan savaşına gerek duymadan zafer kazandılar. Çünkü psikolojik harbi layıkıyla uygulamışlardı. Kazanılan başarı ile birlikte hem düşman bir hükümdar yok edildi hem de yeni topraklar imparatorluğa katıldı. Bu açıdan bakıldığında psikolojik harbin başarılı bir şekilde uygulanmasının hem siyasî hem de askerî zaferlere yaptığı katkı gözler önüne serilmektedir.

Örnek vakayla gözler önüne serildiği gibi psikolojik harp mevcut şartlara göre hazırlanan en uygun taktikle uygulanır. İnsan psikolojisinin hassas noktaları olan korku ve umut duyguları etrafında şekillenir. Öncelikle düşman hükümdar, komutanlar, dinî inanışlar, sosyal yapı ve coğrafya araştırılır. Yapılan analizler neticesinde güçlü ve zayıf noktalar belirlenir. Belirlenen güçlü ve zayıf noktalara göre strateji oluşturulur. Oluşturulan strateji doğrultusunda da düşmanın üzerinde onların savaş gücünü zayıflatacak etkiler bırakılır. Moğollar açısından değerlendirildiğinde bu etkilerin en önemli adımı korkudur. Onlar, korkuyu etkili bir silah olarak birçok kez kullanmışlar, düşmanlarını korku sayesinde siyasî, sosyal, dinî ve ekonomik yönden zayıflatmışlardır.

1.2. İşkence

1.2.1. İşkencenin Tanımı

Farsça “şikenc” kelimesinden dilimize geçen ve “acı çektirmek” manasına gelen işkence en basit tanımıyla; bir kişiye itirafta bulunması ya da cezalandırılması amacıyla uygulanan acı verici eylemlerdir.

Papa Innocentius 1252 yılında işkenceyi itiraf ettirme aracı olarak tanımlamıştır (Scott, 2001: 83). Türk Dil Kurumu işkence için iki tanımlama yapmıştır. Birinci tanıma göre işkence; bir kimseye maddî veya manevî olarak yapılan aşırı eziyet, ikinci tanıma göre ise düşüncelerini öğrenmek amacıyla birine uygulanan eziyet olarak tanımlanmıştır (TDK, 1998: 1117). Mehmet Esgin işkenceyi; bir canlıya maddî veya manevî olarak yapılan eziyet, acı ve ızdırap veren muamele olarak tanımlamıştır (Esgin, 2013: 40). George Ryley Scott ise işkenceden itiraf ya da bilgi elde etmek amacıyla uygulanan eziyet etme yöntemi olarak bahsetmiştir (Scott, 2001: 18).⁶⁵

⁶⁵ İşkencenin tanımlanması üzerine detaylı bilgi için ayrıca bkz: (Uğur, 2013: 3-4; Boran, 2010: 3-4; Engin, 2015: 12).

1.2.2. İşkencenin Nedenleri ve Meşrûlaştırılması

İşkencenin tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Tarihin her safhasında farklı işkence modelleriyle karşılaşmak mümkündür. Medeniyetlerin kurulup yıkılmasında, otoritelerin devamının sağlanmasında, şiddet ve işkenceleri hep görmek mümkün olmuştur (Esgin, 2013: 39; Engin, 2015: 12). İşkence yapılmasının üç temel nedeni vardır. Birincisi bilgi elde etmek amacıyla sorgulamak, ikincisi cezalandırma yapmak, üçüncüsü ise psikopatça eylemlerde bulunmaktır. Çalışmanın kapsamı bakımından birinci ve ikinci nedeni ele alınacak, Moğolların uyguladığı işkence teknikleri bu iki neden çerçevesinde incelenecektir.

İşkence yoğun bir şiddet gösterisidir ve bu yüzden işkenceyi yapan taraf açısından meşrû kılınmalıdır. Aksi takdirde insanın doğası bu eylemi reddedecektir. Bunun nedeni ise işkence ve şiddetin meşrûlaştırılması ihtiyacının insan doğasının bir iç güdüsü olmasıdır. Bu iç güdü nedeniyle işkence ve şiddet birbiriyle bağlantılı olarak siyasi bir otorite, ideolojik bir söylem, dinsel bir inanış veya intikam duygusu üzerinden meşrûlaştırılır (Esgin, 2013: 40). Örneğin; Kubilay Han, kendi idaresine karşı çıkan isyanı bastırdıktan sonra isyancıları işkence ederek öldürtmüştür. Bu olayı dile getiren Marco Polo, isyancıların işkenceyle öldürüldükten sonra Kubilay Han'a karşı başka bir isyan gerçekleşmediğini ve itaatin bu şekilde sağlandığını söylemiştir (Marco Polo, 1979: (2) 23-24). İşkence kavramı ve teknikleri, devletler tarafından tıpkı ortak bir miras gibi büyütülmüştür.

Bir devletin yönetimi yahut bir savaşın kazanılması için bilgi sağlamanın ne kadar önemli olduğu ve zeki hükümdarların bu alana yatırım yaptığı yukarıda dile getirildi. Bu nedenle dünyanın farklı yerlerinde otoriteye yarar sağlamak amacıyla geliştirilen ve uygulanan binlerce farklı işkence modeli vardır. Çalışmada işkenceler fiziksel ve psikolojik işkence adları altında iki kısma ayrılmış, Moğolların hangi işkence tekniklerini hangi amaçlar doğrultusunda kullandıkları tarihsel vakalar ışığında detaylı bir şekilde incelenmiştir.

1.2.3. İşkence Çeşitleri

1.2.3.1 Fiziksel İşkence

En basit tanımıyla fiziksel işkence; kişiden bilginin alınması yahut cezalandırılması için uygulanan fiziksel eylemlerdir. Bu eylemler için özel olarak tasarlanmış işkence teknikleri ve aletleri mevcuttur.

Orta Çağ ve fiziksel işkence kavramları aynı cümle içinde dile getirildiğinde akla ilk gelen kelime Engizisyon Mahkemeleri ⁶⁶ olacaktır. Engizisyon Mahkemeleri, fiziksel

⁶⁶ Engizisyon, adını “bezdirici, baskıcı soruşturma ve sorgulama” manasına gelen Latince “Inquisition” kelimesinden alan ve Katolik Kilisesi’nin kararlarına karşı çıkan herkesi cezalandıran, uyguladığı işkence şiddetiyle ünlü mahkemelerdir. Engizisyon, Katolik inancı dışındaki tüm yeni fikirleri ve inançları, Yahudileri, büyü ile uğraşanları, zina yapanları şiddetli şekilde cezalandırırdı. Engizisyon hakkında detaylı bilgi için bkz: (Scott, 2001: 81-82; Demirci, 1995: 238-241; Esgin, 2012: 91-92; Esgin, 2013: 41).

işkenceyi adeta bir sanat gibi ciddiye alarak icra etmiş, bu işkenceleri “din” adı altında meşrûlaştırdıkları işkenceleri zevk alarak uygulamışlardır.⁶⁷ Çünkü Engizisyon’un düşüncesine göre kilisenin öğretilerine karşı gelenler aforoz edilmeli ve ölüme cezalandırılmalıydılar (Eroğlu, 2004: 95-96).

Fiziksel işkencelere ilk örnek olarak çarmıha germe işkencesini değerlendirebiliriz. Çarmıha germe, Orta Çağ’ın en yaygın işkence tekniklerinden biriydi. İşkence üzerine yaptığı araştırmalarıyla dünya çapında tanınan George Ryley Scott “İşkencenin Tarihi” adlı eserinde bu işkence tekniğinin uygulanışını detaylı şekilde tarif etmiştir. Scott, çarmıha germe hakkında; “*İnfaz meydanına gelindiğinde, kurban çırılçıplak soyulur ve başı çapraz direğin üstüne ve kolları yani ara gelecek biçimde sırtüstü yere yatırılırdı. Bazı durumlarda kolları direğe bağlamak için ip kullanılırdı; bazen de bu işlem uygulanmayıp avuç içleri direğin iki yanına gerilip çivilenirdi. Çarmıh, üstüne bağlanmış ya da çivilenmiş insanla birlikte dik konuma getirilirdi. Suçlunun bütün ağırlığını ellerine verip etin yırtılmasını engellemek için gövde, dik kazığa sabitlenmiş enli bir tahtayla desteklenirdi. Yerden biraz yukarıda olan ayaklar, dikey konumdaki direğe çivilenir ve bazı durumlarda bacaklar bir iple direğe bağlanırdı. Her bir ayaktaki büyük ve uzun çiviler ayağın üstünden çakılıp tabandan çıkarılırdı. Ölüm yavaş ve dayanılmaz biçimde acı verici olurdu. Kimi zaman suçlulara yiyecek ve içecek verilerek iyice uzatılan, günlerce devam eden bir işkence biçimiydi bu. Zulmedenin ya da celladın habisliğine veya kinciliğine göre ıstırap daha da artırılabilir veya şiddetlendirilebilirdi. Bazen bacaklar ağır darbelerle kırılır, yüz ve göğüs kancalı aletlerle yırtılır, gövde sivri uçlu sopalar veya kazıklarla delik deşik edilirdi.”* İfadelerini kullanarak bu işkence sürecini detaylı bir şekilde izah etmiştir (Scott, 2001: 166).

Çarmıha germe işkencesi, sanığa sonu ölüme varan uzun bir süreçte yoğun acı çektiren bir işkence tekniği olsa da basitçe tasarlanmıştı. Bu basit ve etkili tasarıma nazaran Orta Çağ sürecinde sanıkların vücutlarını yakmak, yaralamak, uzuvlarını gerdirmek yahut kemiklerini kırmak için birçok işkence aleti tasarlanmıştı. Bu detaylı tasarımlar günümüz insanını hem şaşırtan hem de dehşete düşüren cinstendir. Özenle tasarlanmış işkence aletlerine ek olarak, kolaylıkla ulaşılan besinlerin de zaman zaman birer işkence vasıtası olarak kullanıldığı görülmüştür. Örneğin; Büyük Selçuklu İmparatorluğu’nun son döneminde meydana gelen Oğuz isyanı esnasında Türkmenler soymak istedikleri insanların değerli mallarının yerini öğrenmek için tuz kullanıyorlardı. Tuz işkenceci tarafından sorgulanan kişinin ağzına ve burnuna dolduruluyor, kişinin değerli mallarını vermeyi kabul etmesine kadar da bu işkence devam ettiriliyordu. Bu işkence tekniği “Oğuz Kavudu”⁶⁸ olarak adlandırılmıştır.

⁶⁷ Engizisyonun kullandığı işkence yöntemleri ve aletleri hakkında detaylı bilgi için bkz: (Scott, 2001: 82-102).

⁶⁸ Oğuz kavudu hakkında bkz: (Ayan, 2013: 173).

1.2.3.2. Psikolojik İşkence

Psikolojik işkence, kişinin psikolojik zayıflıklarını ve manevi değerlerini hedef alır. Kişiden bilgi alınması veya başka kazanımlar için onun ailevi, dini, toplumsal, kişisel değerleri ve özgürlüğünün kısıtlanması birer işkence aracı olarak kullanılır.

Orta Çağ sürecinde fiziksel işkencenin yanı sıra psikolojik işkenceyi de en iyi şekilde uygulayan Engizisyon mahkemeleri, sanığı yargılamadan önce bir süre küçük, pis ve karanlık bir hücrede tutuyor, mahkemeye tarihine yakın süreçte de aleyhinde konuşacak tanıklar olduğunu söyleyerek sanığı korkutuyordu.⁶⁹

Bu konuda verilecek iki örnek vaka sayesinde psikolojik işkencenin uygulanışının, kapsamının, varabileceği noktaların, kazançlarının ve kayıplarının daha iyi anlaşılacaktır. Bu hususta verilebilecek ilk örnek Orta Çağ siyasî hayatında önemli bir yeri olan, geniş bir kitleyi ve bölgeyi etkileyen Oğuz isyanı olacaktır. Oğuzların, Selçuklu Sultanı Sancar'a uyguladığı psikolojik işkence vakası bu konuda iyi bir örnek teşkil etmektedir. İkinci örnek ise gaz lambası adındaki psikolojik işkence yöntemi olacaktır.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun son hükümdarı olan Sultan Sancar, Oğuz isyanı sonrasında Türkmenler tarafından kafese konularak şehir şehir dolaştırılmıştı. Kafes içinde dolaştırılmak Sultan Sancar'a uygulanan psikolojik bir işkenceydi. Bu muamelenin, Türk tarihi açısından önemli bir yere sahip olan Selçuklu hanedanının temsilcisi olması, ayrıyeten cesur ve savaşçı kimliğiyle ön plâna çıkan bir hükümdar olması dolayısıyla yaşattığı aşağılanma hissini Sultan Sancar'ın mücadele azmini yok ettiğini söylemek mümkündür. Çünkü bu eylem sırasında eziyetin hedefi olan Sultan Sancar'ın bedeni değil psikolojisiydi. Onu, taşıdığı tarihsel azametini verdiği gururun altında utandırıyor. Türkmenler ise onun esaretini kullanarak siyasî ve ekonomik açıdan güçlenmişlerdi.

Bu husustaki ikinci örnek olan gaz lambası adlı psikolojik işkence yöntemi en basit tanımıyla; karşı tarafa zekâ oyunları oynayarak kendisinden şüphe etmesini ve özgüvenini yok etmesini sağlama eylemidir. Bu işkence yöntemi, ismini 21.Yüzyıl başlarında oynanan bir tiyatro oyunundan almıştır. Bu tiyatroya göre Jack isimli karakter, karısı Bella'yı manipüle etmek amacıyla onun psikolojisini etkilemeyi plânlanmış ve bunu da gaz lambası üzerinden yapmıştır. Jack her akşam gaz lambasının ışığını biraz daha kıstırarak, Bella ışığın azaldığını söylediğinde ise onu sert şekilde aşağılamış ve azarlamıştır. Bu nedenle git gide psikolojisi zarar gören Bella zamanla delirdiğini düşünmeye başlamıştır. Bu tiyatro oyunundan yola çıkılarak bu işkence yöntemine "gaz lambası" adı verilmiştir (Pelenk, 2019).

Bu iki örnekten yola çıkılarak psikolojik işkencenin fiziksel bir şiddet kullanmadan oldukça etkili sonuçlar verdiği söylenebilir. Psikolojik işkencenin başarılı olabilmesi için karşı taraf iyi tanınmalı, işkencenin uygulanacağı aşamaya getirilmeli ve plâna sadık şekilde adım adım uygulanmalıdır.

⁶⁹ Engizisyon mahkemelerinin uyguladığı bu psikolojik işkence süreci hakkında detaylı bilgi için bkz: (Scott, 2001: 83).

II. BÖLÜM

2. MOĞOLLARIN PSİKOLOJİK HARP STRATEJİLERİ

Bu bölümde Moğolların kullandığı savaş stratejileri psikolojik harp bakımından incelenmiştir. Bu stratejilerin insanlar üzerinde bıraktığı olumlu ve olumsuz etkiler değerlendirilmiş, savaş ve idareye olan etkileri tartışılmıştır.

2.1. Savaş ve Katliamın Psikolojik Etkilerini Kullanarak Korku Yaratmak

Moğolların uyguladığı en yaygın ve tesirli psikolojik harp stratejisinin savaşın yahut katliamın doğurduğu korkuyu kullanmak olduğunu tarihî vakalar bize göstermektedir. Orta Çağ şartlarında başarılı askerî faaliyetlerin yarattığı etki hükümdarlar tarafından biliniyordu. Bu kapsamda savaş bir Moğol geleneği halini almıştı. Erich Fromm da insanların egemenlik altına alınıp, denetlenebilmesi için onların istek ve dirençlerini kıracak bir şiddet kullanılmasının zorunlu olduğunu dile getirerek, hâkimiyetin tesis edilmesinde şiddet ve korkunun önemini vurgulamıştır (Fromm, 2003: 115). Bu yönüyle şiddet, tarih boyunca devletlerin otoritelerini güçlendirmek amacıyla kullandıkları en önemli araçlardan biri olmuştur (Bayrak, 2019: 60). Şiddet içeren eylemlerin doğurduğu korkunun gücünün kullanıldığı bu strateji Moğol Hanları ve komutanları tarafından bölgesel şiddet eylemleri gerçekleştirilerek insanları korkutmak yoluyla kullanıldığı gibi, bu şiddet eylemlerinin hükümdarlara gönderilen mektuplar vasıtasıyla propagandası yapılmak suretiyle de kullanılmıştır. Nitekim Moğol kumandanları bu şiddet ve korku vasıtasıyla binlerce insanı yenilgiyi kabullenerek yeni yerleşim yerleri aramaya mecbur bırakmıştır (Özdemir: 2010: 22; Şahin, 2015: 208; Benjamin, 2017). Moğollar tarafından benimsenen ve iyi kullanılan bu husus Yasa'da da yer almıştır. Moğol yasasına göre düşmana teslim olması tavsiye edildikten sonra karşı koyacakların başına nelerin geleceğini ancak Tanrı'nın bileceği dile getirilmiştir.⁷⁰ Bu hususta Moğollar azim, cesaret ve motivasyon kaynaklarının doğrudan Tanrı'ya olan bağlılıkları olduğunu da belirtmiş oluyordular. Diğer bir deyişle Moğolların

⁷⁰ Bu konuda örnek olarak Moğolların Mardin kuşatmasını değerlendirebiliriz. Uruktu Noyan Mardin'i kuşattığında şehrin hakîmi Melik Said'e: "*Başının, altınınun, karının ve çocuğunun sana kalması için kaleden aşağı in ve cihan pâdişâhının kulluk kemerini beline bağla çünkü eğer senin kendi başın göğe varsa bile, Moğol ordusunun önünde yolun toz olur. Eğer talih ve saadet senin dostun ise sen benim öğüdümü dinleyip ona göre hareket edersin. Eğer dinlemeyip aksini yaparsan onu da ebedî Tanrı bilir*" demiştir. Uruktu Noyan'ın sarfettiği bu cümleler bahsettiğimiz siyasi hamle açısından değerli bir örnektir. Uruktu Noyan'ın mektubu hakkında bkz: (Reşidüddin, 2013: 63). Moğol Yasası ve bahsettiğimiz bu husus hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz: (Aka, 2005: 99-100).

savaş ve savaş sonrası süreçte gösterdikleri şiddet eylemleri Tanrı'ya hizmet olarak yorumlandığı için onlara göre etikdir. İletilen bu mesaj, birçok kez Moğolların rakipleri üzerinde kaybetme ihtimali olmadığına inanan güçlü bir düşmanın eylemi olarak değerlendirilmiş ve rakipler üzerinde moral bozucu bir etkiye yol açmıştır. Moğolların gerek güçlerini Tanrı'dan aldıklarına inanmaları gerekse düşmanın endişeye kapılması Moğolların tarih boyunca gösterdikleri olağanüstü askerî başarıların ve savaş şiddetinin en kuvvetli dayanağıdır.

Cengiz Han ve onun varislerinin bahsettiğimiz etkileri göz önüne alarak ordularına direniş gösterenlere karşı daima acımasızca davrandığını tarihî vakalar göstermiştir. Örneğin; 1245 yılında yapılan Lyon konsilinde Moğollara geniş bir yer verildiğini görüyoruz. Onların fiziklerinin, karakterlerinin ve askerî kabiliyetlerinin Avrupa'da uzun uzadıya tartışılması Moğolların yaşattığı yıkımdan kaynaklı korkunun rakipler üzerindeki etkisini gözler önüne sermiştir.⁷¹ Ayrıca doğan her bir Moğol'un potansiyel asker olarak görüldüğü için onların dilinde "asker" kelimesinin olmamasını da gerçekleştiren katliam ve askerî faaliyetleri incelerken göz önünde bulundurmaya yararlı olacaktır. Bu konuya değinen George Vernadsky, doğan her Moğol'un süvari olduğunu dile getirmiş, ayrıyeten bozkırın güçlü kıldığı Moğolların gözlerinin son derece keskin olduğunu ve 4-5 mil kadar uzaktaki çalıya saklanmış bir kişiyi fark edebilecek kadar usta savaşçılar olduğunu söylemiştir (Vernadsky, 2019: 142). Nitekim Moğol Yasası da bu prensibe göre dizayn edilmiştir. Savaş ilanından sonra eli silah tutan tüm Moğolların ordugahlara yönelmesi gerekirdi, şayet yönelmeyenler varsa tespit edilir, malları müsadere edildikten sonra hürriyetlerini de kaybederlerdi (Alinge, 1967: 90). Tüm bunlara ek olarak Ögeday Han ve oğlu Güyük arasında yaşanan bir diyalog bu açıdan önemlidir. Moğolların Karadeniz'in kuzeyine yaptığı sefer sırasında Batu ve Güyük arasında tartışma çıktı. Bu tartışma sonucunda ise Güyük askerleriyle birlikte seferden ayrıldı ve bu kararı yüzünden babası Ögeday Han tarafından hakarete uğradı. Ögeday Han, oğlu Güyük'e: "*Yoksa sen, Orusut (Rus) halkını şiddet ve hiddetimle korkutarak tabi kıldım diye mi düşünüyorsun? Yoksa sen, Orusut (Rus) halkını tek başıma yendim diye mi zannediyorsun?*" diyerek onu azarladı (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 198).⁷² Ögeday Han'ın Güyük'ü bu cümlelerle azarlaması korku ve şiddetin Moğollar tarafından etkili bir silah olarak görüldüğünü, bunun yanı sıra da kullanıldığını göstermektedir. Bu konuda şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki; Orta Çağ'da psikolojik harp tanımı yapılmamış olsa da hükümdarlar bu kavramın bilincindeydi ve uyguluyorlardı. Moğollar da yaşam, kültür, gelenek ve tecrübeleri dolayısıyla şiddetin gücünün farkında olarak bu yolla oluşturulan korkuyu önemli bir psikolojik harp stratejisi olarak kullandılar. Çünkü insanların hissettiği korkunun seviyesi yükseldiğinde bencillik de buna bağlı olarak artış gösterecektir. Bencilliğin artması da düşmanın güçsüzleşmesine neden olacak, böylelikle zafer ihtimali artacaktır. Çalışmanın bu bölümünde Moğolların savaş, istila ve

⁷¹ Lyon Konsili hakkında detaylı bilgi için bkz: (Özcan, 2012: 428–429; Vernadsky, 2019: 84; Roux, 2020: 290).

⁷²Bu tartışma hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz: (Kafalı, 2002: 587).

kuşatmalar esnasında gösterdikleri önemli şiddet vakaları psikolojik harp kapsamında değerlendirilecektir.

Tarihî vakalara baktığımızda yapılan katliamın şiddeti ne kadar büyükse, düşmanlara verilen korkunun da o derece büyük olduğunu görürüz. Bu konuda ilk olarak Cengiz Han'ın idaresindeki Moğolların Tatarlara uyguladığı bir katliamdan bahsetmek yerinde olacaktır. Bu olay için anahtar cümlemiz, Moğolların Gizli Tarihi'nde yer alan bir ifadeye göre: “*dingilbaş çivisine müsavi kılacak şekilde öldürmek*” olacaktır. Bu cümleyi tatbik etmek için savaşı galip olarak bitirmek gerekmektedir. Çünkü bu emir ancak esir alınmış düşmanlar üzerinde uygulanabilir. Düşmanlar sırayla arabının tekerleğinin yanından geçirilir, boyları dingilbaş çivisinden yüksek olanların kafası kesilir, kısa olanlar ise köle yapılır (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 220). Moğolların Gizli Tarihi'nde “*dingilbaş çivisine müsavi kılmak*” ifadesiyle tanımlanmış olan psikolojik harp stratejisi işte budur. Moğollar ve Tatarlar arasındaki savaş gerçekleşmeden önce Cengiz Han'ın savaş konseyinde tartışan komutanların ortak kararı Moğolların Gizli Tarihi'nde: “*Tatar'lar, eskiden beri dedelerimizi ve babalarımızı öldürmüşlerdir. Dedelerimizin ve babalarımızın intikamını alarak, boyları dingilbaş çivisine müsavi (olanlarını) tamamıyla imha edelim! Son neferine kadar yok edelim! Kalanlarını da köle yaparak her tarafa dağıtalım!*” (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 82) şeklinde ifade edilmiştir.⁷³ Buradan hareketle dingilbaş çivisine müsavi kılmak olarak ifade edilen öldürme yönteminin Moğollar arasında yeni bir adet olmadığı ve önceki zamanlarda da kullanıldığı yönünde bir bilgi çıkarabiliriz. Bu yöntemin atalar tarafından miras bırakılması kuvvetli bir ihtimaldir. Bu öldürme yöntemi bahsettiğimiz savaş sonrasında Moğollar tarafından düşmanları olan Tatarlara karşı bizzat Cengiz Han'ın emriyle kullanılmıştır.⁷⁴ Böylelikle Tatarlar Moğollar için tehdit olmaktan çıkmıştır. Sonraki yıllarda Tatarlar tarafından herhangi bir isyan çıkmadığını göz önünde bulundurarak, gerçekleştirilen katliamın Tatarların sağ kalanları üzerinde yeniden güçlenmek ve isyan etmek fikrini yok ettiğini söyleyebiliriz. Bu durum, katliam hükmünün etkili bir psikolojik harp stratejisi olduğunu kesin bir şekilde ortaya koymaktadır.

Cengiz Han, Moğollar arasında önemli bir güç haline geldiği sırada ondan daha kalabalık bir halka ve orduya sahip olan Tayang Han ile savaşmak zorunda kaldı. Naymanların lideri olan Tayang Han aynı zamanda da Camuka ve Toktoa gibi Moğol reisleriyle de ittifak halindeydi.⁷⁵ Tayang Han'ın Cengiz Han'a savaş açmasının iki sebebi

⁷³ Ayrıca burada Moğollar ve Tatarların arasındaki mücadelenin tarihsel sürecinden kısaca bahsetmek faydalı olacaktır. Moğollar arasında anlatılan hikayelere göre Cengiz Han'ın yaşamından iki bin sene önce Tatarlar Moğolları savaşta mağlup ettiler. Bu galibiyetten sonra da her fırsatta onlara katliam uyguladılar. Moğollardan yalnızca iki erkek ve iki kadın sağ kaldı. Onlar da Ergenekon denen yere giderek kendilerini kurtardılar. Türkler arasında yaygın olan bu efsane Moğollar arasında da yaygındır. Detaylı bilgi için bkz: (D'ohsson, 2006: 29–30).

⁷⁴ Moğollar ve Tatarlar arasında gerçekleşen savaş ve sonrasındaki toplu öldürme eylemi hakkında detaylı bilgi için bkz: (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 82-83; Roux, 2020: 115).

⁷⁵ Camuka hem Moğolların Cucirat kabilesinin reisi hem de Cengiz Han'ın kan kardeşidir. Moğollar arasında saygın bir yeri vardır. Toktoa ise Merkitlerin reisi olmakla birlikte Cengiz Han'ın önemli düşmanlarından biridir. Bu konu hakkında bkz: (Roux, 2020: 126).

vardı. Birincisi Cengiz Han'ın yükselerek ona rakip bir güç haline gelmesi, ikincisi ise onları kendinden güçsüz gördüğü için yağma etmek istemesiydi.⁷⁶

Cengiz Han ve Tayang Han'ın karşılaşması Moğolların Gizli Tarihi adlı kaynakta detaylı şekilde anlatılmıştır. Kaynağa göre Cengiz Han ve Tayang Han'ın kuvvetleri Orhon nehri yakınlarında bulunan Çakırma'ut mevkinde karşılaştıklarında Tayang Han, Camuka'ya düşmanları hakkında sorular sordu. Camuka ise Tayang Han'ın merakını gidermek için şunları söyledi: *“Dostum Temuçin'in, insan eti ile beslenen ve zincire bağlı dört köpeği vardı. Karakollarımızı kovalayıp gelen işte onlardır. Bu dört köpeğin alınları bakırdır, burunları minkaştır, dilleri zimba gibi, yürekleri demirdir, kamçıları kılıçtır! Onlar çığla beslenirler, rüzgarla uçarlar, savaş günlerinde insan eti yerler, hareket günleri için insan eti biriktirirler! Şimdi onlar zincirlerinden boşanmışlar ve zaptedilmez bir halde, tükürüklerini saçarak, neşe ile ileri fırlamışlardır. Bu dört köpeğin adlarını öğrenmek istersen, bunlar: İkisi Cebe ile Hubilai, İkisi de Celme ile Subutay olmak üzere dört kişidir”* (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 120). Tayang Han, Camuka'nın sözlerinden sonra korkuya kapıldı ve adamlarına geri çekilme emri verdi. Böylelikle Nahu Dağı'nın eteklerinde mevzilendiler.

Tayang Han, dağın eteklerinde mevzilendikten sonra etraflarında at sürmekte ve neşeye bağırmakta olan Moğolları gördü. Bunun üzerine tekrardan Camuka'ya onların kim olduğunu sordu. Camuka da şöyle cevap verdi: *“Mızraklı erleri kovalayan, kanlı elbiselerini alan, kılıçlı erleri takip ederek yere seren, öldüren ve onların mallarını alan bu adamlara Uru'ut ve Manghut derler! Bu anda saldıran kıtalar neşeli gözüküyorlar mı?”* (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 120-121). Tayang Han aldığı bu bilgilerden sonra askerlerini bir kez daha geri çekti. Böylelikle Nayman kuvvetleri dağın biraz daha yüksek bir kısmında yeniden mevzilendiler.

Savaşın bir sonraki safhasında ise mevzilendikleri yerden düşmanını gözetleyen Tayang Han, Camuka'ya: *“Onların gerisinde, kıtasının başında aç doğan gibi tükürüklerini saçarak gelen de kim oluyor?”* diye sordu (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 121). Tayang Han'ın bu cümlesi çalışma açısından oldukça önemlidir. Çünkü Tayang Han, bu sözleriyle birlikte psikolojik harekâtın başarıya ulaştığını gözler önüne sermiş oluyor. Büyük çapta bir meydan savaşı yaşanmamasına rağmen sadece Camuka'dan duydukları ve gördükleri sonrasında korkusuna yenik düşmüş, askerlerine iki kez geri çekilme emri vermiştir. Camuka ise Tayang Han'ın sorusuna cevap olarak: *“O gelen dostum Timuçin'dir. Bütün vücudu bakırla kaplanmış, zimba vurulacak boş yeri yoktur! Bütün vücudu demirle dövülmüş, iğne sokulacak boş yeri yoktur. Dostum Timuçin'in aç doğan gibi tükürüklerini saçarak geldiğini görüyor musun? Siz Naymanlar: ‘Moğollar gözükünce, keçi yavrularının ayak derileri bile arta kalmaz’ diye kendiniz söylemiyor muydunuz? Baksanıza nasıl geliyorlar!”* dedi (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 121). Tayang Han bir kez daha korkuya kapılarak

⁷⁶ Tayang Han “Gökte güneş ve ay gibi iki parlak şey varsa da yeryüzünde iki Han barınmaz” diyerek Cengiz Han'ı ortadan kaldırmak istiyordu. Buna ek olarak da onları yağmalamak, kadınlarını Naymanlara köle yapmak istiyordu. Tayang Han'ın adamları ile istişare etmesi ve savaş kararı vermesi hakkında bkz: (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 112; Roux, 2020: 127-128).

birliklerini dağın daha yüksek kısımlarına yerleştirdi. Camuka'ya sorduğu bir sonraki soru ise Cengiz Han'ın arkasında at sürenin savaşçının kim olduğuydu. Tayang Han, Camuka'ya: *“Onun arkasından bir dağ gibi gelen de kim oluyor?”* diye sordu. Tayang Han'ın cümle kurarken “dağ gibi” ifadesini kullanması, düşmanlarından oldukça korkmuş durumda olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir. Cengiz Han için casusluk yapmakta olan Camuka ise bu durumu oldukça iyi kullanarak şöyle cevaplamıştır: *“Ho'elun ana bir oğlunu insan eti ile beslemişti. Onun boyu üç aldayı bulur, günde üç yaşlık bir öküzü yer, üç katlı zirh giyer, üç öküzle çekilen arabaya biner; bir adamı, teçhizatı ile yutarsa boğazına hiçbir şey olmaz. Bir adamı yutmakla gönlü doymaz. Hiddete gelip anghu'a okunu attığı zaman, dağın arkasında bulunan yirmi-otuz adamı birden öldürür. Çarpıştığı kimseleri, dağın arkasındakileri, keyibur okunu atmakla birçoğunu birden öldürür. Çok gererek atarsa, dokuz yüz aldaya fırlatır, az gererek atarsa beş yüz aldaya fırlatır. O, insanlardan başkadır. Gurelgu yılanı gibidir. Coçi-hasar dedikleri işte o kendisidir!”* (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 121-122; Roux, 2020: 129). Camuka yaptığı etkili konuşma ile Tayang Han'ı daha fazla korkuttu. Tayang Han, askerlerine daha da hızlanarak dağın zirvesine yakın yerlerde mevzi almalarını emretti.

Naymanlar dağın zirvesine yakın yerlerde mevzilendikten sonra Tayang Han ve Camuka arasında bir konuşma daha geçti. Han bu kez de Cengiz Han'ın arkasında gördüğü diğer savaşçının kim olduğunu sordu. Camuka: *“Bu, Ho'elun ananın en küçük oğlu Otçigin'dir. Ona tembel derler, erken yatar, geç kalkar, fakat kitleden hiç geri kalmaz, savaş hattından arkada kalmaz!”* dedi (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 122-123). Tayang Han, Camuka'nın bu söylediklerinden sonra ordusuna son kez geri çekilme emri verdi. Verdiği emir ise diğerlerinden farklı olarak onların dağın en üst zirvesine çekilmeleriydi. Camuka ise casusluğunu başarıyla tamamladığını düşünerek Cengiz Han'a, Tayang Han'ın korku içinde dağın zirvesinde mevzilendiği bilgisini ilettili. Bu istihbarat üzerine Cengiz Han'ın birlikleri Naymanların etrafını sardılar ve beklediler. Bu muhasara esnasında zaten korku içinde bulunan ve cesur bir liderden yoksun halde olan Naymanlar karmaşa içinde kaçmayı denediler. Bu da liderlerinin korkuya düşmesinin Naymanları oldukça olumsuz etkilediğini göstermektedir. Cengiz Han ise Naymanlar kaçmayı denediği sırada Tayang Han'ı ele geçirdi, Tayang Han'ın savaş yanlısı oğlu Güçlük, Camuka ve Merkitli Toktoa ise kaçmayı başardılar. Böylelikle Cengiz Han'ın karşısına çıkan Nayman engeli ortadan kaldırıldı. Camuka, Toktoa ve Güçlük ise savaştan sonraki süreçte yakalanarak öldürüldüler.⁷⁷

Sonuç olarak Camuka'nın uyguladığı psikolojik harekâtın amacına ulaştığı, Moğolların sadece kendilerini göstererek zafer elde ettikleri görülmektedir. Cengiz Han, kazandığı bu zaferden sonra Camuka'nın emrinde bulunan Cadaran, Hatagin, Salci'ut, Dorben, Tayçiuut ve Unggiratları kendi emri altına aldı, ezeli düşmanı olan Merkitleri ise oldukça güçsüz bir hale getirdi (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 123-124). Aynı zamanda Moğollar arasındaki en güçlü lider konumuna geldi. Roux, bu galibiyeti Cengiz Han'ın dünyayı fethetmeye başladığı savaş olarak yorumlamıştır (Roux, 2020: 134). İyi bir hitabetle

⁷⁷ Cengiz Han'ın galibiyeti ve düşmanların kaçıışı hakkında detaylı bilgi için bkz: (Cüveynî, 2013: 109-110; Ağaladağ, 2002: 438-439; Roux, 2020: 132).

yapılan, güçlü bir istihbarat ağıyla da desteklenen psikolojik harekât eylemi, Cengiz Han ve Tayang Han çekişmesinde görüldüğü üzere tıpkı bir meydan savaşı gibi siyasî mücadelelere etki etmektedir. Tayang Han'ın savaştan önce “yeryüzünde iki Han barınmaz” dediğini ve Cengiz Han'a bağlı Moğolları yağmalamak istediğini bir kez daha dile getirecek olursak psikolojik harekâtın önemine ikinci kez vurgu yapmış oluruz. Özgüvenli bir şekilde savaş kararı veren Tayang Han, kendisine uygulanan psikolojik harekât dolayısıyla hem cesaretini hem de askerlerinin gözündeki itibarını yitirmiştir. Aksi takdirde Naymanlar, Moğollar tarafından kuşatıldıkları sırada karmaşa içinde kaçmayı denemek yerine savaşmayı tercih edebilirlerdi, fakat görüldüğü üzere Camuka'nın ustalıkla uyguladığı psikolojik harekâta yenik düştüler. Buradan hareketle psikolojik harekâtı, tarihte savaşçılığıyla ünlenmiş ve bugün birçok ülkede iz bırakmış olan Moğolların uzmanlık alanı olduğunu söylemek mümkündür.

Cengiz Han Merkit, Tayçit, Kerayit ve Naymanları yendikten sonra Moğolların Büyük Hanı olarak Karluklar üzerine Kubilay Noyan'ı gönderdi. Karluk hükümdarı Arslan Han ise savaşmadan teslim oldu. Arslan Han'ın bu kararının, Moğolların yukarıda bahsedilen düşmanlara karşı uyguladıkları katliam ve şiddetle doğrudan orantılı olduğu kuvvetle muhtemeldir. Aksi halde özgür bir hükümdar olarak yaşamaya devam eder, Cengiz Han'ın tabiyetine girmezdi. Arslan Han'ın tâbiyetinden sonra Uygurların hükümdarı İdikut⁷⁸ da Cengiz Han'a savaşmadan tabi olmuştur.⁷⁹ D'ohsson'un Uygurları Çin'in en büyük tehditlerinden biri olarak değerlendirdiğini göz önüne alacak olursak eğer (D'ohsson, 2006: 55), gerek Karlukların gerek Uygurların bu tabi olma kararlarının Moğolların güçlü bir orduya sahip olmaları, düşmanlarına karşı acımasız olmaları, katliam ve yağma konusunda profesyonel bir hal almalarının yarattığı korkudan kaynaklı olduğunu söylemek mümkündür. Aksi halde onlara karşı direnir, özgürlüklerini korur ve hazinelerini paylaşmak zorunda kalmazlardı. Fakat Arslan Han ve İdikut'un Moğol tabiyetini kendi çıkarları için en doğru karar olarak gördükleri ortadadır. Tren etkisinin göze çarptığı bu tabiyet kararı da ancak Moğolların şiddeti kullanarak yaydığı korkunun bir sonucu olarak, diğer bir deyişle psikolojik harbin başarıya ulaşması şeklinde açıklanabilir. Karluk Arslan Han ve Uygur İdikut'un tâbi olmasının ardından Moğolların Gizli Tarihi'nde “Orman Halkları” olarak isimlendirilmiş Oyratların, Buriyatların, Barhunların, Habhanas Hanghasların, Tubaların, Bacigidlerin, Bayitlerin ve Kırgızların da savaşmadan Cuci'ye tabi olmaları da bu korku etkisiyle açıklanabilir.⁸⁰ Bu durum başarılı bir psikolojik harp ve psikolojik hedefin göstergesidir.

⁷⁸ İdikut, Uygur Türklerinin hükümdarlarına verdikleri isimdir (Cüveynî, 2013: 96).

⁷⁹ Arslan Han ve İdikut'un Moğollara tabi olma süreci hakkında detaylı bilgi için bkz: (Reşidüddin, 1999: 241; Cüveynî, 2013: 96,120; Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 159; Grousset, 1980: 229; Sav, 1999: 29; Çakmak, 2002: 1433; Özaydın, 2002: 1413; Temir, 2002: 420; Roux, 2015: 273; Roux, 2020: 159; Özcan, 2013: 148).

⁸⁰ Cuci ve Orman Halkları hakkında detaylı bilgi için bkz: *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 160. D'ohsson, direniş göstermeden tabiyeti kabul eden bu halklardan sadece Kırgızlardan bahsetmektedir. Kırgız Hükümdarı Uraz İnal'ın Cengiz Han'a tâbi olması hakkında bkz: (D'ohsson, 2006: 53). Roux da tıpkı D'ohsson gibi Cuci'nin seferinden bahsetmiş fakat yalnızca Kırgızlar'a değinmiştir (Roux, 2015: 273). Orman halkları ve onların Moğol hâkimiyeti altına girmesine dair ayrıca bkz: (Barthold, 1990: 417; Buell, 2003: 18; Roux, 2020: 148).

Tumatlar, Cengiz Han'ın yakın arkadaşlarından ve komutanlarından olan Borohul'u pusuya düşürerek öldürdüler. Borohul'un yerine Dorbai-dohşin görevlendirildi. Dorbai-dohşin'in askerî zekâsı karşısında mağlup olan Tumatlar, Cengiz Han'ın emriyle cezalandırıldılar. Tumat halkından özel olarak seçilen yüz kişi hem Borohul'un intikamı hem de diğer Tumatlara gözdağı vermek maksadıyla öldürüldü (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 161). Bu idamlardan sonra Tumat halkının herhangi bir isyanının göze çarpmaması da Moğolların katliamı kullanarak rakiplerinin düşmanlık potansiyelini yok ettiklerini göstermiştir.

13.Yüzyıl başlarında Çin'in kuzeybatısında Tankutlar, Kuzey'inde Kitanlar, Güney'inde ise Songlar yer alıyordu. Tankutlar da yukarda bahsedilen diğer uluslar gibi Moğollar üstlerine geldiği zaman onlara direnmeden tabi oldular. Tankutların tabiyetinin çalışmamız açısından önemli bir yeri vardır. Karluk ve Uygurların tabiyetlerinin korku ve gelecek kaygısından dolayı olduğu fikri tarafımızca öne sürüldü. Fakat Tankutlar diğer tabiyet vakalarından farklı olarak, “korkudan dolayı” tabi olduklarını açıkça ifade ettiler. Moğolların Gizli Tarihi'nde Tankutların hükümdarı Burhan Han bu korkuyu şöyle ifade etmiştir: *“Biz eskiden beri Cengiz Han'ın şöhretini duyarak korkuyorduk. Şimdi ise, onun kudretli şahsiyeti kendimize yaklaşınca haşmetinden titriyoruz. Biz Tang'ut (Tanghut) halkı, senin sağ kolun olarak gücümüzü sana hasretmeye hazırız”* (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 171).⁸¹ Görüldüğü gibi Moğolların kılıçlarıyla kazandıkları ün ve yaydıkları korku, onların çevresindeki bazı devletlerin kendileriyle savaşmadan tabi olmalarını sağlamıştır. Tankut hükümdarı Burhan Han, Moğolların savaş kabiliyetlerinin, gerçekleştirdikleri katliamların, gösterdikleri şiddetin ve hükümdarlarının otoritesinin korkutucu tesirini itiraf etmiştir. Burhan Han'ın tâbiyetini Tren etkisi kapsamında açıklamak da mümkündür. Trenin dışında kalmaktansa Cengiz Han'a tabi olarak trenin kazanımlarını elde etmeyi amaçladığı da söylenebilir.

Cengiz Han, Tankutları hâkimiyet altına almasının ardından savaşçılığıyla meşhur Cuyinleri⁸² mağlup ettikten sonra onları cezalandırmıştır. Hayatta kalan Cuyinleri hem komutanları hem de yakın arkadaşları olan Bo'orçu ve Mukali'nin emri altına verdi. Cengiz Han bu konuda: *“Cuyin'leri aranızda paylaşın, güzel erkek çocukları, kuş avı esnasında peşinizde dolaşsın, güzel kız çocukları yanınızda büyüyüp, kadınlarınızın elbisesini yamasın!”* emrini verdi (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 189). Bu karara göre; Moğollara karşı savaşma cesareti gösteren insanların yalnızca kendileri değil, soyları da hizmetçilik ederek Moğollara karşı durmanın bedelini ödeyecektir. Bu suretle müstakbel düşmanlarına ve olası kitlesel iç düşmanlara da gözdağı verilmiştir. Cuyinler üzerinden verilen uzun vadeli ceza etkili bir psikolojik harp stratejisi olmakla birlikte güçlü bir propaganda niteliği de taşımaktadır. Bu olay farklı bölgelere yayıldığında düşman kuvvetler üzerinde korku meydana getireceği kuvvetle muhtemeldir. Bu suretle Moğollara karşı savaşacak askerler yalnızca kendi hayatları için endişelenmekle kalmayıp, savaş neticesinde soylarının hizmetçi

⁸¹Bu konu hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz: (Roux, 2020:162).

⁸² Cuyinler, Moğolların Çin işgali sırasında savaştığı Kitan ordusunda askerî yetenekleriyle ön plâna çıkan savaşçılardır.

haline gelme ihtimali de zihinlerde soru işaretleri belirmesine neden olacaktır. Askerlerin zihinlerinde beliren soru işaretleri ise orduyu zayıflatan en önemli etkidir.

Moğolların savaş ve katliam yoluyla insanlar üzerinde bıraktıkları korkunun etkileri Harezmsahlar nazarında önemli bir yere sahiptir. Harezmsahlar Devleti'nin hükümdarı olan ve resmi yazışmalarda "İkinci İskender"⁸³ ismini kullanan Sultan Alâeddin Muhammed,⁸⁴ Çin hakkında bilgi toplarken oranın Moğollar tarafından işgal edildiğini öğrendi. Bunun üzerine bölgenin araştırılması için Bahâeddin Razî, Ahmed Hocendi, İbn Hüseyin ve Ahmed Balçu idaresinde bir heyeti oraya gönderdi (Cûzcânî, 2016: 51; Boyle, 1968: 303; Barthold, 1990: 419-420; Çakmak, 2002: 1434-1435; Ağaldağ, 2002: 442; Özdemir, 2002: 520; Yolsever, 2019: 5; Vernadsky, 2019: 55; Roux, 2020: 177). Tabakât-ı Nâsırî'nin yazarı Cûzcânî, orada görülen manzarayı bizzat heyet başkanı Bahâeddin Razî'nin kendisinden dinlemiştir (Cûzcânî, 2016: 5; Tekinoğlu, 2012: 96). Harezmliler Çin'e vardıklarında uzaktaki dağın karla kaplı olduğunu görmüşler, bu dağa yaklaştıklarında ise gördüklerinin kar değil, Moğollar tarafından öldürülen insanların kemikleri olduğunu fark etmişlerdir (Cûzcânî, 2016: 52; Boyle, 1968: 303; Barthold, 1990: 418; Ağaldağ, 2002: 442; Özdemir, 2002: 520). Seyahatlerinin ilerleyen aşamasında şahit olunan başka bir dehşet manzarası hakkında ise Cûzcânî şu ifadeleri kaydetmiştir: "*Başka bir menzile ulaştığımızda, insan yığınyla yağlanıp siyahlaşmış bir zemin vardı; kuru bir zemine ulaşmak için üç menzil daha gitmek gerekiyordu. Buradaki kokuşma yüzünden, halkın bazısı hasta olmuş ve bazısı da ölmüştü. Tamgaç şehri kapısına ulaştığımızda, hisarın bir burcunun dibinde, insan kemiklerinin çokça toplandığı bir yer vardı; sorulunca şöyle dediler: "İstila günü bu şehirde altmış bin bakire kız, Moğol ordusunun eline düşmemek için kendilerini bu burçtan aşağı attılar ve orada öldüler; tüm bunlar onların kemikleridir"* (Cûzcânî, 2016: 52). O esnada Orta Asya ve İran'ın en güçlü devleti olan Harezmsahların Moğollar hakkında öğrendiği ilk bilgiler bunlardır. Bu bilgiler Moğolların askerî kabiliyetleri, istila ettikleri bölgelerde meydana getirdikleri korku ve ilerleyen yıllarda Sultan Muhammed'in yaşayacağı büyük endişe hakkında bizlere fikir vermektedir. Nitekim Moğolların Harezmsah topraklarına saldırdıkları esnada Sultan Muhammed ve diğer Harezmliler komutanların büyük bir korkunun psikolojik tesiri altında kalarak nasıl mağlup edildikleri aşağıda detaylı şekilde incelenmiştir.

⁸³ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz: (Lamb, 1965: 96; Özdemir, 2002: 497).

⁸⁴ Sultan Muhammed Harezmsah'ın kudretini ve agresif siyasetini anlamak açısından onun hükümdarlık süresince yaptığı eylemleri göz önünde bulundurmak yararlı olacaktır. Harezmsahlar hakkında bilgi veren en önemli müelliflerden biri olan Nesevî, Muhammed Harezmsah için şöyle demiştir: "*Bu zat babasından kendisine miras kalan Horasan ve Harzem üzerine olan Irak ve Mazenderan, sonra bu birinci mücevher üstüne German, Mekran, Keş, Secistan, Gur, Gazne, Bamyan ülkelerini bütün düzlük ve dağlık yerleriyle birlikte ta Hint hududuna kadar ele geçirdi. Bütün bu fütihat kılıçlar kınından çıkamayacak bir hale geçmeden ve kadınlar mücevherlerinden mahrum edilmeden elde edildi. Bu yerlerin fethi çarpışmadan, dövüşmeden, zorluk görmeden, harabeler vücuda getirmeden, yalnız bu hükümdarın bıraktığı korku ile husule geldi. Mehmet bin Tiküş Hitay (şimali Çin) hükümdarları, Türk hanları, Mavcranünnchir beylerine karşı mücadele etti; bir takımlarının mülkünü ellerinden aldı, bir kısmının burunlarını kırdı, kalanları da ta Çin hudutlarına kadar kaçırdı. Takriben memleketine dört yüz şehir ilâve etti"* (Nesevî, 1934: 10). Nesevî, nakledilen sözleriyle Sultan Muhammed Harezmsah'ın güçlü, cesur ve başarılı bir hükümdar olduğunu dile getirmiştir. Buna ek olarak Roux da Sultan Muhammed'in geçmişteki zaferlerini göz önüne alarak onun şanına layık bir hükümdar olduğunu söylemiştir (Roux, 2015: 275).

Moğollar ve Harezmsahlr arasında gerçekleşen savaş süreci Harezmsahlrın yanlış siyaseti sebebiyle başlamıştır. Cengiz Han, ticareti geliştirmek amacıyla Otrarlı Ömer Hoca idaresindeki dört yüz elli kişilik bir ticaret kervanını Harezmsah topraklarına gönderdi.⁸⁵ Moğolların gönderdikleri bu ticaret kervanı Harezmsahlrın Otrar Valisi İnalçık Hayır Han⁸⁶ tarafından katledildi. Nesevî, bu konu hakkında İnalçık Han'ın Moğolların casusluğundan şüphelendiği için onları öldürdüğünü söylemiştir (Nesevî, 1934: 29).⁸⁷ İbnü'l-Esir ve Cûzcânî'ye göre İnalçık Han kervanın sahip olduğu mallara ve paraya el koymak için Moğolları öldürtmüştür (İbnü'l-Esir, 1987: 320; Cûzcânî, 2016: 53). Abû'l-Farac ise bu eylemin Sultan Muhammed tarafından verilen bir emir doğrultusunda gerçekleştirildiğini yazmıştır.⁸⁸ Moğol devlet adamlarından Cüveynî de aynı bilgiyi vermekle birlikte durumu Muhammed Harezmsah açısından şu şekilde değerlendirmiştir: “*Gâyır Han, aldığı emri uygulayarak onları öldürtüp mallarına el koydu. Bu hareketiyle, daha sonra dünyayı viran, halkı perişan ve bir milleti evsiz bırakacaktı. Döktüğü birkaç tüccarın kanına karşı Ceyhun nehri gibi kan akacak, öldürdüğü adamların saçlarının bir teli için, yüz binlerce baş dağlarda ve ovalarda ayaklar altında top gibi yuvarlanacak, yağma edilen bir dinar karşılığında bin kantar alınacaktı*” (Cüveynî, 2013: 118). Cüveynî'nin yapmış olduğu bu değerlendirme Moğolların Harezmsah topraklarında yapmak üzere oldukları tahribatın ve taşıdıkları öfkenin mükemmel bir izahıdır. Bu katliamı kaçıp kurtulan bir kişiden öğrenen Cengiz Han, elçilerini Muhammed Harezmsah'a gönderdi ve savaşmak için geleceğini bildirdi (Nesevî, 1934: 29; İbnü'l-Esir, 1987: 321; Cüveynî, 2013: 120; Tiesenhausen, 1941: 8). Bu elçiler Muhammed Harezmsah'a Moğolların savaşmaya istekli olduğunu ifade etmişler, buna ek olarak da onların mağlup edilemeyeceğini dile getirerek Sultan'ı korkutmayı amaçlamışlardır (İbnü'l-Esir, 1987: 322).⁸⁹ Bu eylem, çalışma boyunca detaylarıyla inceleyeceğimiz Moğol psikolojik harp stratejilerinin Harezmsahlr üzerinde yapılan ilk aşamasıdır. Çünkü elçilerin amacı; söyledikleriyle Muhammed Harezmsah'ı gerçekleştirecek savaşlardan önce korkutmaktı. Nitekim İbnü'l-Esir, Muhammed Harezmsah'ın korkuya kapıldığını dile getirerek Moğol psikolojik harp stratejisinin başarıya ulaştığını doğrulamıştır. Sultan Muhammed Harezmsah'ın kararı ise Moğol elçilerini

⁸⁵ Harezmsah ülkesine gönderilen Moğol kervanı hakkında detaylı bilgi için bkz: (Cüveynî, 2013: 117; Barthold, 1990: 422; Ağalıdağ, 2002: 443; Çakmak, 2002: 1437; Özeydın, 2002: 1415; Özdemir, 2002: 522; Togan, 2002: 392; Roux, 2015: 275; Roux, 2020: 177).

⁸⁶ Bu isim kaynaklarda Kayır, Hayır ve Gayır gibi farklı şekillerde yazılmıştır. Biz Hayır'ı tercih ettik.

⁸⁷ Moğolların casusluk şüphesiyle öldürülmeleri hakkında detaylı bilgi için bkz: (Boyle, 1968: 305; Barthold, 1990: 423; Özeydın, 2002: 1415; Özdemir, 2002: 522-523; Man, 2004: 177; Özeydın, 2005: 582-583; Hartmann, 2006, 399; Güzel, 2015: 150).

⁸⁸ Moğolların Sultan Muhammed Harezmsah ve Hayır Han'ın emriyle bilinçli bir şekilde öldürülmeleri hakkında detaylı bilgi için bkz: (Abû'l-Farac, 1950: 482; Cüveynî, 2013: 317; Lamb, 1965: 94; Ağalıdağ, 2002: 443; Togan, 2002: 392; Irwin, 2005: 86-87; Çeçen, 2007: 279; Spuler, 2011: 31; Vernadsky, 2019: 55-56; Roux, 2020: 177). Bazı tarihçiler de heyetin casuslukla itham edildikten sonra öldürüldüğünü söylemişlerdir. Bu konu hakkında bkz: (Özdemir, 2002: 522-523; Buell, 2003: 34; Özeydın, 2005: 582-583; Hartmann, 2006: 399).

⁸⁹ Bu konuda detaylı bilgiler veren İbnü'l-Esir elçilerin sözlerini kaydetmiştir. Elçiler Muhammed Harezmsah'a: “*Siz adamlarımı, tüccarlarımı öldürür, mallarımı onların elinden alırsınız değil mi? O halde karşı koymaya güç yetiremeyeceğiniz kalabalık bir orduyla üzerinize geliyorum, hazır olunuz!*” diyerek Moğolların motivasyonunu, savaşma isteklerini ve askeri kabiliyetlerini dile getirdiklerini ifade etmiştir. Bu bilgiler psikolojik harp bakımından değerlidir. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz: (İbnü'l-Esir, 1987: 322).

öldürtmek oldu. Otrar valisinin gerçekleştirdiği bu eylemin ardından Moğol elçilerinin de katledilmesi Harezmsahlar için sonun başlangıcı oldu.⁹⁰ Bu cinayetleri öğrenen Cengiz Han büyük bir öfkeyle yüksek bir tepeye çıktı. Orada üç gün boyunca ibadet etmek ve savaş plânları yapmakla meşgul oldu. Tepeden aşağıya indiğinde Moğolları da kendisiyle aynı seviyede bir istekle intikam almaya ikna etti.⁹¹ Moğol kanadında bu olaylar cereyan ederken Harezmsah kanadında ise önemli tedbirler alınmıştır. Sultan Muhammed Harezmsah şehirlerin surlarını güçlendirirken ordusunun mevcudunu da artırmıştır. Sultan ayrıca Moğollara karşı oluşturduğu bu güçlü savunma hattı için halktan üç kez vergi toplamış ve düşmandan daha kalabalık olan ordusunu ülkenin farklı bölgelerine dağıtmıştır (Nesevî, 1934: 30; Barthold, 1990: 429-430). O yıllarda Orta Asya'nın en güçlü devleti olarak değerlendirebileceğimiz Harezmsahların halktan üç kez vergi toplanması elçilerin psikolojik harekât ve psikolojik faaliyeti iyi bir şekilde uyguladıklarını, bu yolla düşman üzerinde korkutucu bir etki bıraktığını gözler önüne sermiştir.

Harezmsah–Moğol savaşlarına değinmeden önce Cengiz Han'ın Moğollar üzerinde bu savaş için uyguladığı psikolojik harp stratejisine dikkat çekmek gerekmektedir. Bertold Spuler, Cengiz Han'ın cihangir bir hükümdar olmak istediğini, halkının sadece yağma değil yayılma arzusuna da sahip olduğunu belirterek, Cengiz Han'ın Moğollar arasında güçlenmekte olan bu arzuyu daha da güçlendirdiğini söylemiştir (Spuler, 2011: 32-33).⁹² Harezmsahlar tarafından Moğollara karşı uygulanan katliam, Cengiz Han'ın ulusunu cihangirlik fikri altında birleştirmesinin en güçlü amillerinden biri olmuştur. Cengiz Han bu suretle usta bir psikolojik savaşçı olarak, bu katliamları ulusu üzerinde başarılı bir algı operasyonu olarak kullanmış, bu suretle halkını bir amaç uğrunda güçlendirmiştir. Han'ın kendi halkı üzerinde uyguladığı bir psikolojik harp stratejisi olarak değerlendirdiğimiz cihangirlik mefkûresi, Moğollar üzerinde kuvvetli bir motivasyon sağlamıştır. Cihangirlik mefkuresi fikri altında Harezmsahlar üzerine yapılan askerî harekâtların motivasyonuna yardımcı olan en güçlü etkenin intikam duygusu olduğu da kuvvetle muhtemeldir.

⁹⁰ Nesevî, Moğol elçilerinin öldürülmesi hakkında şöyle demiştir: “*Kalbini dehşet kapladığı; kalbini korku felce uğrattığı halde sultan Eynal hanın teslimin reddetti. Hakikaten askerlerinin çoğu ve emirlerinin başlıcaları Eynal han kabilesinden olduklarından böyle bir şeye razı olamazdı. Sultan cevapta mülayim davranırsa Çingizin hırsı artacağını düşündü, bütün tazminatı red eyledi, korkusundan hasıl olan zihin perişanlığı içinde elçilerin idamını irade eyledi ve derhal icra olundu. Heyhat.. Bu cinayet yüzünden nice müslümanların kanı aktı, her taraftan kan gövdeleri götürdü, bütün halk mahvoldu*”. (Nesevî, 1934: 30). Harezmsah Muhammed'in babası Harezmsah Tekiş'in geçmişte Çin'e bağlılık göstermesini bildirmek üzere gelen Çinli elçileri de öldürdüğünü göz önüne alacak olursak, Harezmsah hükümdarlarının karşısında güçlü başka bir otorite görmek istemediğini ve bu konuda şiddetli bir politika izlediğini söylemek mümkündür. Sultan Tekiş'in Çinli elçileri öldürmesi hakkında bkz: (Cüveynî, 2013: 265-266). Sultan Tekiş hakkında bkz: (Bayur, 1950: 589-594). Cengiz Han'ın elçilerinin öldürülmesi hakkında ayrıca bkz: (İbnü'l-Esir, 1987: 322-323; Tiesenhausen, 1941: 8-9; Boyle, 1968: 305; Barthold, 1990: 424; Özdemir, 2002: 523; Man, 2004: 177-178; Spuler, 2011: 32; Vernadsky, 2019: 56; Roux, 2020: 178).

⁹¹ “*Öfke ve gazabının sert rüzgârları, sabrının ve yumuşak huyluluğunun gözüne toprak serpti. Gazap ateşi öyle alevlendi ki gözlerinden yaşlar dökülmeye başladı. O ateşi söndürmek için kanların dökülmesinden başka çare yoktu. Öfkeli durumda yalnız başına bir tepeye çıktı. Başını açıp yüzünü toprağın üzerine koyarak üç gün üç gece tepeden indi ve şöyle dedi: "(Tanrım) Bu karışıklığı çıkaran ben değilim, bana intikam gücü ver."* Bundan sonra tepeden indi ve savaş için gerekli hazırlıklara girişti” (Cüveynî, 2013: 118–119). Bu konu hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz: (Çakmak, 2002: 1438; Roux, 2020: 185).

⁹² Roux da bu konu için aynı doğrultuda bilgiler vermiş, Cengiz Han'ın varislerinin yahut kendini Cengiz Han'ın varisi kabul eden kişilerin de aynı düşünceyi taşıdıklarını belirtmiştir (Roux, 2015: 270).

Moğolların yüzyıllardır geliştirdikleri askerî becerileri, cihangirlik mefkûresi ve intikam isteğinin verdiği motivasyonla birleştiğinde ölümcül bir yıkım kuvveti doğurmuştur. Bu yıkım kuvvetinin ve motivasyonun etkisini anlayabilmek için Moğol zırhlarının⁹³ tasarımına göz atmak bile yeterlidir. Moğol zırhlarının ön kısmı güçlendirilirken, arka kısmı sadece zayıf bir parçayla korunmaktadır. Bu tasarımın sebebi Moğol askerlerinin savaştan kaçma ihtimalini kabul etmemeleridir. Moğolların Harezmsah toprakları üzerine yaptıkları askerî harekâtları bu bağlamda incelemek yararlı olacaktır.

Cengiz Han tüm hazırlıklarını tamamladıktan sonra 150–200 bin kişilik bir orduyla Harezmsah topraklarına saldırdı (Grousset, 1980: 233; Barthold, 1990: 429; Çakmak, 2002: 1438-1439; Özeydin, 2002: 1415; Özdemir, 2002: 525; Man, 2004: 183; Merçil, 2011: 196; Roux, 2015: 276; Vernadsky, 2019: 56; Roux, 2020: 178-179). Nesevî, Harezmsah ordusunun sayısını 400 bin civarında olduğu gibi abartılı bir sayı söylemiştir (Nesevî, 1934: 15). Bu sayı abartılmış bir bilgi olmalıdır. Buna karşın Moğolların ilk kuşattığı şehir tüccarların öldürüldüğü Otrar şehriydi. Cüveynî, Otrar Moğollar tarafından kuşatıldığında Sultan'ın kaçtığını, İnalçık Hayır Han'ın ise korkudan ellerini ısırarak Moğol ordusunu izlediğini söylemiştir (Cüveynî, 2013: 120). Burada harekât plânları ve görevlendirmeler yapan Cengiz Han, oğullarından Cuci'yi Cend'e⁹⁴, Tuluy'u Horasan üzerine göndermiş, Çağatay ve Ögeday'ı Otrar kuşatmasıyla görevlendirirken kendisi de Buhara üzerine hareket etmiştir (Reşidüddin, 1999: 241; Cüveynî, 2013: 120; Grousset, 1980: 233-234; Barthold, 1990: 432; Ağaladağ, 2002: 444; Şahin, 2019: Yuvalı, 2019: 69; 54; Roux, 2020: 186). Çağatay'ın oldukça sert ve acımasız bir mizaca sahip olduğu göz önünde bulundurulursa İnalçık Han'ın hatalı siyaseti nedeniyle Otrar şehrinin yaşayacağı tahribat daha iyi analiz edilebilir.⁹⁵ Zorlu bir kuşatmadan sonra ele geçirilen Otrar yerle bir edilmiş, tüccarların katili Hayır Han önce zincire vurulmuş, sonra da gözlerine ve kulaklarına eritilmiş gümüş dökülerek öldürülmüştür (Nesevî, 1934: 30).⁹⁶ Kaynaklar Moğollardan kaçmaya çalışan kalabalığın tıpkı bir koyun sürüsü gibi boş arazilere sürüldüğünü ve yağmalandığını söylemişlerdir (Reşidüddin, 1999: 242; Cüveynî, 2013: 121-122; Cûzcânî, 2016: 55-56). Nitekim bugün Otrar'dan geriye kalanların yaklaşık 800 yıl sonra arkeologlar tarafından ortaya çıkarılmış olması da Moğolların orada gerçekleştirdiği tahribatın şiddeti hakkında bizlere fikir vermektedir. Otrar şehrinde yapılan tahribatın etkilerinin tüm Harezmsah ülkesinde güçlü bir Moğol propagandasına neden olduğunu söylemek mümkündür.

Moğollar, Cend şehrine yönelirken yol üzerindeki Suğnak'ı kuşattılar. Bu kuşatma yapılırken Hasan Hacı adlı tüccar elçi olarak şehre gönderildi. Moğollar halkın teslim

⁹³ Moğol zırhları hakkında detaylı bilgi için bkz: (Carpini, 2000: 77; Özcan, 2012: 437).

⁹⁴ Günümüzde Kazakistan'ın Kızılorda eyaletine bağlı Kazalinsk şehrine yakın bir noktada bulunan Can Kala harabelerinin olduğu yerdedir. Cend şehri o yıllarda Harezmsahlar Devleti'nin en büyük şehirlerinden biriydi. M.S. 1.Yüzyılda kurulan şehir, Sır Derya nehrinin yakınında olup, Maveraünnehir ve Harezmsah ticaret ağının önemli noktalarından biriydi. (Şahin, 2019: 43-45).

⁹⁵ “*Çağatay, cesur, atılgan ve sert mizaçlı bir kimseydi.*” (Cüveynî, 2013: 248). Barthold da Çağatay'ı yüzü hiç gülmeyen ve dehşet saçan bir lider olarak tasvir etmiştir (Barthold, 1990: 485). Aka, Çağatay'ın sertlik ve acımasızlık konusunda babasının yolundan gittiğini söylemiştir (Aka, 1991: 1). Kafalı ise Çağatay'ın Cengiz yasasını en iyi bilen kişi olarak ün yaptığını dile getirmiştir (Kafalı, 2002: 588). Ayrıca bkz: (Hizmetli, 2002: 605).

⁹⁶Hayır Han'a yapılan işkence ve ölümü hakkında detaylı bilgi için bkz: (Nesevî, 1934: 30; Peers,2015: 128)

olmasını, teslim olanların canlarının ve mallarının korunacağını bildirdiler. Suğnak halkı ise Hasan Hacı'yı öldürmüş ve Moğolların öfkesini kazanmıştır. Emrinin hiçe sayılmasına ve elçisinin öldürülmesine çok sinirlenen Cengiz Han tüm askerlerine ara vermeden savaşmalarını emretti. Birkaç gün içinde şehri ele geçiren Moğollar halkı katlettiler ve şehri yağmaladılar. Cüveynî, Suğnak'ta yaşanan savaşa dair Moğolların bir kişinin intikamı uğrunda on binlerce kişinin canını aldığını dile getirmiştir (Cüveynî, 2013: 123).⁹⁷ Reşidüddin Fazlullah da Cüveynî ile benzer bir ifade kullanarak o gün af ve merhamet kapısının kapandığını ifade etmiştir (Reşidüddin, 1999: 242). Bu şehirde gerçekleştirilen katliam Moğol psikolojik harbi açısından önemlidir. Çünkü Suğnak'ta gerçekleştirilen katliam ve sergilenen şiddetin doğurduğu korku Özkent ve Barcılık şehirlerinin savaşmadan Moğol hâkimiyetini kabul etmesini sağlamıştır (Cüveynî, 2013: 123-124). Diğer bir deyişle bu şehirler psikolojik harp yoluyla ele geçirilmiştir.

Suğnak halkının katledilmesinden sonra Özkent ve Barcılık'ı ele geçiren Moğolların bir sonraki hedefi Cend şehri oldu. Harezmsahların Cend muhafızı, aynı zamanda da en yüksek mevkideki komutanı olan Kutluk Han Moğolların yaklaştığını öğrenince şehirden kaçtı (Reşidüddin, 1999: 242; Cüveynî, 2013: 124; Barthold, 1990: 440; Çakmak, 2002: 1440; Şahin, 2019: 55). Bu kaçış aynı zamanda Harezmsahların en kudretli, en eğitimli ve en iyi korunan devlet adamlarının dahi ne kadar büyük bir Moğol korkusu hissettiklerini göstermiştir. En kudretli Harezmsah'ın kaçışı da Moğolların üstün askerî yetenekleri ve zalimane eylemlerinin düşman üzerinde ne kadar büyük tesir yaptığını, şiddetin doğurduğu korkunun etkili bir psikolojik harp stratejisi olarak kullanıldığını gözler önüne sermiştir. Kutluk Han'ın kaçışından sonra şehir halkı lidersiz kalmıştır. Bu aşamada Moğolların etkili bir hitabete sahip olan elçisi Cin Timur devreye girmiştir. Cin Timur şehre girerek Moğolların ne kadar güçlü, korkusuz ve acımasız olduklarından bahsederek önceki şehirlerin akıbetleri hakkında bilgiler vererek halkı teslim olmaya ikna etmiştir (Cüveynî, 2013: 124; Şahin, 2019: 55). Görüldüğü gibi bu zafer sıcak çatışma veya kuşatmaya gerek olmadan yalnızca psikolojik harp stratejisiyle 22 Nisan 1219'da kazanılmıştır. Halk direniş göstermediği için sağ bırakılmış, fakat şehir yağmalanmıştır. Cend'i ele geçiren Uluş İdi Noyan'ın bu kararı farklı bir psikolojik harp stratejisi olarak da yorumlanabilir. Moğollar savaş ve katliamın korkusunu kullanarak düşmanı manipüle ettikleri gibi kendilerine direnenleri öldürmeyerek de başka bir psikolojik harp taktiği gerçekleştirmiş oluyordular. Nitekim Moğolların bir sonraki adımında Fenaket Kalesi kuşatma altına alınmış ve dört günde ele geçirilmiştir. Kaledeki askerler direniş gösterdiği için sanatçılar ve köle olarak alınan az sayıdaki insan hariç herkes öldürülmüştür (Cüveynî, 2013: 126; Barthold, 1990: 442). Bu hamle Otrar ve Suğnak'ta gösterilen direnişlerin tekrar edilmemesi amacıyla yapılan acımasızca bir eylemdi. Eğer Fenaket Kalesi'ndeki askerler direnmeden teslim olmuş olsalardı, tıpkı Cend'de olduğu gibi canları bağışlanabilirdi. Harezmsah topraklarında Fenaket Kalesi kuşatmasına kadar gerçekleşen Moğol saldırılarında karşı taraf daima iki seçeneğe mahkûm edilmiştir diyebiliriz. Birincisi Moğollara direnmeden teslim olmak ve hayatını kurtarmak, ikincisi ise Moğollara direniş gösterdikten sonra onların hükmüne razı

⁹⁷ Suğnak kuşatması hakkında detaylı bilgi için bkz: (Cüveynî, 2013: 123; Barthold, 1990: 439-440; Şahin, 2019: 54-55).

olmak. Bilakis bu hüküm yağmalanmak, işkence görmek, öldürülmek, gururu kırılmak gibi yoğun şiddet içeren eylemlerden herhangi biri olabilir.

Moğolların Psikolojik harp stratejisiyle ele geçirdiği Harezmsah şehirlerinden birisi de Zarnuk olmuştur. Bu olayı detaylı şekilde anlatan Tarih-i Cihan Güşa'da şu ifadeler kaydedilmiştir: *“Gecenin ve gündüzün başlarına ne çorap öreceğinden habersiz olan şehir halkı, birden çevreyi süvarilerle dolu, havayı atların ayaklarının altından kalkan toz bulutları ile kaplı görünce telâşa kapıldı. Büyük bir korku ve dehşet içinde kaleye koşup kapıları kapadılar. Dışarıdakileri askerden büyük bir sel veya kudurmuş bir denizin dalgaları sandılar. Önce, bunun, kendi ayaklarıyla belânın içine girmek demek olduğunu düşünmeden kendilerini savunmaya karar verdiler. Fakat daha sonra Allah'ın lütfü ile bu düşünceden vazgeçip, hiçbir şey yapmadan oturup beklemeye başladılar. Bunun üzerine Cihan Padişahu, her zaman yaptığı gibi Danişmend Hacib'i Zarnuk'a elçi olarak gönderdi. Onun görevi, Cihan Padişahu'nun geldiğini haber vermek ve onlara, bu durdurulması imkânsız olan selin yatağına düşmekten kaçınmalarını tavsiye etmektir. Danişmend Hacib, oraya varınca şehir halkından “Şeytan onların başına dikilmiş” âyetinin dediğine uyan kimseler, ona saldırıp kötülük etmek istedi. Bunun üzerine Danişmend Hacib bağıarak şunları söyledi: “Ben filan kimseyim. Müslüman oğlu Müslüman'ım. Allah'ın rızasını kazanmak için Cengiz Han'ın yüce emri ile buraya elçi olarak geldim. Maksadım sizi suda boğulup yok olmaktan ve kan gölüne düşmekten kurtarmaktır. Cengiz Han, dışarıda çok sayıda askerle beklemektedir. Her ne şekilde olursa olsun, ona karşı geldiğinizi görürse, bir saat içinde kaleyi yerle bir edip, ovayı kandan Ceyhun nehrine çevirir. Eğer sözlerimi akıl kulağı ile dinler, onun emirlerine itaat ederseniz, canınız ve malınız emniyet ve selâmet kalesinde kalır. Zarnuk halkının büyüğü ve küçüğü onun doğru söylediğini anladı.”* (Cüveynî, 2013: 131).⁹⁸ Görüldüğü gibi şehir halkı önce Moğol ordusunun gövde gösterisiyle korku ve gelecek kaygısına maruz bırakılmış, bir süre sonra da tıpkı Cin Timur gibi etkili hitabet yeteneğine sahip bir elçinin yaptığı propaganda vasıtasıyla zafer kazanılmıştır. Böylelikle geçmişteki dehşet verici eylemler kuvvetli bir algı operasyonu ile propaganda edilmiş, bu sayede Moğollar hem zaman kazanmış hem de asker kaybetmemiştir. Şehrin kalesi yıkılmış ve ismi değiştirilmiştir. Moğollar bu şehre Kutlug Balıg adını verdiler (Cüveynî, 2013: 131; Barthold, 1990: 433).

Zarnuk'tan sonra ise Nur şehri Moğollar tarafından kuşatıldı. Şehri kuşatan Moğol komutanı Tayir Bahadır, Moğolların büyük fatihi Cengiz Han'ın oraya gelmekte olduğunu söyleyerek halkın korkuya kapılmasına neden olan bir propaganda yaptı. Bu propaganda sonrasında Nur Şehri'nin halkı Moğollardan korktukları için direniş göstermeden şehri onlara teslim ettiler (Cüveynî, 2013: 132-133; Reşidüddin, 1999: 246; Barthold, 1990: 433; Roux, 2020: 186-187). Böylelikle şehir kuşatma ya da sıcak savaş yaşanmadan psikolojik harp yoluyla ele geçirildi.

Moğol ordusu yukarıda bahsedilen başarılı harekâtlarla 1220 yılının şubat ayında Harezmsahların en önemli şehirlerinden biri olan Buhara önlerine geldi. Cüveynî, Buhara'yı

⁹⁸ Zarnuk'un ele geçirilmesi hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz: (Reşidüddin, 1999: 245–246; Barthold, 1990: 433).

kuşatma altına alan Moğol ordusunun kalabalıklığını ifade etmek için “*karınca ve çekirge sürüleri kadar kalabalık*” ifadesini kullanmıştır.⁹⁹ Moğolların acımasızlıklarıyla hali hazırda Harezmsahlar üzerinde bırakmış olduğu korkuya bir de sayılarının hissettirdiği korku eklenince şehri savunmakla görevli Harezmsah komutanları Kök Han, Hamid Bur, Sevinç Han ve Keşli Han kaçmış fakat Ceyhun Nehri kıyısında yakalanarak öldürülmüşlerdir (Nesevî, 1934: 34-35; Reşidüddin, 1999: 246; Cüveynî, 2013: 134; Lamb, 1965: 96; Barthold, 1990: 434-435; Roux, 2020, 187).¹⁰⁰ Görüldüğü gibi Moğolların önceki askerî harekâtlarında göstermiş oldukları başarı ve uyguladıkları şiddet eylemleri Harezmsah savunmasını daha kuşatmanın başında zayıflatmıştır. Savaş tecrübesine, askerî meziyetlere ve idarî nüfuza sahip kişilerin savaştan kaçmayı düşünmesinin halkın gelecek kaygısını daha da artırdığını söyleyebiliriz. Bu durum, Moğolların savaş ve katliamın şiddetini kullanarak oluşturdukları korkuyu etkili bir psikolojik harp stratejisi olarak kullandıklarına kuvvetli bir delildir. Bu şartlar altında korkuya kapılan şehir halkı direnmek yerine kapıları açmış, böylelikle Buhara şubat ayı bitmeden Moğolların eline geçmiştir. Cengiz Han şehirdeki büyük camiye atla girerek mihrabın önünde durmuş, oğlu Tuluy ise minbere çıkmıştır (Reşidüddin, 1999: 246; Cüveynî, 2013: 134; Barthold, 1990: 435; Özdemir, 2002: 527). Cengiz Han’ın bu eylemiyle üstünlüğünü ilan etmek istediğini söylemek mümkündür. Çünkü istilacı bir hükümdar halkın en önemli ibadetgahında hakaret içeren eylemler sergiliyor ve herhangi bir tepki görmüyordu. İstila süresince Moğollar Buhara halkına katliam, işkence ve şiddet uygulayarak değerli mallarının yerlerini öğrendiler (İbnü’l-Esir, 1987: 325-326; Cüveynî, 2013: 135; Barthold, 1990: 435-436; Grousset, 2001: 212; Yolsever, 2019: 9). Şehirde bunlar yaşanırken bir yandan da şehirdeki müzisyenlere şarkı söylettiriliyor ve Moğollar müzik eşliğinde içki içiyorlardı (Cüveynî, 2013: 134-135; Özdemir, 2002: 527). Bu eylem Moğolların yaptıkları istila sırasında gayet rahat olduklarını ve o esnada şehirde yaşanan şiddet eylemlerinden herhangi bir rahatsızlık duymadıklarını göstermiştir. Ölmek veya öldürmek için eğitildikleri için bu durumun onlar için gayet sıradan bir aktivite olduğunu söyleyebiliriz. Şehirde gerçekleşen yağmaya ek olarak Moğollar din adamlarıyla ilgili bir karar aldılar. Bu karar neticesinde şehirdeki din adamları ahırdaki atların ve katırların bakımıyla görevlendirildiler (Reşidüddin, 1999: 246; Cüveynî, 2013: 135; Özdemir, 2002: 527). Bu karar Moğolların Buhara halkı nazarında değerli bir yere sahip olan din adamlarını aşağılamak istediklerini ve din adamlarına değer veren halkın umudunu tamamıyla kırmak istediklerini işaret etmektedir. Moğolların şehirde gösterdikleri şiddet dolu eylemler halkın üzerinde o kadar büyük bir korku ve bıkkınlık yaratmıştır ki, şehrin önde gelen din adamlarından Rükneddin İmamzâde çevresindeki kişilere Moğolların kendilerini cezalandırmak için Tanrı tarafından gönderildiğini ve direnmenin faydasız olduğunu söylüyordu (İbnü’l-Esir, 1987: 325; Cüveynî, 2013: 135; Lamb, 1965: 98; Grousset, 2001: 211). Nitekim Cengiz Han da halkın bir noktaya toplanmasını emretmiş ve onlara Tanrı’nın işledikleri günahlar nedeniyle onları cezalandırmak için Moğolları

⁹⁹ İfadenin tamamı şu şekildedir: “*Karınca ve çekirge sürüleri kadar kalabalık olan Moğol askerleri dalgalar halinde gelip, şehir kalesinin etrafında yerlerini aldılar*” (Cüveynî, 2013: 134).

¹⁰⁰İbnü’l-Esir de Buhara’daki askerlerin kaçtığını kaydetmiş fakat kaçan komutanların isimlerine ve askerlerin öldürüldüğüne dair bilgi vermemiştir. Askerlerin Moğollardan korkarak kaçışı hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz: (İbnü’l-Esir, 1987: 324).

gönderdiğini söylemiştir. Cengiz Han'ın bu konuşması Tarih-i Cihan Güşa'da: “*Ey insanlar! Biliniz ki siz büyük günahlar işlemişsiniz. Bu büyük günahları sizin büyükleriniz işlemiştir. Eğer benden bu iddiamın delilini soracak olursanız, cevabım şudur: Eğer siz büyük günahlar işlememiş olsaydınız, Tanrı benim gibi bir azabı size indirmezdi*” (Cüveynî, 2013: 135) şeklinde ifade edilmiştir.¹⁰¹ Cengiz Han askerlerinin savaşçı meziyetlerinin doğurduğu korkuyu halkın dinî inanışlarını kullanarak desteklemiş, onları Tanrı'nın cezalandırdığına inandırarak olası bir direniş ihtimalini ortadan kaldırmıştır. Bu şekilde Buhara halkı hem askerî hem de dinî etkenler kullanılarak etkili bir psikolojik harp stratejisine maruz bırakılmış ve yıkımın derecesi ne olursa olsun Moğol üstünlüğünü kabul etmişlerdir. Cengiz Han günahlarının bedeli olarak Moğolları Tanrı'nın cezalandırıcısı oldukları şeklinde propaganda yaptıktan sonra halkın değerli mallarının yerlerini göstermelerini istemiştir. Halk ise hiçbir itiraz göstermeden Moğollara değerli mallarını teslim etmiştir (Cüveynî, 2013: 135-136; Grousset, 1980: 234; Barthold, 1990: 435). Cûzcânî de Buhara'da yaşanan katliam ve yağma hakkında Cüveynî ile aynı doğrultuda bilgiler vermiştir. Tabakât-ı Nâsîrî'ye göre halk şehir dışına çıkarılarak orada öldürülmüş, az bir kısmı ise köle olarak alınmıştır (Cûzcânî, 2016: 56-57).¹⁰² Spuler'e göre Buhara'da eli silah tutamayanlar ise öldürülmüştür. Bu eylemin amacı ise savaşan ordunun arkasında herhangi bir tehdit bırakmamaktır.¹⁰³ Buhara'da gerçekleştirilen yağmadan sonra halk sadece elbiseleri ile birlikte şehri terk etti (Tekinoğlu, 2012: 88). Yağmadan sonra savaşın dehşetinin canlı birer örneği olan insanlar farklı bölgelere dağıldıkça, Moğol korkusu da yayıldı. Bu taktik, Cengiz Han ve haleflerinin kullandığı en etkili psikolojik harp stratejisi oldu. Çünkü bu strateji insanlarda muazzam büyüklükte bir gelecek kaygısı ve direniş eylemlerini sekteye uğratan bir korku meydana getiriyordu. Yeterli savaş tecrübesine sahip olan ve ünlerini savaşarak kazanmış bir kavim olan Moğollar ise bunu çok iyi biliyorlardı. Moğolların Buhara'da uyguladıkları şiddet eylemleri hakkında Cüveynî şunları kaydetmiştir: “*Bir zamanlar Sultan'ın yakınlarından, milletinin büyüklerinden olan ve yüksek makamlarıyla ayaklarını göğün başına koyan hanlar, ayan ve eşraf tutuklanıp düşkün bir vaziyette yokluk denizinde boğuldular*” (Cüveynî, 2013: 136). Bu yorum, Moğolların uzun yıllar boyunca sürdürdükleri istila, hükümdarlık ve üstün başarılarının dayandığı harp stratejisini özetler niteliktedir.

Orta Çağ'daki en önemli propaganda yönteminin insanların kendi aralarında konuşmalarını sağlamak olduğu yukarıda dile getirilmiştir. Buhara'nın işgalinden sağ olarak kurtulan kişiler Moğol korkusunu diğer bölgelere taşımışlardır. Bu sayede korku ve acı birbirinden ayrılmaz birer duygu olarak Harezm topraklarında hissedilmiştir. Cüveynî bu konudan bahsetmekle birlikte Buhara işgalini yaşamış bir kimseye orada ne olduğu

¹⁰¹ Bu olay hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz: (Reşidüddin, 1999: 247; Lamb, 1965: 98; Man, 2004:194).

¹⁰² Buhara'da yapılan tahribat hakkında detaylı bilgi için bkz: (İbnü'l-Esir, 1987: 325-326; Reşidüddin, 1999: 246-247; Tiesenhausen, 1941: 11-13; Lamb, 1965: 97-99; Grousset, 1980: 234; Grousset, 2001: 210-211; Çakmak, 2002: 1440; Özdemir, 2002: 527; Man, 2004: 195; Vernadsky, 2019: 58; Roux, 2020: 187).

¹⁰³Buhara kuşatmasında esir alınan Harezmîler, Moğol kıyafetleri giydirilmek yoluyla Semerkand kuşatmasında kullanılmıştır. Bu şekilde ordunun sayısı olduğundan daha da fazla gösterilmiştir. (İbnü'l-Esir, 1987: 326; Cüveynî, 2013: 136; Tiesenhausen, 1941: 12-13. Spuler, 2011: s. 34).

sorulduğunda o kişinin: “*Geldiler, yıktılar, yaktılar, öldürdüler, götürdüler ve gittiler*” cevabını verdiğini kaydetmiştir (Cüveynî, 2013: 137). Bu durum Moğolların uyguladığı psikolojik harp stratejisinin diğer aşamasıdır ve Moğollar tarafından plânlanmış olma ihtimali yüksektir. Birinci aşamada bölgede işgal gerçekleştirilir ve halkın üzerinde korkutucu etkiler bırakılır. Böylelikle karşı tarafın boyun eğmesi sağlanarak olası bir direniş ve kitlesel iç düşman ihtimali zayıflatılır. Stratejinin sonraki evresinde ise üzerinde korkutucu etkiler bırakılmış insanların farklı bölgelere göç etmesine izin verilir. Böylelikle insanlar gittikleri yerlerde Moğollardan bahsedecekler ve Moğolların sonraki saldırıları için avantaj sağlayacaklardır. Nitekim öyle olduğunu Arslan Han, Uygur İdikutu ve Harezmsah topraklarına yapılan saldırılar sırasında bazı Harezim komutanlarının kaçma teşebbüslerinden anlıyoruz. Tüm bunlara ek olarak Moğollar Harezmsah topraklarında ilerlerken Sultan Muhammed devamlı suretle kaçmış, savaş tecrübesine sahip nüfuzlu komutanlar Moğollarla savaşmaktan çekinmiş ve bazı şehirler hiç direnmeden teslim olmuştur. Bu durum Moğolların psikolojik harp stratejileri vasıtasıyla başarı kazandıkları harekâtlar bütünüdür.

Moğollar Buhara’yı ele geçirdikten sonra Cüveynî’nin Harzem şehirlerinden en güzeli ve dünyanın dört cennetinden biri olduğunu söylediği Semerkand’ı aynı yılın mart ayında kuşattılar (Cüveynî, 2013: 143). Sultan Muhammed Harezmsah kaçmış olsa da Semerkand’ı savunmak için güçlü bir ordu bırakmıştı. Cüveynî, Semerkand’ı 20 fil ile güçlendirilmiş, askerî kabiliyetleri efsanevi İran kahramanı İsfendiyar-ı Ruyinten¹⁰⁴ ile kıyaslanabilecek kadar güçlü altmış bini Türk, elli bini Fars olmak üzere yüz on bin kişilik bir ordunun savunduğunu kaydetmiştir (Cüveynî, 2013: 143).¹⁰⁵ Cûzcânî ise Türk, Gûr, Tacik, Halaç ve Karluk askerlerinden meydana gelen altmış bin kişilik bir ordunun varlığından söz etmiştir (Cûzcânî, 2016: 58). Reşidüddin Fazlullah, Semerkand’ı yüz on bin askerin savunduğunu belirtmekle birlikte şeytanî görünümüne sahip olan 60 filin de savunma ordusunda yer aldığını dile getirmiştir (Reşidüddin, 1999: 247). İbnü’l-Esir ise Semerkand’taki asker sayısını elli bin olarak vermiştir (İbnü’l-Esir, 1987: 326). Bu bilgiler Moğolların ne kadar güçlü bir savunma hattını mağlup etmek üzere savaştıklarını gözler önüne sermektedir. Bu güçlü savunma hattına karşı Cengiz Han, tarafımızca sayı aldatmacası olarak adlandırılan stratejiyi kullanmıştır. Önceki Harezim kuşatmalarında ele geçirilen esirler Moğol askeri kılığına sokulmuş ve ordunun sayısı bu yolla daha kalabalık gösterilmiştir (İbnü’l-Esir, 1987: 326; Tiesenhausen, 1941: 13; Barthold, 1990: 437; Grousset, 2001: 213; Tekinoğlu, 2012: 111-112; Yolsever, 2019: 9; Roux, 2020: 188). İbnü’l-Esir, Moğolların sayılarının Semerkand’da korku meydana getirdiğini söyleyerek

¹⁰⁴ Şehname’nin ünlü kahramanlarından biridir. Savaşlılığından ötürü kendisine “Ruyinten” denilmiştir. Gözleri hariç hiçbir yerine silah işlemeyeceğine inanılırdı. Bu yönüyle Yunan mitolojisinin ünlü kahramanı Akhilleus ile benzerlik göstermektedir. İsfendiyar-ı Ruyinten hakkında detaylı bilgi için bkz: (Cüveynî, 2013: 143).

¹⁰⁵ O, şehrin ordusu hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: “Semerkand için de yüz on bin kişilik bir ordu ayırdı. Bunlar arasında İsfendiyar-ı Ruyinten’in ok atışlarını ve kılıç kullanışlarını gördüğü zaman çareyi teslim olmakta bulacağı Sultan’ın yakınları arasına girmiş olan hanlarla birlikte altmış bin kadar Türk, elli bin kadar da Tacik vardı. Bunların her biri iyi yetiştirilmiş olup Rüstem Pehlivan gibi güçlü kimselerdi” (Cüveynî, 2013: 143). Semerkand’ı savunmakla görevli ordu hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz: (Ağaladağ, 2002: 445; Özdemir, 2002: 528-539; Man, 2004: 195; Roux, 2020: 186).

Cengiz Han'ın uyguladığı bu psikolojik harp stratejisinin başarıya ulaştığını doğrulamıştır (İbnü'l-Esir, 1987: 326).¹⁰⁶ Semerkand'daki Harezmsâh ordusu Moğollara karşı bir müddet direnmiş fakat bir süre sonra gelecek kaygısına kapılmışlardır. Cüveynî bu konu hakkında şöyle demiştir: “*Güneş yüzüne perde çekip akşam olunca içerdekiler kapıları kapatıp o günkü savaşın muhasebesini yaptılar. Çoğunun o günkü savaştan gözü korktuğu için teslim olma konusunda aralarında anlaşmazlık çıktı. Bir kısmı canlarını hiçe sayıp savaşmak istedi. Bir kısmı ise Cengiz Han'a boyun eğip teslim olmaktan başka çare olmadığı görüşünde ısrar etti. Bu şekilde tartışma sabaha kadar devam etti*” (Cüveynî, 2013: 145).¹⁰⁷ Abû'l-Farac da Cüveynî ile aynı doğrultuda bilgiler vermiş, Semerkand halkının Moğolların gösterdiği şiddet ve onların savaşçı özelliklerinden dolayı büyük bir korkuya kapıldığını ve bu korkudan dolayı onlarla iletişime geçtiklerini yazmıştır. İbnü'l-Esir ise Moğolların saldırdığı korku nedeniyle askerlerin savaşmadığını kaydetmiştir (İbnü'l-Esir, 1987: 326). Sonuç olarak Harezmsâh kanadında meydana gelen Moğol korkusu kalabalık ve fillerle desteklenmiş, güçlü surlara ve su dolu hendeklere sahip bir şehrin içinde bulunan ordunun teslim olmasını sağlamıştır. Kaynakların ortak bir şekilde dile getirdiklerine göre halkın önemli bir kısmı aralarında konuşarak canlarının bağışlanması karşılığında Moğollarla anlaşarak şehrin kapılarını açtılar (Abû'l-Farac, 1950: 512-513; Cüveynî, 2013: 145-146). İbnü'l-Esir bu noktada psikolojik harp açısından oldukça önemli olan bir bilgi kaydetmiştir. Onun naklettiğine göre Semerkand'daki Türk kökenli askerler ölüm korkusuna kapıldılar ve çareyi milliyet duygusunda aradılar. Onların düşündüğüne göre Moğollar ve Türkler aynı soydan geliyordu. Bu yüzden kendi kardeşlerini öldürmezlerdi. Bu noktada kalabalık sayıdaki Türk askerleri Moğollara: “Biz, sizinle aynı soydanız” diyerek teslim oldular (İbnü'l-Esir, 1987: 327).¹⁰⁸ Böylelikle direnme imkânı kalmayan Semerkand 1220 yılının mart ayında Moğolların eline geçti. Semerkand'ı ele geçirdiği sırada kendilerine karşı şehrin şeyhülislamı ve kadısının başlarında olduğu bu kalabalık gece vakti şehrin kapılarını açtı. Moğollar şehre girdikten sonra kendilerine kapıları açan kişileri şehrin içinde bırakarak halkın geri kalanını yüzer kişilik gruplar halinde dışarı çıkardılar. Şehri yağma ettikten sonra içerde bıraktıklarının (işbirlikçilerin) canlarına dokunmadılar lakin dışarıda kalanlara katliam yaptılar. Bu katliamda 20 yaşının üzerindeki herkes öldürülmüştür.¹⁰⁹ Diğer bir deyişle Semerkand'ı Moğollara karşı savunan kişiler cezalandırılmıştır. Cüveynî'nin Moğolların adam öldürme şehveti (Cüveynî, 2013: 146) olarak tasvir ettiği cezalandırmanın iki amacı olduğu kuvvetle muhtemeldir. Bu amaçlardan birisi Moğollara karşı savaşma fikri taşıyan insanların bundan vazgeçmesi ve boyun eğmelerinin sağlanması. İkincisi ise Moğol hâkimiyetini kabul eden kişilerin hayatlarının korunduğu görüşünün bilinmesini

¹⁰⁶ İbnü'l-Esir: “*Harezmsâh'ın elli bin kişilik ordusu bu kâfirlerin kalplerine saldırdığı korkudan dolayı harekete geçememiş, bir tek fert bile savaşmaya yanaşmamıştı*” ifadesini kullanarak Harezmsâh askerlerinin duyduğu korkuyu dile getirmiştir. (İbnü'l-Esir, 1987: 326). Reşidüddin Fazlullah da benzer cümlelerle Harezmsâh askerlerinin Moğollara dair hissettikleri korkuyu dile getirmiştir. Onun ifadesi şu şekildedir: “*That night the Mongols came out of the city, and the defenders of the fortress were in great fear*” (Reşidüddin, 1999: 248).

¹⁰⁷ Bu konuda detaylı bilgi için ayrıca bkz: (Barthold, 1990: 437; Grousset, 2001: 215; Ağaldağ, 2002: 445).

¹⁰⁸ Şehirdeki Türk askerleri, aynı soydan olduklarını ileri sürerek düşmana teslim olmalarına rağmen Moğollar yine de onları öldürdüler.

¹⁰⁹ Semerkand şehrinde yapılan tahribat hakkında detaylı bilgi için bkz: (Abû'l-Farac, 1950: 512-513; İbnü'l-Esir, 1987: 327; Reşidüddin, 1999: 248; Cüveynî, 2013: 145-146; Cûzcânî, 2016: 58; Tiesenhansen, 1941: 13-14; Grousset, 1980: 234; Barthold, 1990: 438-439; Özdemir, 2002: 529).

sağlamaktır. Çünkü insanların otuz bin askerin öldürüldüğü böylesine şiddetli bir travmadan sonra gerek kendi aralarında gerekse gittikleri başka bölgelerde konuşacakları şey; Moğolların direnenleri öldürdüğü, direnmeyenleri ise koruduğu olacaktır. Nitekim Tarih-i Cihan Güşa'da şu şekilde bir bilgi verilmiştir: *“Aslında Moğol ordusu Horasan'ın çoğu yerlerinin üzerinden geçen hızlı bir rüzgâr gibiydi. Orada Moğol askerinin ayağının değmediği çok az mekân vardı. Varlıkları her yerde Cengiz Han'ın geldiğini haber veriyor ve onları savaştan ve inattan vazgeçirmek için serkeşliğin cezalandırılacağı konusunda uyarıp tehdit ediyorlardı. Teslim olan her yere bir şahne atayıp altamga yazıyorlardı. Teslim olmayanları ise, en küçük taviz vermeden yakalayıp öldürüyorlardı”* (Cüveynî, 2013: 163). Cüveynî'nin verdiği bilgilere ek olarak Roux da Moğolların şehirler karşısında hareket kabiliyetlerinin kısıtlandığını ve bu sebeple yüksek seviyeli bir şiddete başvurduklarını dile getirerek şöyle demiştir: *“Kentlerin kendi iradeleriyle teslim olması gerekiyordu. Moğollar da bu şehirleri teslim olmaya sadece dehşet yaratarak ikna edebiliyorlardı. Ancak kısa surede Moğollara direnmenin ölmek demek olduğu anlaşıldı. Ve başlangıçta gösterilen kahramanlıkların her zaman ölümle sonuçlanması nedeniyle pek çok kişi bu yoldan uzaklaştı”* (Roux, 2015: 277). Roux'un dile getirdiği noktayı Cüveynî o devrin bakış açısıyla açıklamıştır. Cüveynî, Buhara ve Semerkand'da yapılan katliam ve yağmadan sonra iki şehrin nüfusunun kıyamet gününe kadar onda birine ulaşmayacağını söylemiş, bölgedeki Moğol tahribinin izlerinin yıllarca kaldığını dile getirmiştir (Cüveynî, 2013: 130). Tüm bunlara ek olarak İbnü'l-Esir'in kaydettiğine göre de Sultan Muhammed Harezmsah fırsat buldukça Semerkand'a asker gönderiyordu fakat bu askerler Moğollardan korktukları için şehre yaklaşamıyor, geri dönüyorlardı (İbnü'l-Esir, 1987: 327; Özdemir, 2002: 529; Roux, 2020: 190). Bu tarihî kayıtlar Moğolların savaş şiddeti, savaş şiddetinin doğurduğu korku ve bu korku üzerinden yapılan propaganda ekseninde gerçekleştirilen psikolojik harbin etkisini gözler önüne sermiştir.

Moğolların Otrar, Buhara ve Semerkand gibi büyük şehirleri ele geçirdikten sonraki hedefleri yine büyük, zengin ve nüfusu kalabalık bir Harezmi şehri olan Cürcan (Ürgenç) olmuştur. Cürcan kuşatması, Moğolların uyguladığı üç farklı psikolojik harp stratejisinin başarıya ulaştığı tarihî bir vaka olması sebebiyle çalışmamız açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle Cürcan kuşatmasını bu psikolojik harp stratejileri açısından değerlendireceğiz. Birincisi şehrin hükümdarı olan Türkan Hatun'un psikolojik harp yoluyla şehri terk etmesinin sağlanmasıdır. Moğol korkusu temelli bir psikolojik hedefe maruz kalan Türkan Hatun Moğol birliklerinin şehre yaklaşması üzerine savunmayı idare etmemiş ve Mazenderan'a kaçmıştır (Barthold, 1990: 455-456; Çakmak, 2002: 1441; Özdemir, 2002: 530; Roux, 2020: 195). Böylelikle şehrin savunmasını Humar Tegin idare etmiştir.¹¹⁰ İkincisi düşmanı cesaretlendirmek olarak adlandırabileceğimiz psikolojik harp stratejisidir. Şehre bitirici hücum yapılmadan önce küçük bir Moğol birliği şehrin önünde kendini göstermiştir. Moğolların sayılarının az olduğunu düşünen Humar Tegin'in askerlerinden bir

¹¹⁰ Burada belirtmek gerekir ki Humar Tegin bazı Harezmi komutanları tarafından Sultan ilan edilmiştir. Bu unvan Humar Tegin'in Harezmsah ülkesindeki en büyük komutanlardan biri olmakla birlikte siyasî bir sembol haline geldiğini de gösteriyor. Humar Tegin'in Sultan ilan edilmesi hakkında bkz: (Barthold, 1990: 459; Özaydın, 2002: 1416).

kısmı kale dışına çıkararak onları yok etmek istemiştir. Taktik gereği kaçan Moğollar Harezmi askerlerini tıpkı Cebe'nin Çin'de yaptığı gibi pusuda bekleyen asıl Moğol ordusunun saldıracağı yere çekmişlerdir. Plânda belirlenen mevkiye şiddetli bir Moğol hücumu gerçekleşmiş ve Harezmi askerleri mağlup olarak şehre geri çekilmişlerdir (Barthold, 1990: 458-459; Çakmak, 2002: 1441-1442; Özdemir, 2002: 531). Bu şekilde Harezmi ordusu kayıplar vererek yıpranmış ve endişe içinde bırakılmıştır. Üçüncüsü ise Moğolların sayılarıyla şehirde korku meydana getirdikten sonra bu etkiyi savaş şiddetiyle desteklemiş olmalarıdır. Şehrin muhafızı Humar Tekin'in rakipleri Cengiz Han'ın oğulları Çağatay ve Ögeday olmuştur. Çağatay'ın acımasız ve savaşçı mizacıyla, Ögeday'ın ise zeki ve soğukkanlı yapısıyla tanındığını göz önünde bulunduracak olursak Humar Tekin'in rakipleri oldukça zorlayıcı düşmanlardır. Humar Tekin zorlu rakipleri Çağatay ve Ögeday'ın askerlerine karşı güçlü bir direniş göstermiş, fakat mağlup olmuştur. Cürcan halkı ise bu direnişin bedelini çok ağır ödemiştir. Moğollar şehri ele geçirdikten sonra halkı dışarı çıkararak şehri yağmaladılar. Yağma eylemi bittikten sonra halkın bir kısmını köle olarak ayırıp kalanlarını katlettiler (Cüveynî, 2013: 149-150; Grousset, 1980: 234-235; Grousset, 2001: 127; Çakmak, 2002: 1442; Özdemir, 2002: 531). Cüveynî, Moğolların direniş gösterdikleri için Cürcan'da yaptıklarından sonra şehrin durumuna dair şöyle demiştir: *“Yiğitlerin yatağı, güzel kadınların kaynağı, refah ve mutluluğun eşğine baş koyduğu ve devlet kuşunun yuva yaptığı yer olan ve “Biz de onların bahçelerini iki bahçeye çevirdik” âyetinin tarifine uyan Harezmi, çakalların gezindiği, baykuş ve kargaların yuva yaptığı bir yer oldu. Evleri ve köşkleri viraneye, gül bahçeleri çöplüğe, birer mimarî şaheseri olan sarayları taş ve toprak yığınlarına döndü”* (Cüveynî, 2013: 150).¹¹¹ Cüveynî'nin birkaç cümlede tasvir ettiği bu şiddet eylemleri halkın üzerinde o kadar büyük bir korku bırakmıştır ki, halkı Moğolların emriyle şehrin dışına çıkarılırken de köle olarak ayrılırken de öldürülürken de herhangi bir itiraz ya da direniş göstermemiştir. Diğer bir deyişle Cürcan'da yaşayan Harezmişah halkı Moğollara karşı öğrenilmiş çaresizliğe kapılmıştır.

Moğolların uyguladığı psikolojik harp stratejilerinin başarıya ulaştığının bir kanıtı da Harezmişah topraklarındaki askerlerin bu süreçte Cengiz Han'ın ordusuna katılmalarıdır. Otrar, Buhara ve Semerkand'ın düşmesinden sonra Harezmişah ordusunun önemli bir kısmının Cengiz Han'ın ordusuna katıldığı görülmüştür.¹¹² Cüveynî, Cengiz Han'a katılan Türk askerler hakkında: *“İyi kötü demeyen, kavas kâsesini şerbet kâsesi sayan, kılıç darbesini şarap kadehi sanan Türkler”* ifadesini kullanmıştır (Cüveynî, 2013: 131). Moğol ve Türk askerler arasında kültürel bir bağ var olsa da bu taraf değiştirme durumu Tren etkisi ile açıklanabilir. Moğolların gösterdiği başarı ve disiplin, savaş ve şiddet etkenleriyle birleştiğinde Harezmişah ordusunu içten çökerttiği söylenebilir. Buna ek olarak Moğolların eline geçen şehirlerdeki insanların bir kısmını köle olarak götürdüğünü yukarıda dile

¹¹¹ Bu konuda detaylı bilgi için ayrıca bkz: (Barthold, 1990: 459-460; Roux, 2020: 196).

¹¹² İbnü'l-Esir, Harezmişah ordusundaki Türk kökenli askerlerin Moğollarla aynı ırktan oldukları için onların tarafına geçtikleri yönünde bilgiler vermiştir. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz: (İbnü'l-Esir, 1987: 326-327). Cüveynî, Harezmişah topraklarından devşirilen askerlerin sayısını elli bin olarak vermiştir (Cüveynî, 2013: 126). Spuler de Türk kökenli askerlerin bir kısmının Moğollar tarafına geçtiğinden bahsetmiştir (Spuler, 2011: 35). Barthold ise bu bilgilere ek olarak Harezmi ülkesinden Moğol ordusuna çok fazla sayıda asker katıldığını söylemiştir (Barthold, 1990: 471).

getirmişti. Bu insanlar savaş ve kuşatmalarda kullanılarak kendi ordularının yenilmesine katkı sağlayıp, kendi kalelerinin düşmesine hizmet ettiler (Spuler, 2011: 35). Bu duruma örnek olarak Moğolların Çağatay ve Ögeday komutasında Cürcan şehrine saldırmalarını gösterebiliriz. Bu şehre yapılan saldırıda Türk askerleri en güçlü hücumlardan birini gerçekleştirmiştir (Cüveynî, 2013: 149). Buna ek olarak Cüveynî, Cürcan şehrinin muhafızı Humar Tekin'in Moğol ordusunu şehrin önlerinde görünce direniş kararı aldığını, kuşatmanın ilerleyen aşamalarından asker sayısının artırılmasından dolayı korkuya kapıldığını ve endişe içinde direniş gösterdiğini söylemiştir (Cüveynî, 2013: 150; Barthold, 1990: 458-459). Humar Tekin'i kalabalıklığıyla korku içinde bırakan ordunun önemli bir kısmının Moğollara tabi olan kişiler olması kuvvetle muhtemeldir.

Moğolların Hocend Kalesi'ni kuşatmaları esnasında ünlü Harezmsah komutanlarından Timur Melik'in gösterdiği direniş Moğol istilasının gidişatı ve insanların psikolojik durumunu anlamak açısından oldukça önemlidir. Hocend Kalesi'ni kuşatan Moğol ordusunun toplam sayısı 70 bindi. Bu askerlerin 20 bini Moğol, 50 bini ise Harezm istilası sırasında esir alınan kişilerdi (Barthold, 1990: 442; Roux, 2020: 192). Görüldüğü gibi esirlerin sayısı Moğolların iki katından daha fazla olmasına rağmen herhangi bir direniş ya da kaçma girişimi olmamış, aksine Moğol askerlerinin ülkelerini istila etmesine yardımcı olmuşlardır. Bu durum Moğol istilasının Harezmliler üzerinde yaşattığı öğrenilmiş çaresizlik hissini, diğer bir deyişle başarıya ulaşan psikolojik harbi gözler önüne sermiştir. İnsanların bu teslimiyeti ancak korku ve gelecek kaygısını silah olarak kullanmayı ilke edinmiş olan psikolojik harp kavramıyla açıklanabilir. Bu duruma karşın Hocend Kalesi'nde Moğollara karşı ciddi bir direniş gösterilmiş, Harezmsah askerleri burada Moğollara teslim olmamalarına rağmen açlık ihtimalinden dolayı müdafaayı bırakmışlardır. Timur Melik, Moğollar tarafından takip edilmesine rağmen ele geçirilememiş, hatta yanına yaklaşan üç Moğol askerinden birini gözünden vurmuş, kalan ikisi de kaçmıştır (Anvari, 2019: 146). Bu olayda bahsettiğimiz Moğol savaş stratejisini refleks olarak Moğollara karşı kullanan bir Harezmsah komutanı görmekteyiz. Yaşanan çatışma hakkında Cüveynî: *“Timur Melik, yanında çok az adamı kalmış olmasına rağmen kararlı bir şekilde savaşıyor, teslim olmuyordu. Sonunda yanındaki birkaç kişi de öldürüldü. Biri kırık üç okla bir yaydan başka bir şeyi de kalmadı. Peşinden gelen üç Moğol askerinden birine attığı kırık okla onun gözünü kör etti. Diğerlerinde de “Yanımda sizin sayınız kadar okum var. Size değil, okları kaybetmeye acırım. Sizin yapacağınız en iyi iş, geri dönüp canınızı kurtarmaktır” deyince Moğollar geri döndüler. Timur Melik de Harezm'e gitti”* (Cüveynî, 2013: 127) ifadelerini kaydetmiştir.¹¹³ Timur Melik burada askerî becerilerin, savaşın ve ölümün korkusunu Moğollar üzerinde etkili bir psikolojik harp stratejisi olarak kullanmış ve onların güvenlerini kırarak kaçmıştır. Nitekim bu kuvvetli direniş neticesinde Cüveynî Timur Melik için: *“Hocend'in emiri, onun zamanında yaşamış olsaydı Rüstem Pehlivanın ancak ona seyis olabileceği ölçüde yiğit biri olan Timur Melik idi”* ifadesini kullanmıştır.¹¹⁴ Görüldüğü

¹¹³Reşidüddin Fazlullah da Cüveynî ile aynı doğrultuda bilgiler vermiştir. Bu hususta detaylı bilgi için ayrıca bkz: (Reşidüddin, 1999: 244).

¹¹⁴ Hocend Kalesi'nin kuşatılması ve Timur Melik'in direnişi hakkında detaylı bilgi için bkz: (Reşidüddin, 1999: 243 – 244; Cüveynî, 2013: 126–128; Lamb, 1965: 90–91; Barthold, 1990: 442–443).

Timur Melik, Moğollara karşı kuvvetli bir direniş gösterdiği ve onlar tarafından ele geçirilemediği için efsanevî Rüstem Pehlivan'dan bile daha üstün görülmüştür. Çünkü böylesine başarılı bir direniş henüz gösterilmemiş, hatta Harezmsah Sultanı Muhammed Moğollardan korktuğu için ordusunun başında bile bulunmamıştı. Sultan'ın kaçtığı bir devletin yerel bir direniş gösteren komutanı bölgede bir kahraman haline gelmiştir. Timur Melik yalnızca o yıllarda halkın kahramanı olmakla kalmadı, hakkında kitaplar da yazıldı. Günümüzde onun direnişini anlatan kitaplar mevcuttur.

Cengiz Han'ın bahsettiğimiz Harezm şehir ve kalelerini ele geçirmesinden sonraki hedefi Tirmiz olmuştur. Moğolların burada yaptıkları şiddet eylemlerinin çalışmamız için önemli bir yeri vardır. Tirmiz halkı Cengiz Han'ın teslim olmaları yönündeki teklifini reddederek ona karşı koymayı denediler, fakat kısa bir süre sonra şehir Moğolların eline geçti. Tirmiz şehrinde de önceki direniş gösteren şehirlerde olduğu gibi halk gruplar halinde ayrılarak katledilmiş, fakat savaş şiddetinin en büyük örneklerinden biri yaşanmıştır. Katliam esnasında yaşlı bir kadın Moğol askerlerinden birine incisi olduğunu, canını bağışlarsa eğer inciye ona verebileceğini söyledi. Moğol askerlerinden biri incinin yerini kadına sormuş, kadının yuttuğunu söylemesi üzerine askerler onun karnını yarmışlardır. Kadının vücudundan birkaç tane inci çıkması da korkunç bir olaya sebebiyet verdi. Bu durumu gören Moğollar şehirdeki herkesin bunu yapmış olabileceğini düşünerek ölülerin karınlarını yarmış ve ganimet aramışlardır.¹¹⁵ Tirmiz şehrinde gerçekleşen bu katliam bölgede o kadar büyük bir korku meydana getirmiştir ki, Tirmiz yakınlarındaki bazı bölgeler savaşmadan Moğollara teslim olmuştur (Cüveynî, 2013: 152). Görüldüğü gibi savaşın ve katliamın şiddetinin doğurduğu Moğol korkusu insanların psikolojisini etkileyerek Moğol ilerleyişini kolaylaştırmaktadır. Moğol ilerleyişinin sonraki hedefi olan Belh, kuşatma altına alındığında şehirdeki askerler ve halk ortak bir karar alarak Cengiz Han'a boyun eğdiler. Moğollara karşı gösterilen direnişin sembolü haline gelen Celâleddin Harezmsah'ın Belh halkıyla arasının iyi olduğunu bilen ve bu boyun eğmenin bir hile olduğunu düşünen Cengiz Han, şehir halkının boyun eğme teklifini reddetti. Teklifi reddettikten sonra ise hepsinin önceden direniş gösteren şehirlerde olduğu gibi şehirden dışarı çıkarılıp, gruplar halinde katledilmelerini emretti (Cüveynî, 2013: 153; Barthold, 1990: 463). Cüveynî, buna ek olarak Cengiz Han'ın Peşaver'den dönerken Belh civarına bir kez daha uğradığını ve saklanarak katliamdan kurtulan kişileri yakalatıp öldürdüğünü yazmıştır (Cüveynî, 2013: 154). Bu eylemle Moğolların düşmanlarına kurtuluş şansı verilmediği ve yalnızca onların yaşam izni verdiği kişilerin hayatta kalabilecekleri mesajının verildiğini söyleyebiliriz. Belh'te ikinci kez gerçekleştirilen öldürme eyleminin Moğol korkusunu ve o korkunun doğurduğu öğrenilmiş çaresizliği bir üst seviyeye çıkarmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Moğol korkusu, Nesa Şehri'nin kuşatılması sırasında başka bir bölge ve başka insanlar üzerinde bir kez daha kendini göstermiştir. Bu korkuyu psikolojik harp çerçevesinde üç aşamada ele alalım. Birinci aşama Sultan Muhammed'in bu şehrin kuşatılmasıyla ilgili fikridir. Sultan Muhammed, Nesa halkına Moğolların şehre yaklaşmaları durumunda direniş

¹¹⁵Tirmiz Şehri'nde yapılan katliam ve insanların karınlarının yarılması hakkında detaylı bilgi için bkz: (Cüveynî, 2013: 152; Barthold, 1990: 452; Grousset, 2001: 224; Özdemir, 2002: 532).

göstermemelerini, dağlara saklanarak Moğolların yeterli ganimeti topladıktan sonra gitmelerini beklemelerini tavsiye etmiştir (Barthold, 1990: 449). İkinci aşama şehrin kuşatılmasıdır. Nesa, Moğol komutanlarından İlkuş Noyan tarafından kuşatıldı. Bu kuşatma sırasında İlkuş'un okla yaralanması Moğolların öfkelerini artırmış ve kuşatmanın şiddetlenmesine neden olmuştur. Bu şiddetli kuşatma sırasında önceki kuşatmalarda esir alınan Harezmliler Moğollar tarafından mancınıklarla şehre doğru fırlatılmıştır (Nesevî, 1934: 39). Bu taktiğin Nesalılar üzerinde büyük ve korkutucu bir etkiye neden olduğu kuvvetle muhtemeldir. Çünkü bu eylem Moğolların ne kadar güçlü, merhametsiz ve savaşa hevesli olduklarını halka ileten korkutucu bir mesajdır. Buradan hareket ederek kuşatmayı savunma yapan askerler açısından değerlendirdiğimizde, üstlerine soydaşlarının fırlatılmasının büyük oranda bir moral bozukluğuna sebebiyet vereceğini kabul etmemiz gerekir. Orta Çağ şartlarında gerek Müslümanların gerekse Hristiyanların Moğolları Tanrı'nın gazabı olarak nitelendirdiğini de göz önüne alırsak, Nesalıların içinde bulunduğu depresif ruh hali daha iyi anlaşılabilir olur. Nitekim psikolojik harp stratejilerinin amacı da düşmanı depresif bir ruh haline sürükleyerek zayıflatmaktır. Çünkü gelecek kaygısı taşıyan ve depresif ruh halinde yaşayan kişiler psikolojik harp stratejiler neticesinde en kolay biçimde mağlup edebilecek kişilerdir. Kuşatma sonunda yaşanan durum ise öğrenilmiş çaresizliğin önemli örneklerinden biri olmuştur. Şehrin ele geçirilmesinden sonra Nesalıların yaşadıklarını Nesevî şöyle kaydetmiştir: *“Sabah olduğu gibi siperlerden indiler, önlerine rast gelenleri bahçelerin arkasında bulunan Adriyan meydanına kadar sürdüler. Zavallı halk bir çoban elinde bulunan koyun sürüsü gibi oraya sürüldü. Moğollar yağmadan evvel halkın oraya toplanmasını beklediler. Bütün çoluk çocuğu ile ağıla inliye buraya halk toplandı: buraya herkes birbirine bağlanmak emri verildi. Bunlar bu emri dinleyeceklerine harp etmeksizin kaçsalar, ölümden kurtulmaları muhakak iken efsunlanmış gibi birbirlerine bağlandılar. Kundaklı çocuklar gibi top oldular. İşte bu halde iken üstlerine oklar yağdırılmaya başlandı, hepsi öldürüldü, cesetleri kurtlara, kuşlara yem oldu. Ne kadar kan döküldü, memede ne kadar çocuk öldürüldü, ne kadar din ırzına geçildi, bugün ölenlerin yekûnu yetmiş bine vardı. Hayveli Şehabüddin ve oğlu Tacüddin Tifcar Noyan ile Nerka Noyan'ın karşısına çıkarıldı: hemen hazineleri getirdiler. Ayakta Şehabüddin'i oğlunun önüne boşalttılar, Yığılan altunun yüksekliği bu iki adamın boyunu aştığı gibi ikisini öldürdüler”* (Nesevî, 1934: 39). Nesevî burada çok önemli iki konu hakkında kayda değer bilgiler vermiştir. Birincisi Moğolların sergilediği savaş şiddetinin içeriği, ikincisi ise halkın yaşadığı öğrenilmiş çaresizliktir. Kaynakta görüldüğü gibi Moğollar şehri ele geçirdikten sonra halkı bir araya toplamakta zorlanmamış ve halk katliama karşı bir direniş göstermemiştir. Müellif burada *“efsunlanmış gibi”* ifadesini kullanarak halkın yaşadığı öğrenilmiş çaresizliği en iyi şekilde dile getirmiştir. Ayrıca toplamda on bin kişilik bir orduya komuta eden Tifcar Noyan'a bağlı bir komutan olan İlkuş Noyan'ın şehri kuşattığını dikkate alacak olursak Moğolların burayı on bin kişiden daha az bir sayıyla muhasare ettikleri sonucu ortaya çıkar. Nesevî yukarıda bahsettiğimiz kısımda yetmiş bin kişinin katliamda öldürüldüğünü yazmıştır. Kuşatma sırasında öldürülen askerleri de hesaba katarsak eğer şehirdeki Nesalıların sayısı tahminen 70 bin ile 100 bin arasında bir sayıya tekabül etmektedir. Buradan hareketle savaşan iki taraf arasında büyük bir sayı farkı ortaya çıkmaktadır. Moğolların az bir sayıyla bu kuşatmayı kazanmış olmaları ve sağ kalan kişileri

katliamla yok etmeleri, buna ek olarak insanların katledilmek üzere bağlanırken herhangi bir direniş göstermemeleri de Moğolların üstün askerî kabiliyetleri ve kullandıkları psikolojik harp stratejileriyle açıklanabilir.

Üçüncü aşama ise kuşatma sonrasında bizzat Nesa’da yaşananlardan dolayı meydana gelen tarihî bir vakadır. Nizamüddin Semanî, ünlü Harezmsah din adamlarından biridir. Sultan Muhammed tarafından takdir edilen bir kişi olmakla birlikte onunla bire bir istişare edebilme ayrıcalığına sahipti. Etkili bir hitabet yeteneğine sahip olduğu için insanlar üzerinde sözlerinin büyük bir tesiri vardı. Semanî, Horendez Kalesi’nde bulunduğu sırada yaşadığı ruh hali ve taşıdığı korku, Moğolların uyguladığı psikolojik harp stratejilerinin tesirini gözler önüne seren örneklerdendir. Nesevî bu hususta şöyle demiştir: *“Moğolların ilk önce Horasandan Nesa’yı aldıklarını ve orada imam Şehabüddin Elhayuki’yi öldürdüklerini işittiği gibi bir daha kurtulamadığı bir korkuya düştü. Kalenin siperi üzerinde gezindiği zaman bir karıncanın tırmanamayacağı, bir kuşun uçamayacağı bir yeri göstererek: " Moğollar buradan çıkacaklar" derdi”* (Nesevî, 1934: 40). Sultan Muhammed Harezmsah’ın övgüsünü kazanmış, onunla bire bir görüşme ayrıcalığını elde etmiş ve halkın üzerinde sözlerinin tesiri olan saygın bir kişinin bu korkuya kapılması Moğolların daha savaşmadan kazandıkları bir başarıdır. Psikolojik hedef olarak değerlendirebileceğimiz bu başarıyı sağlayan etkenler; önceden gerçekleştirdikleri savaş, kuşatma, katliam ve askeri operasyonlardır. Sözlerinin halkın üzerinde güçlü tesirleri olan bir kişinin yaşadığı bu durum, Moğollar lehine yapılan bir propaganda niteliğindedir. Çünkü halkın önde gelen kişilerinin korkması, halkın taşıdığı endişenin boyutunun büyümesini sağlayacaktır. Ayrıca müellifin: *“Bir karıncanın tırmanamayacağı, bir kuşun uçamayacağı bir yeri göstererek: "Moğollar buradan çıkacaklar" derdi”* ifadesini kullanması da Moğolların rakiplerinin yaşadığı öğrenilmiş çaresizliği gözler önüne seren vakalardan biridir. Görüldüğü gibi Moğollarla savaşmak zorunda olan taraf, kapıldığı korku neticesinde onların gücünü zihinlerinde daha da büyütüştür. Buradan hareketle psikolojik hedef ve psikolojik faaliyet kavramlarının Moğollar tarafından başarılı bir şekilde kullanıldığı sonucuna varabiliriz.

Cengiz Han, Ögeday, Çağatay ve Cuci’nin farklı bölgeleri istila ettiği sırada Tuluy’da babasının verdiği görevi başarıyla tamamlayarak Horasan şehirlerini ele geçiriyordu. Cüveynî, Tuluy’un Horasan saldırıları hakkında: *“Tuluy iki üç ay içine her kasabası bir şehir hükmünde olan, insan dalgaları bakımından her biri deniz dalgalarına benzeyen onca güzelliği olan şehirleri açılmış el gibi dümdüz yaptı”* demiştir (Cüveynî, 2013: 164-165). Tuluy’un başarılı askerî harekâtları arasında Merv şehrinin ele geçirilmesi psikolojik harp stratejileri açısından önemlidir. Harezmsah devlet adamlarından Bahaü’l-Mülk, Yak Kalesi’nde Moğollara karşı savaşmış ve kale Moğolların eline geçtikten sonra Mazenderan’a kaçmıştır. Moğollarla savaştığı için onların yenilemeyeceğine inanmış ve taraf değiştirmiştir. Moğollara giderek onların hizmetine girmek istediğini, izin verirlerse Merv şehrine giderek Moğollar lehine propaganda yapabileceğini söylemiştir. Teklifi Moğollar tarafından kabul edilen Bahaü’l-Mülk Merv Şehri’ne giderek çalışmalarına başlamıştır. Bahaü’l-Mülk, Cüveynî’nin naklettiğine göre Merv yöneticisi Mucirü’l-Mülk’e: *“Bundan önce makam ve mevki yüzünden aramızda düşmanlık ve kurgunluk varsa, bunları unutalım. Moğol askerine karşı koymak mümkün değildir. Onlara boyun eğmekten başka*

çare yok. Yedi bin Moğol'dan ve on bin haşerden oluşan Moğol ordusu oraya varmak üzere yola çıktı. Ben de onlarla birlikteyim. Yollarına çıkan Nesa ve Bâverd'i bir anda yok ettiler. Sizi ve Merv halkını kötülükten uzak tutmak için bir adamımla size bu mektubu gönderiyorum. Ellerinizi silahlardan çekip kendinizi belâ girdabına ve helak ateşine atmayınız" ¹¹⁶ diyerek şehrin yöneticisi üzerinde büyük bir endişe bırakmıştır. Moğolların gönderdiği etkili bir hitabet yeteneğine sahip olan Bahaü'l-Mülk'ün yaptığı propaganda işe yaradığı ve şehir Tuluy geldiği zaman Moğollara teslim olmuştur. Horasan'ın en önemli şehirlerinden biri olan Merv böylelikle 1221 yılının şubat ayında psikolojik harp yoluyla ele geçirilmiştir. Teslim olan şehre giren Moğol ordusu 400 civarında sanatkar ve köle haricindeki halkı kılıçtan geçirdiler. Şehirde yapılan katliam o kadar büyük olmuştur ki, Cüveynî bu konuda: "*Akşama kadar o kadar öldürdüler ki dağlar ve sahra azizlerin kanıyla doldu*" demiştir (Cüveynî, 2013: 171-172).¹¹⁷ İbnü'l-Esir ise Merv'de yaşananlar hakkında: "*Gerçekten de o gün dehşet verici bir gündü. Ağlamalar, sızlamalar, bağırp çağırılmalar gökleri inletiyordu*" ifadesini kaydetmiştir (İbnü'l-Esir, 1987: 352). Şehrin surları yıkılmış ve böylelikle halkının çoğu katledilen şehir, zengin ve kudretli günlerinin aksine tahribe uğramış savunmasız bir kent olarak bırakılmıştır. Yıllar sonra bölgeden geçen Ermeni Prensi Sempad¹¹⁸ Merv civarında zamanında Moğolların öldürdüğü insanların kemiklerini görmüştür.¹¹⁹

Merv civarında yaşanan diğer bir olay ise dikkat çekicidir. Tuluy'un öncü birlikleri Merv civarında keşif yaptıkları sırada Türkmen çadırlarına rastlamışlar ve onlara ani bir operasyon düzenleyerek yenilgiye uğratmışlardır. Cüveynî bu olay hakkında şöyle demiştir: "*Yetmiş binden fazla Türkmen, birkaç yüz Moğol askerinin elinde oyuncak oldu. Bir kısmı canını kurtarmak için atladığı suda boğuldu. Geri kalanlar da hezimete uğrayıp dağıldılar. Bu şekilde yardımcıları şans olan Moğollarla kimsenin boy ölçüşemeyeceği bir defa daha anlaşıldı. Eceli gelmeyen Türkmenler, silâhlarını bırakıp kaçmış, gelenler ise Moğolların kılıcına hedef olmuşlardı*" (Cüveynî, 2013: 170). Cüveynî'nin söylediklerinden hareketle bu vakada Moğolların savaşçı yapılarıyla tanınan Türkmenler üzerinde öğrenilmiş çaresizlik hissini kısa bir sürede yarattıklarını söylemek mümkündür. Türkmenlerin düşmanlarını tanıdıklarında bu hisse kapılmış ve zaten bölgede mevcut bulunan savaş şokunu yaşamış olmaları kuvvetle muhtemeldir. Bu savaş şokunun beraberinde getirdiği öğrenilmiş çaresizlik hissi Türkmenlerin sayı üstünlüğünü bir avantaj olmaktan çıkarmış, böylelikle yetmiş binden fazla Türkmen, birkaç yüz Moğol askerine mağlup olmuştur. Bu vaka Moğolların Harezmsah topraklarındaki istilalarının başarıya ulaşmasını özetler niteliktedir.

¹¹⁶ Bahaü'l-Mülk'ün Merv yöneticisi Mucirü'l-Mülk ile konuşması ve Merv şehrinin Moğolların eline geçmesi hakkında detaylı bilgi için bkz: (Cüveynî, 2013: 168-170). İbnü'l-Esir, Bahaü'l-Mülk'ten bahsetmemekle birlikte Cüveynî ile aynı doğrultuda bilgiler vermiştir (İbnü'l-Esir, 1987: 351).

¹¹⁷ Moğolların Merv şehrinin ele geçirmelerinden sonra yaşananlar ve şehrin akıbeti hakkında detaylı bilgi için bkz: (Cüveynî, 2013: 171 - 172; İbnü'l-Esir, 1987: 352; Tiesenhausen, 1941: 66 - 68; Grousset, 1980: 235; Barthold, 1990: 472; Boyle, 2000: 618; Grousset, 2001: 227; Roux, 2020: 198).

¹¹⁸ Sempad, Kilikyalı Ermeni Kralı Hetum'un kardeşidir. Aynı zamanda Ermeni Krallığı'nın yüksek memurlarından biri olarak görev yapmaktaydı.

¹¹⁹ Burada belirtmek gerekir ki Sempad gördüklerinden memnun olmuş ve eğer Moğollar o esnada Müslümanları öldürmemiş olsalardı şayet Müslümanların dünyayı ele geçireceğini söylemiştir. Bu tarihi vaka, Ermenilerin Türklere ve Müslümanlara karşı duydukları nefreti ifade eder biçimdedir. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz: (Roux, 2020: 333-334).

Buna ek olarak birkaç yüz Moğol askerinin binlerce Türkmen'e saldıracak özgüvene sahip olmalarını ise iki şekilde açıklamak mümkündür. Birincisi savaş ilhamını Tanrı'dan almaları, ikincisi ise askerî kabiliyetlerine güvenmeleridir. Bu iki etken Moğolları güçlü kılmakta ve onların savaşlarda gösterdikleri şiddeti etik saymalarını açıklamaktadır. Buradan hareketle yaşanan korkunun, bölgeye hâkim olmak, sayı üstünlüğü ve askerî tecrübeler gibi savaş avantajlarını etkisiz kıldığını söyleyebiliriz. Görüldüğü gibi psikolojik harbin en önemli etkeni olan korku duygusu, Moğolların kullandığı en önemli savaş etkenlerinden biridir ve her askerî harekâtla birlikte daha da iyi kullanılmıştır. Nitekim Cüveynî'nin verdiği bilgilere göre Harezmsah din adamlarından Seyyid İzzeddin Nassabe, ekibiyle birlikte Tuluy'un saldırdığı Horasan şehirlerinde ölen insanları saymıştır. Bu sayıma göre Moğol kılıcıyla can veren insanların sayısı bir milyon üçyüz bin civarındadır (Cüveynî, 2013: 173). Böyle bir istila ve kıyımın Harezmsah topraklarında büyük bir korku yaratması ve insanların öğrenilmiş çaresizliğe kapılmaları şaşırtıcı bir sonuç değildir. Çünkü düşman aniden ortaya çıkmıştı, tanınmıyordu ve büyük çapta mezalimler yapıyordu. Üst üste gelen yenilgiler, yenilgiye uğrayan bölgelerde gerçekleşen yıkım ve öldürmeler, Sultan da dahil olmakla birlikte hem Harezmsah devlet adamlarında hem de halkında tarihte eşine nadir rastlanır bir korkuya neden olmuştur. Bu korku ise Moğolların oluşturmak istedikleri itaat kültürünün en önemli yardımcısıdır. Kuvvetle muhtemeldir ki Moğollar, düşmanları üzerinde büyük bir korku etkisi bırakmayı kendilerinin güvencesi olarak görüyorlardı.

Tuluy'un Merv'i ele geçirmesinden sonra şehir boşalmış fakat diğer şehirlerden gelen insanlar kısa zamanda buraya yerleşmişlerdi. Moğollar buraya bir kez daha yaklaştıklarında halkın bir kısmı dağlara kaçmış ve saklanmıştı. Bu şehre ikinci kez gelen Moğolların komutanı olan Törbay, insanları onar ve yirmişer gruplar halinde bağlatarak infaz ettirmiştir. Katliamdan saklanarak kurtulanlar ise yakalandıktan sonra Şehabî Medresesi'nin çatısından aşağı teker teker atılmışlardır. Merv'deki katliam kırk bir gün sürmüş ve şehirde yaşayan sadece dört kişi kalmıştır (Cüveynî, 2013: 175-176). Görüldüğü gibi Moğolların Harezmsah topraklarına gösterdikleri şiddet üst düzeydedir. İnsanların öldürülmek için bağlandıkları yahut çatıya çıkarıldıkları sırada hiçbir direniş göstermemeleri ve durumu kabul etmeleri Moğol korkusunun ne kadar büyük olduğunu gözler önüne sermiştir. Buradan hareketle bu öldürmelerin psikolojik harp stratejilerinin ana rolü olan korku etkenini güçlendirdiğini söylemek mümkündür. Korkunun etkisi o kadar büyük olmuştur ki, insanlar en değerli varlıkları olan hayatları ellerinden alınırken hiçbir direniş göstermemişlerdir. İnsanların direniş göstermemeleri ve mağlubiyeti kabullenmeleri ise psikolojik harbin amacıdır. Buradan hareketle Moğol komutanlarının usta birer psikolojik harp savaşçısı oldukları söylenebilir.

Bu olaylar yaşanırken, Moğol ordularının Harezmsah topraklarında ilerlemesine rağmen Sultan Muhammed ordularının başında bir direniş göstermemiş, yalnızca kaçmakla yetinmiştir. Bölgesel savunmalar ise başarısız olmuştur. Hükümdarın korkuya kapılması ise Moğollara yardımcı olan en büyük etkidir. Çünkü güçlü bir liderden mahrum kalmış orduların başarı kazanma ihtimali oldukça zayıftır. Cüveynî de: *“Şunu belirtmek gerekir ki vücudun organlarından kalbin yerini tutan bir padişah, gevşeklik gösterirse, diğer organların durumunu var sen düşün. Bu durum korku ve acze düşülmesine halkın paniğe*

kapılmasına ve ortalığın karışmasına sebep oldu. Herkes ne yapacağını bilemez hale geldi” diyerek söylediklerimizi doğrulamıştır (Cüveynî, 2013: 166). Yine Cüveynî: *“Sultan Muhammed’in Belh’ten Nişabur’a hareket ettiği sırada hayatının her anını Cengiz Han ile karşılaşacağı günün korkusu kaplamış, konuşmalarında ve hareketlerinde telâş ve ürkeklik belirmişti”* diyerek Sultan’ın içinde bulunduğu kötü duruma açıklık getirmiştir (Cüveynî, 2013: 177). Nesevî de Cüveynî ile aynı doğrultuda Sultan’ın korkudan titrediğini söylemiştir (Nesevî, 1934: 35). Devletşah Tezkiresi’nde de Sultan’ın korkusu detaylı bir şekilde anlatılmıştır (Devletşah, 1977: (2) 192-193). Hükümdara bahsettiğimiz bu korkuyu hissettiren ise Moğolların Harezmsah topraklarında yaptığı tahribatın olumsuz psikolojik etkileridir. Dikkatle incelediğimiz bu korku o kadar büyüktür ki, Sultan Muhammed Moğollar Merv’i kuşattıkları sırada şehri savunmak isteyen Küç Tekin Pehlivan’a kaçma şansı bulunmayan insanların Moğolları saygıyla karşılamalarını tavsiye ettiği bir name göndermiştir (Cüveynî; 2013: 166). Buna ek olarak Cüveynî, Muhammed Harezmsah’ın rüyasında İslamiyet’in sonunu gördüğünü belirtmiştir.¹²⁰ Görüldüğü üzere Harezmsah Muhammed gibi güçlü bir Türk hükümdarı meydan savaşında değil, psikolojik harp yoluyla bu mücadelede mağlup olmuştur. Binlerce asker tarafından korunan bir hükümdar bu korkuyu hissediyor ve kaçma kararı veriyorsa, halkın Moğollardan ne kadar korktuğunu izah etmeye lüzum yoktur. Nitekim Muhammed Harezmsah’ın Merv halkına verdiği tavsiyeyle doğru orantılı şekilde Nişabur halkına söyledikleri Moğol psikolojik harbinin başarısını destekler niteliktedir. Muhammed Harezmsah Moğollar’dan kaçarken Nişabur’a geldiğinde halkına şu şekilde seslenmiştir: *“Orduların çok kalabalık oluşunun bile Moğolların önünde bir engel teşkil etmediği, onların saldırılarını önleyemediği muhtelif defalar görülmüştür. O halde onlar gelir kesin olarak burayı ele geçirirlerse, hiçbir yaratığı sağ bırakmazlar ve herkesi kılıcın altına yatırır. Kadınlarınızı ve çocuklarınızı esir alırlar ve hiç kimseye kaçma fırsatı vermezler. Eğer şimdiden şehri terk ederseniz, belki çoğunuz, hiç olmazsa birkaçınız ölümden kurtulursunuz”* (Cüveynî, 2013: 177-178). Sultan’ın Nişabur’da söyledikleri Nesevî tarafından da şu şekilde nakledilmiştir: *“Bu düşman başka ordulara benzemez. Benim fikrim şehri boşaltmanız, bozkırlar, dağlara çekilmektir. Bunlar bıraktığınız yerlerde bulduklarını aldıktan sonra çekilip giderler”* (Nesevî, 1934: 38). Endişelerinden dolayı vücudunda kabarcıklar çıkan,¹²¹ rüyasında İslam’ın sonunu gören¹²² ve adeta Moğol psikolojik harbinin gezici bir örneği olan mağlup hükümdarın halkına tavsiyesi kaçmak olmuştur. Tüm bunlara ek olarak Moğol istilasının doğurduğu öğrenilmiş çaresizliğin tutsağı haline gelen Muhammed Harezmsah kaçmayı tavsiye ederek Moğol propagandası yapmış oluyordu. Verdiği mesaj gayet netti; Kendisinin geçmişi askerî başarılarla doluydu ve ülkede en iyi korunan kişiydi. Buna rağmen korkuyor, gelecek kaygısı

¹²⁰ Cüveynî bu konuda şu ifadeleri kaydetmiştir: *“Sultan, bir gece rüyasında çehreleri yara bere içinde, saçları dağınık nuranî yüzlü şahıslarla onların yanında karalar giymiş, yas tutan kadınlar gördü. Onlara “Siz kimsiniz?” diye sorduğunda, “Biz İslâmız” cevabını aldı. O, buna benzer rüyaları çok görüyordu”* (Cüveynî, 2013: 177-178).

¹²¹ Cüveynî bu konuda: *“Gam ve keder askerlerinin vücudunu istilâ etmesi yüzünden gece gibi siyah olan saçları gündüz gibi ağarmış, yüreğinin yanmasından, içindeki acının kaynayıp taşmasından vücudunun her yerinde kaynar suyun üzerinde görülen kabarcıklar gibi kabarcıklar çıkmıştı”* ifadelerini kaydetmiştir (Cüveynî, 2013: 178).

¹²² Sultan’ın gördüğü rüya ve onun psikolojik durumu hakkında detaylı bilgi için bkz: (Cüveynî, 2013: 177-178).

taşıyor ve kaçıyor halkının da daha iyi bir seçeneği yoktu. Ya kendisi gibi kaçacaklar ya da Moğolların yaşam ve ölüm arasında verdiği karara razı olacaklardı. Bu şekilde Harezmsah ordusu bazı bölgelerde başsız şekilde direnmeyi denemiş, bazı bölgelerde ise teslimiyeti seçmiştir. Başsız şekilde direnmeye çalışan bölgesel kuvvetler de Moğollara karşı başarısız olmuştur. Cüveynî, Harezmsah topraklarında yaşayan insanlar hakkında şöyle demiştir: “*Aradan bir süre geçip Moğol askerinin sesi kesilince, onları geçip giden bir sel, yerden toz kaldıran bir kasırga veya çakıp giden bir şimşek sayıyorlardı*” (Cüveynî, 2013: 163). Cüveynî'nin bu söyledikleri bölgede yaşanan öğrenilmiş çaresizliğin izah edildiği en önemli bilgiler arasındadır. Bu açıdan Muhammed Harezmsah'ı Moğol psikolojik harbinin en büyük kurbanlarından biri olarak nitelendirebiliriz. Nitekim savaşçı özelliği küçümsenmeyecek düzeyde olan Harezmsah ordusu Hocend kuşatması haricinde Moğollara karşı istekli ve etkili bir direniş gösterememiştir (Usmanov, 2002: 735).

Cengiz Han'dan korktuğu için istilanın başından beri kaçmakta olduğunu dile getirdiğimiz Muhammed Harezmsah'ın ömrünün son kısmı bu saldırıların zamanına denk geldiği için onun ölümüne ve hakkında yapılan tahkikata kısaca değinmemiz gerekmektedir. Cengiz Han, Sultan Muhammed Harezmsah'ın yakalanması için Cebe ve Subutay Noyan'ı görevlendirdi.¹²³ İki Noyan'ın komutasındaki Moğol birliği bu tahkikat sırasında önce Belh şehrine, sonra da Zave'ye geldiler. Zave'deki halkın kapılarını kapatması üzerine oyalanmamak için oradan ayrılma kararı almışlardı ki, onları kararlarından vazgeçirecek bir olay meydana geldi. Moğolların ayrıldığını gören halk surların üzerine çıkararak davul ve zurna çalmış, Moğollarla alay ederek onlara küfür etmişlerdir. Halkın yaptıklarına sinirlenen Moğollar şehri kuşatma altına aldılar ve şehre girdikten sonra herkesi öldürdüler (Cüveynî, 2013: 160; Grousset, 2001: 220). Cüveynî, buradan Tus Şehri'ne varan Moğolların bu şehirde katliam yaptıklarını, katliamın doğurduğu korkunun neticesinde Tus'un doğusundaki şehirlerin Moğol hâkimiyetini kabul ettiğini söylemiştir (Cüveynî, 2013: 161).¹²⁴ Moğolların benimsediği korku stratejisinin başarılı olduğu böylelikle bir kez daha görülmüştür. Tus'da uygulanan şiddet, civardaki başka şehirlerin savaşmadan teslim olmasını sağlamıştır. Cebe Noyan, Mazenderan'ı ele geçirdi ve şehirde tahribat yaptı (İbnü'l-Esir, 1987: 329). Mazenderan ve diğer şehirlerde yapılan tahribatın korkusundan dolayı Rey, Hemedan ve Tebriz şehirleri kendi isteğiyle Moğollara teslim oldu.¹²⁵ Bu hususta Spuler, ülkede büyük çapta bir boyun eğme olmasına rağmen Moğolların faaliyet hevesi içerisinde olduklarını belirtmiştir (Spuler, 2011: 38). Bu tahkibat sırasında bazı şehirlerin direnişsiz ele

¹²³“Cengiz Han, Semerkand'a varıp orayı kuşattığı zaman Sultan Muhammed'in Tirmiz Nehrini geçtiğini, askerlerinin çoğunu şehirlerin savunmasına bıraktığı için yanında fazla adamı olmadığını öğrenince, kuvvet toplamadan üzerine yürüyüp onu ortadan kaldırmak istedi. Bunun için emirlerinin ileri gelenlerinden Cebe ve Sübetay'ı, her biri Sultan'm askerlerinden bin kişiye bedel olan otuz bin kişilik bir orduyla hareket geçirdi. Moğol ordusunun, Sultan'm ordusu karşısındaki durumu, kurdun kuzu ve ateşin kuru odun karşısındaki durumu gibiydi. Bunlar, Pencap geçidini geçip dağdan vadiye inen bir sel gibi ilerleyerek, arayıp sorarak yollarına devam ettiler” (Cüveynî, 2013: 160). Sultan'ı yakalamakla görevlendirilen Moğol birliği hakkında detaylı bilgi için bkz: (Cüzcânî, 2016: 58; Barthold, 1990: 448; Grousset, 2001: 219; Ağaldağ, 2002: 445-446; Çakmak, 2002: 1442; Özdemir, 2002: 530; Man, 2004: 196; Durak, 2014: 402-403; Roux, 2015: 278; Leisi, 2018: 128; Vernadsky, 2019: 58; Kılıç, 2020: 63; Roux, 2020: 190).

¹²⁴ Tus şehrinde yapılan katliam hakkında detaylı bilgi için bkz: (İbnü'l-Esir, 1987: 353).

¹²⁵ Bu şehirlerin direniş göstermeden ele geçirilmesi hakkında detaylı bilgi için bkz: (İbnü'l-Esir, 1987: 332-333; Cüveynî, 2013: 160-163; Tiesenhausen, 1941: 27-29; Barthold, 1990: 449; Spuler, 2011: 36-37).

geçmesi Moğol korkusunun en önemli göstergelerinden biridir. Benzeri bir durum da bu olayın hemen ardından yaşandı. Muhammed Harezmsah ülkesindeki Moğol istilasının derinleştiği sırada yanındaki komutanlarından birine Moğol yıldırımlarından nasıl kurtulabileceğini sormuş, komutan da kendisine oğulları güçlü bir ordu meydana getirene kadar Hazar Denizi'ndeki bir adada saklanabileceğini önermiştir (Lamb, 1965: 102). Bu fikri beğenen Muhammed Harezmsah ise kaçıışının en son aşamasında Hazar Denizi'nde bulunan Abeskum adasına gitmiş ve orada saklanmıştır. Moğol istilasına kadar güçlü bir Asya devleti olan Harezmsahlar'ın hükümdarı, bu adada 1220 yılında aciz bir şekilde ve sefalet içinde ölmüştür (Nesevî, 1934: 36-37; Reşidüddin, 1999: 252; Cüveynî, 2013: 330; Tiesenhausen, 1941: 20; Turan, 1993: 363; Grousset, 2001: 222; Ağaldağ, 2002: 446; Çakmak, 2002: 1443; Özaydın, 2002: 1416; Çeçen, 2007: 280; Dashdondog, 2011: 46; Roux, 2015: 278; Roux, 2020: 191). Muhammed Harezmsah'ın ölümünden sonra Cebe Noyan ve Subutay Noyan keşif harekâtı yapmakla görevlendirildi. Bu iki Moğol kumandanı Hazar Denizi civarında kendilerine direnen şehirlerde büyük tahribat yaptıktan sonra Cengiz Han'ın yanına dönmüşlerdir.

1221 yılının ilk aylarında Moğollar Bamyân şehrini kuşattılar. Bamyân kuşatmasının Moğolların yaptığı tahribatların arasında ayrı bir yeri, psikolojik harp açısından da büyük önemi vardır. Bamyân Şehri Cengiz Han'ın askerleri tarafından kuşatma altına alındığında kaleden atılan bir ok Çağatay'ın oğlu Mö'etüken'e ¹²⁶ isabet ederek ölümüne neden olmuştur. En sevdiği torununun ölümüne çok sinirlenen Cengiz Han, askerlerine aralıksız savaşmalarını ve şehri kati suretle ele geçirmelerini emretti. Moğollar şehri ele geçirildikten sonra yalnızca insanları öldürmekle yetinmediler. Şehirdeki insanlardan sonra hayvanları da öldürdüler. Öldürme işleri bittikten sonra şehir yakıldı ve orada yaşama dair herhangi bir kanıt bırakılmadı. Şehrin adı ise "Mavu Balıg" yani "Lanetliler Kenti" olarak değiştirildi ve Cengiz Han'ın emriyle buraya yerleşmek yasaklandı (Cüveynî, 2013: 155; Barthold, 1990: 468; Grousset, 2001: 230; Roux, 2015: 276; Şahin, 2016: 61-62; Şahin, 2017: 24; Roux, 2020: 200). Bamyân şehrinde yaşanan bu olayın sonraki direnişlerde Moğollara güç sağladığı kuvvetle muhtemeldir. Çünkü en ufak bir direniş büyük çapta şiddet eylemleri ile cezalandırılmıştır. İnsanlık tarihi boyunca savaşlarda liderin yahut saygı gören kişilerin hedef alınması, yaralanması ve hatta başarılabilirse öldürülmesi zaferin en büyük etkenlerinden biri olmuştur. Fakat Moğollar bu durumu düşmanın en büyük korkularından biri haline getirdiler. Çünkü Bamyân örneğinde ordunun önde gelen kişilerinden biri öldürülmüş, bunun bedeli de örneğine az rastlanır bir savaş şiddeti olmuştur. Bu durumu öğrenen düşmanlar oklarını Moğol liderlerine yöneltebilirler miydi? İşte Bamyân kuşatmasından sonra Moğollara karşı savaşan askerlerin en büyük paradokslarından birinin bu soru olduğunu söyleyebiliriz.

Roux, Moğolların Harezmsah topraklarında gerçekleştirdiği istilayı şu şekilde yorumlamıştır: *"Ve beş yıl boyunca İran dünyasının üstüne tarihin o güne kadar gördüğü*

¹²⁶ Burada belirtmek gerekir ki Mö'etüken Çağatay'ın varisiydi. Bu isabetli ok atışı yalnızca bir Moğol prensini değil bir veliahdın ölümüne neden olmuştur. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz: Barthold, 1990: 508; Grousset, 2001: 230; Kafalı, 2002: 588). Roux, Mö'etüken'in Cengiz Han'ın en sevdiği torunu olduğunu söylemiştir (Roux, 2020: 200).

en büyük yıkıcı güç çöktü. Her şey yakılıp yıkıldı. Ekili tarlalar çöle dönüştü. İlkçağdan beri gelişmiş bir uygarlığın yeşerdiği Semerkand, Urgenç, Belh, Merv, Nişapur, Herat, Damgan, Semnan ve Rey kentleri acımasızca tahrip edildi. Her taraf ceset doldu. Asker ya da sivil, kadın ya da erkek, çocuk ya da yaşlı sayısız insan kılıçtan geçirildi. İnsanlar paniğe kapılmışlardı. Seçkinler kaçtılar. Kalanların edilgenlik ve tevekkülleri karşısında şaşkınlık vericiydi. Tek başına bir savaşı, bir grup insanı zincire vuruyor ve sonra birbiri ardına hepsini boğazlıyordu. Bir atlı grubu bir topluluğun çevresini sarıyor ve teker teker öldürülürlerken hiçbirinin aklına ne kaçmak ne de karşı çıkmak geliyordu” (Roux, 2015: 276). Roux’un söyledikleri Moğolların Harezmsah topraklarında gerçekleştirdiği istilanın kısa bir özeti niteliğindedir. Tüm bu şiddet ve yıkımın tek bir açıklaması vardır. Moğollar sayılarının az olduğunun bilincindedir ve bu az nüfusun çok nüfusa hükmetmesinin tek yolu güçlü pozisyonun korunmasını sağlamaktır. Bu korumanın yolu da şiddet yoluyla insanları boyun eğdirmekten geçiyordu.

Moğolların Harezmsah topraklarında yaptıkları tahribatın korkusu Batı’da net şekilde kendisini belli ediyordu. İbnü’l-Esir, Azerbaycan hükümdarı olarak bahsettiği Pehlivanoglu Özbek’in Moğollardan korktuğu için onlara para ödeyerek topraklarını koruduğunu, Gürcülerin ise Ahlat hükümdarı Melik Eşref’e Moğollara karşı ittifak teklif ettiklerini söylemiştir (İbnü’l-Esir, 1987: 333; Tiesenhausen, 1941: 29; Grousset, 1980: 239-240; Büyükçınar, 2018: 268-269). Selçuklu Tarihi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan İbrahim Kafesoğlu ve Osman Turan’ın saltanat yıllarını “*Anadolu’nun en ihtişamlı dönemi*”¹²⁷ olarak nitelendirdikleri Selçuklu Sultanı I.Alâeddin Keykubad ise 1221 yılında Moğol istilasının Anadolu’ya sıçrama tehlikesinden dolayı endişelenerek Konya, Sivas, Kayseri, Erzurum, Amasya, Malatya ve Erzincan şehirlerinin surlarını güçlendirdi (Turan, 1993: 332; Sav, 1999: 19; Arslantaş, 2003: 2; Koca, 2010: 352; Çelik, 2014: 49; Akkuş-Bağcı, 2018: 155-156). Sultan bu askerî önlemlerin yanı sıra politik önlemler de aldı. Eyyûbî hükümdarı Melik Eşref’in kız kardeşiyle evlenerek olası bir Moğol saldırısına karşı Selçuklu-Eyyûbî ittifakı kurdu (Kafesoğlu, 1972: 101; Turan, 1993: 331; Koca, 2010: 352). Bu duruma ek olarak aynı yıl Moğol harekâtlarını haber alan Halife Nasır-Lidinillah da hissettiği endişe nedeniyle Eyyûbî hükümdarı Melik Eşref ve Erbil hâkimi Muzafferüddin Kökbörü’ye haber göndererek savunma hattı oluşturmaya çalıştı (İbnü’l-Esir, 1987: 337; Tiesenhausen, 1941: 36-37; Turan, 1993: 344; Kök, 2003: 257; Haartmann, 2006: 400; Spuler, 37-38). 1223 yılında ise Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad’a haber göndererek 2 bin asker istedi. Alâeddin Keykubad bu istek üzerine 5 bin Selçuklu askerini Emîr Kutluca komutasında Halife’ye göndermiştir (Turan, 1993: 333-334; Sav, 1999: 19-20; Hizmetli, 2017: 355-356). Fakat Moğolların başka bölgelere yönelmeleri dolayısıyla bu ordu savaştan dağılmıştır (İbnü’l-Esir, 1987: 338; Turan, 1993: 334; Spuler, 2011: 37-38). Bu önlemleri yeterli görmeyen Alâeddin Keykubad, Halife’ye her memleketin en iyi elçilerinin Moğollara gönderilmesini, böylesine güçlü ve tehlikeli bir ulusa karşı savaşılmamasını, ayrıyeten dostluk bağlarının kurulmasını tavsiye etmiştir (Turan, 1993: 334). Alınan bu siyasî ve askerî önlemler bir yandan Alâeddin Keykubad’ın başarılı bir siyasetçi olduğunu bir yandan da Moğolların daha savaşmadan önce doğurduğu korkuyu gözler önüne sermektedir.

¹²⁷ Bu hususta detaylı bilgi için bkz: (Turan, 1948, 24-25; Kafesoğlu, 1972: 99-100).

Savaşlarda gösterilen şiddetin düşmanlık etmeyen komşu devletler üzerinde ne kadar büyük bir etki yaptığı böylece gözler önüne serilmiştir. Buradan hareketle hükümdarlar ne kadar büyük endişeye kapılırlarsa, psikolojik harp stratejilerinin başarıya ulaşması o kadar kolaylaşır diyebiliriz. Nitekim bu esnada yukarıda Azerbaycan hâkimi olarak zikrettiğimiz Pehlivanoğlu Özbek Moğolların ikinci kez topraklarına yaklaştığını haber aldığı tıpkı Muhammed Harezmsah gibi kaçmış ve ülkesini Moğolların istilasına bırakmıştır (İbnü'l-Esir, 1987: 341-342).

Muhammed Harezmsah'ın ölümünden sonra Celâleddin Harezmsah iktidarı devralmış ve dağılan Harezm askerlerini toparlamaya çalışarak Moğollara karşı direniş göstermiştir. Ülkesini istiladan kurtarmak isteyen yeni Sultan, Moğolların ünlü komutanı Şigi-Kutugu'yu Parvan Savaşı'nda mağlup ederek Moğollara ilk yenilgilerini aldırdı.¹²⁸ Barthold bu savaşı Moğolların o zamana kadar aldığı en büyük yenilgi olarak değerlendirmiştir (Barthold, 1990: 467). Roux da Celâleddin Harezmsah'ın İslam dünyasının en saygın savaşçılarından biri olduğunu söylemiştir (Roux, 2020: 259). Parvan galibi Celâleddin Harezmsah, Moğollara karşı kendisinin ikinci, Harezmsahların ise son direnişini İndus nehri kenarında göstermiştir. Moğolların büyük Fatihi Cengiz Han, Sultan Muhammed'in aksine büyük bir cesaretle kendisine karşı koyan Celâleddin Harezmsah'ın ordusu ile İndus nehri kenarında karşılaşmıştır. Harezmsah ordusu cesurca savaşmasına rağmen mağlup olmuş, Sultan Celâleddin ise İndus nehrinden yüzerek karşıya geçmiş ve kurtulmuştur. Onun kaçışını gören Cengiz Han: *“Böyle bir oğula sahip olan babaya ne mutlu! Su ve ateş gibi iki belâ girdabından kendini kurtarıp sahile vardı”* diyerek saygısını ifade etmiştir (Reşidüddin, 1999: 256; Cüveynî, 2013: 349).¹²⁹ Cengiz Han'ın bu sözleri Moğolların gördükleri direniş karşısındaki şaşkınlıklarını ve takdirlerini ortaya koymuştur. Harezmsahların son direnişi olarak adlandırabileceğimiz bu savaştan sağ kalan Harezmsah askerleri katliamla cezalandırılmıştır. Cüveynî, Moğolların mağlup düşen Harezmsah askerlerine yaptığı muamele hakkında şöyle demiştir: *“Bundan sonra Sultan Celâleddin'in hayatta kalan askerlerinin hepsini kılıçtan geçirdiler. Kadınlarını ve çocuklarını esir aldılar. Erkeklerin hepsini süt emenlere varıncaya kadar öldürdüler”* (Cüveynî, 2013: 156). Cengiz Han'ın bu emri artık yeni bir direniş görmemek istemesi olarak yorumlanabilir. Nitekim bu toplu öldürme emrinin başka bölgelerdeki Harezmsah askerleri üzerinde korkutucu bir etki bıraktığı sonraki vakalarda görülmüştür.¹³⁰ Genceli Kiragos, Celâleddin Harezmsah'ın Moğollara karşı verdiği mücadeleden sonra acınacak bir hale düştüğünü kaydetmiştir (Kiragos, 2018: 24). Bu kayıt, çalışma açısından oldukça kıymetlidir. Nitekim Celâleddin Harezmsah'ın 1221 yılının ağustos ayındaki yenilgisinden sonra kışı geçirmek amacıyla Katur şehrine gelen Moğollar herhangi bir direnişle karşılaşmamış, oradaki muhafız

¹²⁸ Parvan Savaşı'nın hakkında detaylı bilgi için bkz: (İbnü'l-Esir, 1987: 355-356; Cüveynî, 2013: 345-356; Tiesenhausen, 1941: 76; Taneri, 1977: 24-25; Barthold, 1990: 466-467; Ağaladağ, 2002: 446-447; Çakmak, 2002: 1444; Roux, 2020: 200-201; Şahin, 2016: 123-125).

¹²⁹ İndus Nehri kenarında gerçekleşen savaş hakkında detaylı bilgi için bkz: (Tiesenhausen, 1941: 77-78; Devletşah, 1977: 201-202; Grousset, 1980: 36; Barthold, 1990: 471; Grousset, 2001: 233; Çakmak, 2002: 1444-1445; Özaydın, 2002: 1417; Bakır, 2008: 440; Roux, 2020: 203-204).

¹³⁰ Moğol istilasından sonra Anadolu'ya göç eden ve Sultan Alâeddin Keykubad'ın emri altına giren Harezmsah askerlerinin yaşadığı Moğol korkusunu gözler önüne seren vakalar çalışmanın ilerleyen kısımlarında detaylı şekilde anlatılmıştır.

tarafından şehir Cengiz Han'a teslim edilmiştir. Cüveynî, Katur şehri hakkında bu bilgiyi vermekle birlikte ek olarak Katur civarındaki şehirlerin de kendi istekleriyle Moğol hâkimiyetini kabul ettiklerini söylemiştir.¹³¹

Aynı yıl, Moğol elçisinin öldürüldüğü Beylekan yerle bir edildi.¹³² İbnü'l-Esir, Moğolların Beylekan'da yaptığı katliamın şiddetinden bahsederken, cinayetlerle tatmin olmayan Moğolların hamile kadınların karnındaki bebekleri dahi öldürdüklerini söylemiştir (İbnü'l-Esir, 1987: 342). Bu vakayı değerlendirirken yapılan katliamın sebebinin Moğol elçisinin öldürülmesi olduğunu göz önünde bulundurmamız gerekmektedir. Görüldüğü üzere elçileri öldürülen Moğollar şehirde büyük bir katliam ve tahribat yapıyor, bu katliamın şiddetini de anne karnındaki ceninleri öldürmeye kadar götürüyorlardı. Kuvvetle muhtemeldir ki bu dehşetli eylemin uygulanmasının nedeni; Moğolların, kendilerinden birinin öldürülmesini asla kabullenmeyeceklerini ve onlara en ılımlı şekilde boyun eğilmesi gerektiğini rakip milletlere öğretmektir. Çünkü gerek Harezmsah devlet adamları gerekse halkı Moğolları kısa bir süredir tanıyorlardı. Bu sebeple onların askerî kabiliyetlerini, ganimet arzularını, başarı isteklerini, maceraperestliklerini, cihangirlik mefkurelerini ve bunları destekleyen inançlarını gerektiği kadar bilmiyorlardı. Moğollar ise hiç şüphesiz ki itaat kültürü oluşturmak için çoğu zaman savaşın, katliamın ve şiddetin doğurduğu korkuyu kullanmayı tercih ettiler. İbnü'l-Esir: “*Moğollardan biri, herhangi bir eve girip içinde yaşayanları tek tek öldürüyor ve sonuncusuna gelinceye kadar hiç kimse elini kaldırıp ona karşı koymuyordu*” (İbnü'l-Esir, 1987: 342) diyerek insanların yaşadığı öğrenilmiş çaresizliği ve Moğolların inşa etmeyi amaçladığı itaat kültürünün sağlandığını gözler önüne sermiştir. Çalışmamız kapsamında değerlendirilen tarihi vakalardan Otrar ve Beylekan tahribatları bu hususta özel bir yere sahiptir.

Moğollar Beylekan'ı yerle bir ettikten sonra Güney Kafkasya üzerine saldırarak Gürcistan Kralı Georgy Laşa'yı mağlup ettiler ve topraklarını yağmaladılar.¹³³ İbnü'l-Esir, Moğol istilasını yakın zamanda yaşamış olan Gürcü elçisinden şu sözleri duymuştur: “*Kim ki: Tatarlar mağlup oldu veya adamları esir alındı diye konuşup anlatırsa sakın onun bu sözlerini doğru kabul etmeyiniz; buna karşılık kim ki: Tatarlar önüne çıkanı öldürdü ve galip geldiler derse onu tasdik ediniz. Bu adamlar savaştan kesinlikle kaçmazlar. Bir seferinde bir Moğol askerini esir almıştık. Adam kendisini bindiği attan aşağı atmış ve başını sürekli bir taşa vurarak esir olmaktansa ölümü tercih etmişti*” (İbnü'l-Esir, 1987: 343-344). İbnü'l-Esir vasıtasıyla bugün bizlere ulaşan bu bilgiler Moğolların rakipleri üzerinde bıraktıkları korkuyu gözler önüne sermektedir. Ayrıca korku dolu bu cümleler Moğol istilasına yardımcı olan en güçlü propaganda örneklerinden biridir. Bu duruma ek olarak Moğol sınırlarına

¹³¹Cüveynî bu bilgiyi vermekle birlikte Cengiz Han'ın hâkimiyetini kabul eden şehirlerin ismini vermemiştir. Bu konu hakkında bkz: (Cüveynî, 2013: 157).

¹³² Beylekan şehrinin istila edilmesi hakkında detaylı bilgi için bkz: (İbnü'l-Esir, 1987: 342; Reşidüddin, 1999: 259; Tiesenhausen, 1941: 47; Spuler, 2011: 38; Dashdondog, 2011: 48).

¹³³ Moğolların Gürcü Kralı'nı mağlup etmeleri ve Gürcüstan'ı istilaları hakkında detaylı bilgi için bkz: Müverrih Vardan, 1937: 222-223; İbnü'l-Esir, 1987: 343,364; Tiesenhausen, 1941: 50; Dashdondog, 2011: 49; Büyükçınar, 2018: 268-272; Roux, 2020: 208-209).

yakın yerlerde yaşayan milletlerin psikolojik harp uygulanabilecek bir duruma getirildiği sonucuna varılabilir.

Moğollar Gürcü Kralı'nı mağlup etmelerine rağmen arazinin zorluğu sebebiyle daha fazla ilerleyemediler ve Şirvanşahlara ait olan Şemahı şehrini kuşattılar (İbnü'l-Esir, 1987: 343).¹³⁴ Moğolların kullandığı psikolojik harp stratejileri açısından en önemli olaylardan biri de Şemahı kuşatması sırasında yaşanmıştır. Moğollar, keşif harekâtı düzenledikleri için ağır kuşatma aletlerini yanlarına almamışlardı. Bu nedenle surları aşmayı başaramadılar. Surlara yapılan başarısız saldırılar sonrasında psikolojik harp devreye girdi. Böylelikle benzerine az rastlanır bir taktik uyguladılar. Şehrin civarından ele geçirdikleri insanları ve hayvanları öldürdükten sonra cesetleri üst üste yığarak merdiven görevi gören bir tepe meydana getirdiler (İbnü'l-Esir, 1987: 344; Yolver, 2019: 11). Moğol askerleri bu tepayı kullanarak surları aşmış, bu durum da şehirde muazzam bir korku meydana getirmiştir. Daha fazla savaşmadan şehri ele geçirmek ve bölge hakkında istihbarat toplamak amacıyla Şemahı kanadına elçiler gönderildi. Halk yaşadığı korku nedeniyle anlaşmaya razı oldu ve Moğol tarafına on kişiden oluşan bir elçilik heyeti gönderildi. Moğollar, istihbaratın savaşın kazanılmasında ne kadar önemli olduğunu bildikleri için bu elçilerden korku hissinin yardımıyla faydalandılar. Elçilerden biri, diğerlerinin gözleri önünde öldürüldü. Bu cinayetten sonra geriye kalan dokuz kişiye Kafkasların nasıl ve nereden geçilebileceğini sordular, bu bilgileri vermedikleri takdirde de arkadaşları gibi öldürüleceklerini söylediler. Elçiler korkuya kapılarak Cebe ve Subutay Noyan'a bölge hakkında bilgi verdiler, onlar da bu bilgiler sayesinde dağları aşarak Kuzey Kafkasya'ya vardılar (İbnü'l-Esir, 1987: 344-345; Reşidüddin, 1999: 259-260). Her Moğol askerinin beraberinde birkaç tane yedek at götürdüğünü göz önünde bulundurmamak, onların çağın ötesinde bir hıza sahip olduklarını ortaya koymaktadır.¹³⁵ Bu husus, onların hızlı gerçekleşen askeri faaliyetleri değerlendirilirken göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla Moğollar, Şemahı'dan sonra oldukça hızlı bir şekilde Kuzey Kafkasya üzerine akın etmişlerdir.

Moğolların bu tarihten itibaren Karadeniz'in kuzeyine ilerlediklerini görüyoruz. Moğolların bu ilerleyişini haber alan Kuzey Kafkasya halkları¹³⁶, onlara karşı güçlerini birleştirerek ortak bir ordu meydana getirdiler. Kafkas halklarının ordusu, "Milli bilinci kullanmak" adını verdiğimiz psikolojik harp stratejisi ile zayıflatılmıştır. Moğollar

¹³⁴ Korykoslu Hayton ise bu şehrin ismini Aleksandreta olarak kaydetmiş ve Moğolların burada yaptığı tahribat hakkında bilgi vermiştir (Hayton, 2015: 84-85). Marco Polo bu arazinin zorluğu hakkında: "*Gürcistan öyle bir bölge ki, Makedonyalı Büyük İskender bile geçememiştir buradan. Bir yanı deniz, diğer yanı dimdik dağlık çok dar ve tehlikeli bir geçitten geçmek gerekiyor. Büyük İskender bu dar ve tehlikeli geçitten geçemez, gene de herhangi bir saldırıdan korunmak için bir kale yaptırır. Bu kaleye demir kapı diyorlar. Bir avuç insan, koca orduları durdurmuş bu dar geçitte*" diyerek Türklerin bile bu bölgeyi hâkimiyet altına alamadıklarını belirtmiştir. Detaylı bilgi için bkz: (Marco Polo, 1979: 22).

¹³⁵ Örneğin Samdagu Noyan komutasındaki ordunun Memlûklerle mücadele etmek üzere hareket ettiği esnada her askerinin üç yedek ata sahip olduğu Reşidüddin Fazlullah tarafından ayrıca belirtilmiştir. (Reşidüddin, 2013: 66). Her bir Moğol askerinin birkaç ata sahip olması, bu durumun ordunun hızına etkisi ve Moğol atlarının özellikleri hakkında bkz: (*Meng Ta pei lu ve Hei Ta shi lu*, 2012: 73; Chambers, 1979: 58; Vernadsky, 2019: 143; Özcan, 2020: 116; Uyar, 2020: 26). Ayrıca Marco Polo, Moğol atlarının dayanıklı ve güçlü olduğunu söylemekle birlikte, onların birçok düşmanı mağlup ederek birçok ülkeyi ele geçirmelerinin en önemli etkenlerinden birinin atlarının sağladığı avantaj olduğunu dile getirmiştir (Marco Polo, 1979: 71).

¹³⁶ Ruslar, Kıpçaklar, Alanlar, Çerkesler ve Lezgiler.

Kıpçaklara ¹³⁷ aynı ulustan olduklarını söyleyerek iş birliği teklif etmişler, Kıpçakların kabul etmesiyle bu ordu güç kaybetmiş ve nihayetinde mağlup edilmiştir. Bu olay hakkında detaylı bilgiler veren İbnü'l-Esir şu ifadeleri kaydetmiştir: *“Tatarlar Kıpçaklara haber gönderip şöyle demişlerdi: Biz sizinle aynı ırktan insanlarız, Alan halkı ise sizden değildir, dolayısıyla onlara yardım etmemeniz gerekir. Hatta aynı dinden kimseler de değilsiniz. Bize uyduğunuz takdirde size kesinlikle saldırmayacağımızı taahhüt edip, bu konuda söz veriyoruz. Onlarla aramıza girmediğiniz takdirde size ihtiyaç duyacağınız kadar mal, para ve elbise vereceğiz. Nihayet Kıpçaklarla Moğollar belirli bir mal ve eşya üzerinde anlaşmış, Moğollar da bu kararlaştırılan mal ve eşyayı götürüp Kıpçaklara teslim edince aralarında barış imzalanmış, Kıpçaklar aradan çekilmişlerdi. Bu anlaşmayı sağlayan Moğollar hemen Alan halkı üzerine saldırıp onlardan çok kimseyi öldürerek memleketlerini yağmalamış, adamlarını esir almışlardı. Alan halkının işini bitiren Moğollar bu sefer aralarında akdettikleri sulha güvenen ve her biri bir tarafa kendi işine dağılıp, emniyet içinde yaşamakta olan Kıpçaklar üzerine saldırıya geçtiler. Kıpçaklar hiçbir şeyden haberleri yokken birden Moğolların ülkelerine saldırdığını ve şehirlerine girerek birbiri arkasından her tarafı yağmalayıp ele geçirdiklerini gördüler... Kıpçaklardan bu derbentten uzakta yaşayan kimseler de bu olup bitenleri haber alınca herhangi bir çarpışmaya girişmeksizin bulunduğu yeri terk ederek uzaklaşmış; kimisi ormanlara, kimisi dağ başlarına, kimisi de kaçıp Rus diyarına sığınmıştı”* (İbnü'l-Esir, 1987: 345-346). ¹³⁸ Görüldüğü üzere Moğollar Kıpçakları ırk birliği kapsamında etkileyerek onların taraf değiştirmelerini sağlamışlar ve bu stratejinin sağladığı kolaylıkla zafer kazanmışlardır. Bu psikolojik harp stratejisi uygulanmamış olsaydı şayet Moğollar daha fazla asker kaybedebilir yahut mağlup olabilirdi.

Moğol zaferinden sonra hayatından endişe eden kalabalık kitleler Suğdak¹³⁹ limanından gemilere binerek Sinop limanına yani Selçuklu topraklarına kaçtılar (İbnü'l-Esir, 1987: 346; Tiesenhausen, 1941: 54; Sümer, 1969: 3; Turan, 1993: 358; Sevim-Merçil, 1995: 463). Moğolların bu galibiyetinden sonra Rus topraklarına doğru harekât yapmak için bir engelleri kalmamıştır. Moğolların Rus topraklarına doğru ilerlemeleri çalışmamız açısından önemli bir bulgu sağlamaktadır. Kıpçakların lideri konumunda olan Kotyan ¹⁴⁰, Rus Knezlerine haber göndererek Moğolların yaklaşmakta olduğunu, onların savaşlarda gösterdikleri acımasızlıkları ve şehirlerde yaptıkları tahribatı anlatarak birleşme çağrısı yapmıştır (Kafalı, 2002: 678; Özcan, 2010: 23; Yolsever, 2019: 13; Roux, 2020: 211). Kotyan'ın düşmana karşı birlik çağrısı yaparken Moğolların savaşçı ve korkutucu yönlerini vurgulaması, üstelik de bunu sık sık çatıştıkları Ruslara karşı dile getirmesi çalışmamız açısından büyük öneme sahiptir. Çünkü birbiriyle çatışma durumunda olan iki farklı yapının Moğol korkusuna karşı birleşmesi, Moğolların korkuyu kullanarak uyguladığı psikolojik

¹³⁷ Kıpçakların Moğollarla karşılaştıkları sürece kadar ki siyasî ve sosyal hayatları hakkında bkz: (Usta, 2002: 1421–1425; Toparlı, 2002: 1557; Roux, 2020: 209).

¹³⁸ Bu konuda detaylı bilgi için bkz: (Tiesenhausen, 1941: 54; Grousset, 1980: 240; Kafalı, 2002: 678; Özcan, 2010: 20-21; Şahin, 2017: 183; Roux, 2020: 209). Bu noktada ayrıca belirtmek gerekir ki Oğuz Destanı'nda Moğolların ilk liderlerinin Oğuz Han'ın amca çocuğu olduğu söylenir. Bu şekilde Türkler ve Moğollar arasındaki soy bağı dile getirilmiştir. Bu konu hakkında bkz: (Gökbel, 2000: 70; Cihan, 2002: 458).

¹³⁹ Karadeniz'in kuzey kıyısında bulunan ve ticaret potansiyeliyle ünlü bir liman şehridir. Suğdak hakkında detaylı bilgi için bkz: (İbnü'l-Esir, 1987: 346).

¹⁴⁰ Bu isim karşımıza Koten, Kuthen, Kotyan gibi şekillerde çıkmaktadır. Biz Kotyan'ı tercih ettik.

harp stratejisinin başarısını doğrulamaktadır. Diğer bir deyişle bölgedeki potansiyel düşmanların birleşmesi bir yandan Moğollar için dezavantaj oluşturmaktaysa da tüm düşman etkenlere aynı süreçte boyun eğdirilme şansı tanınması açısından da avantaj oluşturmaktadır. Bu süreçten sonraki başarı veya başarısızlıklar tamamıyla Moğolların askerî becerileri ile doğru orantılı olarak ilerleyecektir. Şimdi Moğolların Rusya saldırılarını bu açıdan değerlendirelim.

Kotyan'ın çağrısı sonrasında Rus Knezleri seksen bin kişilik bir ordu vücuda getirdiler (Roux, 2015: 279; Roux, 2020: 211). Buna karşın Moğolların Cebe ve Subutay komutasında yirmi bin askeri vardı (Roux, 2015: 278). Dolayısıyla Moğollar, ilk kez geldikleri bir coğrafyada sayı üstünlüğüne sahip bir düşmana karşı mücadele ettiler. Bu karşılaşmanın ilk aşamasında Moğol elçisi Ruslar tarafından öldürülmüş, bu da Moğolların öfkesini artırmıştır. Bu davranışı sergileyen Rus Knezlerinin kendilerine çokça güvendikleri görülmektedir. Bunun sebebinin de sayı üstünlüğü yahut düşmanı yeterince tanımamak olduğunu kuvvetle muhtemeldir. Moğollar, Rusların sayıca üstün olduğunu gördüklerinde sahte ricat yaparak on iki gün boyunca geri çekilerek düşmanı 31 Mayıs 1223 tarihinde Kalka Nehri civarında karşıladılar. Çalışmamızın kapsamı açısından Kalka Savaşı'nın içeriğine burada değinmeyecek, yalnızca Moğol galibiyetiyle sonuçlandığını zikredeceğiz.¹⁴¹ Çalışmamız açısından Kalka Savaşı'nın içeriğinden daha ziyade sonuçlarıyla ilgilenmek yerinde olacaktır. Savaş düzeni bozulan ve Moğolların askerî becerilerine yenik düşen ittifak ordusu dağılmış, Knezlerin çoğu askerleriyle birlikte katledilmiş ve onlardan yalnızca Galiç Knezi Mstislav Mstislaviç ile Volin Knezi Danil Romanoviç kurtulmuştur. Özi Nehri'ni geçen Knezler, Moğolların kendilerini takip etmemeleri için nehir üzerinde bulunan tüm kayıkların yakılmasını emrettiler. Bu kaçış ve emir, Moğolların askerî becerilerinin en iyi şekilde sergilendiği savaş yıkımının yaşattığı korkuyu gözler önüne sermektedir. Umut Yolsever, Rusların yaşadığı psikolojik durumu "*hayatlarında yaşadıkları en büyük korku*" olarak nitelendirmiştir (Yolsever, 2019: 16). Roux bu durum hakkında Ruslar için: "*Tarihlerinin en korkunç serüvenlerinden biri*" ifadesini kullanmıştır (Roux, 2020: 212). Mustafa Kafalı ise Moğolların bu seferi için "*dehşet salma ve yağma hareketi*" ifadesini kullanmıştır (Kafalı, 2002: 678).

Cengiz Han'ın ölümünden kısa bir süre önce Tankutlar, Cengiz Han'ın savaş çağrısına iştirak etmeyerek itaatsizlik ettiler. Bunun üzerine Cengiz Han, hasta olmasına rağmen Tankutlar üzerine gitti ve onları katliamla cezalandırdı. Han'ın Tankutlar konusundaki emri: "*Savaşa yarayan ve cesaret gösteren Tang'ut'ları öldürün, diğer Tang'ut'ları da askerler, yakaladıklarını ve bulduklarını kendilerine alsınlar!*" oldu

¹⁴¹ Sahte ricat ile düşmanı istediği bölgeye çeken ve istediği pozisyona sokan Moğol ordusu, Ruslar ve Kıpçakların arasındaki iletişimsizliği kullanarak Kıpçaklar üzerine yoğun bir saldırı gerçekleştirdiler. Bu saldırıda duman bombaları kullanılmış ve görüşü kısıtlanan Kıpçak ordusu Moğol saldırısına yenik düşmüştür. Mağlup olarak düzensiz bir şekilde geri çekilen Kıpçaklar, Rus kıtalarına karışarak onların savaş düzeninin bozulmasına neden oldular. Düzeni bozulan bu ordu, Moğollar tarafından çembere alınmış ve yoğun ok atışlarına karşı yenik düşmüştür. Kalka Muharebesi hakkında detaylı bilgi için bkz: (İbnü'l-Esir, 1987: 347; Tiesenhansen, 1941: 57; Lamb, 1965: 104; Grousset, 1980: 240–241; Kurat, 1987: 63-64; Kafalı, 2002: 678; Spuler, 2011: 38; Roux, 2015: 279; Özcan, 2010: 31; Şahin, 2017: 183 – 184; Yolsever, 2019: 16; Roux, 2020: 211- 212).

(Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 189). Vakada görüldüğü gibi Cengiz Han, savaşa iştirak etmeyerek düşmana yardımcı olmuş olan Tankutları katliamla cezalandırarak ikinci bir itaatsizlik ihtimalini ortadan kaldırdı. Cengiz Han'ın bu hükmü Moğol hâkimiyetini kabul etmişler diğer milletler için göz dağı verilen bir örnek niteliğindedir. Diğer bir deyişle de gösterilen şiddet eylemleri hâkimiyet altına alınan milletler üzerinde öğrenilmiş çaresizlik meydana getiriyordu.

Cengiz Han'ın 1227 yılında vefat etmesinin ardından 1229 yılında varisi Ögeday Moğolların Büyük Hanı olmuştur. Moğolların psikolojik harbin en önemli rolü olarak nitelendirdiğimiz korkuyu her askerî harekâtla birlikte daha da geliştirdiklerini yukarda dile getirmiştik. Cengiz Han döneminde Harezmsahlar üzerinde uygulanan psikolojik harp stratejileri Ögeday Han tarafından da tatbik edilmiştir. Ögeday Han, tahta çıktıktan sonra Çin üzerine sefer düzenlemiş ve gerçekleşen savaşta psikolojik harp stratejilerini etkili bir şekilde kullanmıştır. Ögeday Han ve Çin Hükümdarı Altın Han'ın¹⁴² karşılaştığı esnada Çin ordusu Moğollardan oldukça kalabalıktı. Altın Han'ın askerleri yüz bin civarında olan sayılarından dolayı yüksek bir özgüvenle savaş meydanına geldiler. Ögeday Han ve komutanları ise sayılarının az olduğunu dikkate alarak Uluğ Noyan'ın tavsiyesi üzerine psikolojik harp stratejisine başvurdular. Uluğ Han'ın plânına göre Kanklı kabilesinden bir büyücü yağmur taşı kullanarak yağmur yağdıracak, Moğol askerleri ise bu büyü sayesinde düşman sayısının verdiği tedirginliği üstlerinden atacaklardı. Kaynakların anlattığına göre Kanklı büyücü Moğollar arasında ünlü olan yağmur taşı kullanarak Çinli askerlerin üzerine yağmur yağdırmıştır. Savaşın gerçekleşeceği alanına yağın yağmur Çinliler arasında telaşa sebep olmuş, bu telaş da onların düzenlerinin bozulmasına ve düzensiz şekilde bir araya toplanmalarını sağlamıştır. Bir noktada toplanan bu askerler Moğollar tarafından çembere alınmış ve atlı okçuların isabetli atışlarıyla mağlup edilmiştir. Kaday Rengü ve Kamer Neküdar adlı iki general kaçma girişiminde bulundularsa da Moğollar tarafından yakalandılar ve öldürüldüler. Moğolların Çin'i istila etmelerinin önündeki en önemli engel olarak yorumlayabileceğimiz bu ordunun mağlup olmasından sonra Ögeday Han'ın emriyle ölen Çinli askerlerin sağ kulakları kesilmiş ve bu kulaklardan yüksek bir tepede meydana gelmiştir.¹⁴³ Görüldüğü gibi Moğollar Çin seferinin birinci aşamasında büyüünün askerler üzerindeki etkisini kullanarak sayı dezavantajını ortadan kaldırmış ve zafer kazanmışlardır. Zaferden sonra ise öldürülen Çinli askerlerin kulakları kesilerek bir tepede meydana getirilmiştir. Kesik kulaklardan yapılan bu tepede hem Moğol zaferinin kanlı bir abidesi, hem de sağ kalan düşmanlara verilen korkutucu bir mesaj olarak yorumlanabilir. Nitekim bu korkutucu ve kanlı mesaj, mağlup hükümdar Altın Han üzerinde büyük bir tesir yapmıştır. Moğolların savaşı kazandıktan sonra Altın Han'ın idare merkezi olan Namging şehrini kuşatmışlar, Altın Han ise Muhammed Harezmsah'ta gördüğümüze benzer bir çaresizlikle intiharı seçmiştir. Cüveynî bu olay hakkında şöyle demiştir: *“Devletin yıkılmakta olduğunu anlayan ve askerlerinin çoğunu kaybettiğini gören Altın Han, kadınları ve*

¹⁴² Bu hükümdarın Çince adı Ai-tsung'dur. Nesevî, Çin'in altı parça halinde bölünmüş olduğunu ve bu altı kısmın hükümdarlarının Altın Han'a bağlı olduğunu söylemiştir (Nesevî, 1834: 11).

¹⁴³ Kitan Devleti'nin yıkılmasına neden olan bu savaş hakkında detaylı bilgi için bkz: (Cüveynî, 2013: 192–194; Roux, 2020: 263).

çocuklarıyla beraber bir eve girdi. Emri üzerine etrafına odun yığıp evi ateşe verdiler. Bu şekilde Altun Han evle birlikte yanarak kül oldu” (Cüveynî, 2013: 194). Abû'l-Farac ise bu olay hakkında şöyle demiştir: “*Altun Han payitahtına koşarak karılarını, çocuklarını, kardeşlerini ve bütün akrabalarını sarayın içinde topladı ve hizmetçilerin emir vererek yığın yığın odunlar yığdırdı, bu odunlara ateş verdi ve kendisi bütün halkı ile beraber diri diri yandı*” (Abû'l-Farac, 1950: 530-531). Altın Han'ın bu kararı vermesinde Moğolların yıllardır savaşlarda gösterdikleri askerî başarılar ve kendilerine karşı savaşan insanlara gösterdikleri acımasız muamelelerin doğurduğu korkunun sonucudur. Çin, Harezm, Maverâünnehir, Horasan, Kafkasya ve Karadeniz'in kuzeyinde gerçekleşen savaşlarda örneklerini çokça gördüğümüz üzere tarihî vakaların gösterdiği şudur ki; Moğollarla savaşma kararı alan hükümdarların mağlup düştüklerinde önlerine sunulan seçeneklerin hepsi de birbirinden korkutucu olmuştur. Altın Han, Muhammed Harezmşah gibi kaçarak ölümü beklemek yerine hızlı bir şekilde ölmeyi tercih etmiş, yakınlarını da buna mecbur bırakmıştır. Bu olay Moğol psikolojik harbinin başarıya ulaştığı en önemli örneklerden biridir. Savaşın Çin kanadında yaptığı tesir bu olurken Moğol kanadında ise Ögeday Han büyük bir kutlama yapılmasını emretmiş, bu kutlama ve eğlenceler bir ay kadar sürmüştür (Cüveynî, 2013: 195). Buradan hareketle bu zaferin Moğollar arasında büyük bir motivasyon kaynağı olduğunu söylemek mümkündür. Bu motivasyon da savaşa, ganimete, zafere ve yabancı bölgeleri keşfetme hevesine sahip olan Moğolları Batı'ya yöneltmiştir. Bu savaştan sonra gerçekleşen kurultayda Ögeday Han, 150 bin kişilik büyük bir orduyu Subutay, Batu, Mengü ve Güyük gibi ünlü Moğol komutanlarının idaresinde Batı'ya göndermiştir.¹⁴⁴ Çünkü Ruslar ve Bulgarlar tam olarak itaat altına alınmamıştı. Bu ordunun görevi onları itaat altına almak ve ilerleyebildikleri yere kadar ilerlemek olmuştur.

Moğolların başkentinde bu olaylar yaşanırken Harezmşah Sultanı Celâleddin Mengüberti ve Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykûbad bazı siyasî sorunlar nedeniyle Yassıçimen Savaşı'nda karşı karşıya geldiler. Celâleddin Harezmşah bu savaşta yenilmiş ve Silvan civarında yerel Kürt aşiretleri tarafından öldürülmüştür.¹⁴⁵ Celâleddin Harezmşah'ı takip etmekle görevlendirilen Curmagun Noyan ise onun ölümünden sonra Anadolu'yu hedef almıştır.

Curmagun Noyan komutası altında 1231 yılında Anadolu'ya gelen Moğollar 15 bin kişilik bir kuvvetle Eyyübîlerin ve Artukluların toprakları olan Erciş, Ahlat, Bitlis, Erzen, Siirt, Amid, Mardin, Sincar ve Harput'u istila ettiler.¹⁴⁶ İbn Bibî, bu bölgelerin boşaldığını ve önceden bilim merkezi olan bu bölgelerin Moğol saldırılarından sonra vahşi kuşların yuva yaptığı yerlere dönüştüğünü söylemiştir (Turan, 1993: 377). Bu süreçte Moğolların saçtığı dehşet o kadar büyük bir hale geldi ki, bölgede inanılması güç olaylar yaşandı. Mesela bir Moğol bir köye girmiş, insanların hepsini öldüreceğini söylemiş ve onların işini

¹⁴⁴ Bahsettiğimiz isimlere ek olarak Kadan Kölgen, Böçök, Buri, Baydar, Hordu, Tanguz adlı Moğol Prensleri ve Moğolların en ünlü komutanlarından Subutay Bahadır bu orduda yer almıştır. Detaylı bilgi için bkz: (Cüveynî, 2013: 246; Özcan, 2020: 6; Roux, 2020: 282-283).

¹⁴⁵ Yassıçimen Savaşı ve Celâleddin Harezmşah'ın ölümü hakkında detaylı bilgi için bkz: (Kırağos, 2018: 30-31; Grousset, 1980: 255; Sav, 1999: 83; Çakmak, 2002: 1446; Geyikoğlu, 2002: 1455- 1458; Özyayın, 2002: 1419).

¹⁴⁶ (Tiesenhausen, 1941: 99-100; Grousset, 1980: 255; Turan, 1993: 375; Sav, 1999: 39; Roux, 2020: 260).

kolaylaştırmaları için yere yatıp beklemelerini söylemiştir. Moğol'un bu emrine karşı hiçbir direniş gösterilmemiş, insanlar ölüm sıralarının gelmesini beklemiştir. Başka bir vakada ise bir Moğol'un on yedi kişiye rastladığını, onları öldürmek istediğini söyledikten sonra işini kolaylaştırmaları için birbirlerini bağlamalarını emretmiştir. İnsanlar çaresizce birbirlerini bağlarken aralarından biri kalabalık olduklarını ve onu öldürebileceklerini söylediği zaman diğerlerinden bir Moğol'un asla öldürülemeyeceği cevabını almıştır. Bu kişi bir fırsatını bulup o Moğol'u öldürmüştü ve bu olayı diğer insanlara anlatmıştır (Turan, 1993: 375). Bahsettiğimiz bu iki vakadan daha büyük bir korkuyu gözler önüne seren üçüncü bir vaka daha vardır. Bu vakada devletlerinin yıkılmasından sonra Selçuklu hizmetine giren ve Erzurum'da konuşlandırılan 12,000 civarı Harezmi askerinin büyük bir korku örneği sergilemeleridir. Selçuklu Devleti Harezmi askerlere karşı bir Moğol baskını yapıldığı istihbaratını almış ve bölgeye bir keşif kolu göndermiştir. Bu keşif kolu bölgeye gittiğinde Moğolları görmemişler, fakat duvar yarığında saklanmakta olan kadından¹⁴⁷ olayı dinlemişlerdir. Kadın 700 civarı Moğol askerinin bölgeye geldiğini ve Harezmi askerlerinin onları gördükleri anda dağlara kaçtıklarını dile getirdikten sonra şöyle demiştir: “*Moğol korkusu Harezmi askerlerinde öyle bir yer etti ki, bir Tatar kühahı binlercesi arasına atılsa hepsi dağılır*” (İbn Bibi, 1996: 432; Turan, 1993: 379). Psikolojik hedef kavramının göze çarptığı bu olaylar Moğolların benimsedikleri korku stratejisinin daha önce gitmedikleri bölgelerde dahi güçlü hale gelmelerini sağlamış ve insanları başarısızlığa ikna ederek Moğol istilasına hazırlamıştır. Bu tarihî vakaların çalışmamız açısından böyle bir değeri vardır. Bu olaylara ek olarak Eyyübî ve Artuklu devletlerinin bu istilaya karşı ani bir askerî operasyon gerçekleştirilmemesi de kuvvetle muhtemeldir ki Moğol psikolojik harbinin neticesidir. Bu devletlerin Emîrleri büyük ihtimalle Moğolları yenemeyeceklerini düşünüyorlar, hatta hayatlarından endişe ediyorlardı. Nitekim İbnü'l-Esir: “*Tatarların Diyarbekir, Elcezire, Erbil ve Ahlat'ta yapmış oldukları fenalıklara karşı onları savaştıkları bir tek kişi, önlerinde duracak bir tek atlı çıkmamıştı. İslâm hükümdarları ise deliklere sokulmuşlardı*” (Tiesenhansen, 1941: 106) diyerek söylediklerimizi doğrulamıştır. Tüm bunlara ek olarak Moğollar Tebriz önlerine geldiğinde halkın boyun eğmesini, eğer direniş gösterirlerse cezalandırılacaklarına dair bir mektup gönderdiler. Bu mektubun etkisiyle şehir teslim olmaya karar verdi (Tiesenhansen, 1941: 106-107). Görüldüğü gibi Moğollar yalnızca tehdit savurdıkları bir mektupla İran'ın merkezi olan Tebriz'i ele geçirmişlerdir. Diğer bir deyişle şehir psikolojik harp yoluyla asker kaybetmeksizin Moğol topraklarına katılmıştır.

Curmagun Noyan'ın emrindeki Moğolların bir kısmı Malatya civarında göründüklerinde Malatya halkı şehirden hızlı bir şekilde kaçmıştır (Abû'l-Farac, 1950: 530). Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykûbad'ın 1221 yılında Moğol istilasının Anadolu'ya sıçrama tehlikesinden dolayı endişelenerek Konya, Sivas, Kayseri, Erzurum, Amasya, Malatya ve Erzincan şehirlerinin surlarını kuvvetlendirdiğinden yukarıda bahsedilmişti. Moğol istilasının ilerleyen aşamalarında ise Sultan Alâeddin Keykubâd olası bir Selçuklu-Moğol savaşının önüne geçmek amacıyla onlara tabi olmuştur (Abû'l-Farac, 1950: 532; Turan, 1945: 311; Sümer, 1969: 6; Turan, 1993: 385-387; Merçil, 2002: 887-888; Arslantaş, 2003: 2). Bu askerî ve siyasî önlemlere ek olarak da Kemaleddin Kamyar'ı sınırları güçlendirmek

¹⁴⁷ Bu kadın, Harezmi Beylerinden Kayır Han'ın kayınvalidesidir.

üzere göndermiştir (Turan, 1993: 377; Demir, 2015: 263-264). Moğol istilasının doğurduğu korku Anadolu Selçuklularının iç ve dış siyasetinde açıkça görülmektedir. Daha basit bir ifadeyle; Sultan bir yandan istila ihtimaline karşı şehirlerini kuvvetlendirirken bir yanda da Moğolları topraklarından uzak tutmak amacıyla tabiyeti kabul etmiştir. Alâeddin Keykûbad'ın devlet yönetiminde başarılı bir hükümdar olduğunu göz önüne alacak olursak eğer, ülkesini Moğol ordularına karşı koruyamayacağını düşünerek vermiş olduğu bu kararın çok yerinde olduğu açıktır. Aynı zamanda bu siyasî hamle, Moğolların uyguladığı savaş şiddetinin Selçuklu otoritesi üzerindeki tesiridir. Sultan Alâeddin Keykûbad'ın tabiyeti Moğolları ve onların beraberinde getirdikleri yıkımı Köseadağ Savaşı'na kadar Selçuklu hâkimiyet sahasından kısmen uzak tutmuştur.

1232 yılında Curmagon Noyan Gürcistan ve Gence'yi (Gantsag) ele geçirerek buralarda tahribat yapmıştır.¹⁴⁸ Gence şehri, Moğol yıkımının ardından ancak dört yıl sonra yeniden inşa edilebilmiştir.¹⁴⁹ Genceli Kiragos, bu bölgedeki Moğol istilasını karşısında: “*En cesur kimseler bile korkuya kapılmışlardı. En mahir okçuların kolları bile takatten kesilmişti... Düşmanın sesi ve silahlarının şakırtısı bunları korkudan titretiyordu*” ifadelerini kaydetmiştir (Kiragos, 2018: 41). Yine Genceli Kiragos'un verdiği bilgilere göre Şamhor şehrinin hükümdarı Vahran, mücadele etmek isteyen oğluna ve şehir halkına direniş göstermemelerini tavsiye etmiştir (Kiragos, 2018: 43). Vahran'ın bu zayıf ruh hali, Moğolların savaş kabiliyetleri neticesinde ortaya çıkan öğrenilmiş çaresizlik hususunda önemli bir örnektir. Topraklarında yaşanan bu şiddetten ve yıkımdan çekinen Gürcü Kraliçesi Rosudan kaçarak kalelerden birine sığınmış, Spuler'in meşhur bir cengâver olarak nitelendirdiği Gürcistan hükümdarı Avag Mhargrdzeli ise Moğolların hizmetine girmiştir. Mhargrdzeli'nin Moğol üstünlüğünü kabul etmesinden sonra Kraliçe Rosudan da sığındığı kaleden çıkarak Moğollarla anlaşmıştır.¹⁵⁰ Görüldüğü gibi Moğolların Marco Polo'nun cesur ve savaşçı insanlar olarak bahsettiği Gürcülerin topraklarında gerçekleştirdiği yıkım ve yağma Gürcü hükümdarları pes ettirmiştir.¹⁵¹ Bu noktada Gürcü hükümdarlarının kendilerini Bizans İmparatorluğu'nun halefi olarak gördüklerini dikkate alacak olursa da Moğolların kolaylıkla diz çöktürdüğü bu Gürcülerin üzerinden Moğol başarısını farklı bir açıdan değerlendirmiş oluruz.¹⁵² Moğolların kullandığı en etkili psikolojik harp stratejisinin askerî yeteneklerini orantısız şiddetle birlikte kullanmak olduğunu bir kez daha dile getirmek yerinde olacaktır. Çünkü kaynaklar bize bu yönde bilgiler vermektedirler. Simon de Saint Quentin, Moğolların öldürdükleri her bin kişiden birini baş aşağı astıklarını, bu yolla kaç kişiyi öldürdüklerini ilan ettiklerini söylemiştir (Quentin, 2006: 37). Önemli Ermeni

¹⁴⁸ Bu tahribat hakkında detaylı bilgi için bkz: (Aknerli Grigor, 1954: 8; 37-45; Işık, 2015: 17).

¹⁴⁹ Moğolların Gence'de yaptıkları tahribat hakkında bkz: (Aknerli Grigor, 1954: 6-7; Kiragos, 2018: 38; Spuler, 2011: 45).

¹⁵⁰ Aknerli Grigor ise isimlerini vermemekle birlikte Gürcü ve Ermeni prenslerinin ortak bir kararla Moğollara tabi olduklarını söylemiştir (Aknerli Grigor, 1954: 8-9). Quentin de isim vermemekle birlikte Gürcistan hükümdarının Moğollardan korktukları için kaçtıklarını belirtmiştir (Quentin, 2006: 37). Moğolların Gürcistan saldırıları ve Kraliçe Rosudan'ın tabiyeti hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz: (Kiragos, 2018: 56,69; Grousset, 1980: 256-257; Spuler, 2011: 45-46; Roux, 2020: 282).

¹⁵¹ Polo'nun ifadesi şu şekildedir: “Çalışkan, savaşçı ve cesur insanlar olan Gürcüler” (Marco Polo, 1979: 22).

¹⁵² Gürcü hükümdarların kendilerini Bizans İmparatorluğu'nun halefi olarak görmeleri hakkında bkz: (Gabashvili, 2002: 666).

müelliflerinden Aknerli Gregor, Moğolların en etkili psikolojik harp stratejisi olarak dile getirdiğimiz bu korku etkeni hakkında yazıklarında detaylı olarak bahsetmiştir. Aknerli Grigor, Gence’yi ele geçiren Moğollardan bahsederken öncelikle onların dış görünüşleri ve fiziksel güçleri hakkında bilgi vermiş, bunlara ek olarak da onları Tanrı’nın gazabı¹⁵³ olarak nitelendirmekle birlikte korkutucu etkenleri dile getirmiştir. Müellifin Gence’yi kuşatan Moğollar hakkında yazdıklarını aynen nakletmek ve bu bilgileri psikolojik harp stratejileri kapsamında değerlendirmek yerinde olacaktır. Aknerli Grigor, ilk kez karşılaşılan bu ulus hakkında şöyle demiştir: “*Şimdi, ilk defa gelen Tatarların eşkalini de tarif edelim. Çünkü ilk defa yukarı memlekete gelenler insana benzemiyorlardı; korkunç ve tarifi gayri kabil bir şekilde idiler. Bunların başları öküz başı kadar büyüktü; gözleri kuş gözü gibi küçük, burunları kedininki gibi yassı, çeneleri köpek çenesi gibi çıkık, belleri karıncanınki gibi ince, bacakları domuzunki gibi kısa idi ve sakalları hiç yoktu; bir arslan kadar kuvvetli idiler: Sesleri de kartal çığlığına benzerdi. Tatarlar hiç beklenmedik bir yerde zuhur ederlerdi. Kadınları, bir diba şal ile örtülmüş başlık giyerler, geniş yüzlerini de zehirli bir zamkla sıvarlardı. Bu kadınlar çok doğururlar, çocuklarını kurt gibi beslerlerdi. Ömürleri üç yüz sene sürdüğü için ölümü bilmezlerdi. Ekmek kat’iyen yemezlerdi. İşte ilk defa yukarı memlekete gelenler böyle insanlardı*” (Grigor, 1954: 6-7).¹⁵⁴ Müellif gördüğü Moğolları tarifsiz korkutuculukta bir görünüşe sahip olan güçlü düşmanlar olarak tasvir etmiştir. Bu korkutuculuğa onların savaş çığlıklarının verdiği korkuyu da ekleyerek Gürcü ve Ermenilerin içinde bulunduğu endişeli ruh halini anlamamızı sağlamıştır. Ayrıca Moğolların ömrünün üç yüz yıl gibi uzun bir zamana sahip olduğunu dile getirmesi de psikolojik harp stratejileri açısından önemlidir. Bu veriler sonucunda ortaya çıkan analiz ise şudur; Moğolların dış görünüşleri ve askerî kabiliyetleri onların düşmanları üzerinde korkutucu bir etki bırakmış, bu da Moğolların gerek o süreçte gerekse daha sonraki zamanlarda gerçekleştirdikleri yahut gerçekleştirecekleri askerî harekâtların başarılı olmasına büyük katkı sağlamıştır ve sağlayacaktır. Bu korkutucu iki etkenin yanı sıra Moğolların üç yüz yıl gibi uzun bir ömre sahip olduklarının halk arasında konuşulması propaganda görevi görmek suretiyle askerî kabiliyetlerin yanı sıra Moğol saldırılarına yardımcı olan diğer büyük etkenlerden biridir. Çünkü bu durum yüzlerce yıl boyunca savaşçılık yapmış güçlü, cesur ve kana susamış binlerce düşman askeri algısına yol açmış olduğu kuvvetle muhtemeldir. Bu korkuya Moğolların Tanrı’nın Hristiyanları cezalandırmak amacıyla gönderdiği cezalandırıcılar olarak görülmesi de eklendiğinde insanların üzerindeki korku en yüksek seviyeye çıkmıştır.¹⁵⁵ Psikolojik harbin amacının düşmanın korku ve ümitsizlik duygularını kullanarak onu güçsüzleştirmek olduğu göz önüne alınacak olursa, Moğolların psikolojik harp stratejilerini Gence ve çevresinde başarıyla uyguladıkları tartışmasız bir gerçektir.

¹⁵³ “*Yaptığımız işlerde Allah’ın gazabını celb ediyoruz. İşte Allah, emirlerine itaat etmediğimiz için ders olmak üzere bunları bize musallat etmiştir*” (Aknerli Grigor, 1954: 4).

¹⁵⁴ Moğolların Gence ve civarına saldırımları, müelliflerin onları değerlendirmeleri hakkında detaylı bilgi için bkz: (Aknerli Grigor, 1954: 6–8; Kiragos, 2018: 37-56). Moğolların dış görünüşleri hakkında ayrıca bkz: (Quentin, 2006: 11–12).

¹⁵⁵ Batu Han, Macaristan Kralı’na gönderdiği mektupta kendisini Tanrı’nın asi ulusları cezalandırmak amacıyla gönderdiğini söylemiştir. Detaylı bilgi için bkz: (Roux, 2020: 83).

Moğollar, Erbil civarına vardıkları sırada buradaki halk korkuya kapılarak kiliseye sığınmıştır. Burada ilginç bir vaka göze çarpmaktadır. Moğolların bölgeye gelmesiyle birlikte, herhangi bir savaş gerçekleşmemesine rağmen halkın bir kısmı Moğolların eline geçmemek için birbirini öldürdü (Abû'l-Farac, 1950: 536). İbnü'l-Esir bu duruma ek olarak Erbil ve Musul ordularına mensup komutanların Moğollardan ne kadar korktuğunu dile getirmiş, onların bölgeden ayrıldıktan sonra takip edilmediklerini de dile getirerek: "... *Felaketleri Müslümanların başına getirdikleri halde hiç kimse onlara engel olamamış, kimse karşılarına dikilmemiş ve İslâm diyarının hükümdarları da girdikleri deliklerinde saklanıp durmuş, hiç kimse onlara karşı çarpışmamıştı*" demiştir (İbnü'l-Esir, 1987: 464-465). Halkın bu eylemleri Moğolların yaydığı dehşetin yarattığı korkuyu anlamak açısından önemlidir. Halkı bu eyleme sürükleyen şeyin Moğolların savaşlarda gösterdiği şiddetin yarattığı psikolojik etkenlerdir. Bu durum da uygulanan psikolojik harbin düşmanı nasıl mahvettiğini gözler önüne sermiştir. Moğollar Erbil'e ikinci kez geldiklerinde ise şehir bir süre direndi, fakat Moğolların saldırılarının tesiriyle savunma pozisyonundan teslim durumuna geçtiler. Ellerindeki değerli malları Moğollara verdikleri zaman savaş sona erdi. Ganimet elde eden Moğollar şehrin bir kısmını yaktıktan sonra oradan ayrıldılar (Abû'l-Farac, 1950: 536). Gerçekleşen bu yıkımın bölgede muazzam bir korku meydana getirdiği şüphesizdir. Bu ve bu gibi eylemler çalışmamızda sık sık bahsettiğimiz gibi, bir sonraki aşamada Moğollara karşı gerçekleşecek savunmaları güçsüzleştirdi. Nitekim Moğolların Irak'taki eylemlerinden çekinildiği için, henüz oraya gelmemelerine rağmen Bağdat şehrinin savunması mancınıklarla kuvvetlendirildi (Abû'l-Farac, 1950: 538). Görüldüğü üzere Moğolların Erbil'e gelmeleri, Bağdat'ın alarma geçmesine ve savunma tedbirleri alınmasına neden olmuştur. Bu durumda Hülâgu Han'ın 1258'deki Bağdat kuşatmasının, hissettirilen korku sayesinde 20 yıl öncesinden kolaylaştırıldığını söylemek mümkündür. Bu da bölgenin oldukça uzun zamanlı bir psikolojik harp stratejisine maruz kalması olarak yorumlanabilir.

Orta Doğu'da bu olaylar yaşanırken 1237 yılında Batu Han ve Subutay Noyan'ın komutası altındaki 150 bin kişilik Moğol ordusu Ruslar, Kıpçaklar ve Bulgarlarla mücadele ediyordu.¹⁵⁶ Batu Han komutasındaki Moğol ordusu 1237 yılında Bulgarları yendikten sonra Rusların Ryazan şehrini kuşattı. Ryazan Knezi Yuri Ingvareviç önce Moğollara karşı direniş önlemi almış, fakat diğer Knezlerden yardım gelmeyeceğini fark ettiğinde ise görüşmeleri başlatmıştır. Ryazan Knezi, oğlu Fedor'u elçilik heyetinin başında Batu Han'a göndermiştir. Bu görüşme esnasında Batu Han ve Fedor arasında sözlü tartışma çıkmıştır. Öfkelenen Batu Han Fedor ve elçilerin öldürülmesini, Fedor'un cesedinin de yabanî hayvanların önüne atılmasını emretti.¹⁵⁷ Bu eylem, karşı taraf üzerinde şok etkisi yaparak onların savunma pozisyonundan saldırı pozisyonuna geçmelerine neden oldu. Knez Yuri, ordusunu şehirden dışarı çıkararak Moğolların üzerine piyade hücumu yaptı ve mağlup oldu. Bu savaşta René Grousset'in Rus Knezleri arasında en kudretlisi olarak yorumladığı Knez Yuri de dahil

¹⁵⁶ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz: (Grousset, 1980: 257; Buell, 2003: 45; Roux, 2015: 281; Roux, 2020: 283-284).

¹⁵⁷ Batu ve Fedor arasında çıkan tartışmanın sebebi şudur; Batu Han, Fedor'un eşinin güzelliğini duyarak onu görmek istemiş, Fedor ise ona sert ve alaycı bir tepki vermiştir. Fedor'un hakaret içeren cevabına sinirlenen Batu Han, böylelikle onların öldürülmesini emretmiştir. Detaylı bilgi için bkz: (Özcan, 2010: 56-57; Yolsever, 2019: 30).

olmak üzere Rusların çoğu öldürüldü. Rus topraklarında büyük bir tahribat yaparak ilerleyen Moğollar, beş günlük bir kuşatma sonrasında Ryazan kentini ele geçirdiler ve şehirdeki herkesi ayırt etmeksizin katlettiler.¹⁵⁸ Altay Tayfun Özcan, Ryazan şehrinde yaşanan tahribatın Ruslar üzerinde büyük bir korku meydana getirdiğini söylemekle birlikte bu korku hakkında: “dehşete boyun eğmek” ifadesini kullanmıştır (Özcan, 2010: 59). Ryazan ordusunun yok edilmesinden sonra Pronsk, Belgorod ve Ozeslaviç de direniş göstermeden Moğolların eline geçmiş, sonrasında ise yerle bir edilmiştir (Özcan, 2010: 57; Yolsever, 2019: 31; Roux, 2020: 286). Jean- Paul Roux ise Moğolların hızlı bir şekilde ele geçirdiği Rus şehir ve kaleleri için: “Sanki kartondan şatoları” (Roux, 2020: 286) ifadesini kullanarak Moğolların üstün askerî kabiliyetlerine vurgu yapmıştır. Görüldüğü gibi güçlü bir ordu tarafından savunulan Ryazan şehrinin ele geçirilmesi ve şehirde yapılan tahribatın doğurduğu korku diğer üç şehrin savaşımadan teslim olmasını sağlamıştır.

Batu Han, Ryazan şehrini ele geçirdikten sonra Vladimir¹⁵⁹, Moskova ve Kolomna’yı hedef aldı. Vladimir Büyük Knezi Yuri Vsevolodoviç, oğullarından Vsevolod’u Kolomna’yı, Vladimir’i ise Moskova’yı savunmak amacıyla gönderdi (Grousset, 1980: 258; Roux, 2020: 286; Yolsever, 2019: 32). 1238 yılında Kolomna şehri Moğollar tarafından kuşatma altına alındı. Bu kuşatma sırasında Cengiz Han’ın oğullarından Kölgen öldürülmüş, Batu Han bu duruma öfkelenerek şehirde büyük çaplı bir katliam yapmıştır. Vladimir şehrine kaçarak kurtulan Vsevolod dışında şehirde kimse canını kurtaramamıştır (Özcan, 2010: 61; Durak, 2014: 408; Yolsever, 2019: 32). Batu Han’ın uyguladığı bu şiddet politikasının Ruslar üzerinde önemli derecede bir korku bırakmış olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Bu korkunun boyutunu oğlu Vsevolod’dan yaşananları dinleyen Knez Yuri Vladimir’i terk ederek bölgenin kuzeyine gitmesi gözler önüne sermiştir. Böylelikle Moğollar tarafından yapılan her katliam ve tahribatın bir sonraki kuşatmanın direncini önceden zayıflatmış olduğu görülmüştür.

Moğolların Moskova üzerine yöneldiği sırada halkın gösterdiği reaksiyon ise söylediklerimizi doğrular niteliktedir. Kolomna’yı ele geçirdikten sonra Kölgen’in intikamı için şehri yerle bir eden Moğollar, buradan sonra Moskova üzerine yürüdüler. Moğolların Moskova üzerine geldiğini öğrenen Rus halkı, mağaralara ve ormanların derinlerine saklanmayı kurtuluş yolu olarak görmüştür (Özcan, 2010: 62; Yolsever, 2019: 33). Rusların Moğol yıkımının doğurduğu korkunun etkisiyle mağara ve ormanlara saklanması durumu, Moğol psikolojik harbinin ne kadar tesirli olduğunu gözler önüne sermiştir. Tarihe baktığımızda hükümdarlar tarafından güçlü bir ordunun meydana getirilebileceğini fakat bu ordunun halkı tarafından desteklenirse daha da güçlü bir duruma geleceği söylenebilir. Moğolların yaşadığı korkunun ise Rus askerlerini halkın desteğinden mahrum bırakmış olduğu görülmüştür. Bu durum da Moğolların zafer kazanmasını oldukça kolaylaştıran bir etkidir. Moskova, bu şartlar altında kısa bir sürede Moğolların eline geçti. Moskova da diğer şehirler gibi tahrip edildi. Yuri’nin oğlu Vladimir de dahil olmak üzere buranın halkı,

¹⁵⁸ Bu konu hakkında bkz: (Chambers, 1979: 73; Grousset, 1980: 258; Kurat, 1987: 65-66; Özcan, 2010: 56–58; Yolsever, 2019: 31–32; Roux, 2020: 286.).

¹⁵⁹ Vladimir, Knezler idaresindeki Rusya’da dönemin başkenti olarak görülüyordu.

tıpkı Harezmsah şehirlerinde olduğu gibi başka kuşatmalarda kullanılmak üzere götürüldü. Nitekim *Chronica Maiora*¹⁶⁰ adlı kaynakta da bu yönde bilgiler mevcuttur. Kaynakta Moğolların aniden ortaya çıktıkları ve ölümcül saldırılar gerçekleştirdikleri söylenmekte, gittikleri her yere katliam götürdüklerinden endişeyle bahsedilmektedir (Özcan, 2012: 435).

Moskova ve Kolomna'yı ele geçiren Moğollar, 1238 yılının Şubat ayında asıl hedefleri olan Vladimir'i kuşattılar. Bu kuşatma sırasında Moğolların okçuluk kabiliyeti etkin bir psikolojik harp taktiği olarak kullanılmıştır. Şehrin duvarlarına yaklaşan Moğol grubu "Yuri aranızda mı?" sorusunu yöneltmiş ve cevap olarak Rus okçularının atışlarına maruz kalmışlardır (Curtin, 1908: 234; Chambers, 1979: 74; Özcan, 2010: 64-65). Bu anda Moğollar korkutucu bir refleks göstermişlerdir. Rus okçularının atışlarına maruz kalan Moğollar, kilisenin kulesindeki çanı hedef alarak atış yapmışlar ve tüm oklar çanın üzerinde toplanmıştır. Moğolların göz dağı vermek amacıyla yaptıkları bu ok atışları üstün bir nişancılık kabiliyetini gözler önüne sererek, Rusları korku içinde bırakmıştır (Yolsever, 2019: 34).¹⁶¹ Diğer bir deyişle Moğollar bu atışlarla nişancılık kabiliyetlerinin oldukça üstün olduğunu göstererek istedikleri zaman istedikleri düşmanı rahatlıkla öldürebilecekleri mesajını vermişlerdir. Çünkü bu atışlar düşmana karşı verilen ani bir tepkiydi. Kuşatmanın sonraki aşamalarında ise Knez Yuri'nin oğlu Vladimir surlarının önüne getirildi ve Rus tarafını tahrik etmek amacıyla öldürüldü. Bu infazdan sonra Rus kanadı direniş göstereceğine yemin etmiştir (Özcan, 2010: 65; Yolsever, 2019: 35). Fakat Moğollar bu direniş ve birlik ruhunu kıracak başka bir hamle daha gerçekleştirdiler. Moğol ordusunun önemli bir kısmı Vladimir şehrini kuşatırken, bir kısmı da Suzdal Knezliği'ni kuşatma altına almıştı. Vladimir kuşatması devam ederken Suzdal ele geçirilmiş ve yağmadan sonra esir alınan insanlar Vladimir şehri önüne getirilmiştir. Suzdal şehrinin düştüğünü ve halktan sağ kalanların Vladimir şehri önünde sergilenmesi ise Rusların yardım alma umudunu yok etmiştir. Bu duruma ek olarak Moğol ordusunun sahip olduğu savaş makinelerinin kuşatmaya dahil olmasıyla birlikte şehirde büyük bir korku meydana gelmiş, insanların çoğunun korkudan ağladığı görülmüştür (Özcan, 2010: 67). Şehrin surlarını savaş makineleri ile etkisiz hale getiren Moğollar nihayetinde şehri ele geçirmiş ve sonraki kuşatmalarda kullanmayı plânladıkları insanlar haricinde şehirde bulunan herkesi katletmişlerdir.¹⁶² Vladimir şehrinin düşmesinden sonra Rusya'da Moğollara direnecek güçlü bir şehir kalmamıştır. Knez Yuri ise Moğol saldırısı sırasında başı kesilerek öldürülmüştür.

Vladimir şehrinin ele geçirilmesinden sonra Moğol ordusu üç kol halinde istilaya devam etti. Bu bölünme harekâtı hızlandırma amacı taşıyordu. Çalışmamız açısından Moğolların ilerleyişi sırasında ele geçirdikleri her şehirden söz etmemekle birlikte Yaroslavl kuşatmasından bahsetmek gerekmektedir. Çünkü bu şehir psikolojik harp yoluyla ele

¹⁶⁰ *Chronica Maiora*, Benediktin din adamlarından Parisli Matthew tarafından kaleme alınmış, din adamlarının Moğol istilası hakkında birbirlerine gönderdikleri mektupların yer aldığı kroniktir. Bu kronik, Moğol istilası hakkında birinci ağızdan bilgiler vermektedir (Özcan, 2012: 427-428).

¹⁶¹ *Chronica Maiora*'da Moğolların okçuluk konusunda hiçbir milletle kıyaslanmayacak kadar iyi oldukları belirtilmiştir (Özcan, 2012: 436).

¹⁶² Vladimir şehrinin Moğolların eline geçmesi ve şehirde yapılan tahribat hakkında bkz: (Grousset, 1980: 258; Kurat, 1987: 66; Turnbull, 2003: 76-77; Özcan, 2010: 66-67; Durak, 2014: 408; Yolsever, 2019: 35; Vernadsky, 2019: 71). Suzdal şehrinde yapılan tahribat hakkında detaylı bilgi için bkz: (Özcan, 2020: 90).

geçirilmiştir. Moğollar Yaroslavl şehrini kuşattıklarında şehir halkı Ryazan ve Vladimir’de yaşanan katliamın doğurduğu korku nedeniyle hiçbir direniş göstermeden kapılarını Moğollara açmıştır (Yolsever, 2019: 36). Yaroslavl kentinin bu şekilde ele geçirilmesi Moğolların Harezmsah ve Çin topraklarında uyguladıkları korku stratejisini aynı şekilde devam ettirdiklerini göstermekle birlikte bu stratejinin başarılı olduğunu da gözler önüne sermiştir.

Rus topraklarında hızlı bir istila gerçekleştiren Moğollar Kozelsk şehrine geldiklerinde güçlü bir direnişle karşılaştılar. Ruslar burada bir ay kadar direnerek dört bin Moğol askerinin ve Batu Han’ın üç oğlunun ölümüne neden oldular.¹⁶³ Kozelsk şehri üç Moğol prensinin ölümü nedeniyle daha önceden Bamyan ve Kolomna şehirlerinin yaşadığı şiddetin aynısına maruz bırakılmıştır. Şehirdeki her canlı öldürülmüş ve şehre “Mavubalig” yani “Ölü Şehir” adı verilmiştir (Yolsever, 2019: 37). Şehirde yapılan tahribatın, Moğollara karşı direniş gösterilmemesi fikrini diğer insanlara benimsetmek amacı taşıdığını söylemek mümkündür.

Batu Han, bu olaydan sonra Mengü’yü Kiev’i ele geçirmek üzere görevlendirdi. Mengü, Kiev Knezi Mihail’e şehri teslim etmesi için elçi göndermiş fakat bu elçi Mihail’in emriyle öldürülmüştür. Fakat daha sonra bu kararından dolayı korkuya kapılan Mihail şehri terk ederek Macaristan’a kaçmıştır.¹⁶⁴ Elçinin öldürülmesi üzerine Batu Han’ın ordusuyla birlikte şehrin önüne gelmesi Ruslar üzerinde muazzam bir korku yaratmıştır. Moğol ordusunun sayısı ve yaşattığı korku hakkında kaynaklarda: “*Moğol ordusu çok kalabalıktı, gıcırdayan kervanların, kişneyen atların ve bağırان develerin sesi o kadar sağır edecek seviyedeydi ki şehir içinde insanlar birbirlerinin söylediklerini duymuyorlardı.*” (Curtin, 1908: 241; Yolsever, 2019: 40) ifadeleri yer almıştır. Şehir, ele geçirildikten sonra elçinin öldürülmesi sebebiyle tıpkı Otrar’da olduğu gibi şiddetli bir katliama tabi tutulmuştur. Bu katliam dahilinde halkın büyük bir kısmı öldürülmüş, buna ek olarak Sofya Katedrali, Vladimir Kilisesi ve Catacomb Manastırı gibi antik binalar dahil olmak üzere tüm binalar ateşe verilerek yıkılmıştır. Şehirdeki azizlerin ve Knezlerin mezarları tahrip edilmiş ve kemikleri kırılmıştır.¹⁶⁵ Olaydan beş yıl sonra Kiev’den geçen rahip Plano Carpini: “*Moğollar uzun bir kuşatmadan sonra Rus başkenti Kiev’i aldılar ve halkını da katlettiler. Biz o bölgelerden geçerken, öldürülen sayısız insan kafataslarını ve kemiklerini tarlalara yığılmış olarak gördük*” demiştir (Carpini, 2000: 72). Carpini’nin bu ifadeleri şehirde yapılan katliam ve tahribatın şiddetini gözler önüne sermiştir. Buradan hareketle olaydan yıllar sonra bile Moğol istilasının ve onların gösterdiği savaş şiddetinin izlerinin hala korkutucu şekilde kendini belli ettiğini söylemek mümkündür.¹⁶⁶ Kiev’in de ele

¹⁶³ Batu Han’ın hayatını kaybeden bu üç oğlunun ismi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bu durum Batu Han’ın bu oğullarının ilk eşinden değil de cariyelerinden olması sebebiyle açıklanabilir.

¹⁶⁴ Mengü’nü Kiev’i kuşatması, Moğol elçisinin öldürülmesi ve Mihail’in Macaristan’a kaçması hakkında bkz: (Howorth, 1880: 75–76; Kurat, 1987: 69; Vernadsky, 2019: 73; Yolsever, 2019: 39; Özcan, 2020: 87; Roux, 2020: 288).

¹⁶⁵ Kiev’de yapılan tahribat hakkında bkz: (Grousset, 1980: 259; Kurat, 1987: 69-70; Özcan, 2010: 90–91; Yolsever, 2019: 41).

¹⁶⁶ Nitekim Moğolların Karadeniz’in kuzeyine yaptıkları saldırıların Avrupa’da büyük bir korku meydana getirdiğini Avrupalı hükümdarların mektuplarından anlıyoruz. Bu konu hakkında bkz: (Roux, 2020: 290).

geçirilmesiyle birlikte 1237 – 1240 yılları arasında Karadeniz'in Kuzey'i Batu Han'ın idaresi altına girmiştir.

Moğollar Karadeniz'in kuzeyini hâkimiyet altına aldıktan sonra Macaristan ve Polonya'yı hedef aldılar. Saldırımı hızlandırmak için 1241 yılında ordu birkaç kola ayrıldı (Roux, 2020: 295-296). Batu Han, Subutay Noyan, Orda¹⁶⁷, Baydar¹⁶⁸ ve Kadan¹⁶⁹ bu harekâtın komutanları olarak tarih sahnesinde yer almıştır. Moğolların rakipleri ise Macar Kralı IV. Bela, damadı Polonya Kralı V. Boleslaw ve Silezya hâkimi II. Henry olmuştur. Moğollar 13 Şubat 1241 yılında Sandomir'e saldırarak şehri ele geçirmiş, Lublin ve Zawichost şehirlerini ise tahrip etmişlerdir. Sandomir'in ele geçirilmesinden sonra Siereadz, Leczyca ve Kujavia şehirleri Moğollara karşı direniş göstermemiştir (Yolsever, 2019: 43). Polonya şehirlerinde direniş gösterilmemesi Moğolların yaşattığı korkuyla doğrudan orantılı olmakla birlikte psikolojik faaliyetin başarıya ulaştığını göstermiştir. Çünkü Moğollar kendilerine karşı direniş gösterenlere katliam ve işkence gibi şiddet içeren eylemleri uyguluyor fakat direniş göstermeden tabi olanları çoğu zaman bu kötü eylemlerden mahrum bırakıyorlardı. Bu şehirlerin direnişsiz ele geçmesinin en güçlü ihtimali halkın çaresiz bir umut duygusuna kapılmış olmasıdır. Çünkü Moğollar Polonya'ya gelene kadar Çin, Orta Asya ve Kafkasya'nın en önemli güçlerini yenmişlerdi. Tarih boyunca orduların taşıdığı potansiyel güç, liderlerin askerlere ve askerlerin de liderlere bağlı olmalarıyla ilişkilidir. Polonya'yı korku içinde bırakan Moğolların başkent Krakow'a saldırmak için engelleri kalmamıştı. Baydar bu şehri hedef alarak ordusuyla buraya saldırmıştır. Baydar öncü kuvvetleriyle şehre sahte bir saldırı gerçekleştirdi ve geri çekildi. Amaç önceki savaşlarda olduğu gibi düşmanı Moğolların korktuğuna inandırmak ve tuzağa düşürmektir. Polonya ordularının kumandanı Vladimir, Moğolların kaçtığını düşünerek onların istilasının önündeki en önemli engel olarak yorumlanabilecek olan ordusuyla birlikte şehrin dışına çıkarak Baydar'ı takibe başladı. 18 Mart 1241 tarihinde şehrin on yedi km ilerisindeki Chmielnik'te Baydar'ın esas ordusu Polonyalıları tuzağa düşürmüş ve Vladimir de dahil olmak üzere hepsi öldürülmüştür (Yolsever, 2019: 43; Özcan, 2020: 13-14; Roux, 2020: 293). Bu ordunun imha edilmesi Polonya kanadında o kadar büyük bir korkuya neden olmuştur ki, Boleslaw ve diğer Aristokrat aileler şehri terk ederek kaçmış, Aristokrat ailelerin imkânına sahip olmayan halk ise ormanların içlerine, bataklık bölgelere ve dağlara kaçmıştır.¹⁷⁰ Böylelikle Krakow idareci ve nüfuzlu kişilerden mahrum bırakılırken, halkın da güçlü bir direniş gösterme şansı kalmamıştır. Moğollar bir kez daha askeri kabiliyetlerini ve korku hissini kullanarak başarı elde etmişlerdir. Baydar, halkının kaçtığı Krakow şehrini yağmaladıktan sonra Orda ve Kadan ile Wroslaw yakınlarında birleşti. Moğolların korkuyu kullanarak uyguladığı psikolojik harp Wroslaw halkı üzerinde o kadar büyük bir tesir yapmıştır ki, halk Moğolların geldiğini görünce şehri ateşe vermiştir. Bu sırada Silezyalı

¹⁶⁷ Batu Han'ın kardeşidir.

¹⁶⁸ Baydar, Çağatay'ın oğludur. Barthold, onun okçuluğu ile meşhur olduğunu söylemiştir (Barthold, 1990: 535). Ayrıca bkz: (Carpini, 2000: 67).

¹⁶⁹ Ögeday Han'ın oğludur.

¹⁷⁰ Kral Boleslav'ın kaçıışı hakkında detaylı bilgi için bkz: (Curtin, 1908: 243; Özcan, 2010: 173; Yolsever, 2019: 43; Roux, 2020: 293–295).

II. Henry'nin Liegnitz'de ordu topladığına dair istihbarat alındığı için Moğollar savaş plânlarında değişiklik yaparak oraya yönelmişlerdir.

Moğolların Avrupa'da yarattığı korkunun ne kadar etkili ve büyük olduğunu onları durdurmak amacıyla toplanan ordunun büyüklüğünden anlıyoruz. II. Henry, Oppelnlî Miecişlaw, Moravya prensi Boleslaw askerleriyle birlikte savaş alanına gelirken, Avrupa'nın en güçlü askerleri olarak nitelendirebileceğimiz Töton, Tapınak ve Hospitaller Şövalyeleri de bu orduya katılmıştır.¹⁷¹ Bu orduya Goldburg madenlerinde çalışan işçilerin de dahil edilmesi Moğolların yaşattığı korkunun en belirgin reflekslerinden biridir. Buradan hareketle Avrupalı komutanların büyük bir endişe taşıdıklarını ve dolayısıyla da asker sayısını artırmak için her yolu denediklerini söylemek mümkündür.

II. Henry belirlediği savaş stratejisi gereği ordunun merkezinde, Hospitaller ve Tapınak şövalyelerinin arasında yer almıştır. Moğol ordusu, Avrupalıların ilk saldırısından sonra sahte ricat taktiği uygulamıştır. Düşmanın kaçtığını düşünen II. Henry, tüm askerlere hücum ve düşmanı takip etme emri vermiştir. Moğollar, süvari ve piyadelerin karma hücumu karşısında duman bombalarını kullanarak onların görüş ve iletişimlerini zayıflatmış, ardından da hücumu geçmişlerdir. Şövalyelerin zırhlarını delemedikleri içinse onların atlarını hedef alarak yaya kalmalarını sağlamışlardır. Çoğunlukla piyade durumunda kalan Avrupalı askerler Moğol atlılarının hücumu altında mağlup olmuştur.¹⁷² Cüveynî'nin Moğolların yaptığı en zorlu savaşlardan biri olarak nitelendirdiği bu meydan savaşı Moğol galibiyetiyle sonuçlanmıştır (Cüveynî, 2013: 247-248). II. Henry bu savaşta öldürülmüş ve kafası kesilmiştir. Henry'nin başı bir mızrağın ucuna takılarak Liegnitz önlerinde sergilenmiştir. Henry'nin kesik başını bir mızrağın ucunda gören halk duygusal yıkıma uğrayarak Liegnitz kalesini ateşe vermiştir.¹⁷³ Halkın kaleyi ateşe vermesi Moğol korkusunun doğurduğu umutsuzluğun en önemli örneklerinden birisidir. Moğollar burada II. Henry'nin bedeni vasıtasıyla liderin ölümünü kullanarak güçlü bir psikolojik harp gerçekleştirdiler. Bu da onların önündeki herhangi bir direniş ihtimalini ortadan kaldırmıştır. Moğollar savaştan sonra ölen düşmanların kulaklarını keserek beş yüz civarında çuvala Batu Han'a gönderdiler.¹⁷⁴ Düşmanların kulaklarının kesilmesinin iki taraf üzerinde farklı psikolojik etkiler yarattığını söyleyebiliriz. Bu eylemin Moğollar üzerinde olumlu etki yaptığı kuvvetle muhtemeldir. Kulaklarla doldurulan beş yüz civarı çuvalın yönetim merkezine gönderilmesi hem mağlup edilen düşmanın oldukça kalabalık olduğunu gözler önüne serecek, hem de başarının büyüklüğü hakkında propaganda yapılması suretiyle onların savaş arzularını ve özgüvenlerini kuvvetlendirecektir. Dolayısıyla karma Avrupa askerlerinden meydana gelen ordunun mağlup edildiği Liegnitz Savaşı Moğollara yüksek bir motivasyon kazandırmakla birlikte büyük bir hareket imkânı da sağlamıştır. Bu savaşla birlikte muazzam bir motivasyon kazanan Moğollar Avusturya sınırına kadar akınlar

¹⁷¹ Moğol yayılmasını engellemek amacıyla kurulan bu ordu hakkında detaylı bilgi için bkz: (Grousset, 1980: 259; Yolsever, 2019: 45; Özcan, 2020: 14; Roux, 2020: 295).

¹⁷² Bu savaş hakkında detaylı bilgi için bkz: (Yolsever, 2019: 46; Özcan, 2020: 14-15; Roux, 2020: 95).

¹⁷³ Henry'nin başının kesilmesi ve kalenin yakılması hakkında bkz: (Yolsever, 2019: 46; Özcan, 2020: 15; Roux, 2020: 295).

¹⁷⁴ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz: (Abû'l-Farac, 1950: 532; Yolsever, 2019: 46; Roux, 2020: 295)

yaparak toprakları yağmalamışlardır. Roux, Moğolların o esnada yaptıkları akınlarla Silezya'nın çöle dönüştüğünü söylemiştir (Roux, 2020: 295). Moğolların bu bölgede gerçekleştirdiği saldırı ve katliamların burada demografik bir değişime neden olduğunu da ek olarak belirtmemiz gerekmektedir. Silezya ve Moravya'da yaşayan Polonyalıların öldürülmesi yahut yerlerini terk etmelerinden sonra buraya Almanlar yerleşmiş ve zamanla bölge Almanlaşmıştır (Yolsever, 2019: 47-48).

Silezya ve Moravya'da gerçekleştirilen yağma harekâtlarından sonra Kadan komutası altındaki Moğollar Macar Kralı Bela'ya ait olan Rodna gümüş madenini yerle bir etmiştir. Macarların önemli bir ekonomik gelir kaynağına yapılan bu saldırının amacının onları savaşın yanı sıra ekonomik bir sorunla da meşgul etmeyi sağlamak olduğu kuvvetle muhtemeldir. Bu olaydan sonra Kral Bela Moğol istilasını önlemek amacıyla yüz bin kişilik bir ordu toplamıştır. Arazinin Moğolları zorlayacağını düşünen ve ordusuna güvenen Kral Bela Moğolları beklemek yerine onların üzerine yürümüştür.¹⁷⁵ Böylelikle Kral Bela komutasındaki Macar ordusu ve Batu Han komutasındaki Moğol ordusu Mohi'deki Sajo nehri kıyısında karşılaşmıştır. Bu savaşta Moğollar mancınık atışlarını bir çeşit psikolojik harp stratejisi olarak kullanmışlardır. Mancınık atışlarıyla ve ateş püskürten makinelerin şiddetiyle uykusundan uyandırılan Macar askerleri gürültüden dolayı paniğe kapılmış ve iyi bir düzen almayı başaramamıştır. Düzenini koruyamayan Macar ordusu Batu Han ve Subutay Noyan'ın iki farklı noktadan gerçekleştirdiği saldırı neticesinde mağlup edilmiştir. Savaş sonucunda Kral Bela hayatını büyük bir zorlukla kurtarmış, kardeşi Koloman ise Moğollardan kaçarken kan kaybından ölmüştür.¹⁷⁶ Roux bu savaş hakkında: "*Bir yıl önce yenilemez olma ününe sahip olan Macar ordusu, ölmekten başka bir şey yapamamıştı*" ifadesini kullanmıştır (Roux, 2020: 297). Moğollara bu büyük zaferi kazandıran en önemli etkenlerden biri de savaş makinelerinin yarattığı etki sayesinde Avrupalılar üzerinde görülen panik olmuştur. Batu Han'ın askerlerinin azlığı nedeniyle bu psikolojik harp stratejisine başvurduğu kuvvetle muhtemeldir. Bu panik, psikolojik harbin devletlerin akıbetinde önemli rolü bulunan meydan savaşlarının en büyük yardımcısı olduğunu gözler önüne sermiştir. Bu psikolojik harp stratejisi Moğolların askerî kabiliyetleri ve iyi liderler tarafından kumanda edilmeleriyle de desteklendiğinde zafer kazanılmıştır.

Macaristan Kralı Bela, hayatının geri kalanını Moğollara karşı duyduğu korku nedeniyle Avrupa'nın farklı bölgelerine kaçarak sürdürmüştür.¹⁷⁷ Bela'nın kaçtığı süreçte lidersiz kalan Macaristan Moğollar tarafından yağmalanmıştır. Onu yakalama amacıyla Hırvatistan'a gelen Kadan komutası altındaki Moğollar Bela'yı sakladıkları gerekçesiyle

¹⁷⁵ Kral Bela'nın ordusuna mensup bazı komutanlar sayı üstünlüklerine çok güveniyor ve Moğolların onları gördükleri anda sayılarından korkarak kaçacağını düşünüyorlardı. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz: (Özcan, 2020: 94).

¹⁷⁶ Bu savaş hakkında detaylı bilgi için bkz: (Yolsever, 2019: 50 – 51; Özcan, 2020: 19-22,98-102; Roux, 2020: 296-297).

¹⁷⁷ Bela önce Avusturya Kralı II. Frederick'e sığınmış, onunla yaşadığı gerginlik neticesinde Hırvatistan'a kaçmıştır. Kral Bela'nın kaçıışı hakkında detaylı bilgi için bkz: (Yolsever, 2019: 51-53; Özcan, 2020: 122-125; Roux, 2020: 297 -298).

Hırvat şehirlerini tahrip ederek halkı da kılıçtan geçirmişlerdir.¹⁷⁸ Moğolların o süreçte yaptığı katliamlar Tuna Nehri'nin diğer tarafındaki insanları dahi korku içinde bırakmıştır (Özcan, 2020: 25).

Hırvatistan'ın tahrip edilmesinin ardından Venedik yakınlarına gelen Moğollar, bölge halkı üzerinde muazzam bir korku yaratmıştır (Yolsever, 2019: 54). Buranın halkı, Moğolların ülkelerini işgal edeceklerini ve türlü zalimlikler yapacakları endişesine kapılarak bekledikleri sırada Karakurum'dan Ögeday Han'ın ölüm haberi gelmiş ve Moğol ilerleyişi durmuştur (Haw, 2013: 361-362; Roux, 2020: 299).

Bu noktada Moğolların yaptığı şiddetvari eylemlerin Avrupa üzerinde yarattığı korkudan bahsetmek yerinde olacaktır. Venedikliler üzerinde kendini gösteren Moğol korkusunun tüm Avrupa milletlerinin ortak değeri olduğunu söylemek mümkündür. Bunu en açık şekilde *Chronica Maiora*'da görmekteyiz.¹⁷⁹ Moğolların Doğu Avrupa üzerine yaptığı saldırılar, *Chronica Maiora*'da onların insan dışı, kana susamış, canavar, acımasız, iğrenç, yabani, tiksindirici, barbar, azgın, şeytanî, kanunsuz, kendini beğenmiş, tüm insanoğlundan daha açgözlü, aslan ve ayıdan daha vahşi olarak tasvir edilmelerini sağlamıştır (Özcan, 2012: 429-430). Bu tasvirler, bir kaynak üzerinden tüm Avrupa milletlerinin ortak korkusunu gözler önüne sermiştir. Yine *Chronica Maiora*'da Moğol istilası Hristiyanların işledikleri günahların bedeli olarak tasvir edilerek, Moğollara Tanrı tarafından zafer bahşedildiği ve Tanrı durdurmadıkça bu istilaların önlenemeyeceği söylenmiştir (Özcan, 2012: 449).¹⁸⁰ Fransa Kralı'na gelen bir mektupta ise Moğollardan insan etiyle beslenen canavarlar olarak bahsedilmiş ve Avrupa'nın yeni düşmanı acımasız bir canavar ırkı olarak tasvir edilmiştir (Roux, 2020: 289). Bunlara ek olarak Moğollar, yaşattıkları yıkım ve gösterdikleri şiddet neticesinde Avrupalılar tarafından "Tartar" adıyla anılmıştır. Yunan mitolojisinde "Tartarus" cehennem, "Tartar" ise cehennem zebanisi anlamına gelmektedir (Yolsever, 2019: 59; Roux, 2020: 290-291). Buradan hareketle Moğolların Avrupalılar tarafından sıradan bir düşmanın ötesinde görüldüğünü söyleyebiliriz. Onların saldırıları binlerce yıllık korku öğeleri ile nitelendirilmiştir. Örneklerle de açıklandığı üzere gerek Moğollarla karşılaşan gerekse Moğollarla karşılaşma ihtimali bulunan Avrupa milletleri Moğollara karşı ortak bir korkuya sahip olmuşlardır. Splitli Toma'nın o günlerde dünyanın tamamına yayıldığını ifade ettiği bu korku,¹⁸¹ psikolojik harp stratejileri doğrultusunda iyi yönlendirilmiş ve Moğolların başarılı olmasını sağlamıştır.

¹⁷⁸ Moğolların Hırvat şehirlerine saldırıları hakkında detaylı bilgi için bkz: (Yolsever, 2019: 53; Özcan, 2020: 23,125; Roux, 2020: 297).

¹⁷⁹ Avrupa üzerindeki Moğol korkusu hakkında detaylı bilgi için bkz: (Özcan, 2012: 427-428).

¹⁸⁰ Moğolların Avrupa'da Tanrı'nın gazabı olarak görülmesi hakkında ayrıca bkz: (Özcan, 2020: 111; Roux, 2020: 309).

¹⁸¹ Splitli Toma'nın Moğol korkusu hakkında verdiği bilgiler için bkz: (Özcan, 2020: 89,119).

Doğu Avrupa’da bu olaylar yaşanırken başka Moğol kuvvetleri 1242 yılında Baycu Noyan¹⁸² komutası altında Erzurum’a geldiler ve şehri kuşatma altına aldılar.¹⁸³ Osman Turan, şehirdeki direnişin kuşatma süresini uzattığını, kış mevsimine yaklaşıldığı için kuşatmanın zorlaşacağı ihtimali belirlediğinde Baycu Noyan’ın askerlerini cihangirlik mefkuresini kullanarak cesaretlendirdiğini söylemiştir (Turan, 1993: 430). Cihangirlik mefkuresinin etkisiyle cesaret ve azim kazanan Moğol askerleri kuşatmayı tüm şiddetiyle devam ettirmiş ve şehri ele geçirmişlerdir. Böylelikle Moğol komutanlarının yalnızca düşmana karşı değil kendi askerlerine karşı da motivasyon artırıcı bir psikolojik harp stratejisi olarak uyguladıkları bir kez daha görülmüştür. Ayrıyeten bu durumu Pygmalion etkisi kapsamında açıklamak da mümkündür. Baycu Noyan’ın askerlerini motive ettiği konuşmaların metnine sahip değilsek de Moğolların dinlerine bağlılığından yola çıkarak bu konu hakkında tahmin yürütebiliriz. Baycu Noyan büyük ihtimalle cesaretleri ve azimlerinden dolayı Tanrı’nın onları ödüllendireceği yönünde etkili sözler sarf etmiş olmalıdır. Nitekim komutanları tarafından motive edilen Moğollar kendilerine direnen Selçuklu Emirî Sinaneddin Yakut ve oğlunu öldürdükten sonra buradaki halka büyük çaplı bir katliam uygulayarak yalnızca köleliğe elverişli olan insanları sağ bıraktılar.¹⁸⁴ Müverrih Vardan, Moğol saldırısı neticesinde meydana gelen yıkımı tasvir etmek için sadece insanların değil hayvanların bile göz yaşı döktüğünü kaydetmiştir (Vardan, 1937: 228). Vardan’ın yazdıkları Moğolların Anadolu istilasının yıkıcı etkisini gözler önüne sermiştir. Selçuklu tarihçilerinden İbn Bibi ise bu kuşatma hakkında ilginç bir bilgi vermiştir. İbn Bibi’nin dediğine göre Erzurum Valisi Şerefeddin Duvini, Baycu Noyan’a bir mektup yazarak kendisi ve ailesine dokunulmayacağına dair söz verilirse Moğolları gece şehre sokabileceğini söylemiştir. Baycu Noyan’ın kendisine ve ailesine dokunulmayacağına dair söz vermesi üzerine Duvini’nin belirlediği yerden Moğollar Erzurum’a girmiş ve şehri ele geçirmişlerdir.¹⁸⁵ İbn Bibi, Moğolların yaptığı tahribatı tasvir etmek amacıyla: “*Aman çığlıklarının ateşinin kıvılcımları göğü aştı*” ifadesini kullanmıştır (İbn Bibi, 1996: 63). Bu durumun da Erzurum çevresindeki şehirlerde korku meydana getirdiği şüphesizdir. Baycu Noyan’a karşı düşmanlarının iki seçeneği olduğu ortadadır. Birinci seçenek; Moğol ordularını mağlup etmek, ikinci seçenek; savaşın şiddetinden payına düşeni kabul etmek. Baycu Noyan’ın uyguladığı bu sert politika da Türk tarihi açısından bir dönüm noktası olan Köseadağ Savaşı’nın sebebi oldu. Çünkü Moğollar sınır şehri olan Erzurum’u kuşatarak Anadolu’yu açık bir şekilde işgale başlamış oluyorlardı.

Moğolların Erzurum’u işgal ederek başladıkları Selçuklu topraklarının istilası Selçuklu ve Moğol ordularını Köseadağ’da karşı karşıya getirdi. Selçuklu ordusunun sayısı

¹⁸²Baycu Noyan, 1241 yılında hastalanan ünlü Moğol komutanı Jurmagon Noyan’ın yerine atanmıştır. Curmagon Noyan’ın hastalandığı süreçte ve onun ölümünden sonra Moğolların Anadolu saldırılarını Baycu Noyan yönetmiştir.

¹⁸³ Erzurum’un Moğollar tarafından kuşatılması hakkında detaylı bilgi için bkz: (Grigor, 1954: 15; Grousset, 1980: 257; Turan, 1993: 430; Sav, 1999: 46-47; Paydaş, 2004: 162; Roux, 2020: 305).

¹⁸⁴ Erzurum’da yapılan tahribat hakkında bkz: (Vardan, 1937: 228; Abû'l-Farac, 1950: 541; İbn Bibi, 1996: 63-64; Quentin, 2006: 45-46; Kiragos, 2018: 87; Turan, 1993: 430 – 431; Sav, 1999: 47; Göksu, 2009: 1293-1294).

¹⁸⁵ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz: (İbn Bibi, 1996: 62-63; Sav, 1999: 46-47). Ayrıca bkz: (Şapolyo, 1972: 190; Göksu, 2009: 1292-1293).

80 bin, Moğolların sayısı ise 30-40 bin civarındaydı.¹⁸⁶ Moğollar kendilerinden sayıca üstün olan Selçuklu ordusuna karşı sahte ric'at taktiğini uygulamış ve düşmanlarını tuzağa düşürerek kısa bir zamanda zafer kazanmışlardır.¹⁸⁷ Köseadağ Savaşı hakkında detaylı bilgiler veren İbn Bibi, Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in askerlerinin mağlup olduğunu gördüğünde hıçkırarak ağladığını, sonrasında ise kaçtığını söylemiştir (İbn Bibi, 1996: 71-72). II. Gıyaseddin Keyhüsrev hakkındaki en detaylı araştırmayı yapmış olan Nejat Kaymaz, bu konuya dair yenilmez Moğol savaşçıların efsaneleşen şöhretlerinin doğurduğu korkunun Selçukluların üzerine çöktüğünü ifade etmiştir (Kaymaz, 2009: 96). Anadolu Selçuklu Sultanı'nın hıçkırarak ağlayacak duruma gelmesi hem Moğolların askerî kabiliyetlerinin rakipler üzerindeki psikolojik etkisini gözler önüne sermiş, hem de sıcak savaşta gösterilen başarının psikolojik harp bakımından etkisini de ispatlamıştır. Diğer bir deyişle galip taraf olarak psikolojik açıdan bu denli zayıflamış bir hükümdara hangi şartları dayatırsanız dayatın kabul edecektir. Tüm bunlara ek olarak zaferin bu kadar hızlı kazanılması Moğolları dahi şaşırtmış, bu şaşkınlık neticesinde Selçukluların taktikleri gereği gizlendiklerinden şüphe ederek iki gün beklemişlerdir. İki gün bekledikten sonra Selçukluların kaçtığından emin olmuşlar ve onların ordugahlarını yağmalayarak büyük bir ganimet sahibi olmuşlardır.¹⁸⁸

Köseadağ Savaşı'nda Selçuklu askerlerinin yaşadığı panik ve mağlubiyet hakkında kaynaklar detaylı bilgiler vermiştir. Abû'l-Farac: *“Tatarlarla harp meydanında karşılaşmalar ve bunlar ta muharabenin başından tecrübesiz askerler gibi sırtlarını çevirdiler ve kaçtılar ve Tatarlarla harbetmek bertaraf bir saat içinde dağılarak sultanı tek başına bıraktılar. Hayretten donakalan sultan karısını ve oğullarını alarak Ankara şehrinde selamete kavuştu. Tatarlar sultana ait askerlerin bir darbe indirmeden kaçtıklarını ve çadırlarını bıraktıklarını görünce bir hıyanetle karşılaştıklarını ve bir pusuya düşürüleceklerini sanarak geri döndüler. Bunlar bir gün bekleyerek casuslar gönderdiler ve kaçışın stratejik bir hareket olmadığını anlayarak parsler gibi kükrediler ve çadırlara hücum ederek buldukları her şeyi yağma ettiler”* (Abû'l-Farac, 1950: 542). Abû'l-Farac'ın Moğol askerleri için “pars” benzetmesi yaptığını görüyoruz. Bu da psikolojik harbin en büyük yardımcısı olan korkunun, diğer bir deyişle bu korkunun sebebi olan onların savaşta gösterdikleri şiddetin boyutunu gözler önüne sermektedir.

İbn Bibi, Selçuklu askerlerinin kaçışı hakkında: *“... Geyiklerin bile sarp iniş ve çıkışlarında yürüyüp gezinemeyeceği geçitlerden (derbend) yılan gibi aktılar”* (İbn Bibi,

¹⁸⁶Köseadağ Savaşı'nda karşılaşan iki ordunun sayıları hakkında detaylı bilgi için bkz: (İbn Bibi, 1996: 68; Sümer, 1969: 9; Turan, 1993: 433-434; Sav, 1999: 48; Göksu, 2009: 7; Kaymaz, 2009: 92-93; Göksu, 2010: 159-160; Deniz, 2013: 57; Alican, 2018: 83; Yiğit, 2018: 438).

¹⁸⁷ Moğolların Selçuklu ordusunu tuzağa düşürmesi hakkında detaylı bilgi için bkz: (İbn Bibi, 1996: 70; Turan, 1993: 435-436; Sevim ve Merçil, 1995: 472; Uzunçarşılı, 1999: 10; Merçil, 2002: 891; Göksu, 2009: 9-10; Kaymaz, 2009: 94; Sav, 1999: 49; Merçil, 2011: 151; Deniz, 2013: 58; Demir, 2017: 242; Serdar ve Hanar, 2018: 355; Albayrak, 2019: 204; Kapan ve Koçak, 2019: 248; Roux, 2020: 305).

¹⁸⁸ Köseadağ Savaşı'nda Selçukluların aldığı şaşırtıcı mağlubiyet hakkında detaylı bilgi için bkz: (Grigor, 1954: 15-16; İbn Bibi, 1996: 70-72; Quentin, 2006: 57-58; Anonim Selçuknâme, 2014: 43; Hayton, 2015: 89-90; Kazvini, 2015: 119; Kiragos, 2018: 86; Kafesoğlu, 1972: 105; Köprülü, 1991: 32; Turan, 1993: 437; Sav, 1999: 50; Göksu, 2009: 9-11; Kaymaz, 2009: 94-95; Yiğit, 2018: 438; Roux, 2020: 305-306).

1996: 70) diyerek Selçuklu askerlerinin yaşadığı korku ve öğrenilmiş çaresizliği dile getirmiştir.

Anonim Selçukname’de Köseadağ Savaşı hakkında: “*Moğollar hep bir ağızdan köpek gibi havlayarak ok yağdırdılar. Öyle bir savaş oldu ki dağ, taş, dere ve ova cesetlerle doldu. Emîrlerden birçoğu bu savaşta öldürüldü. Arslan Doğmuş, Sultan’ın sancağını attı*” ifadeleri yer almıştır (Anonim Selçukname, 2014: 43).

Ahmed b. Mahmud, Selçuklu askerlerinin yaşadığı korku hakkında: “*Giyâse’-d-Din’in askerlerinin kalbine Tatar’dan dehşet ve korku düşüp, hiç birisinin savaşımaya gücü kalmadığından, henüz savaş ateşi kızmadan soğuyup firâr ettiler. Sultân Giyâse’-d-Din bu durumu görüp, Allâh’ın hikmetine hayrân ve şaşakaldı. Nihayet bütün otağ ve çadırları bırakıp, “Selâmet der kenar” diyerek firâr etti*” demiştir (Ahmed b. Mahmud, 1977: 154).

Jean De Joinville ise Kıbrıs’ta bulunduğu sırada Moğolların Selçuklu askerlerinin çoğunu öldürdüğü büyük bir savaşın yaşanmış olduğunu belirtmekle birlikte savaşın adı veya gerçekleştiği yere dair bilgi vermemiştir (Joinville, 2002: 84). Bu savaşın Köseadağ Savaşı olması kuvvetle muhtemeldir. Buradan hareketle Köseadağ Savaşı’nın dünya çapında bir etki yaptığını ve Moğolların ününü artırması nedeniyle büyük bir öneme sahip olduğunu söylemek mümkündür. Niğdeli Kadı Ahmed’in Köseadağ Savaşı’nın yapıldığı yılın “Baycu Yılı” olarak anıldığını zikretmesi de Moğol zaferinin önemini niteleyen önemli bir husustur (Kadı Ahmed, 2015: 443).

Köseadağ Savaşı ardından Kayseri¹⁸⁹ de Moğollar tarafından muhasara edildi. Burada gösterilen direnişi kıran Moğollar, şehirdeki halka işkencelere uygulayarak değerli malları teslim aldılar. Ganimetin paylaşılmasından sonra da şehir halkını katlettiler.¹⁹⁰ Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev’in annesi bu tahribatı haber alınca Kilikya Ermeni Kralı I. Hetum’a (1226-1269) sığınma kararı almıştır (Simbat, 1946: 86; Abû’l-Farac, 1950: 542; İbn Bibi, 1996: 73; Turan, 1993: 442). Çünkü o esnada Kral I. Hetum, Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev’in müttefikiydi fakat savaşta yer almamıştı. Sultan Keyhüsrev’in annesinin Kayseri’de yaşananları duyduğunda, Selçuklulara savaşta yardım etmeyerek ihanet eden Ermenilere sığınma kararı alması da katliam yoluyla uygulanan psikolojik harbin başarıya ulaştığını gösteriyor. Aksi takdirde Selçuklu hanedanından bir kimsenin Ermenilere sığınmayı bir kurtuluş yolu olarak seçmesi beklenemezdi. Nitekim zamanın Ermeni hükümdarı da Moğollara haber göndererek sultanın annesini onlara teslim etti.¹⁹¹ Ermenilerin Selçukluları savaşta yalnız bırakması ve savaş sonrasında kendilerine sığınan Selçuklu asillerini düşmana teslim etmeleri de psikolojik harp eylemlerinin başarılı bir sonuç

¹⁸⁹ Marco Polo’nun Kayseri’yi o esnada Anadolu’nun en büyük şehirlerinden biri olarak değerlendirdiğini söylemek yararlı olacaktır (Marco Polo, 1979: 20). Ayrıca Kayseri Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev’in hükümdarlığını ilan ettiği şehir olması sebebiyle de ayrı bir öneme sahiptir.

¹⁹⁰ Moğolları Kayseri’de yaptıkları tahribat hakkında detaylı bilgi için bkz: (İbn Bibi, 1996: 73 -75 ; Kiragos, 2018: 86; Turan, 1993: 441; Sav, 1999: 53-54 ; Merçil, 2002: 891 ; Bakır, 2008: 583 ; Kaymaz, 2009: 98; Tokuş, 2017: 182).

¹⁹¹ Kral Hetum’un Selçuklu Sultanı’nın ailesini Moğollara teslim etmesi olayı hakkında detaylı bilgi için bkz: (Simbat, 1946: 86 ; İbn Bibi, 1996: 79 ; Kiragos, 2018: 89 ; Turan, 1993: 442 ; Cahen, 1994: 264; Sav, 1999: 54 ; İnce, 2019: 570).

verdiğini göstermiştir. Bu politikayla Ermenilerin istilacı Moğolların desteğini almayı ve topraklarını bu istiladan mahrum bırakmayı amaçladıklarını söylemek mümkündür. Bu konu hakkında Aknerli Grigor: *“Dindar ve Hazret-i İsa tarafından tetviç edilmiş Ermeni Kralı Hetum, her cihetten çok akıllı olan babası, dindar kardeşleri ve prensleri ile beraber iştişarede bulduktan sonra, Tatarları kendi ma'mur ve hıristiyanlarla meskûn memleketinden uzak tutmak için onlara itaat etmek ve vergi ve khalan'a tabi olmak kararını verdiler”* demiştir (Grigor, 1954: 18). Spuler ise bu konu hakkında: *“Küçük Ermenistan Kralı vaziyetin müsaitliğini pek iyi anlayarak aynı zamanda kendi düşmanları olan kudretli fatihlere katılmaktan çekinmedi. Moğollarla ittifaka bu derece sadakatle bağlı kalan hemen hiçbir vasal gelmemiştir”* diyerek, bu duruma açıklık getirmiştir (Spuler, 2011: 54). Grousset ise Kral Hetum'un verdiği bu kararı zekice bir hamle olarak değerlendirmiştir (Grousset, 1980: 257). Görüldüğü üzere uygulanan savaş şiddeti ve katliamlar düşman ittifakın üzerinde parçalayıcı bir tesir yapmış, böylelikle Moğolların elini güçlendirmiştir. Savaşta yenilmiş bir hükümdar ikinci kez güçlerini toplayarak direnebilir, nitekim tarihte bunun örneği de çoktur, fakat savaşta yenilmekle beraber annesini düşmanın eline bırakmış bir hükümdarın güçlü bir savunma hattı kurması imkânsıza yakın bir noktadadır. Bu ele geçirme eyleminin bir operasyonla değil de psikolojik harp yöntemiyle yapılması da çalışmamız açısından önemli bir Moğol başarısıdır. Ayrıca bu noktada Korykoslu Hayton'un verdiği bir bilgi de çalışma açısından çok önemlidir. Korykoslu Hayton, o yıllarda Ermeni Kralı'nın 12 bini süvari 60 bini piyade olmak üzere toplamda 72 bin kişilik bir ordusu olduğunu kaydetmiştir (Hayton, 2015: 111). Moğolların böyle bir kuvveti Ermenilerle savaşmaksızın kendi saflarına katmaları, onlar savaş becerisinin ve korkutucu ünlerinin bir getirisidir. Bu tabiyet, psikolojik harbin Orta Çağ'daki önemini gözler önüne seren önemli bir örnektir.

Abû'l-Farac, Köseadağ Savaşı ve sonrasında yaşanan olayların Malatya'da duyulmasından sonra, Malatya Subaşı Reşüdidin ve diğer komutanların hazineyi aralarında paylaşarak şehirden kaçtıklarını nakletmektedir (Abû'l-Farac, 1950: 543; Turan, 1993: 442; Kaymaz, 2009: 99). Moğolların uyguladığı psikolojik harp stratejileri Malatya şehrinin savunmasını muhasara etmeye gerek kalmadan çökertmiştir. Nitekim Moğollar o sırada Malatya'ya saldırmadılar. Eğer saldırsalardı kuvvetle muhtemel ki korku içindeki şehri ele geçirebilirdi.

Malatya'ya saldırmak yerine Erzincan'a¹⁹² yönelen Moğollar, burayı kuşatarak halkın elindeki değerli malları talep ettiler (Zengin, 2008: 80). Talebin reddedilmesinden sonra Moğol hücumu başladı ve şehir ele geçirildi. Erzincan'ın Moğollar tarafından yağmalanmasından sonra Yasavur Noyan Malatya önlere geldi. Yasavur Noyan bu şehre yaklaştığı zaman yukarıda bahsettiğimiz korkunun etkilerini kullandı. Malatya surları dışında bulunan insanları öldürerek zaten mevcut bulunan korku hissini daha da artırdı. Şehrin hâkimi Reşüdidin ise Moğollara şehirde bulunan değerli malları vererek şehri onların istilasından korudu. Abû'l-Farac, Moğolların Malatya şehrinden 40.000 dinar değerinde

¹⁹² Marco Polo, Erzincan'ın sanatçılarla dolu ve dünyada kitap ciltleme işinin en iyi şekilde yapıldığı zengin bir şehir olduğunu söylemiştir. Dönemin Erzincan şehri hakkında bkz: (Marco Polo, 1979: 20–21).

ganimet elde ettiklerini söylemektedir (Abû'l-Farac, 1950: 544; Turan, 1993: 442-443). Buradan hareketle Yasavur Noyan komutası altındaki Moğolların psikolojik harp yöntemiyle sıcak savaş gerçekleştirmeksizin şehirden büyük meblağda bir para elde ettiklerini söyleyebiliriz.

Moğolların burada gerçekleştirdiği tahribattan sonra Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev elçi göndererek barış istedi (Abû'l-Farac, 1950: 544; Turan, 1993: 444; Sav, 1999: 58; Roux, 2020: 306). Böylelikle o süreçte Moğol hücumu durduruldu. Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev, Moğollara yıllık üç yüz altmış bin dirhem gümüş para, on bin koyun, bin sığır ve bin deve tutarında vergi vermeye razı oldu.¹⁹³ Görüldüğü gibi Moğolların yaptığı hücum, şiddet ve katliam Selçuklu sultanını pes ettirmekle birlikte askerî gücüyle meşhur ünlü Türk devletlerinden biri olan Selçukluları da direnişten mahrum bırakmıştır. Spuler bu konuda Sultan'ın kudretsiz ve cizyeye bağlı bir vasal mevkiine düştüğünü söylemiştir (Spuler, 2011: 53). Nitekim en doğru olan açıklama da budur. Bu duruma ek olarak Ermeni Krallığı ve Trabzon Rum İmparatorluğu da bu süreçte Moğolları metbû tanımışlardır (Ayan, 2008: 111; Turan, 1993: 448; Kaymaz, 2009: 103). Görüldüğü gibi Moğollar bölgenin en güçlü devleti olan Selçukluları meydan savaşında mağlup etmeleri ve onların topraklarında gerçekleştirdiği yıkımdan dolayı civar devletlerde de bir korku meydana getirmişler, Anadolu'daki diğer iki devleti de bu korku sayesinde savaşmadan kendilerine tabi kılmışlardır.

1246 yılında Köseadağ Savaşı'nın mağlup hükümdarı olan Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev vefat etti. Arkasında bıraktığı üç oğlundan II. İzzeddin Keykavus tahta çıktı. Moğollar, İzzeddin Keykavus'a haber göndererek gelmesini ve Han'a saygılarını sunmasını söylediler. İzzeddin Keykavus ise özür dileyerek idare merkezinden ayrılamayacağını dile getirdi ve kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan'ı vekili olarak Moğollara gönderdi (Abû'l-Farac, 1950: 545-546; Cûzcânî, 2011: 72-73; Turan, 1993: 459).¹⁹⁴ 1254 yılında aynı emir bir kez daha gönderilmiş, İzzeddin Keykavus'un bizzat gelmediği takdirde Anadolu'nun işgal edileceği bildirilmiştir (Abû'l-Farac, 1950: 559; Turan, 1993: 471). Moğollar, Selçuklu hükümdarını ayaklarına çağırarak, kendilerinin büyük ve onların küçük olduğunu vurguladılar. Bu da Selçukoğullarının Moğolları kalıcı bir şekilde metbû tanıdığını ilan etmiştir. Köseadağ savaşıyla başlayan iktidar mücadelesi böylelikle Moğol galibiyetiyle son buldu.

1256 yılında Baycu Noyan ikinci kez Anadolu'ya gelmiş ve Moğol korkusu bir kez daha açık şekilde kayıtlara yansımıştır. Moğollara karşı direniş kararı alan İzzeddin Keykavus, Sultan Hanı Savaşı'nda mağlubiyete uğramış, böylelikle Selçuklu başkenti Konya savunmasız kalmıştır. Bunun üzerine şehrin yöneticisi olarak tarih sahnesinde yer

¹⁹³ Selçukluların vergiye bağlanması hakkında detaylı bilgi için bkz: (İbn Bibi, 1996: 78, 82; Turan, 1993: 445 – 446; Sevim ve Merçil, 1995: 473; Sav, 1999: 59; Merçil, 2002: 891; Kaymaz, 2009: 102; Merçil 2011: 152; Tokuş, 2017: 182; Roux, 2020: 306).

¹⁹⁴ Bu noktada ayrıca belirtmek gerekir ki Güyük Han, huzuruna kabul ettiği Rükneddin'i Selçuklu hükümdarı ilan etmiş, kardeşini ise azletmiştir (Cüveynî, 2013: 239; Sav, 1999: 66-67). Bu konuda Genceli Kiragos, Abû'l-Farac ve Cûzcânî'den farklı olarak Rükneddin Kılıç Arslan'ın kendi çabasıyla Han'ın huzuruna çıktığını kaydetmiştir (Kiragos, 2018: 109).

alan İl-almış oğlu Nizameddin Ali, halka şu çağrıyla yapılmıştır: “*Ey Müslüman cemaati! Böyle bir düşman karşısında bu felakete uğradık. Şimdi bizi kurtaracak servetimizden başka bir şeyimiz kalmamıştır. Malınızı esirgemedi harcıyıp hayatınızı satın alınız. Aramızda mal toplayıp canımız, kadın ve çocuklarımız uğruna feda edelim*” (Turan, 1993: 481).¹⁹⁵ Propaganda niteliğinde olan bu çağrı sonrasında dört katır yükü altın toplanmış ve Moğollara teslim edilmiştir. Moğollar bu büyük ganimeti ele geçirdikten sonra şehirde katliam yapmamışlardır. Moğolların o zaman kadar gerçekleştirdiği yıkımların Selçukluların en korunaklı yeri olan Konya üzerinde büyük bir korku meydana getirdiği görülmüştür. Öğrenilmiş çaresizlik içerisinde bulunan şehirdeki askerler ve halk ortak bir kararla direniş göstermemişlerdir. İzzeddin Keykavus Baycu Noyan’ın saldırıları karşısında çaresiz kalarak ülkesini terk etmiş ve Bizans’a sığınmıştır.¹⁹⁶ Onun Bizans’a sığınmasının ardından kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan tahta çıkmıştır. Rükneddin Kılıç Arslan’ın tahta çıktıktan sonra abisine gönderdiği mektup çalışmamız açısından önemlidir. Selçukluların Moğollar karşısında yaşadığı öğrenilmiş çaresizliği yeni sultanın abisine yazdığı bu mektuptan öğreniyoruz. Rükneddin Kılıç Arslan mektubunda Harezmsah Sultanlarının Moğollarla savaşmakla büyük bir hata ettiklerini, Moğollara “il” olmanın herkes için en doğru karar olduğunu ve aksinde bir kararın yanlış olduğunu dile getirmiştir (Turan, 1993: 484; Merçil, 2011: 155).

Hülegü Han, Abbasî Hilâfeti’ni ve Haşhaşiler olarak da bilinen İsmailîleri ortadan kaldırmak için kardeşi Mengü Han’dan emir aldı ve görevini yerine getirmek amacıyla 1253 yılında hareket etti.¹⁹⁷ Çünkü ancak bu iki yapı ortadan kaldırılsa Müslümanlara hükmedilebilirdi (Spuler, 2011: 59). Cüveynî, Moğol hâkimiyetine girmemiş olan hükümdarların Hülegü Han’ın geleceğini duyduklarında büyük bir korkuya kapıldıklarını söylemiştir (Cüveynî, 2013: 499). Bu korkunun Moğollara büyük bir avantaj sağladığı tartışmasız bir gerçektir. Aldığı emir gereği İran’a gelen Hülegü Han Haşhaşiler üzerine harekât düzenledi.¹⁹⁸ Haşhaşilerin lideri olan Rükneddin Gurşah’a haber göndererek hâkim olduğu kaleleri yıkmasını emretti. Rükneddin Gurşah, Hülegü Han’ın gücünden korkarak emri altındaki kalelerden bazılarını yıktırdı. Abû’l-Farac ve Cüveynî, Rükneddin Gurşah’ın Moğollara direnme gücü olmayan kaleleri yıktırdığını ve bu sayede zaman kazanmaya çalıştığını söylemişlerdir (Abû’l-Farac, 1950: 560; Cüveynî, 2013: 505-506).¹⁹⁹ Zeki bir

¹⁹⁵ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz: (Anonim Selçuknâme, 2014: 46; Sümer, 1969: 30; Turan, 1993: 481; Sevim ve Merçil, 1995: 477).

¹⁹⁶ İzzeddin Keykavus’un ülkeyi terk etmesi hakkında detaylı bilgi için bkz: (İbn Bibi, 1996: 160; Aksarayî, 2000: 52-53 Anonim Selçuknâme, 2014: 46; Kazvinî, 2015: 119; Turan, 1993: 483; Sevim ve Merçil, 1995: 478; Sav, 1999: 82; Ekici, 2005: 56; Emecen, 2011: 61; Tokuş, 2017: 187).

¹⁹⁷ Mengü Han’ın Hülegü Han’ı görevlendirmesi hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz: (Cüveynî, 2013: 497; Reşidüddin, 2013: 13-15; Hayton, 2015: 103; Grousset, 1980: 337; Nicolle, 1990: 103; Turan, 1993: 479; Sav, 1999: 35; Ağaladağ, 2002: 449; Temir, 2002: 423; Togan, 2002: 395; Kuşçu, 2002: 620; Schamiloglu, 2002: 709; Yuvalı, 2002: 612; Arslantaş, 2003: 3; Lewis, 2006: 110; Spuler, 2011: 59; Tural, 2017: 22; Roux, 2020: 325-326).

¹⁹⁸ Bu harekâtları yöneten ünlü Moğol komutanı Ket Buka Noyan, Haşhaşilere ait olan Mihrin, Mansuriye, Aluh-Nişin, Tun, Turşiz, Kemalî isimlerini taşıyan kale ve yerleşim yerlerini yok etmiş, ayrıca buralardaki insanları öldürmüştür. Bu konu hakkında bkz: (Reşidüddin, 2013: 18-19).

¹⁹⁹ Reşidüddin Fazlullah bu olay hakkında bilgi vermekle birlikte Rükneddin Gurşah’ın zaman kazanmak gibi bir amacı olduğundan bahsetmemiştir (Reşidüddin, 2013: 22).

komutan ve iyi bir siyasetçi olan Hülegü Han, Rükneddin'in zaman kazanmaya çalıştığını anlayarak ünlü Moğol komutanlarından Ket Buka'yı onların üzerine gönderdi. Ket Buka da 4 Haşhaşî kalesini ele geçirdi. Haşhaşîlerin Selçukluların baş edemediği güçlü bir yapılanma olduğunu göz önüne alırsak, bir emirle kendi kalelerini yıkmaları Moğolların askerî yeteneklerinin ve acımasızlıklarının yaşattığı korkunun sonucu olduğu ortadadır.

Bu sürecin devamında 50 civarında Haşhaşî kalesi Moğollar tarafından ele geçirildi ve kaledekiler katledildi. Haşhaşîlerin lideri olan Rükneddin Gurşah'ın 15 Aralık 1256 tarihinde ünlü Alamut kalesinde teslim olmasıyla Moğol-Haşhaşî mücadelesi son buldu.²⁰⁰ Abû'l-Farac bu konuda: *"Bu mübarek zaferler sayesinde İsmailîlerden korku ve dehşet içinde yaşayan Arap ve Hıristiyan hükümdarlar kurtuldular. Çünkü İsmailîler hançer taşırlar ve masum kanı dökerlerdi"* demiştir (Abû'l-Farac, 1950: 561). Moğol Tarihçi Cüveynî ise: *"Gerçekten de bu iş, Müslümanların yarasına merhem oldu ve dindeki yıkımı önledi. Şunu hiç kimse hiçbir zaman aklından çıkarmasın ki onların dünyaya yerleştirdikleri fitnenin boyutları çok büyüktü, sebep oldukları karışıklıklar tahminlerin çok üzerindedir. Onlarla ilişki içinde olan herkes, her zaman korku ve panik içinde bulunur, onların düşmanlıklarından ve hıyanetlerinden gece gündüz zindan hayatı yaşardı"* (Cüveynî, 2013: 591) diyerek tıpkı Abû'l-Farac gibi Haşhaşîlerin mağlubiyetinden sevinç duyulduğunu ifade etmiştir. Hem Süryani bir tarihçinin Moğol saldırılarını "mübarek zafer" olarak adlandırmasını, hem de Müslüman bir tarihçinin bu duruma sevinmesini göz önüne alacak olursak, İsmailî tehdidine karşı Moğolların Haşhaşî eylemleri gerçekleşen bölgelerde sempati kazandığını söyleyebiliriz. Bu durum istikbalde gerçekleşecek olan Moğol harekâtları için psikolojik faaliyet ve psikolojik hedefin uygulanmasını kolaylaştırmıştır. Cüveynî de Haşhaşîlere karşı kazanılan zaferin Mengü Han'ın iktidarını güçlendirdiğini dile getirmekle birlikte söylediklerimizi doğrulamıştır (Cüveynî, 2013: 520-521). Nitekim Haşhaşîlerin mağlup edilmesinden sonra Mengü Han, onlardan kimsenin sağ bırakılmamasını emretti (Abû'l-Farac, 1950: 562; Nicolle, 1990: 106-107). Bu emir üzerine Haşhaşîler tamamen yok edildi ve böylelikle Hülegü Han'ın iki hedefinden biri tamamlanmış oldu. Bu yok etme operasyonları sırasında ciddi bir direnişin olmaması da psikolojik hedef ve psikolojik faaliyet kavramları hakkında söylediklerimizi doğrular niteliktedir. Bu bilgilere ek olarak Cüveynî'nin o zamana kadar Daî²⁰¹ olan kişilerin savaştan sonra ölüm habercisi olduklarını söylemesi Moğol psikolojik harbi açısından önemlidir.²⁰² Buradan hareketle Daîlerin hayatlarını İsmailî fikrine adadıklarını ve hayatları boyunca bu doğrultuda propaganda yaptıklarını fakat savaştan sonra bedenlerinin Moğol gücünün bir delili haline geldiğini söylemek mümkündür.

1258 yılında gerçekleşen bir olay, Moğolların yaşattığı korkunun en önemli örneklerinden biri oldu. Anadolu, Moğollar tarafından Sultan İzzeddin ve kardeşi Rükneddin

²⁰⁰ Moğol-Haşhaşî mücadelesi hakkında detaylı bilgi için bkz: (Cüveynî, 2013: 518-519; Reşidüddin, 2013: 24-25; Hayton, 2015: 105-106; Grousset, 1980: 337; Temir, 2002: 423; Kuşçu, 2002: 621; Roux 2020: 330).

²⁰¹ Daî, İsmailî propagandacılarına verilen isimdir.

²⁰² Müellifin bu konudaki görüşü şu şekildedir: *"Bugün dünyayı aydınlatan padişahın muzaffer devletinde, daha önce mesleği insanları sırtında hançerlemek olan o kötü kişiler, kadın mesleğini tuttular. Nerede bir Dai varsa ölüm habercisi, nerede bir Refik varsa köle haline geldi"* (Cüveynî, 2013: 522).

Kılıç Arslan arasında iki kısma bölündü.²⁰³ İzzeddin Moğollara karşı direniş göstermeye çabalarken, Rükneddin onlar tarafından destekleniyordu. Bu süreçte olayla yakından ilgilenen ve Rükneddin'in tarafında bulunan Moğol lideri Baycu Noyan idi. Bahsedeceğimiz olay ise doğrudan onun yaşattığı korkuyla ilgilidir. Abû'l-Farac'ın naklettiğine göre İzzeddin Keykavus, Malatya'yı Moğollara karşı korumak amacıyla Ali Bahadır adındaki komutanı göndermiş fakat halk Baycu Noyan'dan korktuğu için ona kapıyı açmamıştır (Abû'l-Farac, 1950: 565). Baycu Noyan ve ordusunun Anadolu'da gerçekleştirdiği savaş, yağma ve operasyonlar dolayısıyla oluşan korku halk üzerinde Moğollar yararına bir tesir yapmıştır. Kaynağın da belirttiği gibi Baycu Noyan'ın etkisi yerel halkın Moğol karşıtı güçlerle birleşmesinin önüne geçmiştir. Bu durum da Moğolların psikolojik harekât, psikolojik faaliyet ve psikolojik hedef kavramları üzerinden yaptığı psikolojik harbin bir stratejisi olan savaş ve katliamın şiddetini kullanma politikasının başarılı bir örneği olarak görünmektedir.

Hülegü Han'ın Haşhaşileri ortadan kaldırdıktan sonraki hedefi Bağdat'taki Abbasî Halîfeliği olmuştur. Onun Abbasî halifesine karşı uyguladığı ilk siyâsî hamle psikolojik harbi kullanmak olmuştur. Hülegü Han, Halîfe'ye gönderdiği mektupta Moğolların geçmişteki savaşlarından bahserek onu korkutmayı amaçlamıştır. Mektubun içeriği şu şekildedir: *“Moğol ordularının Cengiz Han döneminden beri dünyaya çektirdiklerini, ebedi Gök'ün yardımıyla Harezmi şahının, Selçukluların, Kralların ... ve atabeylerin hanedanlarının nasıl küçük düşürüldüğünü öğrendin. Oysa Bağdat'ın kapısı hiçbir zaman, orada egemenlik kuran bu ırklardan hiçbirine kapanmamıştı. Nasıl olur da bu şehre giriş bu kadar güç ve yetkiye sahip olan bizlere yasak olur? Sancağımıza karşı savaşmaktan sakın”* (Reşidüddin, 2013: 30; Roux, 2020: 336). Hülegü Han gönderdiği mektupla Moğolların zaferlerini dile getirerek Halîfe Mustasım'ın Moğol tabiyetine girmesini tavsiye etmiş, Halîfe ise yeryüzündeki tüm Müslümanların efendisi olduğunu dile getirerek bu teklifi reddetmiştir (Reşidüddin, 2013: 31-32; Kiragos, 2018: 132; Grousset, 1980: 338-339; Roux, 2020: 335-336). Genceli Kiragos'un kaydettiğine göre ise sadece Müslümanların efendisi olduğunu dile getirmekle kalmamış, Hülegü Han'a “köpek Türk” demiştir (Kiragos, 2018: 132). Nitekim 360 kuleye sahip güçlü surlarla korunmakta olan Bağdat Moğollar tarafından muhasara edilmiş, Halîfe'nin onları durdurmak için gönderdiği ordu mağlup olmuştur (Reşidüddin, 2013: 41; Grousset, 1980: 339; Roux, 2020: 336-337). Savaş sonrasında Hülegü Han'ın bizzat yönettiği 50 günlük bir kuşatmanın ardından Bağdat şubat ayının başında Moğolların eline geçti (Grousset, 1980: 339; Spuler, 2011: 62; Roux, 2020: 338). Hülegü Han Seyyidlerin, din adamlarının ve kendilerine direniş göstermeyenlerin canlarını bağışlayacağını vaat ettiyse de bu vaadi tamamen yerine getirdiği söylenemez.²⁰⁴ Orta Çağ'da din adamlarının halkın üzerindeki tesiri oldukça etkiliydi. Bu sebeple Hülegü Han'ın

²⁰³ Bu paylaşımına göre İzzeddin Keykavus Kayseri, Konya, Aksaray ve Ankara hâkimi oldu. Kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan ise Sivas'tan Samsun'a kadar olan kısmı yönetecekti. Detaylı bilgi için bkz: (Aksarayî, 2000: 46; Kiragos, 2018: 109; Spuler, 2011: 64).

²⁰⁴ Bu yarlık hakkında detaylı bilgi için bkz: (Reşidüddin, 2013: 42; Cüveynî, 2013: 599; Spuler, 2011: 63; Kuşçu, 2017: 621-622; Roux, 2020: 338). Ayrıca bu hususta belirtmek gerekir ki, Moğol yasasında din adamlarını, müezzinleri, bilginleri ve ölü yıkayıcıları vergiden muaf tutan, onları koruma altına alan hükümler mevcuttur. Bu konu hakkında bkz: (Alinge, 1967: 143).

direnişi kırmak için zekice bir taktikle muhasarayı desteklediğini söyleyebiliriz. Şehir Moğollar tarafından büyük bir yağma ve tahribata tabi tutuldu.²⁰⁵ Halife'nin akıbeti hakkında ise elimizde farklı bilgiler bulunmaktadır.²⁰⁶ Bağdat'ta yaşananlar dönemin İslam dünyasında Moğolların önceki katliamlarından daha büyük bir manevî çöküntüye neden olmuştur (Tural, 2017: 21). Bağdat'ın Moğolların eline geçmesinden sonra ise Kufe ve Basra daha Moğol askerleri oraya varmadan bağlılıklarını bildirmişlerdir (Cüveynî, 2013: 602; Nicolle, 1990: 110; Roux, 2020: 340). Grousset, Eyyûbilerin Moğol korkusundan dolayı yerlerinden kıpırdamadıklarını söylemiştir (Grousset, 1980: 338-339).

Moğolların Bağdat'ı ele geçirmesinin ardından Musul hâkimi Bedreddin Lülü, oğlunu bin atlıyla birlikte Hülegü Han'ın huzuruna gönderdi. Hülegü Han ile Bedreddin Lülü'nün arasında gelişen siyâsî durum hakkında Abû'l-Farac şu ifadeleri kaydetmiştir: *“Musul Emiri Bedreddin, Bağdad'ın alınmış olduğunu anlayınca oğlu Melik Salih'i 1000 atlı ile Hanlar hanına yardım etmek üzere gönderdi. Fakat Han onu sevinerek kabul etmedi, bilakis ona şu sözleri söyledi: “Siz hangi tarafın muzaffer olacağını görerek o tarafa bağlanmak istediniz. Halife muzaffer olsa idi bana değil, onun yanına giderdiniz”. Salih dönüp babası Bedreddin'e keyfiyeti anlatınca Bedreddin korkusundan titredi ve hemen kalkarak çok büyük ve sayılamayacak derecede çok para alarak Hanlar hanının yanına gitti ve onu hoşnut ederek geri döndü”* (Abû'l-Farac, 1950: 572). Reşidüddin Fazlullah ise Abû'l-Farac'a nazaran ilginç bir bilgi vermiştir. Reşidüddin Fazlullah'a göre Hülegü Han, Abbasî devlet adamlarının başlarını keserek Musul Emîri Bedreddin Lülü'ye göndermiş, o da bu başlardan Süleyman Şah'ı tanıyarak büyük bir korkuya kapılmıştır (Reşidüddin, 2013: 44). Bu olay Moğolların uyguladığı psikolojik harp stratejileri kapsamında önemli bir yere sahiptir. Hülegü Han, Abbasî Halifeliği'ne mensup önemli kişilerin kesilmiş başlarını Bağdat çevresindeki emirlere gönderiyor ve onların Moğollara dair korkuya kapılmalarını sağlıyordu. Bu korkutucu eylem, Orta Çağ şartları açısından etkili bir psikolojik harp stratejisidir. Bedreddin Lülü'nün Moğolların Bağdat'ta yaşattığı dehşete kapılarak boyun eğmesine ek olarak Eyyûbî hükümdarı el-Nasır Yusuf²⁰⁷, Hülegü Han'a bağlılığını bildirmiş ve oğlu el-Aziz'i rehine olarak Moğol sarayına göndermiştir (Roux, 2020: 342). Bahsettiğimiz iki hükümdarın ardından Anadolu Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus ve kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan da Hülegü Han'ın huzuruna gelerek bağlılıklarını bildirmişlerdir (Reşidüddin, 2013: 51). Bu bağlılık sunma törenleri esnasında Türk tarihi açısından oldukça ilginç ve psikolojik harp açısından da çok önemli bir vaka göze çarpmaktadır. Anadolu Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus Hülegü Han'a daha önce görülmemiş bir hediye sunmuştur. İzzeddin Keykavus'un Hülegü Han'a saygısını belirtmek

²⁰⁵ Bağdat'da gerçekleştirilen yağma hakkında detaylı bilgi için bkz: (Devletşah, 1977: 216; Reşidüddin, 2013: 44-46; Hayton, 2015: 107-109; Kiragos, 2018: 132-135; Grousset, 1980: 339; Nicolle, 1990: 109; Yuvalı, 1998: 474; Elewy, 2011: 367; Spuler, 2011: 63; Biran, 2018: 18; Roux, 2020: 338).

²⁰⁶ Halife'nin ölümü hakkında detaylı bilgi için bkz: (Abû'l-Farac, 1950: 570; Reşidüddin, 2013: 47; Hayton, 2015: 108-109; Kiragos, 2018: 133; Grousset, 1980: 339; Nicolle, 1990: 110; Turan, 1993: 488; Kuşçu, 2017: 622; Roux, 2020: 338-339). Bu noktada ayrıca belirtmek gerekir ki, Müverrih Vardan Halife'nin Hulâgü Han tarafından öldürüldüğünü kaydetmiş fakat nasıl öldürüldüğüne dair bir bilgi vermemiştir (Vardan, 1937: 232).

²⁰⁷ Reşidüddin Fazlullah'ın naklettiğine göre Melik el-Nasır Yusuf Şam ve Halep şehirlerine hakimdi (Reşidüddin, 2013: 55).

için sunduğu bu hediye, altına kendi yüzünün tasviri işlenmiş bir ayakkabıydı.²⁰⁸ Reşîdüddin Fazlullah bu olayı: “*Hülegü onu gördüğünde sultan yeri öpüp “Pâdişâhın, attığı her mübarek adımıyla bu bendenin başını yüceltmesi, bu kulunun isteğidir” dedi. Hülegü Han ona acıdı...*” şeklinde ifade etmiştir (Reşîdüddin, 2013: 51). Roux ise bu hediyeyi: “*Köleniz, kralının üzerine ulu ayağını koyarak kulunun başını şereflendirmesini dilemektedir*” şeklinde yorumlamıştır (Roux, 2020: 341). Selçuklu Sultanı tarafından gönderilen bu hediye Türk tarihinin en utanç verici sahnelerinden biridir. Vaka hakkında yapılacak daha doğru bir yorumun dile getirilme ihtimali oldukça zayıftır. Zira bu vaka Köseadağ Savaşı’nda alınan Selçuklu mağlubiyetini bile gölgede bırakmış, Arslan Yabgu, Tuğrul ve Çağrı Beyler, Sultan Alp Arslan, Süleyman Şah ve Rükneddin Mesud gibi Selçuklu hükümdarlarının askerî başarıları sayesinde kazanılan Selçuklu ününü lekelemiştir. Yaklaşık 100 yıl boyunca Anadolu’daki en güçlü Türk Devleti olarak varlığını sürdürmüş olan Selçukluların böyle bir hediyeyi Hülegü Han’a sunmaları Moğolların yaşattığı korkunun en somut örneklerinden biri olmuştur. Psikolojik harp, böyle bir siyaseti izleyen hükümdarın ülkesinde en kolay biçimde uygulanabilir. Buradan hareketle Moğolların savaşlar sırasında gösterdikleri askerî başarılar ve savaş sonrası gerçekleştirdikleri katliamlar sayesinde rakip hükümdarları büyük bir korkuya maruz bıraktıklarını, bu sayede istediklerini elde ettiklerini söylemek mümkündür.

Görüldüğü gibi Bağdat’ın ele geçirilmesi ve şehirde yapılan katliam bölgede o kadar büyük bir korku yaratmıştır ki, Bağdat çevresindeki hükümdarlar Moğollara direnmek bir yana, daha çatışmaya girmeden onları hoşnut etmek için birbirleriyle yarışmışlardır. Bu durumda İzzeddin Keykavus’un sözleri ve hediyesi göze çarpan en önemli hadisedir. İzzeddin Keykavus’un Müslüman bir hükümdar olduğunu ve Halife’yi öldüren Fatih’in adımlarının mübarek olduğunu dile getirmesi birlikte değerlendirildiğinde Moğolların savaş ve katliam yoluyla diğer hükümdarları nasıl korku içinde bıraktığını gözler önüne serilmiştir. Psikolojik harbin amacının korku etkenini kullanarak düşmanı zayıf düşürmek ya da pes ettirmek olduğu düşünülürse, Hülegü Han’ın psikolojik harpte oldukça başarılı bir hükümdar olduğunu söylemek mümkündür. Bağdat’ta yapılan katliamın başka savaşlara ihtiyaç duymadan diğer Müslüman hükümdarların hâkimiyet altına alınmasını sağladığını ve bu yönüyle Moğol psikolojik harp stratejileri kapsamında önemli bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz.

İsmi yukarıda zikrettiğimiz Moğol tabiyetini kabul eden hükümdarlara nazaran Moğollara karşı direniş gösteren hükümdarlar da göze çarpmış ve bu hükümdarlar şiddetle cezalandırılmıştır. Bedreddin Lülü’nün Moğollara karşı Memlûk desteğiyle direnen varisi Melik Salih 1262 yılında yenilgiye uğratıldıktan sonra işkenceyle öldürüldü, oğlu ise iki parçaya bölündükten sonra Musul’un iki tarafına ibret olsun diye asıldı (Reşîdüddin, 2013: 67). Moğollar hiçbir direnişe imkân vermeden Batı’ya doğru emin adımlarla ilerlemişlerdir.

Hülegü Han’ın Bağdat’tan sonraki adımı Suriye üzerine saldırmak oldu. Hülegü Han’ın belirlediği savaş stratejisinin merkezinde Halep şehri yer alıyordu. Çünkü Halep

²⁰⁸ Bu olay hakkında detaylı bilgi için bkz: (Reşîdüddin, 1999: 501; Reşîdüddin, 2013: 51; Nicolle, 1990: 111; Sümer, 1969: 33).

şehri düşerse çevresindeki şehirler de kolaylıkla teslim alınabilirdi (Hayton, 2015: 111). Abû'l-Farac, Haleb emîrinin direndiğini fakat buna rağmen mağlup edildiğini, Haleb önlerinde Eyyûbî ordusunun yenilgiye uğramasından dolayı bölgede Moğollara teslim olan şehirler olduğunu yazmıştır. Şam, Hama ve Emesa şehirleri Haleb Emîri Melik Muazzam'ın yenilgisinden sonra Moğollara karşı hiçbir direniş göstermemiş ve teslim olmuştur.²⁰⁹ Haleb'te ise Moğollar tarafından büyük bir katliam yapılmış, hatta şehirdeki Ulu Camii bizzat Ermeni Kralı I. Hetum tarafından yakılmıştır.²¹⁰ Suriye'deki şehirlerin Bağdat ve Haleb'te yaşananlardan sonra direnmeden teslim olması Moğol psikolojik harp stratejisinin başarılı olduğunu göstermiştir. Burada da tıpkı Rus ve Harezmsah topraklarında olduğu gibi Moğollar tarafından kazanılmış bir savaşın korkutucu etkileri, sonraki birkaç savaş ihtimalini ortadan kaldırıyor ve düşmanın boyun eğmesini sağlıyor diyebiliriz. Abû'l-Farac, Hülegü Han'ın Harim adındaki şehri kuşattığını ve halkın bir süre direniş gösterdikten sonra teslim olduğunu yazmaktadır, fakat bu direniş onlara pahalıya mal olmuştur. Kaynağın ifadesi şu şekildedir: *“Hanlar hanı da erkek, kadın, kız ve çocuk, hatta memedeki çocukların kamilen öldürülmelerini emretti. Bir Ermeni demircisinden başka kurtulan olmadı”* (Abû'l-Farac, 1950: 575).²¹¹ Bu katliamın da olası direnişleri kırmak için yapıldığı en kuvvetli ihtimaldir. Nitekim Bertold Spuler, Şiilerin ağırlıkta olduğu şehirlerin Nasireddin Tusî'nin Moğollar lehine yaptığı propagandalar vasıtasıyla kendiliğinden teslim olduğunu söylemiştir (Spuler, 2011: 66).

Hülegü Han, Suriye'de başarı elde ettikten sonra Mardin'e geldi. Mardin hâkimi Moğolların iletmiş olduğu teslim teklifini reddetti. Bunun üzerine Hülegü Han, hükümdarın oğlu Melik Muzaffer'e babasını teslim etmesi için haber gönderdi. Abû'l-Farac'ın yazdıklarına göre Melik Muzaffer, Musul emîri Bedreddin Lulu'nun oğluyla Haleb kuşatması hakkında konuşmuştu (Abû'l-Farac, 1950: 575).²¹² Yani Melik Muzaffer, Moğolların gösterdiği acımasızlığı ve şiddeti öğrenmişti. Hülegü Han da usta bir siyasetçi olarak Melik Muzaffer'e ulaştı ve ona, babasını teslim olması için ikna etmesini önerdi. Mardin emîri, oğlunu teslim olunmasını önerdiği için zincire vurarak cezalandırdı ve Moğollara karşı direndi. Yapılan kuşatma Moğol zaferiyle neticelendi. Mardin emîri bu savaş sırasında hayatını kaybetti. Reşîdüddin Fazlullah Melik Muzaffer'in halkı korumak amacıyla babasını zehirlediğini ve böylelikle savaşı sonlandırdığını söylemektedir.²¹³ Bazı

²⁰⁹ Haleb Emîri Melik Muazzam'ın yenilmesi ve sonrasında teslim olan şehirler hakkında detaylı bilgi için bkz: (Abû'l-Farac, 1950: 574-575; Aknerli Grigor, 1954: 36; Reşîdüddin, 2013: 54-55; Hayton, 2015: s. 111; Kiragos, 2018: 139-140; Spuler, 2011: 66; Grousset, 1980: 344-345; Kuşçu, 2017: 624; Roux, 2020: 343). Müverrih Vardan, Moğolların Suriye saldırıları hakkında ilginç bir bilgi kaydetmiştir. Vardan'ın yazdıklarına göre Kral Hetum'un müdahalesiyle ele geçirilen şehirlerdeki Hristiyanlar zarar görmemiştir. Bu konu hakkında bkz: (Vardan, 1937: 233).

²¹⁰ Haleb şehrinin ele geçirilmesi ve yağmalanması hakkında detaylı bilgi için bkz: (Reşîdüddin, 2013: 53-54; Hayton, 2015: 111; Grousset, 1980: 344; Nicolle, 1990: 112; Roux, 2020: 343).

²¹¹ Reşîdüddin Fazlullah da Abû'l-Farac ile aynı doğrultuda bilgiler vermiştir. (Reşîdüddin, 2013: 54).

²¹² Mardin kuşatması hakkında detaylı bilgi veren Reşîdüddin Fazlullah, Melik Muzaffer ve Bedreddin Lulu'nun oğlu arasında geçen bir konuşmadan bahsetmemiş fakat Melik Muzaffer'in babasına teslim olmayı tavsiye ettiğinden bahsetmiştir (Reşîdüddin, 2013: 64).

²¹³ Câmîu't-Tevârih'e göre Melik Muzaffer: *“Bu işi halkın iyiliği için yaptım. Çünkü pâdişâhın talihi ile kalenin açılacağını ve birkaç bin suçsuz insanın öldürüleceğini anladım. Muhakkak bir kişinin kanının dökülmesi yüz bin kişinin kanının dökülmesinden iyidir”* diyerek babasını öldürmüş ve savaşı sonlandırmıştır. (Reşîdüddin, 2013: 64).

kaynaklara göre ölen bazı kaynaklara göre de öldürülen Mardin hâkimi yerine oğlu Melik Muzaffer, Hülegü Han'ın emriyle Mardin emîri tâyin edildi (Abû'l-Farac, 1950: 575-576; Reşidüddin, 2013: 64; Spuler, 2011: 69; Roux, 2020: 341).

Bu olay sırasında iki nokta dikkat çekmektedir. Birincisi yukarıda farklı örneklerle görüldüğü üzere Moğollar, savaş ve kuşatmalarda yüksek seviyede şiddet kullanırlardı. Hülegü Han'ın Bağdat başta olmak üzere bu şiddeti bir savaş stratejisi olarak bilinçli bir şekilde kullandığı Melik Muzaffer'e ulaşmasından anlaşılmaktadır. Hülegü Han, Melik Muzaffer'e ulaşmış ve onun Haleb'te yaşananların Mardin'de yaşanmaması için babasını ikna etmesini istemiştir. Bu haberleşme önemli bir psikolojik harp stratejisi örneğidir. İkincisi ise Moğolların istihbaratının ne kadar güçlü olduğunun bu olay vesilesiyle gözler önüne serilmiş olmasıdır. Hülegü Han'ın şehrin hakiminin oğlu olan Melik Muzaffer'i plânına uygun bir hedef olarak seçmesi, onun Haleb'te yaşananlar hakkında malumat sahibi olduğunu bilmesi gibi detaylar, Moğolların ele geçirmek istedikleri bölgeleri iyi tanıdığını yani güçlü bir istihbarata sahip olduklarını gözler önüne sermektedir. Bu iki noktadan dolayı Moğolların Mardin kuşatması, psikolojik harp kapsamında oldukça değerli bir tarihî vakadır. Tüm bunlara ek olarak insan psikolojisi, liderin empati yeteneği ve istihbaratın bir devletin zafer kazanmasına yaptığı katkı açısından da değerli bir örnektir.

Mardin'den sonra Meyyâfarikîn de Moğollar tarafından kuşatıldı. Buranın hakîmi Melik Muhammed Kamil, Moğollara karşı iki yıl direnmiştir. Fakat ısrarla kuşatmayı sürdüren Moğol ordusu ve yardımcı Ermeni birlikleri zaferi kazandıktan sonra şehirde büyük çaplı bir katliam yaptılar.²¹⁴ Meyyâfarikîn Emîri de işkenceyle öldürülmüştür. Yapılan işkence vücudundan küçük parçalar kopararak ona yedirmek suretiyle emîr ölene kadar devam etmiştir. Ölümünden sonra emîrin kesilmiş başı davullar çalan bir tören alayıyla birlikte Suriye'de gezdirilmiştir.²¹⁵

Meyyâfarikîn'in ele geçirilmesinden sonra Moğol asilleri arasında yaşanan bir itaatsizlik vakası çalışmamız açısından önem arz etmektedir. Hülegü Han, kendisine karşı itaatsizlik eden Balaka, Tutar, Kadan ve Migan adlı Moğol komutanlarını yay kirışıyle boğdurmuş, onların emri altındaki askerlerin tamamının da katledilmesini emretmiştir (Grigor, 1954: 31). Bu vaka Moğolların yalnızca düşmanlarına karşı değil kendi aralarında da katliamı bir çeşit cezalandırma ve psikolojik harp stratejisi olarak kullandığını göstermektedir. İtaatsizlik gösterenlerin katliama tâbi tutulması diğer komutanların ve askerlerin itaatini temin etmek amacıyla kullanılmıştır. Barthold da Moğolların katliamları luzümsüz bir şiddet olarak görmediklerini, hâkimiyetlerini tesis etmek amacıyla kullandıkları bir strateji olduğunu söyleyerek bu husustaki görüşümüzü desteklemiştir. Barthold: *“Bütün cihangirler gibi Cengiz Han, hâkimiyetini sağlamak için lüzum görürse binlerce insanı serin kanlılıkla imha edebilirdi; fakat güvenilir kaynaklardan edindiğimiz*

²¹⁴ Meyyâfarikîn Kuşatması hakkında detaylı bilgi için bkz: (Grigor, 1954: 29; Reşidüddin, 2013: 61-62; Kiragos, 2018: 136-138; Tiesenhausen, 1941: 99; El Ğamdi, 2010: 230-238; Spuler, 2011: 69; Kozan, 2015; Kuşçu, 2017: 622; Roux, 2020: 342-343; Demir ve Şahin, 2021: 390-399).

²¹⁵ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz: (Reşidüddin, 2013: 63; El Ğamdi, 2010: 239-240; Kuşçu, 2017: 623; Roux, 2020: 343; Demir ve Şahin, 2021: 400-401). Genceli Kiragos, Meyyâfarikîn emîrinin öldürülmesinden bahsetmiş fakat işkenceden bahsetmemiştir (Kiragos, 2018: 138).

bilgilere göre hareketlerinden hiçbirinde lüzumsuz ve şuursuz zulümden eser yoktur” (Barthold, 1990: 485). Cengiz Han’ın dünya görüşüne sahip olarak yetiştirilmiş olan Hülegü Han’ın da bahsettiğimiz katliam eylemini bu doğrultuda yaptığını söylemek yerinde olacaktır.

Moğol istilasının yaşattığı yıkımı gören Bizans İmparatoru VIII. Michael (1260 – 1282), 1260 yılında Pantokrator Manastırı Başpapazı Prinkips’i elçi olarak Hülegü Han’a gönderdi. Böylelikle İlhanlı Devleti ve Bizans İmparatorluğu arasında yapılan sulh anlaşmasıyla, VIII. Michael topraklarını İran Moğollarının saldırılarından korumuş oldu (Spuler, 2011: 76). Buradan hareketle psikolojik harbin Moğolların karşısındaki güçlerden birini daha mücadele sahasından elemiştir.

Moğolların geniş topraklara yayılması sonucunda Memlûk-İlhanlı mücadelesi baş gösterdi. Hülegü Han, Bağdat ve çevresini ele geçirdikten sonra Memlûk Sultanı Kutuz’a bir mektup göndermiş, Tanrı’nın Cengiz Han’ın soyuna dünyayı yönetme yetkisi verdiğini, Moğolların Tanrı’nın hükmüne karşı gelenleri cezalandırmak amacıyla yaratıldığını ve her bir Moğol askerinin deve gibi güçlü olduğu gibi tehdit dolu ifadelerle sultanın kendisine boyun eğmesini dile getirmiştir. Bu teklifi reddetmekle kalmayan Sultan Kutuz Moğol elçilerini de öldürtmüş ve elçilerin kesik başlarının Kahire sokaklarında dolaştırılmasını emretmiştir.²¹⁶ Bu olay üzerine iki devlet arasında tarihin en önemli savaşlarından biri vuku bulmuştur. Memlûk Sultanı Kutuz, 3 Eylül 1260 tarihinde gerçekleşen Ayn Calut Savaşı’nda İlhanlıları mağlup ederek ünlü Moğol komutanı Ket Buka’yı öldürdü.²¹⁷ Ket Buka ölmeden önce Sultan Kutuz’u tehdit etmiştir. Bu tehdidin içeriği şu şekildedir: *“Eğer senin elinden ölürsem, bu senin değil Tanrı’nın bir eseri olacaktır. Bir anlık bir başarıdan dolayı başın dönmesin. Ölüm haberim Hülegü Han’ın kulağına gittiği an hiddeti, dalgalı bir deniz gibi kabarcaktır. Azerbaycan’dan Mısır’a kadar bütün ülke Moğol atlarının nalları altında çiğnenecektir!”*. (Reşidüddin, 2013: 59; Grousset, 1980: 347; Roux, 2020: 361-362). Buradan hareketle Moğol komutanının ölmeden önce bir kez daha devletin çıkarlarına hizmet etmek istediğini ve bunu bir psikolojik harp stratejisi olarak gerçekleştirdiğini söylemek mümkündür. Ket Buka ölmeden önce örnek bir Moğol askeri davranışı sergilemiş, düşmanlarına bu zafere aldanmamalarını, Moğollara karşı direnemeyeceklerini ve intikam duygusuyla karşılara çıkacak olan yeni bir Moğol ordusunun onları yok edeceğini söylemiştir. Böylelikle direkt olarak düşman hükümdarının üzerinde bir korku bırakmayı, ikinci bir savaş durumunda plânlamalar yaparken hükümdarın üzerinde endişe meydana getirmeyi amaçlayan bir konuşma yapmıştır. Nitekim bu sözlerinden sonra Ket Buka öldürülmüştür. Bu savaş hem Memluk tarihinin hem de Moğol tarihinin dönüm noktalarından biri olmuştur. Çünkü bu savaşla birlikte Moğolların yenilmezliklerine dair

²¹⁶ Hülegü Han’ın tehdit dolu mektubu ve Moğol elçilerinin öldürülmesi hakkında detaylı bilgi için bkz: (Reşidüddin, 2013: 55-57; Arslantaş, 2003: 3-4; Kuşçu, 2017: 625-626; Roux, 2020: 345).

²¹⁷ Ayn Calut Savaşı hakkında detaylı bilgi için bkz: (Vardan, 1937: 234; Aknerli Grigor, 1954: 36-37; İbn Tagrıberdi, 2013: 36-38; Reşidüddin, 2013: 58; Korykoslu Hayton, 2015: 119; Kiragos, 2018: 140-141; Nicolle, 1990: 116; Koprman, 2002: 173-174; Yuvalı, 2002: 613; Arslantaş, 2003: 6-7; Turnbull, 2003: 59-60; Spuler, 2011: 67 – 68; Kuşçu, 2017: 627-629; Roux, 2020: 361-362).

bilinen efsane son bulmuştur.²¹⁸ Buna ek olarak o esnada Memlûk kumandanı olan fakat gelecekte Memlûk sultanı olacak olan Baybars gösterdiği başarı sayesinde ön plâna çıkmıştır.

Bu olaydan sonra 1261 yılında İlhanlı komutanlarından Kukalaga Noyan ordusuyla birlikte Suriye topraklarına geldi. Moğol ordusunun Suriye topraklarında belirmesinden sonra bölgede bulunan tüm şehirler onların korkusu sebebiyle boşaldı ve insanlar Haleb'e sığındılar (Abû'l-Farac, 1950: 579). Bu vaka, Moğolların Suriye halkı üzerinde bıraktığı korkunun büyüklüğünü göstermiştir. Görüldüğü gibi bölge halkı o kadar büyük bir Moğol korkusuna sahipti ki, savaşın vuku bulmasına gerek kalmadan yalnızca Moğollar görüldüğünde bile sığınacak güvenli bir yer arama isteği ortaya çıkıyordu.

Suriye'de bu olaylar yaşanırken Anadolu'daki saltanat mücadelesi sırasında Anadolu Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus, kendisine yapılan Moğol baskısı dolayısıyla Moğol hükümdarıyla görüşmek üzere yola çıktı. Abû'l-Farac'ın anlattığına göre Konya civarında konakladığı sırada bir casus Sultan'ın otağına gelerek Alıncak Noyan ve Sultan'ın kardeşi Rükneddin'in birlikte oraya yaklaştıklarını, İzzeddin'i zincire vurarak tıpkı bir mahkûm gibi Moğol Hanı'na götürecekleri bilgisini verdi. Sultan İzzeddin Keykavus bilgiyi aldıktan sonra korkuya kapıldı ve Bizans İmparatoru Mihail'e sığındı (Abû'l-Farac, 1950: 582). Burada bir detayı göz önünde bulundurmak gerekir. Moğollara Anadolu'da direniş gösteren önemli üç yapılanma vardır. Birincisi İzzeddin Keykavus'un zaman zaman yaptığı direniş çabaları²¹⁹, ikincisi Karamanoğulları olarak bilinen Türkmenlerin düzenledikleri baskınlar²²⁰, üçüncüsü ise Malatya'nın ormanlık kesimlerinde yaşayan ve Ağaç Eri²²¹ olarak adlandırılan Türkmenler. Alıncak Noyan hakkında alınan istihbaratın bu üç direniş noktasından birini tamamen ortadan kaldıracak korkuyu vermesi, Moğolların rakiplerinin artık Selçuklu hanedanı gibi bir maziye sahip olsa bile psikolojik olarak tamamen yıprandığını gözler önüne sermiştir. İzzeddin Keykavus, Alıncak Noyan hakkında aldığı haberle öğrenilmiş çaresizlik dediğimiz hissiyata yenilmiş ve Anadolu'yu terk etmiştir. Onun yerine saltanat mücadelesinin başından itibaren Moğollar tarafından açıkça desteklenen kardeşi Rükneddin Sultan olmuş ve yeni bir dönem başlamıştır. Görüldüğü

²¹⁸ Bu savaşın Moğolların yenilmezlik algısına yaptığı etki hakkında detaylı bilgi için bkz: (Kanat, 2001: 31; Kuşçu, 2017: 629; Roberts, 2019: 382).

²¹⁹ İzzeddin Keykavus hem Baycu Noyan'a hem de Hülegü Han'a karşı direniş göstermiştir. Osman Turan, İzzeddin Keykavus'un Moğollarla mücadelenin sembolü olduğunu söylemiştir. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz: (Turan, 1993: 503-504).

²²⁰ Bertold Spuler ve Faruk Sümer, Gazan Han'ın Karamanlı Türkmenlerini en güçlü düşmanı olarak nitelendirdiğine dair rivayetler olduğunu söylemişlerdir. (Sümer, 1969: 50; Spuler, 2011: 128). Karamanlıların Moğollar ve Moğollar tarafından desteklenen Sultan Rükneddin'e karşı giriştiği faaliyetler hakkında bkz: (Köprülü, 1991: 35-36; Öden, 2002: 1320-1322). Bu bilgilere ek olarak Selçuklu veziri Pervane'nin daveti üzerine 1277 yılında Anadolu'ya gelen ve İlhanlı ordusunu Elbistan'da mağlup eden Memlûk Sultanı Baybars da Karamanoğulları ile görüşmelerde bulunmuştur. İlhanlıların en önemli düşmanı olarak nitelendirebileceğimiz Memlûklerin Karamanoğullarıyla irtibat kurmaları da onların Anadolu'daki mücadelelerinin önemini göstermektedir. Sultan Baybars, Karamanoğlu Ali Bek'e hilat giydirmiştir. Baybars ve Karamanoğullarının görüşmelerine dair bilgi bkz: (Tagnberdi, 2013: 55; Sümer, 1969: 51; Uzunçarşılı, 1969: 4-5; Ayan, 2008: 121-123; Çetin, 2012: 1209; Solak, 2014, 62; Serdar ve Hanar, 2018: 245; Kıpır-Koçak, 2019: 252).

²²¹ Ağaç Eri olarak adlandırılan Türkmenler hakkında bkz: (Sümer, 1969: 29, 46).

üzere yıllar süren savaşların ve operasyonların getirisi olarak bir Moğol Noyanı'nın harekât haberini almak dahi rakip hükümdarı yenilgiye sürüklemeye yeter hale gelmişti.

Moğolların Musul kuşatması psikolojik harp stratejisi için önemli bir örnektir. Moğollar, 1262 yılında Samdagu Noyan komutası altında Musul'u kuşattılar. Musul Emîri Melik Salih ise çoğu hükümdarın aksine teslim olma değil direnme kararı aldı. Direnişin kırılmaması sebebiyle muhasaranın süresi uzadı. Bu durumda Samdagu Noyan zafer kazanmak için yeni bir savaş plânı yaptı ve uyguladı. Bu plân kapsamında Emîr Melik Salih'e sulh istediğini ve ona iyi muamele edeceğini söyledi. Nihayetinde bu bir tuzaktı. Samdagu Noyan'ın iyi niyetine güvenen Melik Salih ise görüşme için şehirde çıktığında Moğollar tarafından esir alındı ve şehir liderden mahrum bırakıldı. Lidersiz kalan şehir kuvvetli şekilde hücum eden Moğollar, burada muazzam bir şiddet örneği sergilediler. Melik Salih'in oğlu Alaülmülk'ü ortadan ikiye bölerek parçalanmış cesedini şehrin kapısına astılar. Şehrin önde gelen bazı kimselerinin kafalarını kestiler.²²² Böylelikle şehir ele geçtiğinde onlara direnecek kimse kalmadı. Moğolların şehrin asillerine uyguladıkları bu vahşiyane muamele bir gözdağı niteliği taşımakla birlikte, örneklerini değerlendirdiğimiz üzere yaygın kullanılan bir psikolojik harp stratejisidir. Moğollara direnen emîr ve asillere uygulanan bu muamele, kişilerin bedeni üzerinde yapılan tahribat yoluyla haberin ulaştığı tüm insanlara korku vermeyi amaçlamaktadır. Kısacası verilen mesaj şudur; Moğollara boyun eğmemeyi tercih etmiş en iyi korunan kişinin akıbeti büyük acılar yaşamaktır, buna rağmen direniş fikri taşıyan diğer kişilerin de yaşayacağı akıbet bu yönde olacaktır.

1264 yılında Moğol korkusunun zafer kazandırdığı bir hadise yaşanmıştır. Bulgar Çarı Konstantin Tek, Bizans İmparatoru'na karşı verdiği mücadele için Altın Orda Hanı Mengü Timur'dan yardım istedi. Mengü Timur, Altın Orda Hanlığı'nın ünlü komutanı Nogay'ı 20 bin askerle birlikte Bulgarlara yardımcı olmak üzere gönderdi. 1265 yılında Bizans ordusu ve Moğol-Bulgar orduları karşılaştıklarında Bizans ordusu kolayca mağlup oldu. Çünkü Bizans askerleri Moğolları görünce korkuya kapılarak kaçmayı denediler. Bu kaçış denemesinin sunduğu fırsatı değerlendiren Moğollar, düşmanlarını kaçış esnasında öldürdüler. Görüldüğü üzere Moğolların geçmişte kazandıkları askerî başarılar ve yoğun şiddet barındıran eylemleri Bizans askerlerinin savaşmadan kaçmasına neden olmuş, bu durum da Moğolların galip gelmesini kolaylaştırmıştır. Önceki savaşların yarattığı psikolojik etkiler sayesinde kolaylıkla kazanılan bu savaş sonrasında Balkanlar tamamıyla Moğol hâkimiyeti altına girmiştir.²²³

1266 yılında Moğol korkusunu çok açık şekilde gösteren bir olay yaşandı. Memlûk Sultanı Kilikya Ermeni Kralı Hetum'a haber göndererek Moğollara karşı ittifak yapmak istediğini belirtti. Abû'l-Farac'ın yazdığına göre Ermeni Kralı "*Moğollardan korktuğu için*" Memlûklerin ittifak teklifini reddetti (Abû'l-Farac, 1950: 586). Moğolların savaş ve katliamın şiddetini kullanarak yaşattığı korku, düşmanlarının ittifak çabalarını boşa çıkardı.

²²² Moğolların Musul kuşatması hakkında detaylı bilgi için bkz: (Abû'l-Farac, 1950: 582 -583).

²²³ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz: (Roux, 2020: 367).

Böylelikle Abaka Han'ın karşılaşacağı olası bir savaş ihtimalinde karşı taraf, önceki operasyonlar yardımıyla Ermeni desteğinden mahrum bırakıldı.

1282 yılında Suriye'deki asayişsizliği düzeltmek için Abaka Han'ın kardeşi Kongurtay bölgeye gönderildi. Kongurtay Haleb civarında belirlediği zaman halk korkuya kapılarak mağaralara saklandı (Abû'l-Farac, 1950: 606). Görüldüğü üzere bahsettiğimiz psikolojik harp stratejisinin etkisi nedeniyle Suriye halkının yaşadığı Moğol korkusu, Moğol birliklerine önemli ölçüde hareket kolaylığı sağladı.

1288 yılında ise Musul civarında Kürtler ve Moğollar arasında küçük çaplı bir kavga çıktı. Abû'l-Farac, bu kavga sonucunda Moğolların Kürtleri öldürdüğünü: *“güpegündüz olduğu halde hepsini de koyun keser gibi öldürdüler”* cümleleriyle kaydetmiştir (Abû'l-Farac, 1950: 621). Bu ifade, Moğollar için öldürmenin sıradan ve profesyonelce uygulanan bir eylem olduğunu ortaya koymuştur. Nitekim Simon de Saint Quentin de Moğolların öldürme eylemleri hakkında: *“Kan akması onlar için su akması gibi bir şeydir. İnsan bedenlerinin yere düşüp yığılması, gübre yığılması gibi görülür”* demiştir (Quentin, 2006: 19). Buna ek olarak da gündüz olmasına rağmen bu eylemi gerçekleştirmeleri onların bu konuda oldukça pervasız ve rahat olduklarına işaret etmektedir.

İlhanlı hükümdarı Ahmet Teküder Han, Argun başta olmak üzere tüm Moğol prenslerini öldürmeye karar verdi. Boka Noyan'ın bu kararı tüm Moğol prenslerine bildirmesi üzerine gerçekleştirilen ortak bir harekâtla Ahmet Teküder tahttan indirildi.²²⁴ Onun yerini kardeşi Abaka Han'ın oğlu Argun aldı. Argun'un hükümdar olmasıyla birlikte Boka Noyan ve kardeşi Arok Noyan, zamanla İlhanlıların en nüfuzlu devlet adamları haline geldiler. Sergiledikleri idare halkın memnuniyetsizliğini kazanmakla birlikte isyan hazırlığında oldukları bilgisi Argun Han'a ulaştı. Bunun üzerine Boka ve Arok öldürüldü, onlarla iş birliği yapmış olan kişiler hakkında da geniş çaplı bir soruşturma başlatıldı (Abû'l-Farac, 1950: 621-625). Abû'l-Farac, Moğol askerlerinin bu vakayı soruşturmaları sırasında gerçekleşen ve çalışmamız açısından önem taşıyan bir olaydan bahsetmiştir. Müellif, Moğolların araştırma amacıyla Suriye topraklarında ilerledikleri sırada bölgede yaşanan heyecanı şu şekilde anlatmaktadır: *“Suriye ahalisi korku ve dehşetten titriyorlardı. Çünkü Moğolların hücumuna uğramak üzere olduklarını sanıyorlardı”* (Abû'l-Farac, 1950: 627). Moğolların sadece kendilerini göstermeleri bile Suriye'de büyük bir telaşa sebep olmuş ve halk korkuya kapılmıştır. Halkın bu korkusu ancak Moğolların askerî bir harekât içerisinde olmadıkları anlaşıldığında durulmuştur (Abû'l-Farac, 1950: 627).

1299 yılında Moğolların Anadolu valisi Sülemiş, Gazan Han'a karşı isyan etti.²²⁵ Gazan Han'ın emriyle gönderilen Kutluğ Şah, Sülemiş Noyan'ın ordusunu mağlup ettikten sonra onu öldürdü. Sülemiş Noyan'ın ölümünden sonra Moğol kanadından Memlûk kanadına geçmiş olan askerler yakalanarak topluca idam edilmiştir (Spuler, 2011: 110). Bu

²²⁴ Ahmed Teküder'in prensleri öldürme plânı, Boka Noyan'ın prensleri haberdar etmesi ve Ahmed Han'ın tahttan indirilmesi hakkında bkz: (Abû'l-Farac, 1950: 614-615; Hayton, 2015: 144 – 145).

²²⁵ Sülemiş isyanı hakkında detaylı bilgi için bkz: (Özgüdenli, 2009: 134-136).

katliam kararının yarattığı algıyla Moğollar arasında gerçekleşebilecek herhangi bir itaatsizliğin ve olası kitlesel iç düşmanların önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

1301 yılında Altın Orda Hükümdarı Toktağa, Derbend geçidi üzerinden bir istila teşebbüsünde bulundu. Altın Orda Hanlığı'nın bu saldırısı İlhanlılar tarafından engellenmiştir. Altınorda ordusunun İlhanlı ordusu tarafından mağlup edilmesinden sonra Lezgi Emîrlere İlhanlılara tabi oldular (Spuler, 2011: 113). Bu tâbiyet kararı, Altın Orda kanadının mağlup olduğu savaş gücünün hissettirdiği korku sebebiyle İlhanlı öfkesinden korunmanın bir yolu olarak izah edilebilir. Böylelikle Gazan Han, sadece Altınorda ordusunu mağlup ederek kuzeyden gelen bir istila tehlikesini önlemekle kalmamış, Lezgileri de kendi tarafına çekerek bölgedeki gücünü artırmıştır.

Katliamın ve savaş şiddetinin en belirgin şekilde kullanıldığı olaylardan biri de yine Gazan Han döneminde gerçekleşti. Gazan Han 1303 yılında Memlûk Sultanı'na bir elçilik heyeti gönderdi. Nasıreddin Tebrizi ve Kutbüddin Mouşeli'nin idaresi altındaki heyetin önemli bir vazifesi vardı; Memlûkler üzerinde psikolojik harp uygulamak. İlhanlı heyeti, Memlûk Sultanı'nın İlhanlılara karşı direnmemesini dile getirmekle birlikte, Moğolların yaptığı savaş, katliam ve yıkımlardan örnekler verdi. Özellikle Harezmsah Muhammed'in başına gelenleri anlatarak Memlûkleri korkutmayı amaçladılar (Spuler, 2011: 114). Memlûk Sultanı'nın red cevabı vermesinden bu psikolojik harp stratejisinin bu kez işe yaramadığını görüyoruz. Çünkü Memlûkler daima İlhanlıların en güçlü ve en ciddi rakipleri olmuşlardır. Psikolojik harbin o yıllarda tanımının yapılmadığını fakat hükümdarlar tarafından bilindiğini, siyaset ve savaş sahalarında uygulandığını yukarıda belirtmiştik. Gazan Han'ın elçilik heyetini kullanarak tarihsel süreç üzerinden uygulamayı amaçladığı psikolojik harp hamlesi bu açıdan önemlidir. Bu olay aynı zamanda taktik propaganda niteliği de taşımaktadır. Gazan Han'ın bu hamlesinin, savaş ve katliamın şiddetinin doğurduğu korkunun bir psikolojik harp stratejisi olarak kullanılması, çalışmamız kapsamında bu konuda söylediğimiz ve söyleyeceğimiz her vakayı doğrular niteliktedir.

Chronica Maiora, Moğol saldırılarını şimşegin parlamasına, kasırmanın kopmasına ve çekirge sürüsünün yayılmasına benzeterek bu istilayı ölümcül ve barbarca olarak nitelendirmiştir (Özcan, 2012: 435).

İbnü'l-Esir ise Moğol istilasını tasvir etmek için: “Şayet birisi çıkar da: “Cenab-ı Allah'ın Hz. Adem'i yarattığı günden bugüne kadar bu büyük felâketin benzeri görülmemiş ve yaşanmış değildir” derse mutlaka doğru söylemiş olacaktır” şeklinde korku dolu bir ifadeye bulunmuştur (İbnü'l-Esir, 1987: 316).

İbnü'l-Esir, Moğol istilasının halkın üzerinde bıraktığı korkuyla ilgili şaşırtıcı bilgiler vermiştir. Bu bilgiler şu şekilde ifade edilmiştir: “ Moğollardan bir tek asker bir köye veya bir derbende girse orada kalabalık bir insan grubu olmasına rağmen tek başına üzerlerine saldırır, bunları tek tek öldürüp durduğu halde hiç kimse elini kaldırıp da bu Moğol atlısına vurmaya cesaret edemezdi... Moğollardan birisi adamın birini yakalamış, fakat bu Moğol askerinin yanında adamı öldürecek bir şey olmadığı için adama: Başını şuraya yere koy ve sakın hareket etme demiş, adam da hiç yerinden hareket etmeksizin başını yere koyup

beklemiş, Moğol askeri de gidip bir yerden kılıç bulup getirerek adamı öldürmüştü... Başka biri de şöyle anlattı: Ben on yedi arkadaşımla birlikte bir yolda seyrediyordum. Moğollardan bir atlı gelip karşımıza dikildi ve bize bazı şeyler söylemeye başladı, o emir verdikçe arkadaşlarım bu emirlere uymaya başladılar. Onlara: Bu tek başına bir adamdır, neden bunu hemen öldürüp kaçmıyoruz? Deyince bana: Ondan korkuyoruz dediler” (İbnü’l-Esir, 1987: 464).²²⁶ Farklı kaynaklardan derlenen bu bilgiler, Gazan Han’ın böyle bir strateji belirlemesinin tarihsel dayanaklarına örnek niteliğindedir.

Emîr Timur’un Celayirli Sultanı Ahmed’i savaşmadan yenilgiye uğratması ve Tebriz’i ele geçirmesini de psikolojik harp yoluyla açıklamak doğru olacaktır. Tebriz, Timur’un İran’ı hâkimiyeti altına aldığı dönemde hem Celayirli hem de Timurluların hedefiydi. Timurlu ordusunun Tebriz’e doğru hareket ettiği haberini alan Sultan Ahmed savaşı göze alamadı. Tebriz’i Timurlulara terk ederek Bağdat’a çekildi (Aka, 1991: 12). Celayirli Ahmed’in ordusuyla övünen bir hükümdar olduğunu dile getirmek bu noktada yararlı olacaktır. Bezm u Rezm’de de Timurlu askerleri “*Tatar ifritleri*” ve “*Çağatay şeytanları*” şeklinde tasvir edilmiştir (Esterâbâdî, 1990: 27-29).²²⁷ Askerlerinin bahadırılığı ile övünen Sultan Ahmed’in Timurlu ordusunun harekât haberini aldığı Bağdat’a çekilmesi Timur’un önceki askeri başarılarıyla doğru orantılıdır. Çünkü Emîr Timur Tebriz’e yönelmeden önce İlhanlıların mirasçısı olarak tarih sahnesine çıkan Toga Timurluları, Serbedarîleri ve Kert Hanedanı’nı hâkimiyeti altına almış bulunuyordu.²²⁸ Buna ek olarak Altın Orda Hanlığı’nın iç işlerine müdahale edebilecek kadar güçlenmiş, Cengiz Han soyundan Suyurgatmış’ı temsili olarak yanında bulundurmak suretiyle Cengiz Han’ın varisi sıfatıyla siyasî hamleler yapıyordu. Bu açıdan bakıldığında Sultan Celayirli Ahmed’in güçlü ordusuna rağmen savaşı göze almaması ve Tebriz gibi önemli bir şehri Timur’un hâkimiyetine terk etmesi Timur’un askerî başarılarından çekinmesi olarak açıklanabilir. Diğer bir deyişle Timurluların savaşlardan galip olarak ayrılması ve ünlü askerî kabiliyetleri Sultan Ahmed’in öğrenilmiş çaresizliğe kapılmasına neden olmuştur.²²⁹

Emîr Timur 1387 yılında İran’ın önemli şehirlerinden İsfahan’ı kuşattı. Şehrin silahlarını, atlarını ve develerini Timurlulara teslim etmesi karşılığında zarar vermeyeceğini dile getirdi. İstek kabul edildi, fakat şehre giren tahsildarlar Ali Kuçeba önderliğindeki direnişçiler tarafından öldürüldüler. Bu eylem karşısında öfkelenen Emîr Timur şehri ele geçirdi ve halkın Timurlulara yapılan hakaretten dolayı katledilmesini emretti. Kaynaklar, öldürülen 70 bin kişinin kellelerinden kuleler yapıldığından bahsetmektedir.²³⁰ Emîr Timur’un buradaki amacının kendisine itaatsizlik etmeyi düşünen kişilerin bu yolu tercih

²²⁶ Bu konu hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz: (Tiesenhansen, 1941: 100–101; Grousset, 1980: 256; Roux, 2020: 262-263).

²²⁷ Ayrıca Clavijo da Timur’un kabilesinden olanların halk tarafından “Çağatay” olarak adlandırıldığını kaydetmiştir. Bu konu hakkında bkz: (Clavijo, 1993: 76).

²²⁸ İlhanlı devletinin yıkılmasından sonra Kert Hanedanı Herat ve civarında, Toga Timurlular Cürcan ve civarında, Serbedarîler Sebzar ve çevresinde, Muzafferîler ise Şiraz ve Kirman’da hâkimiyet tesis etmişlerdi. Timur bu yapıların hepsini kısa zamanda yok etmiştir. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz: (Aka, 2008: 172).

²²⁹ Sultan Ahmed’in korkuya kapılması ve kaçıışı hakkında detaylı bilgi için bkz: (Esterâbâdî, 1990: 30-31).

²³⁰ İsfahan kuşatması ve insan başlarından kuleler yapılması hakkında detaylı bilgi için bkz: (Şâmî, 1987: 126-127; Yezdi, 2019: 161-162; Grousset, 1980: 405; Aka, 1991: 15; Lamb 2012: 142-154).

etmemelerini, hatta bu yönde bir plân yapmayı dahi akıllarına getirmemeyi sağlamaktır. İtaatsizliği engellemenin caydırıcı yolu olarak da korku duygusu kullanılmıştır.

Emîr Timur, 14. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde yukarda bahsettiğimiz üzere İlhanlıların mirasçısı olarak ortaya çıkan devletleri hâkimiyeti altına almış, Altın Orda Hanı Toktamış'ı yenmiş, Celayirli Sultan Ahmed'i Bağdat'tan kaçmaya mecbur bırakmıştı. Kadı Burhaneddin'in de Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey (1402–1435) tarafından öldürülmesiyle Osmanlılar ve Timurlular iki büyük rakip olarak baş başa kaldılar. Emîr Timur bu süreçte Gazan Han'ın Memlûklere karşı kullandığı psikolojik harp stratejisini Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid'e karşı kullanmıştır. Emîr Timur, Suriye seferi esnasında Yıldırım Bayezid'e gönderdiği mektupta geçmişteki askerî başarılarından söz ederek Osmanlıları korkutmak istemiştir (Aka, 1991: 27). Yıldırım Bayezid'in cevap olarak gönderdiği mektupla kendisinin ve soyunun askerî başarılarıyla övündüğü görülmektedir. Buradan hareketle bu psikolojik harp stratejisinin Türk ve Moğol ulusları tarafından düşmanı korkutmak amacıyla kullanıldığını söylemek mümkündür. Nitekim Yıldırım Bayezid'in Timur'dan korkmadığı gönderdiği mektuptan ve sonraki yıllarda gerçekleşecek olan Ankara Savaşı'ndan anlaşılmaktadır. Sonuç olarak Timur'un uyguladığı bu psikolojik harp stratejisi başarısız olmuştur.

2.2.Lideri Aşağılamak

Lideri çeşitli yollarla küçük düşürerek karşı tarafı psikolojik yönden yıpratmayı amaçlayan bu strateji savaş öncesinde, esnasında ve sonrasında kullanılabilir. Strateji gereği lider öldürülebilir, vücudundan bir parça kesilerek sergilenebilir veya onun hakkında aşağılayıcı söylemlerde bulunulabilir.

Cengiz Han ve Camuka arasında Dalan-balcut'ta gerçekleşen savaş sonrasında Camuka, esir aldığı Ne'udai ve Çaha'an-uva adlı savaşçıların kafalarını kestirdikten sonra onları at kuyruğuna bağlatıp sürüklettirdi (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 62). Camuka'nın bu eylemin yoğun bir propaganda amacı taşımakta olduğunu söylemek mümkündür. Camuka, Cengiz Han'ın ünlü savaşçılarının kesilmiş başlarını atların arkasında sürükletmekle düşmanına tabi olan kişileri başarısız olacaklarına inandırmayı ve tercihlerinin yanlış olduğunu dile getirerek onları korkutmayı amaçlamıştır. Buna ek olarak savaşçıların başlarını sürükleyerek teşhir ettirmek yoluyla Timuçin'in şahsını da aşağılıyordu.

Sultan Muhammed Harezmsah'ın ölümünden sonra oğulları Celâleddin Harezmsah, Akşah ve Uzlak Şah Moğollara karşı direniş göstermiştir. Bu şehzadelerden Celâleddin tek başına, Uzlak ve Akşah adındaki şehzadeler ise ittifak halinde mücadele etmişlerdir. Bu direniş esnasında Uzlak Şah ve Akşah Habuşan mevkinde Moğollarla karşılaştılar. Savaşta iki şehzade de hayatını kaybetti. Moğol ordusu zafer kazanırken Harezmsah ordusu mağlup oldu. Ölümünün ardından iki şehzadenin de kafaları kesilmiş ve mızrakların ucuna takılarak Harezmsah şehirlerinde dolaştırılmıştır (Nesevî, 1934: 44-45; Taneri, 1977: 21-22; Barthold, 1990: 462). Moğolların bu eylemle amaçladıkları şüphesiz ki Harezmsah şehzadelerinin öldürüldüğünü ilan etmek ve halkın umudunu tamamen yok etmektir. Çünkü

Harezmşah şehzadeleri herhangi bir direniş göstermeyi denediklerinde halkın bir kısmından destek görüyorlardı.²³¹ Moğolların direniş fikrine sahip kitlesel iç düşmanları böylelikle engellemek istemişlerdir. Lidersizlik fikrini kuvvetlendirmek için de şehzadelerin kesik başlarını kullanmışlardır.

Moğolların 1237 yılında gerçekleştirdiği Ryazan kuşatmasında Knez Yuri, oğlu Fedor başkanlığında bir heyeti Batu Han ile görüşmek üzere gönderdi. Batu Han, Fedor'u vahşi hayvanlara öldürttü ve bu cinayetin etkisini kullandı. Fedor'un eşi Evpraksiya ve oğlu İvan duydukları acı nedeniyle intihar ettiler. Knez Yuri ise oğlunun intikamı için korunaklı surların dışına çıktı ve Moğollara saldırdı. Yapılan savaş sonucunda Yuri öldü ve ordusu katledildi. Sonrasında Ryazan şehri Moğolların eline geçti.²³² Batu Han, Knez'in oğlunu vahşi hayvanlara parçalattırarak rakip tarafı hem aşağılamış hem de tahrik etmişti. Görüldüğü gibi Batu Han'ın hamlesi başarılı olmuş, düşman yapılan tahrike karşı koyamayarak surların dışına çıkmış ve mağlup olmuştur.

Batu Han ve Kral II. Henry arasında gerçekleşen Liegnitz Savaşı'nda bu psikolojik harp stratejisi etkili bir şekilde kullanılmıştır. Moğollar savaş sırasında öldürdükleri Kral II. Henry'nin başını kestiler ve bir mızrağın ucuna takarak sergilediler (Özcan, 2010: 15; Yolvever, 2019: 46; Roux, 2020: 295). Kral'ın başının bir mızrağın ucunda sergilenmesi Henry'nin ordusunda büyük bir moral bozukluğuna neden olmuş, yalnızca ordunun yenilmesine yardımcı olmakla kalmayarak Liegnitz halkının şehri ateşe vermesini sağlamıştır. Halkın yaşadığı şehri düşman eline geçmemesi için yakması, Moğolların neden olduğu korkunun etkisini somut bir şekilde göstermiştir. Liegnitz Savaşı'nın galip tarafı olan Moğollar elde ettikleri bu zafer sayesinde Avusturya sınırına kadar önemli bir direnişle karşılaşmadan yağma yaptılar. Bu zafer ve yağmanın Moğol ordusuna büyük bir motivasyon kazandırmakla birlikte büyük çaplı bir maddî gelir sağladığı da kuvvetle muhtemeldir. Roux'un ifadesiyle savaştan sonra Moğol yağmasına uğrayan bölgeler adeta çöle dönüşmüştür (Roux, 2020: 295).

Lideri aşağılama stratejisi, Liegnitz Savaşı'nda kazanılan zaferden sonra Abbasî Halîfesi'ne karşı da kullanılmıştır. Bu konuya dair kaynaklarda kıymetli bilgiler bulunmaktadır. Abû'l-Farac, Abbasî Halîfesi Mustasım'ın akibeti hakkında şöyle demiştir: *“Hanlar hanının gazabı bir dereceye kadar yatıştıktan sonra sefil Halifeyi huzuruna getirtti, onu mahkûm etti ve onun katlolunmasını emretti. Halife bir çuval parçasının içine kondu, çuvalın etrafı dikildi ve bu adam tepile tepile öldürüldü. Bu şekilde hareket etmelerinin sebebi bazı Arapların “bu adamın kanı yeryüzüne dökülürse bir daha yağmur yağmaz ve buradan ateşler fışkıır” diyerek Hanlar hanını korkutmaları idi. Abbas oğullarının saltanatı bu şekilde son bulduğu gibi Arapların diğer saltanatları da sarsılmağa başladı. Moğolların saltanatı iç memleketlerde de dış memleketlerde de sağlanmış ve muzaffer olmuştu”* (Abû'l-Farac, 1950: 570). Hâlîfe'nin bu işkenceyle infaz edilmesinin bütün İslam

²³¹ Örneğin; Celaeddin Harezmşah'ın yüz adamı Nesa şehrine gelip erzak istediği zaman halk onların isteğini hemen yerine getirmiş ve onları bu şekilde desteklemiştir (Nesevî, 1934: 44).

²³² Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz: (Curtin, 1908: 231; Grousset 1980: 258; Özcan, 2010: 64-65; Durak, 2014: 408; Yolvever, 2019: 30-33; Roux, 2020: 286).

diyarlarında muazzam bir tesir ve korku yaratması kuvvetle muhtemeldir. Tüm Müslümanların liderine, diğer bir deyişle dünyada en iyi korunan müslümana yapılan bu aşağılayıcı muamele, bir kişinin vücudunu tahrip üzerinden yüzbinlerce kişiye yapılan bir hakaret eylemi ve tâbiyet çağrısıdır. Bu işkenceli ölüm ile amaçlanan şudur; Moğollara tabi olmayanın sonu canından, malından ve özgürlüğünden mahrum kalmaktır. Bu mesajın bu şekilde verilmesi de bir liderin üzerinden yüzbinlerce kişiye yapılan geniş kapsamlı bir psikolojik harp stratejisidir.

1303 yılında Altınorda hükümdarı Toktağa, İlhanlı hükümdarı Gazan Han'a kalabalık bir heyet gönderdi. Heyetin sözcüsü İsa Gurgan, Gazan Han'dan Kafkas ülkesinin terk ve teslimini istedi. Gazan Han ise heyetin sayısının çokluğuyla alay ederek, onları rencide ettikten sonra geri gönderdi (Spuler, 2011: 113-114). Gazan Han, heyeti aşağılamakla birlikte aslında rakibi olan Altın Orda hükümdarını aşağılıyordu. Bu aşağılama eylemi de düşmandan korkmadığını, ayrıca kendisine, devletine ve ordusuna güvendiğini gösteriyordu. Bu durumda Gazan Han'ın siyasî bir hamle yoluyla rakiplerine güçlü olduğu mesajını vererek onların saldırı plânlarını zayıflatmayı hedef aldığı kuvvetle muhtemeldir. Bu cesaretin en büyük kaynaklarından birinin de bu olaydan iki yıl önce gerçekleşen Altın Orda saldırısının Derbend Geçidi'nde durdurulması olduğunu da belirtmek gerekir. Bu siyasî hamle, düşman üzerinde yapılan psikolojik bir harp stratejisidir. Kendine güvenen ve direnmeye gönüllü bir düşman, her zaman için saldıran taraf açısından zorlu bir rakip olacaktır.

2.3. Sayı Aldatmacası

Sayı aldatmacası olarak adlandırdığımız bu psikolojik harp stratejisi, dezavantaj içeren bir durumu avantaja çevirmek için kullanılan önemli stratejilerden biridir. Bu strateji, adından da anlaşılacağı üzere sayıca üstün olan düşman birliklerine karşı az olan sayıyı çok göstermek amacıyla kullanılır. Bu taktiğin düşmanın üzerinde olumsuz bir psikolojik etki yaptığına şüphe yoktur. Tarih boyunca dünyanın neresinde olursa olsun düşmanın fazla sayıda olması her zaman için müdafiler açısından önemli bir tehdit olarak görülmüştür. Bu hususta saldırıyı yöneten lider bu durumun avantajını maksimum potansiyelde kullanmaya çalışırken, savunmayı yöneten komutan da bu dezavantajın etkisini zayıflatmaya çalışmıştır. Böylelikle düşmanın üzerinde sayıya bağlı bir korku bırakılmasıyla karşı tarafta özgüven zafiyeti meydana getirilmiş olur. Moğolların yaptığı savaşları incelediğimizde; bu stratejinin uygulanış biçiminin savaşın şartlarına ve ordunun imkânlarına göre değişiklik gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu stratejiyi uygulamak amacıyla Moğolların atlar üzerine insan maketleri yerleştirdikleri, fazla sayıda kamp ateşi yaktıkları yahut savaş esirlerini Moğol askeri kılığına soktukları görülmüştür.

Moğolların Gizli Tarihi göz önüne alınacak olursa bu psikolojik harp stratejisinin Moğollar tarafından ilk olarak Cengiz Han'ın hükümdarlığı zamanında kullanıldığı anlaşılmaktadır. 1204 yılında gerçekleşen Moğol-Nayman savaşı öncesinde toplanan savaş konseyinde başlıca sorun; Naymanların sayıca fazla, Moğolların da sayıca az olmasıydı. Bu konseyde Dodai-çerbi tarafından sayı sorununa karşı bir çözüm önerisi sunuldu. Dodai-

çerbi: “Biz sayı bakımından azız. Az olduktan başka da yorgun düştük. Bir defa burada durduktan sonra, Sa’ari bozkırına dağılalım ve atlarımızı da tavlanıncaya kadar burada yayalım. Her asker beş muhtelif yerde ateş yaksın. Bu ateşle düşmanı korkutmuş oluruz. Naymanların çok olduğu söyleniyor. Fakat hanları, evinden dışarı çıkmamış zayıf biridir. Onlar ateşlerimizin tesiriyle kendilerini toparlayıncaya kadar hayvanlarımız da tavlanmış olur. Hayvanlarımız kuvvetlendikten sonra, Naymanların karakollarına baskın yaparız. Onları takiben esas merkezlerine saldırıp bu kargaşalık içerisinde savaşa başlarsak nasıl olur?” dedi (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 116). Cengiz Han, Dodai-çerbi’nin bu önerisini yerinde buldu ve Cengiz Han’ın emriyle her Moğol askeri beş farklı yerde ateş yaktı. Böylelikle az olan sayıları düşmana oldukça kalabalık görünerek, sahip olunan dezavantaj sayı aldatmacası adını verdiğimiz bu strateji sayesinde avantaja dönüştü. Uygulanan psikolojik harp stratejisinin Nayman ordusu üzerinde yaptığı tesir Moğolların Gizli Tarihi’nde şu ifadelerle kaydedilmiştir: “Naymanların karakol (postaları) geceleyin Hangharhan tepesinden bakıp birçok yerde ateş görünce: Bize Mangholları ‘az’ diye söylememişler miydi? Halbuki burada gökteki yıldızlardan da fazla ateş var dediler. Biraz önce Manghollardan esir almış oldukları kötü eğerli kır hayvanı (geriye) yollamış olan bu nöbetçiler, şimdi Tayang-Han’a şu haberi gönderdiler: “Manghol askerleri bütün Sa’ari bozkırını işgal ettiler. Acaba onlar her gün çoğalmıyorlar mı? Ateşleri gökteki yıldızlardan da fazladır!” (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 117). Dodai-çerbi tarafından ortaya atılan bu psikolojik harp stratejisi tam da amaçlandığı gibi Nayman ordusu üzerinde güvensizlik ve komutanlar arasında da çatışmalar çıkardı. Moğolların sayıca az ve yorgun olduklarına dair istihbarat alması üzerine onlara savaş ilan eden Nayman hükümdarı Tayang Han düşmanlarının sayılarından dolayı korkuya kapıldı ve geri çekilme kararı aldı. Oğlu Güçlük ise babasını korkaklıkla suçladı. Bu şekilde Naymanlar arasında karmaşa ve otorite zayıflığı baş gösterdi.²³³ Düşman, bu şekilde bir karmaşa içindeyken Cengiz Han ordularına hücum emrini verdi ve Naymanlara karşı zafer kazandı.

Bu olayda gördüğümüz gibi Cengiz Han, sayı aldatmacası stratejisini kullanarak kendilerinden daha kalabalık ve güçlü durumda bulunan düşmanları üzerinde korku bırakmış, böylelikle az sayıda olmalarına rağmen tesir eden korkunun da yardımıyla zaferi Moğollar kazanmıştır. Uygulanan psikolojik harp stratejisinin büyük pay sahibi olduğu bu zafer dünya tarihi açısından oldukça önemli bir dönüm noktasıdır. Çünkü Naymanların yenilmesi, Şaman Kökücü’nün hâkimiyet girişimini saymazsak eğer Cengiz Han’ı Moğollar arasında mutlak hükümdar konumuna getirmiştir. Bu sebeple doğru şekilde uygulanan psikolojik harp stratejilerinin Orta Çağ’daki meydan savaşlarının ve hâkimiyet mücadelelerinin en büyük yardımcı etkenlerinden biri olduğunu söyleyebiliriz.

Moğollar Harezm şehirlerinden Semerkand’ı kuşattıkları zaman da bu psikolojik harp stratejisine başvurdular. Cengiz Han’ın emriyle esirler Moğol kılığına sokuldu. Bu esirler, Moğol kılığına girdikten sonra onar kişilik gruplara ayrıldı ve her bir gruba sancak verildi. Bu şekilde orduyu olduğundan daha da kalabalık gösterdiler (Barthold, 1990: 437;

²³³ Tayang Han’ın korkusu ve Naymanlar arasında çıkan çatışmalar hakkında detaylı bilgi için bkz: (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 117–118).

Tekinoğlu, 2012: 111-112; Yolsever, 2019: 9). Ustalıkla plânlanmış olan bu algı operasyonuyla şehirde korku meydana gelmiş, Moğol ordusunun durumu kuvvetlenmiştir. Yukarıda daha önce dile getirildiği gibi Orta Çağ'da psikolojik harbin tanımı yapılmamış olsa da Moğollar bu durumun farkındaydılar. Gerek Cengiz Han gerekse Moğol komutanları usta birer psikolojik harp savaşçılarıydılar.

Moğollar, Semerkand'ı ele geçirdikten sonra Cürcan şehrine doğru ilerlediler. Burada gerçekleşen savaşta da sayı aldatmacası adını verdiğimiz psikolojik harp stratejisini kullandılar, fakat bu kez tam tersi bir hile ile sayılarını az göstermeyi amaçladılar. Kaynakların anlattığına göre Moğollar, Cürcan şehrinin yakınlarına öncülerini gönderdiler ve ordunun esas kuvvetini gizlediler. Şehri savunmakla görevli Harezmsah askerleri ise onların sayısının az olduğunu ve bu durumun önemli bir avantaj olduğunu düşündüler. Onları şehrin önünde öldürmek üzere kalabalık şekilde surların dışına çıktılar. Moğol öncü kuvvetleri ise onların şehirden çıkmasıyla birlikte geri çekilerek düşmanlarını tuzağa sürükledi. Harezm askerleri düşmanı takip ettikleri esnada pusu kurmuş olan esas Moğol ordusu onlara saldırdı ve yok etti (Cüveynî, 2013: 149). Abû'l-Farac burada öldürülen Harezmsah askerlerinin yüz bin kişi olduğunu kaydetmiştir (Abû'l-Farac, 1950: 513). Bu kalabalık ordunun imha edilmesiyle de şehrin savunması oldukça zayıflamış ve Moğollara karşı güçlü bir direniş gösterememiştir. Böylelikle Cürcan şehri kolaylıkla Moğolların eline geçti. Şehirdeki halk ise katledildi (Abû'l-Farac, 1950: 513).

Celâleddin Harezmsah'ın Moğollara karşı ciddi bir direniş gösterdiğinden yukarıda bahsetmiştik. Bu direnişin en önemli noktalarından biri olarak nitelendirebileceğimiz Parvan Savaşı'nda da sayı aldatmacası stratejisi Moğollar tarafından kullanılmıştır. Celâleddin Harezmsah ve Şigi-Kutuku tarafından idare edilen iki ordunun karşılaştığı ilk gün gece yarısına kadar savaşılmış ve nihayetinde iki taraf da ordugahına çekilmiştir. Bu evrede Şigi-Kutuku, askerlerine yedek atlarının üzerine keçeden korkuluk yapmalarını emretti.²³⁴ Moğol kumandanının bu taktiği kullanmasındaki amacı ise düşmanın geceden takviye aldıklarını düşünmesini sağlamaktı. Böylelikle karşı tarafın direncinin kırılması ve korkuya kapılması ihtimali vardı. Nitekim bu taktik Harezmsah komutanları arasında endişe meydana getirmiş, zaten Moğollara karşı tedirginlik hissetmekte olan bazı komutanların önerisi üzerine geri çekilme fikri tartışılmış fakat Celâleddin Harezmsah bu fikri sert bir şekilde reddetmiştir. D'ohsson bu hususta: "*Ertesi gün Celalüddin'in kumandanları düşmanı iki saf görmekle, "Gece imdat almışlar" dediler ve ricat fikri zihinlerde dolaşmaya başladı. Fakat Celalüddin bu fikri red ile ertesi gün de yine süvarilerin atlarından inerek harp etmesini emretti*" (D'ohsson, 2006: 132) şeklinde önemli bir ifade kaydetmiştir. Harezmsah kanadındaki endişeli süreç Celâleddin Harezmsah'ın dirayeti ile sonlandırılmış, sıcak savaş bu suretle yeniden başlamıştır. Savaşın galibi ise Harezmsah ordusu olmuştur. Eğer Celâleddin Harezmsah savaşa devam kararı vermemiş olsaydı, Şigi-Kutuku'nun uyguladığı strateji ile Moğolların ilk yenilgisinin alınması engellenmiş olabilirdi.

²³⁴ Söz konusu savaş ve strateji hakkında detaylı bilgi için bkz: (Barthold, 1990: 466-467; Grousset, 2001: 231-232; D'ohsson, 2006: 132; Roux, 2020: 200). Carpini de bu taktiğe Moğolların kullandığı en önemli savaş stratejilerinden biri olarak seyahatnamesinde yer vermiştir. Bu konu hakkında bkz: (Carpini, 2000: 81-82).

2.4. Düşmanı Hata Yapması İçin Cesaretlendirmek

Bu psikolojik harp stratejisi Moğolların yaygın olarak kullandığı savaş hilelerinden biridir. Bu strateji gereği meydan savaşlarında kontrollü ve inandırıcı bir şekilde kaçış taklidi yapan Moğol ordusu kendilerini takip eden düşman birliklerini önceden belirlenmiş yer ve zamanda ani bir karşı hücumla mağlup ederdi. Kuşatmalarda ise Moğol ordusunun sayısı düşmana az olarak yansıtılır ve bu şekilde düşman askerlerin surları terk etmesi sağlanırdı. Kuşatma yapan orduya mensup küçük sayıdaki Moğol birliği şehirden çıkararak kendisini takip eden askerleri pusuda bekleyen Moğol ordusunun saldıracağı mevkiye getirir ve belirlenen yerde gerçekleşen ani hücumla düşman mağlup edilirdi. Bu taktiği uygulamakla görevli Moğol birliği “Mangudai” olarak bilinir. Hafif zırh giyen ve hızlı at süren askerlerden oluşan bu birlik bahsettiğimiz taktiği başarıyla uygulamakla görevlidir.²³⁵ Mangudai birliği görevini tamamladığında sahneye ağır süvariler çıkar ve savaşın sonunu getirirlerdi.

Moğolların bu savaş stratejisinde, diğer bir deyişle düşmanın psikolojik durumunu yönlendirmede ustalaştığını söyleyebiliriz. Nitekim Carpini de bu stratejiden Moğolların en önemli savaş stratejilerinden biri olarak seyahatnamesinde bahsetmiştir. Carpini: *“Düşmanı gördüklerinde hemen üzerine hücum ederler ve her asker, karşısındaki düşman askerine bir ok fırlatır. Fakat, bu şekildeki bir hücumda düşman saflarını geçemeyeceklerini anlayınca, tekrar kendi saflarına geri dönerler. Bu davranışları bir savaş taktiği gereğidir, zira şimdi kendilerini takip etmekte olan düşman, hazırlanan tuzağa doğru ilerlemektedir. Düşman kendilerini takip edip bu tuzağa düşünce, etrafını çevirerek büyük bir yenilgiye uğratırlar”* (Carpini, 2000: 81) diyerek bu stratejiyi detaylı şekilde açıklamıştır.²³⁶ George Vernadsky ise bu strateji hakkında; *“Savaşa ilk tutuşanlar Moğolların hafif süvarileri olurdu. Bunlar düşmanı sürekli saldırılar ve geri çekilişlerle taciz ederler ve okçuları düşman saflarını uzaktan kırarlardı. Bütün bu manevralar esnasında süvarilerin hareketleri kumandanları tarafından işaret flamaları ile ve geceleyin de farklı renklerdeki fenerlerle yönetilirdi. Düşman yeterince zayıf düşürülüp maneviyatı bozulunca, ağır süvari birliği ya merkeze ya da kanatlardan birine hücum ettirilirdi. Bu saldırının şoku genellikle direnişi kırardı. Fakat Moğollar kesin bir muharebeyi kazandıkları zaman bile görevlerinin bittiğini düşünmezlerdi. Cengiz Han'ın stratejisinin prensiplerinden biri, düşmanın artıklarını nihai olarak yok edene kadar takip etmektir. Bu münasebetle düşmanın teşkilatlı direnişini kırmak için bir veya iki tümen yeterli olduğu için diğer Moğol birlikleri küçük gruplara ayrılır ve ülkeyi sistematik bir şekilde talan etmeye başarlardı”* ifadelerini kullanmıştır (Vernadsky, 2019: 149-150). Çalışmamızın bu kısmında Moğolların yaptığı bazı savaş ve kuşatmalar bu strateji açısından değerlendirilecektir.

²³⁵ Mangudai birliği hakkında bkz: (Chambers, 1979: 63).

²³⁶ Korykoslu Hayton da aynı stratejiden detaylı bir şekilde bahsetmiştir. Bkz: (Hayton, 2015: 195).

1210 yılında Çin'deki Kitan (Kin)²³⁷ hükümdarı Çong-hei (1209 – 1213), Cengiz Han'a elçi göndererek kendisine tabi olmasını istedi. Çin protokolüne göre Cengiz Han, tıpkı hükümdarın karşısındaymış gibi elçinin önünde diz çökmek zorundaydı. Elçinin bu muameleyi beklediği sırada Cengiz Han ona: “Çin İmparatoru kendisini Tanrı'nın oğlu ilan ediyor. O, bir insan bile değil”²³⁸ dedi (D'ohsson, 2006: 132). Bu cümle Moğollar açısından bir savaş ilanı niteliğindedir. Böylelikle 1211 yılında Cengiz Han'ın önderliğindeki Moğol ordusu Kitan topraklarına saldırdı. Bu sefer sırasında ünlü Moğol komutanlarından Cebe Noyan eski Kitan başkenti Dong-jing'i (Leao-yang) kuşattı. Bu kuşatma sırasında Cebe Noyan, iyi tasarlanmış bir psikolojik harp stratejisi kullanarak savaşın gidişatını değiştirmiştir. Moğollar şehrin surlarını aşamadılar ve taktikleri gereği geri çekildiler. Bu geri çekilme harekâtı panik havası içinde yapılmış ve inandırıcı olması açısından eşyalar geride bırakmıştır. Moğolların çaresizce kaçtığını düşünen Kitan askerleri şehirden dışarı çıkarak Moğol kampını yağmalamaya başladılar. Bu yağma sırasında Cebe Noyan ani bir saldırı gerçekleştirmiş ve Kitan ordusunu mağlup etmiştir (Roux, 2020: 166). Aynı taktik yine Cebe Noyan tarafından bir kez daha uygulanmış ve gerçekleşen savaş Kitan hükümdarının tahtını kaybetmesine neden olmuştur. Bu savaş Moğolların Gizli Tarihi'nde: “Çabçiyal'a geldikleri zaman, Çabçiyal geçidinin müdafaa edildiğini gördüler. O zaman Cebe: “Ben onları hile ile çekip çıkarayım ve hareket haline getireyim. Savaşmak niyetiyle çıktuktan sonra onlara hücum ederiz!” dedi. Onların çekilmesi üzerine takip etmek isteyen Kitan ordusu, mevzilerinden çıkarak bütün dağ ve dereleri doldurdu. Fakat Süan-dei-fu dönemecine varınca Cebe birdenbire cephesini değiştirdi ve uzun bir kol halinde gelen düşmana saldırdı. Esas kuvvetleriyle onun peşinden gelen Cengiz Han da burada Kitan'lara saldırdı ve Hara-kitat'lardan, Curcet'lerden ve Cuyin'lerden müteşekkil en seçme düşman kıtalarını yok etti, o suretle ki, düşman kuvvetleri Çabçiyal'a kadar kesilmiş bir orman gibi yere serilmiş bulunuyordu” cümleleriyle detaylı şekilde anlatılmıştır (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 169).²³⁹ Bilgileri değerlendirdiğimizde ortaya ustalıkla uygulanmış bir psikolojik harp stratejisi örneği çıkmaktadır. Cebe Noyan, düşmanın mevzilendiği bölgede çok güçlü olduğunu ve kendi ordusunun başarı ihtimalinin zayıf olduğunu fark etti. Bu durumu ve geliştirdiği savaş taktiğini de; “Ben onları hile ile çekip çıkarayım ve hareket haline getireyim. Savaşmak niyetiyle çıktuktan sonra onlara hücum ederiz”²⁴⁰ ifadesiyle açıklığa kavuşturdu. Böylelikle askerlerini korkmuş ve geri çekilmiş gibi gösterdi. Düşmanın arkalarından mevzilerini terk ederek, savunma pozisyonundan saldırı pozisyonuna geçmeleri ise stratejinin işe yaradığını gösteriyor. Cebe Noyan bu sayede onları korkak bir düşmanın karşısında olduklarına inandırarak cesaretlendirmiş ve onları imha edebileceği bir pozisyona sürüklemiştir. Kitanların Moğolları takibe geçmeleri de Moğol

²³⁷ Kitan, diğer bir deyişle Kin devleti. “Kin” kelimesi Çince'de “Altın” manasına geldiği için Moğollar onların hükümdarına “Altın Han” derlerdi. Kinlerin tarihsel süreçleri hakkında detaylı bilgi için bkz: (D'ohsson, 2006: 63–66).

²³⁸ Bu konu hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz: (Man, 2004: 157; Roux, 2020: 163).

²³⁹ Bu savaş hakkında ayrıca bkz: (Roux, 2020: 167-168).

²⁴⁰ D'ohsson, bu harekâtın içeriği ile ilgili detaylı bilgi vermemekle birlikte Cebe'nin 10 günlük bir ricat yaptığını yazmaktadır (D'ohsson, 2006: 70). Carpini, bu savaş hilesinin Moğollar tarafından kullanılan en önemli savaş taktiklerinden biri olduğunu dile getirmiş ve detaylarıyla anlatmıştır. Bu konu hakkında bkz: (Carpini, 2000: 81).

tehdidini nihaî biçimde ortadan kaldırmak ve onların ganimetlerine el koymak düşüncesine sahip oldukları şeklinde açıklanabilir. Amaçları yalnızca topraklarını korumak olsaydı, Moğollar gibi tehlikeli bir askerî gücü takibe koyulmazlardı. Fakat Moğolların Gizli Tarihi'nin verdiği bilgiler arasında Hara-kitat, Curcet ve Cuyin isimleriyle anılan seçme birliklerden özellikle bahsedilmesi dikkat çekmektedir. Kaynağın bu isimlerden özellikle bahsetmesi, onların önemli derecede savaşçı özelliklere sahip askerler olduklarını işaret etmektedir. Nitekim savaştan sonra da Kitan hükümdarı Altan Han ve veziri arasında geçen konuşmada da Moğolların bu birlikleri yenmesi, Kitan devlet adamlarını da korku içinde bırakmıştır.²⁴¹ Bu durumda bahsettiğimiz psikolojik harp stratejisi, düşmanın cesaret ve özgüvenini artırarak normal şartlarda insanı güçlendiren bu kavramların etkili bir yöntemle insanı savunmasız bıraktığını gözler önüne sermesi bakımından oldukça önemlidir. Bu cesaret ve özgüven sayesinde tuzağa çekilen Kitanların sonu ise Moğolların Gizli Tarihi'nin ifadesiyle: “*kesilmiş orman gibi yere serilmek*” olmuştur (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 169-170). Gerçekleşen Moğol-Kitan savaşı sonrasında 1 milyon kilometrelik toprak parçası Moğolların hâkimiyeti altına girmiştir (Roux, 2020: 167).²⁴²

Michael T. Stevens'in empatiyi psikolojik harp stratejisinin yaratıcı bölümü olarak değerlendirdiğini, bu yeteneğin psikolojik harp için bir gereklilik olduğunu, liderin bu yeteneğini devamlı geliştirmesi gerektiğini ve ayrıca empati yoluyla rakibin savunmasız halde yakalanabileceğini söylediğini dile getirmiştik. Buradan hareketle Cebe Noyan'ın oldukça kuvvetli bir empati yeteneğine sahip olduğunu söylemekle birlikte, ürettiği strateji kapsamında psikolojik harbin en önemli etkenlerinden biri olan empatiyi en iyi şekilde kullandığı sonucuna da varabiliriz.

Cebe Noyan, bahsettiğimiz savaşın ardından aynı yıl Çin'deki Dung-çang şehrini kuşattı. Fakat kuşatma sırasında yaptığı saldırılarla şehri ele geçiremedi. Böylelikle kuşatmanın gidişatını farklı bir aşamaya taşıdı. Cebe Noyan askerlerine geri çekilme emri vermiş ve ordusunu 6 gün boyunca şehirden uzaklaştırmıştır. Moğolların gittiğini gören Kitanlar onları pes ettirdiklerine inandılar. Böylelikle şehirde güven duygusunun verdiği rahatlıkla savunma önlemlerini azaltıldı. Yaklaşık bir hafta kadar Kitanların gittiklerine inanmasını bekleyen Cebe, gerçekleştirdiği hızlı bir saldırıyla şehri ele geçirdi (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 169). Moğollar bu kez de psikolojik hedef olarak korkuyu değil güven ve rahatlık duygularını kullanmayı amaçlamışlar, bu yönde belirledikleri stratejiyi de başarıyla uygulamışlardır. Görüldüğü gibi Moğollar sadece korkuyu değil, yeri geldiğinde güven duygusunu da psikolojik harp stratejileri kapsamında kullanıyorlardı. Buradan hareketle Moğol ordularının zeki bir liderin idaresinde olduklarında mağlup edilmesi oldukça zor bir güç haline geldiklerini söylemek mümkündür.

Bu psikolojik harp stratejisi Moğol–Harezmsah mücadelesi sırasında da etkili bir biçimde kullanılmıştır. Moğollar Buhara ve Semerkand'ı ele geçirdikten sonra korkutucu ve

²⁴¹ Kitan ordusuna mensup olan bu üç seçme birlik, Kitan mağlubiyeti ve çoğunun öldürülmesinden sonra yaşanan korku için bkz: (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 170).

²⁴² John Man ise Moğolların ele geçirdiği toprakların yüzölçümünü 750 bin km olarak kaydetmiştir (Man, 2004: 162).

yenilmesi güç bir düşman şeklinde tanınmış olarak Cürcan şehrini kuşattılar. Abû'l-Farac'ın anlattığına göre Moğollar bu şehri ele geçirmek üzere geldiklerinde, onların öncü birliği şehrin önünde kendisini gösterdi. Ordunun esas kuvveti ise plânın ikinci aşamasında devreye girmek üzere gizlendi. Moğolların sayısının az olduğunu düşünen Harezmsah kuvvetleri onları topluca imha etmek ve tehdidi ortadan kaldırmak amacıyla kalabalık sayıda surların dışına çıktı. Harezmsah kuvvetleri bu aşamada takip etmekte oldukları küçük Moğol birliği tarafından tuzağa çekildiler. Şehirden uzaklaştıklarında pusuda olan Moğol kuvvetleri tarafından saldırıya uğradılar ve topluca imha edildiler (Abû'l-Farac, 1950: 513). Böylelikle Harezmsahların ele geçmemiş önemli şehirlerinden olan Cürcan şehri Moğolların eline geçti.

Bu savaş sonrasında Sultan Muhammed Harezmsah korkuya kapılmış ve: *“Bu müthiş düşmandan yakamızı nasıl kurtaracağız?”* diyerek endişesini ifade etmiştir (Abû'l-Farac, 1950: 513). Bunun üzerine oğlu Celâleddin Harezmsah ve bazı komutanlarının savunma önerilerini dinledikten sonra ise Sultan Muhammed Harezmsah: *“Bu adamlarla dövüşmek için bizde yürek kalmadı. Bu yüzden buraya da gelecek olurlarsa onların karşılardan Hindistan'a kaçıktan başka yapılacak iş yoktur”* dedi (Abû'l-Farac, 1950: 514). Muhammed Harezmsah, kapıldığı korku nedeniyle hayatı boyunca Moğollardan kaçtı. Abû'l-Farac, onun durumunu: *“hemen ölmeye hazırlanmış bir adam gibi yemeğe içmeğe, dünya zevkleri ile eğlenmeye koyuldu ve bütün bu zevklerden nasibini doya doya almak isteyen bir adam gibi hareket etti”* ifadesiyle açıklamıştır (Abû'l-Farac, 1950: 514). Görüldüğü gibi Moğolların uyguladığı şiddet ve katliamların korkusu rakip hükümdarın üzerinde kuvvetli bir tesir yapmış ve onları güçlü bir liderden mahrum bırakmıştır. Güçlü bir liderden yoksun olan bir ordunun zafer kazanması ise imkânsıza yakın bir noktadadır. Nitekim Harezmsahlar, Celâleddin Harezmsah'ın Parvan Savaşı'nda Şigi-Kutuku ile karşılaşmasına kadar da güçlü bir liderden mahrum kalarak ardışık yenilgiler aldılar. Ülkeleri istila edildi, insanları katledildi ve şehirleri büyük tahribat gördü.

Cebe ve Subutay'ın Muhammed Harezmsah'ı ele geçirmekle görevlendirildiğini ve bu iki Noyan'ın az sayıda askerle Kafkaslara akın yaptığını yukarda dile getirmiştik. Cebe ve Subutay Gürcülerle yaptıkları savaşta bu psikolojik harp stratejisine başvurdular. Plâna göre Cebe Noyan ve 5 bin asker saklanacak, Subutay Noyan ise sahte ricat yaparak Gürcüleri önceden belirledikleri yere çekecekti. Plân başarıyla uygulandı. Savaş başladığında Moğollar kaçıyor gibi rol yaptıklarında Gürcü ordusu hiç düşünmeden onları takip etti. Çünkü düşmanın korktuğuna inanmışlardı. Kaçış rolü yapan Moğolları takip eden Gürcü askerleri Cebe Noyan'ın birliği tarafından pusuya düşürüldü ve katledildi (Dashdondog, 2011: 49). Böylelikle Gürcistan Kralı Laşa mağlup oldu, Kraliçe Rosudan ve diğer Gürcü prensleri saklanmaya mecbur kaldılar. Gürcülerin hükmettiği topraklar ise Moğol akınlarına açık hale geldi. Kazanılan bu zafer, Moğolların az sayıya sahip olarak kalabalık bir düşmana karşı kazanılan bir savaş olduğu için öneme sahipken, psikolojik harp stratejisinin zaferi kolaylaştırması açısından da ayrı bir yere sahiptir.

Düşmanı hata yapması için cesaretlendirme stratejisi Moğollar ve Ruslar arasında gerçekleşen ilk büyük savaş olan Kalka Muharebesi'nde başarıyla kullanılmıştır.²⁴³ Bu konu hakkında detaylı bilgiler veren İbnü'l-Esir: *“Tatarlar ise Kıpçak toprağında bir müddet kaldılar, sonra altı yüz yirmi senesinde Rus diyarına yürüdüler, Tatarlar ile vuruşmağa hazırlanan Ruslar ve Kıpçaklar bunu haber alınca Tatarları memleketlerine koymamak için onlar varmadan önce düşmana karşı, gittiler. Tatarlar, bunların üzerlerine yürümelerini haber alınca gerisin geriye döndüler. Ruslar ve Kıpçaklar bunlar tama edip Tatarların kendilerinden korkup vuruşmadan âciz olduklarından dolayı döndükleri zannına düştüler, ardlarından gitme hususunda acele ettiler. Tatarlar tam on iki gün ricatte devam etmişler, bunlar da izlerinde yürümüşlerdi. Sonra Tatarlar Ruslar ve Kıpçaklar üzerlerine atıldılar, haberleri olmaksızın ansızın karşılıklarına çıktılar, çünkü bunlar Tatarlardan emin idiler, kendilerini onlardan daha kuvvetli biliyorlardı. Henüz vuruşma hazırlıklarına başlamadan önce Tatarlar büyük bir kuvvet ile üzerlerine saldırdılar, Her iki taraf misli duyulmayan bir sabır ile sabrettiler, aralarında nice günler vuruşmalar devam etti, en nihayet Tatarlar zafer bulup galebe çaldılar Tatarlar bunların çok kanlarını, döktükten sonra bunlar büyük bir hezimete uğradılar. Bozgunlardan çoğu öldürüldü. Ancak azı kurtulabildi. Onların, yanlarında neleri var ise hepsi yağma edildi, kurtulanlar yolun uzunluğu, bozgunluk dolayısı ile pek kötü bir halde memleketlerine vardılar...”* (Tiesenhausen, 1941: 57-58) ifadelerini kaydetmiştir. Görüldüğü gibi Moğollar düşmanlarına kendilerinin korkak, onlarınsa cesur ve güçlü olduğu fikrini kabul ettirerek onları istedikleri savaş pozisyonuna sürüklemişlerdir. Böylelikle Asya halkları arasında yaygın olarak kullanılan bu strateji Moğolların zafer kazanmasını sağlamıştır.

Moğollar, Samdagu Noyan komutasında Musul'u kuşattıklarında bu stratejiyi iyi şekilde kullandılar. Musul kuşatıldığında buranın Emirî olan Melik Salih Moğollara teslim olmadı ve direniş gösterdi. Moğolların direnişi kıramaması da muhasara süresini uzattı. Bunun üzerine Samdagu Noyan bahsettiğimiz psikolojik harp stratejisini uyguladı. Melik Salih'e haber göndererek, sulh istediğini ve ona iyi muamele edeceğine dair vaatler verdi. Samdagu Noyan'ın plânladığı tuzağa çekilen Melik Salih, görüşme amacıyla şehirden çıktığında Moğollar tarafından esir alındı. Lidersiz kalan düşmanın üzerine kuvvetli bir hücum gerçekleştiren Moğollar şehri ele geçirdiler (Abû'l-Farac, 1950: 583). Görüldüğü gibi psikolojik harp stratejisi gereği rakip komutana güven verilmiş, bu yolla düşman savunmasız hale getirilmiş ve zafer kazanılmıştır.

Moğollar, Batu Han kumandasında Rus şehirlerini ele geçirdikten sonra Avrupa'yı hedef almışlardı. Moğol ordusu bu hedef doğrultusunda üç kola ayrılarak harekâta devam etmiştir. Moğol kumandanlarından Baydar, Polonya'nın başkenti Krakow'a saldırdı ve geri çekildi. Bu geri çekilme harekâtı, Polonyalılar tarafından Moğolların kaçıışı olarak yorumlanmıştır. Krakow'daki ordunun başkumandanı Vladimir, Moğolların önündeki en önemli engel olarak yorumlayabileceğimiz ordusuyla birlikte şehirde dışarı çıkarak

²⁴³ Kalka Muharebesi hakkında detaylı bilgi için bkz: (Tiesenhausen, 1941: 57; Grousset, 1980: 240-241; Kafalı, 2002: 678; Özcan, 2010: 31; Spuler, 2011: 38; Roux, 2015: 279; Şahin, 2017: 183-184; Yolsever, 2019: 16; Durak, 2014: 404 Roux, 2020: 211-212).

Moğolları takibe koyulmuştur. Zafer tutkusuyla Moğolları takip eden Polonya ordusu şehrin on yedi km ilerisinde bulunan Chmielnik'te pusuya düşürüldü. Polonya ordusunun çoğu Vladimir de dahil olmak üzere Moğollar tarafından öldürülmüştür (Yolsever, 2019: 43). Ordunun Moğollar tarafından imha edilmesinin neticesi ise Krakow ve Sandomir Dükü Boleslaw'ın ailesini yanına alarak Karpatlardaki Sandek Kalesi'ne kaçmak olmuştur (Özcan, 2010: 173; Yolsever, 2019: 43; Roux, 2020: 293-295). Polonya'nın aristokrat ailelerinin çoğu Moğol korkusu sebebiyle Almanya ve Macaristan'a kaçmıştır. Aristokrat ailelerin imkânına sahip olmayan insanlar ise ormanların içlerine, bataklıklara ve dağlara kaçmışlardır. Olayın hatırası bugün bile yaşatılmaktadır. Krakow itfaiyesi, Moğolların Krakow kuşatmasını unutmamak ve hatırayı diri tutmak için St. Mary Basiliskası'nın dört köşesinden her saat başı alarm vermektedir (Yolsever, 2019: 43-44).

2.5. İnsan Başlarından Kuleler Yapılması

İnsan başlarından kuleler yapılması hadiseleri, Moğolların rakip taraf üzerinde korku oluşturmak ve mutlak itaat sağlamak için kullandıkları yoğun şiddet içeren bir psikolojik harp stratejisidir. Moğolların ele geçirdikleri bazı şehirlerde katlettikleri kişilerin kesik başlarını üst üste koymak suretiyle kule benzeri bir yapı meydana getiriliyordu. Bu eylemin örneğine az rastlanmakla birlikte Moğolların intikam duygusunu sembolize eden bir yapı olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü bu uygulama Moğol hanedanından bir kimsenin ölümü yahut Han'ı öfkelenen başka davranışlar neticesinde yapılıyordu. Devletler zayıfladığında isyanlar baş gösterir, devlet eğer isyanların yaşandığı bölgede otoritesini sağlayamazsa ortaya yeni hanedanlar veya kaos çıkar. İbn Haldun bu durumu: "*Hanedanlığa bağlı uzak eyaletlerin valileri istiklâllerini ilan ederler. Çünkü hanedanlığın gölgesi kendilerinden uzaklaşmaya ve kabuğuna çekilmeye başlamıştır*" şeklinde ifade etmiştir (İbn Haldun, 2013: 719). Bahsedilen strateji bu durumu engellemek amacıyla Moğollar tarafından kullanılmıştır. Dehşet verici bu eylem, insanlar üzerinde büyük bir korku meydana getirmeyi, isyan veya ihanet fikirlerinin uygulanmasını engellemeyi amaçlamıştır.

İnsan başlarından kulelerin yapılması hadisesi ilk olarak Nişabur şehrinde yaşanmıştır. Nişabur 1221 yılında Moğollar tarafından kuşatılmış, Cengiz Han'ın damadı Tokuçar kuşatma sırasında öldürülmüştür. Moğollar Tokuçar'ın ölümünden sonra kuşatmayı şiddetlendirerek şehri ele geçirdiler. Tokuçar'ın dul eşi bu şehirde yapılan katliamı bizzat yönetmiş ve bu katliam sırasında erkeklerin, kadınların ve çocukların gruplar halinde başları kesildikten sonra üst üste koyulmak suretiyle kule benzeri bir yapı meydana getirilmişti (Roux, 2020: 199). Buradan hareketle bu psikolojik harp stratejisinin Moğolların intikam duygusunu sembolize etmekle birlikte mutlak itaati sağlama ve olası direnişlerin önüne geçme amacını taşıdığını söylemek mümkündür.

Emîr Timur, yenilgisiz bir hükümdar olarak 1387 yılında İran'ın önemli şehirlerinden İsfahan'ı kuşattı. Şehrin silahlarını, atlarını ve develerini Timurlulara teslim etmesini, bunun karşılığında insanlara zarar vermeyeceğini dile getirdi. İstek şehir halkı tarafından kabul edildi, fakat şehre giren tahsildarların bir kısmı Ali Kuçeba önderliğindeki direnişçiler tarafından öldürüldüler. Bu eylem karşısında öfkelenen Timur şehri ele geçirdi

ve halkın Timurlulara yapılan hakaretten dolayı katledilmesini emretti. Bu katliamda 70 bin kişi öldürülmüş, kesilen başlardan ise kuleler yapılmıştır (Şamî, 1987: 126-127; Yezdî, 2019: 161-162; Grousset, 1980: 405; Aka, 1991: 15; Lamb, 2012: 152-154). Emîr Timur'un buradaki amacının kendisine itaatsizlik etmeyi düşünen kişilerin bu yolu tercih etmemelerini, hatta bu yönde bir plân yapmayı dahi akıllarına getirmemeyi sağlamaktır. İtaatsizliği engellemenin caydırıcı yolu olarak da korku duygusu kullanılmıştır. Böylelikle şehir ve çevresinde kitlesel iç düşman faktörü ortadan kaldırılmıştır.

Emîr Timur, bu stratejiyi 1398 yılında Eryab Kalesi'ni kuşattığında bir kez daha kullanmıştır. Melik Musa, Eryab Kalesi civarındaki yolları kesiyor ve eşkıyalık yapıyordu. Bölgede emniyet kalmadığı haberini alan Timur sorunu çözmek için oraya yöneldi. Melik Musa'nın yedi kişiden oluşan okçu birliği, surlara yaklaştığı sırada Timur'a ok attılar fakat öldürmeyi başaramadılar. Bu suikast denemesine oldukça sinirlenen Timur şehri ele geçirdi. Melik Musa ve adamlarını yakalattı. Yalnızca Melik Musa değil, ona bağlı olan askerleri ve askerlerin tüm yakınlarını öldürttükten sonra kellelerinden kule yaptırdı (Yezdî, 2019: 285-286). Böylelikle kalenin civarı eşkıyalık yapan insanlardan temizlendi ve bölgede emniyet sağlanmış oldu. Ayrıca eşkıyalık yapan ve Timur'a itaatsizlik gösteren kişilerin uğradığı akıbet, Eryab'daki kitlesel iç düşman faktörünü ortadan kaldırmakla birlikte böyle bir fikre yönelen kişiler için de ibret tescil etti. Bu yönüyle Timur'un Eryab'da gösterdiği şiddet, kitlelerin psikolojilerini devlet lehine etkilemiştir.

Emîr Timur, 1401 yılında gerçekleşen Bağdat kuşatmasında da bu stratejiyi kullanmıştır. Şehre elçi göndererek teslim olmalarını tavsiye eden Timur reddedilince savaş başlamıştır. Bağdat, Ferec önderliğinde güçlü bir direniş göstermesine rağmen bir süre sonra Timurlular tarafından fethedilmiştir. Direniş gösterdikleri için şehir halkına öfkelenen Timur, ordusundaki her asker için şehir halkından bir kelle getirmesini emretti. Askerlerin getirdiği kellelerden de Isfahan ve Eryab'da olduğu gibi bir kule inşa edildi. Yezdî, bu olay hakkında: *“Askerler birer kelle getirmek için etrafa dağıldılar. İş o noktaya geldi ki, celladlar nazarında seksen yaşındaki bir ihtiyarla, sekiz yaşındaki bir sabinin farkı kalmadı”* demiştir (Yezdî, 2019: 374-375). Justin Marozzi ise Bağdat'ta öldürülen doksan bin kişinin kafalarından 120 kule inşa edildiğini söylemiştir (Marozzi, 2006: 113).

Emîr Timur, Ankara Savaşı'ndan sonra Anadolu'da bulunan Kara Tatarların Maveraünnehir'e göç etmesini emretmişti (Aka, 1991: 30; Gülten, 2017: 54-55). Kara Tatarlar başlangıçta bu emre itiraz etmeseler de Damgan'a vardıklarında isyan ettiler. Bu isyanın cezası olarak Kara Tatarlar katledilmiş ve ölen Tatarların başları kesilmiştir. Bu kesik başlardan ise kuleler yapılmıştır (Aka, 1991: 30). İnsan başlarından yapılan bu kuleler bir çeşit psikolojik harp stratejisi olarak kullanılmıştır ve Timur'un başlattığı bu uygulama onun soyundan gelen başka hükümdarlar tarafından da zaman zaman uygulanmıştır. Timur'un bu kararının emri altındaki kişilerin istikbalde gerçekleştirebilecekleri herhangi bir itaatsizliği yahut ortaya çıkabilecek kitlesel iç düşmanları eylemlerinden vaz geçirmek amacıyla uygulandığı açıktır. Nitekim Yezdî, insan başlarından kuleler yapılmasına dair: *“Bu işi başka kendini bilmez küstahlar sınırı aşmasınlar ve ibret alsınlar diye yaptılar”* (Yezdî, 2019: 375) diyerek bu konuya açıklık getirmiş, söylediklerimizi doğrulamıştır. İyi

bir tarih bilgisine sahip olan Emîr Timur, korkunun insan üzerindeki etkisini iyi şekilde analiz etmiş ve bu psikolojik harp stratejisini uygulamıştır.

Timur'un torunu Uluğ Beg bu stratejiyi Timurluların sınır komşuları olan Barak ve Şir Muhammed adlı Moğol liderlerine karşı yaptığı savaşta uygulamıştır. Barak ve Şir Muhammed Uluğ Beg'in desteğiyle güçlenen iki lider olarak tarih sahnesinde yer almışlardır. Onların Uluğ Beg'e karşı tutumları neticesinde Timurlu kanadı savaş kararı vermiştir. 1245 yılı başlarında Timurlu birliklerinin üzerlerine geldiğini haber alan Moğollar Aksu mevkinde yapılan savaşta Timurlulara karşı mağlup oldular (Hasan-ı Rumlu, 2006: 188-189). Timurlu ordusu zafer kazandıktan sonra öldürülen düşmanların başlarından kuleler yapmıştır (Aka, 1991: 64-65). Uluğ Beg'in de tıpkı Emîr Timur gibi bu stratejiyi güçlerinin ve başarılarının bir çeşit abidesi olarak göstermek istediği kuvvetle muhtemeldir. Bu kuleleri gören kişiler şüphesiz ki korkuya kapılacak ve Timurluların üstün savaşçılıkları hakkında konuşmaya başlayacaklardır. İnsanların birbirleriyle konuşmaları da yukarıda bahsettiğimiz üzere Orta Çağ'ın en etkili propaganda yöntemidir. İnsan başlarından inşa edilen kulelerin Moğol psikolojik harbi açısından önemi budur.

Timur'un soyundan gelen ve kendi adıyla anılan bir imparatorluk kurmuş olan Babür Şah da bu stratejiyi kullanan hükümdarlardan. Babür Şah, 1505 yılında Hindistan üzerine sefer düzenledi. Bu sefer sırasında Kühet şehrini yağmalayan ordu, daha fazla ganimet kazanmak amacıyla Bengiş yönünde ilerledi. Hareket halindeki ordu Kühetli Afganların saldırısına uğramış ve bu saldırı Babürlüler tarafından püskürtülmüştür. Babür Şah, esir alınan Afganların da öldürülmesini emretti. O gün Babürlü ordusuna saldıran tüm Afganların başları bedenlerinden kesilip alındı ve bu kellelerden çok uzaklardan dahi görülebilen bir kule inşa edildi (Roux, 2008: 236). Babür Şah'ın amacı kendisinden önce aynı eylemi gerçekleştiren Timurlu hükümdarlarıyla aynıdır; istila ettiği ve etmeyi plânladığı bölgelerde yaşayan insanlara gücünün sınırlarını göstermek. Bu yüzden Babür Şah kan dökmenin ve korkunun insan psikoloji üzerindeki etkisini kullanmıştır.

2.6. Büyü ve Büyücüleri Kullanmak

Çevresi üzerinde hâkimiyet kurabilmek amacıyla bilinmeyen ve doğaüstünün sınırlarını keşfetmek, bu sayede ayrıcalık elde etmek üzere başvurulmuş ve kazanılan güce "büyü" denmektedir (Uyar, 2011: 62). Büyü konusunda uzmanlaşmış kişilere ise büyücü denmektedir.

Antik Çağ'dan beri insanlık tarihinde yer bulan büyü Moğollar arasında da önemli bir güçtü. Bu doğa üstü güçler gerek hükümdarlar gerekse halktan kimseler tarafından başka insanlar üzerinde hâkimiyet kurmak veya onlara korku vermek amacıyla kullanılmıştır. Örneğin; Mengü Han savaşlardan önce kemik falı baktırır, falın neticesine göre savaş kararı verirdi.²⁴⁴ Bir başka örnek olarak da Kubilay Han'ı değerlendirebiliriz. Marco Polo, Kubilay Han'ın yanında daima büyücüler bulundurduğundan ve onları amaçları doğrultusunda

²⁴⁴ Moğolların savaşlardan önce fal baktırma geleneklerine dair detaylı bilgi için bkz: (Roux,1994: 71-72, 76-77; Gömeç, 2019: 44).

kullandığından bahsetmiştir (Marco Polo, 1979: 78-80).²⁴⁵ Bu bilgilere ek olarak Jean- Paul Roux, Moğolların kamların şeytanlarla bağlantı kurabildiklerine, hatta zaman zaman şeytanların kamların vücutlarına girdiklerine inandıklarını dile getirmiştir (Roux, 1994: 61). Bu kısımda Moğolların büyü ve büyücüleri psikolojik harp kapsamında nasıl kullandıkları tarihî vakalar ışığında değerlendirilmiştir.

Moğolların Gizli Tarihi'nde büyücülerin önemli psikolojik harp savaşçıları olarak yer aldığı ilk muharebenin Cengiz Han'ın Camuka ile karşılaştığı savaş olduğunu görmekteyiz. Camuka bu savaş sırasında, Moğollar arasında ün sahibi olan Buyiruh-han ve Huduha adlı büyücüleri kullanarak savaşı kazanmayı amaçlıyordu. Bu büyücüler yağmur taşı (Yada taş)²⁴⁶ kullanarak her türlü iklimde sağanak yağmur ya da kar yağdırabilmeleriyle ünlülerdi. Moğolların Gizli Tarihi'ne göre Buyiruh-han ve Huduha gerçekleştirdikleri ritüel sayesinde savaş alanına yağmur yağdırmışlar, bu suretle Timuçin'in ordusunu karmaşaya sürüklemeyi denemişlerdir. Bu kaynağa göre büyücülerin yağmur yağdırdığı ve Timuçin'in askerlerini zor durumda bıraktığı sırada esen kuvvetli rüzgâr yağmurun etkisini Camuka'nın kuvvetleri üzerine yönlendirmiş, onlar da bu durumu Tanrı'nın Cengiz Han'ın kazanmasını istediğine yorumuşlar ve dağılmışlardır (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 71; Roux, 2020: 110-111). Bu vakada Camuka büyücüleri kullanarak kendi askerlerini motive ederken düşman askerlerini de korkutmayı amaçlıyordu. Fakat meydana gelen doğa olayları Camuka'nın ordusunda olumsuz bir etkiye neden olduğu için askerler başarısızlık gösterdiler. Buradan hareketle Camuka'nın büyücüleri psikolojik harp savaşçıları olarak kullandığını fakat başarısız olduğunu söylemek mümkündür. Buna ek olarak aynı dünya görüşünü taşıyan Timuçin'in askerleri bu durumdan olumlu yönde etkilenmiş ve düşmanı kolaylıkla mağlup etmişlerdir.

Büyücülerin kullanıldığı en önemli ve geniş kapsamlı olaylardan biri de Ögeday Han ve Altın Han arasında gerçekleşen mücadele esnasında yaşandı. Bu olayı Abû'l-Farac'tan aynen nakletmek uygun olacaktır. Müellif bu olayı: *“Katay memleketinin, adı Altun Han olan hükümdarı, cesur adamlardan 100.000 kişilik bir ordu topladı ve bu orduyu Tatarlara karşı gönderdi. Bunlar Tatarları bir yüzük gibi çemberlediler. Çünkü son derece kuvvetli muharip idiler. Han, düşmanın hareketini görerek başka bir hatt-ı hareket takip etti ve yanında bulunan sihirbazları ve afsuncuları çağırarak yağmur taşıyı getirmelerini istedi. Bunlar yağmur taşıyı getirerek üç gün üç gece bütün marifetlerini yaptılar ve bunun üzerine Kataylıların ordugahına son derece şiddetli yağmurlar yağdı. Bundan başka kar yağdı, ortalık dondu ve mevsim temmuz olduğu halde ortalığı kış kapladı. Bunun üzerine Tatarlar koyun sürüsüne hücum eden kurtlar gibi Kataylıların üzerine saldırdılar ve onları müthiş bir hezimete uğrattılar. Altun Han payitahtına koşarak karılarını, çocuklarını, kardeşlerini ve bütün akrabalarını sarayın içinde topladı ve hizmetçilerin emir vererek yığın yığın*

²⁴⁵ Kubilay Han'ın hükümdarlığından önce Moğol İmparatorluğu topraklarında uzun bir seyahat gerçekleştiren Carpini de Moğollar ve büyücüler hakkında Marco Polo'nun anlattıklarıyla benzer bilgiler vermiştir. Bkz: (Carpini, 2000: 40-41).

²⁴⁶ Yağmur taşı veya diğer ismiyle Yada Taşı, Moğol büyücülerinin rüzgar estirmek, yağmur ve kar yağdırmak amacıyla kullandıkları bir maddedir. Yağmur taşı hakkında bkz: (Meng Ta pei lu ve Hei Ta shi lu, 2012: 148 ; Roux, 1994: 78-79 ; Altar, 2016)

odunlar yığırdı, bu odunlara ateş verdi ve kendisi bütün halkı ile beraber diri diri yandı. Moğol askerleri de geldiler ve ismi Namkinank olan bu şehri yağma ettiler ve birçok kimseleri öldürdükten başka güzel gençleri ve sevimli kızları esir aldılar. Bu esirler sayılmayacak kadar çoktular” şeklinde anlatmıştır (Abû'l-Farac, 1950: 530-531). Ünlü Moğol tarihçisi ve devlet adamlarından Cüveynî ise bu olay hakkında şöyle demiştir: “Hitay askerleri, sayılarının Moğollardan çok fazla olduğunu görünce, gururlandılar. Moğolları çepeçevre sarmayı, tıpkı dört ayaklı hayvanları sürüp götürdükleri gibi onları Han’ın yanına kadar götürmeyi ve Han’ın gözlerinin önünde işlerini bitirmeyi tasarladılar.

Uluğ Noyan, onlara normal olarak karşı konulamayacağı, ancak hile ve düzenle karşılık verilebileceğini düşünüp, “Harp hiledir” sözünü aklına getirerek onların çirasının ancak hile rüzgârıyla söndürülebileceğini anlayınca, aralarında bulunan ve yağmur taşı (hacerü'l-matar) çok iyi kullanabilen Kanklı kabilesinden büyücüyü yanına çağırdı ve ondan hünerini göstermesini istedi. Daha sonra askerlere dönerek, kış elbiselerini giymelerini ve üç gün üç gece atlarından inmemelerini emretti. Büyücü işe başladı. Çok geçmeden Moğolların arka tarafını yağmur tuttu. Yağmur akşamüzeri kara döndü. Bir de şiddetli soğuk çıkınca Hitay ordusu, kışın dahi görmediği böyle bir soğuk karşısında şaşırıp telâşa düştü. Onların bu durumundan faydalanan Moğol ordusu büyük bir gayretle düşmana saldırdı... Moğol askerleri, havanın soğukluğundan, kar ve yağmurun şiddetinden Hitay askerlerinin başını birbirinin kuyruğuna sokmuş koyun sürüleri gibi bir araya toplandıklarını, başını ve ayağını kabuğuna çekerek yuvarlak bir hal almış kirpi gibi büzüldüklerini, silahlarının buz tutmuş olduğunu ve “Halkın, kökünden çıkarılmış hurma kütükleri gibi yere yıkıldıklarını görürsün” âyetinin hükmünün ortaya çıktığını gördüler. Büyücü yağmur ve kar yağdırma işine son verince Moğollar, çemberi yarıp dışarı çıkarak keklik sürüsüne dalmış şahinler, ceylan sürüsüne girmiş aslanlar gibi her yönden saldırıya geçtiler... Hitaylı iki komutan, canlarını kurtarmak için beş bin kişilik askerle varmayı başardığı nehre atladı. Moğollar, oklarla onların çoğunu öldürüp kara toprağa teslim ettilerse de o iki dev yapılı komutan, bin kişilik bir askerle rüzgâr gibi suya geçip karşıya vardılar. Fakat orada bekleyen Moğol askerlerinin saldırısına uğrayıp hayatlarını kaybettiler.

Devletin yıkılmakta olduğunu anlayan ve askerlerinin çoğunu kaybettiğini gören Altun Han, kadınları ve çocuklarıyla beraber bir eve girdi. Emri üzerine etrafına odun yığıp evi ateşe verdiler. Bu şekilde Altun Han evle birlikte yanarak kül oldu.” (Cüveynî, 2013: 192-194).

Bahsedilen doğa olaylarının yaşanması imkânsız olsa da bu satırları Malatyalı bir Süryani'nin yazdığını göz önüne alarak değerlendirme yapacak olursak; bu savaşın Moğollar için mükemmel bir propaganda malzemesi verdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Savaşı duyan Moğolların özgüveni artmış, düşmanların ise o zamanın şartlarına göre korkuları artmış olmalıdır. Çünkü Orta Çağ'da büyü, büyücülük ve benzeri unsurlar korkutucu etkenlerdi. Orta Çağ şartlarına göre değerlendirecek olursak da şunları söylemek mümkündür; savaşa dahil olan büyücüler Moğol askerlerine cesaret verirken düşmanın direncini kırmış ve onları yenilgiye sürüklemiştir. Altın Han'ın intiharını ve halkını öldürme eylemini de Moğolların

yaşattığı savaş şoku ve başarıyla uygulanmış bir psikolojik harekât durumu olarak açıklamak mümkündür. Görüldüğü üzere Altın Han ailesinin ve sevdiklerinin Moğolların eline geçmemesi için onları öldürme kararı almıştır. Bu durum da Moğolların büyü ve savaşı kullanarak düşmanlarını ne kadar büyük bir acizyet içinde bıraktıklarını gözler önüne sermiştir.

Batu Han, 1237 yılında Bulgarları yendikten sonra Rus şehirlerinden Ryazan şehrini kuşattı. Bu kuşatma sırasında şehre teslim çağrısı yapmak amacıyla bir heyet göndermiştir. Bu heyette Ryazan halkının oldukça korktuğu büyücü bir kadın da yer almıştır (Chambers, 1979: 72; Kurat, 1987: 65; Özcan, 2010: 53; Yolsever, 2019: 29). Batu Han, Moğol korkusunun yanında bu büyücü kadının korkutucu etkisini de kullanarak şehrin teslim olmasını talep etmiştir. Ryazan Knezi Yuri Ingvareviç ise oğlu Fedor’u Batu Han’a göndererek adeta yalvarmış ve savaşı önlemeye çalışmıştır (Özcan, 2010: 54).

Ögeday Han’ın ölümünden sonra onun naibi olarak imparatorluğu yöneten Töregene Hatun, Fatma adlı kadının tesiri altına girmişti.²⁴⁷ Fatma, Moğolların Meşhed’i ele geçirmelerinden sonra köle olarak Karakurum’a getirilmişti. Oldukça zeki bir kadın olan Fatma, yalnızca bir köle olarak kalmayarak saray sırlarını ve güç dengelerini öğrendi, bu sayede Karakurum’daki en güçlü kişilerden biri haline geldi (Uyar, 2011: 61). Cüveynî, Fatma hakkında “*her işte parmağı olan kadın*” ifadesini kullanmıştır (Cüveynî, 2013: 418). Fatma’nın siyasî olarak güçlenmesi bazı Moğol Emirleri arasında endişe yarattı. Bu sebeple Fatma aleyhinde çalışmalar başladı.

Fatma’nın siyasî gücünün zirveye vardığı sırada Ögeday Han’ın Töregene Hatun’dan olan oğlu Güyük tahta çıktı. Bu esnada Güyük’ün kardeşi Köten ağır bir hastalığa yakalandı. Kadak Noyan’ın adamlarından Semerkandlı Saki, Fatma’nın büyücülükle uğraştığını ve Köten’i onun büyüsünün hasta ettiği iddiasını ortaya attı. Bu iddiaya inanan Köten, kardeşi Güyük Han’a bu durumu bildirdi. Nitekim Köten bu hastalık sebebiyle hayatını kaybetti. Fatma’nın büyücü (veya cadı) olduğunu kabul eden Güyük Han, onu annesinden teslim aldı ve işkence yoluyla konuşturdu. Fatma, gördüğü işkenceler sonrasında Köten’e büyü yaptığını kabul etmiş ve bu sebeple suda boğularak öldürülme cezasına çarptırılmıştır. Bu infaz uygulanmadan önce, evvela Fatma’nın dudakları dikilmiş, sonrasında keçeye sarılarak suya atılmıştır (Uyar, 2011: 62; Köksal, 2019: 166).

Mustafa Uyar, Fatma’nın öldürülmesinden sonra dönemin Moğol saraylarında “cadı avı” başladığını söylemektedir (Uyar, 2011: 62). Fatma’nın büyücü olduğu iddiasını ortaya atan Semerkandlı Saki de Ali Hoca tarafından büyücülükle itham edildi ve yargılandı. Bu yargılanma sonrasında tıpkı Fatma gibi suda boğulma cezasına çarptırıldı. Kendisiyle beraber ailesi de öldürüldü (Cüveynî, 2013: 232; Uyar, 2011: 62). Cüveynî, bu infazlara ek olarak Fatma’nın akrabalarının da işkenceye maruz kaldığını söylemiş fakat nasıl bir işkence modelinin uygulandığından bahsetmemiştir (Cüveynî, 2013: 232). Bütün bu ölümlerden

²⁴⁷ Fatma’nın Töregene Hatun’u etkisi altına alması hakkında detaylı bilgi için bkz: (Cüveynî, 2013: 231; Barthold, 1990: 511; Spuler, 2011: 49; Uyar, 2011: 61; Dayı, 2015: 66; Çınar, 2019: 3925; Öncel, 2019: 61).

sonra Ali Hoca da büyücülükle itham edilmiş, şehir meydanında gürzle dövülerek cezalandırılmış ve sonrasında idam edilmiştir (Cüveynî, 2013: 232-233; Köksal, 2019: 166).

Hülegü Han'ın saltanatının son yıllarında Musul Valisi Yunusoğlu adında bir Emir idi. Yunusoğlu'nun yolsuzluk yaptığına dair alınan istihbarat sonrasında dayak cezasına çarptırıldı. Bu cezanın uygulanması için yere yatırıldığında üzerinden bir kâğıt parçası düştü. Kâğıdın üzerindeki okunduğunda bu yazıların Hülegü Han'a yapılan bir büyü olduğu söylendiğinde, Han onun hemen öldürülmesini emretti (Abû'l-Farac, 1950: 584). Vakayı değerlendirdiğimizde Moğol hükümdarlarının büyü ve büyücülüğü oldukça ciddiye aldığını ve aleyhlerindeki bir durumdan endişe ederek, hızlı şekilde müdahale ettiğini görüyoruz.

Marco Polo, Kubilay Han'ın orduları başında katıldığı son savaştan seyahatnamesinde bahsetmiştir. Kubilay Han en büyük rakibi olarak nitelendirebileceğimiz kuzeni Kaydu ile yapacağı savaştan önce büyücülere fal baktırması ve bu falın yorumlanışına göre savaş stratejisi belirlemiştir. Fala bakan büyücüler Kubilay Han'ın düşmanlarını yeneceği konusunda bir öngöründe bulunmuşlar, bunun üzerine Kubilay Han saldırı kararı almış ve zafer kazanmıştır (Marco Polo, 1979: 83-85). Buradan hareketle falcıların aksi bir öngöründe bulunmaları halinde Kubilay Han'ın savunmada kalacağı yahut başka bir karar vermeyi tercih edeceğini söylemek mümkündür. Fakat büyücülerin zafer öngörüsünde bulunması başta Kubilay Han olmak üzere Moğol ordusunu motive etmiştir. Nitekim Kubilay Han'ın askerlerinin bu savaş için arzulu ve cesur bir ruh haline sahip olduklarını onların savaş gerçekleşmeden önce şarkılar söyleyerek düşmanlarına bu durumu bildirmelerinden anlıyoruz (Marco Polo, 1979: 85). Böylelikle bu vakada Kubilay Han'ın büyücülerini önemli bir motivasyon kaynağı ve psikolojik harp etkeni olarak yer almışlardır.

13.Yüzyılın sonlarına doğru İlhanlı-Çağataylı mücadelesinin şiddetlendiği görülmektedir. Çağataylı Barak Han 1270 yılında İlhanlı topraklarına saldırmış ve Horasan'ı istila etmiştir. Horasan saldırısını haber alan Abaka Han ordusunu hazırlayarak hızlı bir şekilde Barak Han üzerine harekete geçmiştir. Bu esnada Barak Han'ın safını terk ederek Abaka Han'ın yanına gelen Celal adlı bir büyücü kemik falına baktığını, Tanrı'nın Abaka Han'ın ordusuna zafer bahsettiğini söylemiştir. Falda zaferin işaret edildiğini gören Abaka Han ordusuna saldırı emri vermiş, gerçekleşen savaşı İlhanlılar kazanmıştır. İlhanlıların en önemli düşmanlarından olan Barak Han da bu savaşta aldığı bir yara sebebiyle kısa süre sonra hayatını kaybetmiştir.²⁴⁸ Bu vakada büyücü tarafından öne sürülen kehanetin İlhanlı kanadını motive ettiğini söylemek mümkündür. Çünkü Moğol hükümdarları kemik falına çokça önem veriyor, falda zaferin görülmesi üzerine tereddüt etmeden savaş kararı alıyorlardı. Bir yandan Altın Orda Hanlığı bir yandan da Memlûk Sultanlığı ile mücadele etmekte olan İlhanlı hükümdarının detaylı bir strateji yerine doğrudan meydan savaşı kararı vermesi de kehanetin motive edici bir unsur olduğuna delildir. Nitekim Abaka Han, Memlûk ve Altın Orda tehditlerine rağmen Çağataylı topraklarını istila etmiş, şehirleri yaktıktan

²⁴⁸ Gerçekleşen savaş süreci ve sonrasında gelişen olaylar hakkında detaylı bilgi için bkz: (Reşidüddin, 2013: 97-109; Kafalı, 2002: 591; Güler, 2018: 74; Roux, 2020: 375-376).

sonra 50 bin Çağataylı esirle birlikte İran'a geri dönmüştür (Roux, 2020: 376). İlhanlıların elde ettiği bu kazançta savaştan önce öngörülen kehanetin etkisini göz ardı etmemek gerekir.

2.7. Millî Bilinci Kullanmak

Cüveynî, Tarih-i Cihan Güşa adlı eserinde bu stratejinin kullanıldığı ilk ulus olan Türk savaşçıları şu şekilde övmüştür: *“Türk kavimlerinin gençlerinin vurdukları darbelerin sesi, gök gürlemesinin sesini geride bırakır. Eğer onlar, bir an Karun'un hazinesinin önünden geçseler, onu yiyecek ekmeğe muhtaç edecek kadar fakirleştirirler. Öyle bir ok atarlar ki oklarıyla göğün en yüksek tepesinden uçan şahini yere indirirler. Karanlık gecelerde mızraklarının ucuyla denizin dibinden balık çıkarırlar. Savaş gününü gerdek gecesini sanırlar, kılıç yarasını bir güzelin busesi sayarlar”* (Cüveynî, 2013: 119-120). Aşağıda bahsedeceğimiz, düşmanın milli bilincini istismar ederek yapılan psikolojik harp stratejisinin ilk ve en önemli örneği işte bu şekilde övülen Türklere karşı kullanılmıştır.

Düşmanın milli bilincinin istismar edilmesinin gözler önüne serildiği en önemli olayın Moğol-Kıpçak ilişkileri olduğu görülmektedir. Moğollar Karadeniz'in kuzeyine saldırdıkları zaman burada bulunan halklar,²⁴⁹ onlara karşı ortak bir ordu meydana getirdi. Moğol kumandanları Cebe Noyan ve Subutay Noyan düşmanın gücünü fark ederek onları psikolojik harp yoluyla zayıflatmayı plânladılar. Bu plân kapsamında 1222 yılı içerisinde Kıpçaklara mesaj gönderildi. İbnü'l-Esir, bu mesajın içeriği hakkında detaylı bilgiler vermiştir. İbnü'l-Esir'in dediğine göre: *“Bizler, sizler hep bir cinsteniz, Bu Alanlar ise sizden değildir ki onlara yardım edesiniz, dininiz de onların dini gibi değildir. Biz size söz veriyoruz ki size saldırmayacağız, dilediğiniz parayı, kumaşları vereceğiz, sizde bizi onlar ile bırakın diye haber gönderdiler. Artık verecekleri para, kumaş ve saire de aralarında kararlaştı, Tatarlar da kararlaştıran şeyi verdiler, Kıpçaklar Alanlardan ayrıldılar, bunun üzerine Tatarlar Alanlara hücum ettiler, onlardan çoklarını öldürdüler, yağmaya kalktılar, tutsak yaptılar; sonra Kıpçaklara yürüdüler, Kıpçaklar ise aralarında uzlaşma kararlaştığından dolayı emin ve dağınık bir halde idiler. Hiçbir şeyden haberleri yokken ansızın Tatarların gelip memleketlerine girdiklerini duydular, bunun üzerine Tatarlar Kıpçaklara birbiri ardınca saldırdılar, verdiklerinin kat katını onlardan aldılar. Uzaktaki Kıpçaklar bunu duyunca vuruşmaksızın kaçtılar, uzaklaştılar, kimi ormanlara, kimi dağlara sığındı, kimi de Rus diyarına ulaştı”*²⁵⁰ (Tiesenhausen, 1941: 54) denilerek, Kıpçakların düşman saflarından ayrılması sağlanmıştır. Kıpçakların taraf değiştirmesi sonucu önemli oranda güç kaybeden ittifak kuvvetleri Moğollara mağlup olmuştur. Plânın birinci aşaması olarak kabul edebileceğimiz bu kısımda Kıpçak ayrılığı sağlanmış, ikinci aşama olarak kabul ettiğimiz kısımda ise düşman mağlup edilmiş ve söz verildiği üzere Kıpçaklara savaş ganimeti kazandırılmıştır. Plânın üçüncü aşaması olarak kabul edebileceğimiz kısımda ise harekâtın öldürücü hamlesi gerçekleştirilmiştir. Moğollar, zaferin verdiği rahatlığın etkisinde olan Kıpçaklara ani saldırılar gerçekleştirdiler. Böylelikle onlara kazandırılan ganimet Moğolların eline geçmiş, Kıpçakların da bir kısmı Moğollara karşı direnirken bir kısmı da Rus topraklarına kaçmıştır. Vakada görüldüğü üzere Cebe ve Subutay, millî bilinci ve

²⁴⁹ Kıpçaklar, Alanlar, Lezgiler ve Çerkesler.

²⁵⁰ Bu konu hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz: (Grousset, 1980: 240; Şahin, 2017: 183).

ganimet arzusunu kullanarak düşman içerisinde ayrılık çıkarmış, onları zayıflatmışlardır. Zayıflayan düşmanı ise üç aşamada mağlup ederek yeni bir zafer ve ganimet kazanmışlar, bu zaferle de Rus topraklarına yapılacak harekâtların önü açılmıştır.

2.8. Kılık Değiştirmek

Psikolojik harbin amacının düşmanın sahip olduğu sezgi, endişe ve benzeri etkenlerin kendisine karşı silah olarak kullanılması, coğrafi konumu yahut ruh halinin istenilen duruma getirilmesi olduğunu yukarda dile getirmiştik. Kılık değiştirme stratejisi bu yönüyle psikolojik harp stratejileri arasında önemli bir yere sahiptir. Çünkü düşmanın endişe duygusunu azaltarak direniş önlemlerinin zayıflamasını amaçlar.

Moğolların Harezmsah topraklarını istila ettikleri sırada kullanılan bu strateji, düşmanı korkutmaktan ziyade aldatmayı ön plâna almıştır. Bu stratejiyi tasarlayan kişi Tayir Bahadır adındaki Moğol komutanıydı. Tayir Bahadır komutasındaki Moğollar Nur şehrini ele geçirmeyi hedef almışlardı. Nur şehrine doğru hareket halindeyken bölgedeki ağaçları keserek merdivenler yaptılar ve atlarından inerek yaya yürümeye başladılar. Nur şehrindeki askerler gelenlerin düşman askerleri değil kervancı olduklarını sandılar ve herhangi bir müdafaa önlemi almadılar. Bu şekilde Moğollar hiçbir engelle karşılaşmadan şehre yaklaştılar. Şehre çok yaklaştıklarında kimlikleri açığa çıkmasına rağmen zafer kazandılar ve Nur Şehri Moğolların hâkimiyeti altına girdi.²⁵¹ Moğolların şehri ele geçirmelerinde daha önceki eylemlerin Harezmsah askerleri üzerinde doğurduğu olumsuz psikolojik etkilerinin yeri büyük olsa da Tayir Bahadır'ın uyguladığı bu taktikle ordunun ilerlemesini hızlandırdığını ve şehri daha savunmasız bir şekilde yakaladığını söyleyebiliriz.

Kılık değiştirme stratejisi ile zaferin kazanıldığı ikinci olay Moğolların 1261-1262 yıllarında gerçekleşen Musul kuşatması sırasındadır. Musul emîri Melik Salih 1261 yılında Memlûk Sultanı Baybars'tan aldığı desteğe güvenerek Hülegü Han'a isyan etti. Bunun üzerine Samdagu Noyan isyanı bastırmakla görevlendirildi. Musul Samdagu Noyan'a karşı güçlü bir savunma gerçekleştirmiş, bu sebeple kuşatma süresi uzamıştır. Bu süreçte Samdagu Noyan rakibini şaşırtmak ve bu sayede savaşı kazanmak için kılık değiştirme stratejisini uygulamıştır. Moğolları Şamlı kılığına sokmuş ve saç modellerini Kürtlerin tarzında düzenlemiştir. Musul ordusu şehre gelen Moğolların destek için gelen dost kuvvetler olduğunu sanmış ve onları şehre almıştır. Bu strateji sayesinde içeri sızdıktan sonra şehri ele geçiren Moğollar zafer kazanmış, Melik Salih'i de öldürmüşlerdir.²⁵²

2.9. Düşmanın Üzerine Ceset Fırlatmak

Düşmanın üzerine ölü bedenleri fırlatmak hem psikolojik hem de fiziksel yönde etkiye sahip olan bir savaş stratejisidir. Moğollar bu stratejiyi meydan savaşlarında değil kuşatmalarda kullandılar. Moğollar, Cengiz Han'ın hükümdarlığına kadar bozkırda göçebe

²⁵¹ Nur şehrinin Moğolların hâkimiyeti altına girmesi hakkında detaylı bilgi için bkz: (Cüveynî, 2013: 132; Barthold, 1990: 433; Roux, 2020: 186-187).

²⁵² Moğolların Musul kuşatması ve Melik Salih'in ölümü hakkında detaylı bilgi için bkz: (Reşidüddin, 2013: 65-67).

savaş taktiklerini kullanarak birbirleriyle savaşıyorlardı. Cengiz Han'ın liderliğinde yalnızca meydan savaşında değil, şehir ve kale yapılarına karşı da mücadele eden Moğolların askerî yapıları değişen koşullar nedeniyle modernize edilmiştir. Bahsedilen strateji ise Moğolların kuşatma faaliyetlerini güçlendiren önemli bir etken olmuştur.

Moğollar 1345 yılında Kırım'daki Ceneviz kolonisini ele geçirmek için saldırdıkları esnada bu stratejiyi kullandılar. Kefe'yi kuşatan Moğollar, şehrin direncini kırmak amacıyla cesetleri mancınıklarla surların ardına fırlattılar.²⁵³ Moğolların buradaki amacının düşman askerlerini korkutmak ve şehirde hastalık yayılmasını sağlamak olduğu kuvvetle muhtemeldir. Çünkü ceset yağmuru altında savunma yapmaya çalışan askerlerin psikolojik yapıları olumsuz yönde etkilenecek, bu şartlar da savunma direncinin zayıflamasına neden olacaktır. Nitekim strateji başarıya ulaşmıştır. Hastalık yalnızca şehirle sınırlı kalmamış, Moğol istilasından korkan insanları taşıyan gemiler Avrupa'ya veba hastalığını taşımıştır (Ülgen, 2017: 40-41).

2.10. Doğadaki Hayvanları Damgalamak

Moğollarda her kişinin kendine ait olan hayvanları kendine has olan damgasıyla işaretlediği bir uygulama vardı (Marco Polo, 1979: 73). Bu şekilde hayvanın sahibi tespit edilebiliyordu. Cengiz Han'ın bu konuda verdiği bir karar çalışmamız açısından psikolojik harp stratejisi olarak değerlendirilmiştir.

Cengiz Han 1220–1221 yılları arasında Harezmşah topraklarını istila ettikten sonra kışı Semerkand'da geçirdi. Kış bitince Moğolistan'a dönüş kararı veren Cengiz Han Deşt-i Kıpçak'ta bulunan oğlu Cuci'ye yanında gelirken yaban eşekleri ve av hayvanları getirmesini emretti. Cuci'nin getirdiği hayvanları Utuka civarında Moğollar için büyük öneme sahip olan av²⁵⁴ organizasyonu esnasında avladılar.²⁵⁵ Utuka'da yapılan avdan sonra öldürülmeyen hayvanlar Cengiz Han'ın emriyle Moğol damgasıyla işaretlendiler ve serbest bırakıldılar.²⁵⁶ Doğada Moğol damgasını taşıyan her hayvan, Moğol varlığının delili hatta onların lehine propaganda vazifesi gören birer canlı olarak yorumlanabilir. Bahsettiğimiz hayvanlar serbest kaldıktan sonra kendi tabiatları gereği farklı bölgelere doğru gidecekler ve insanlar tarafından görüleceklerdir. Doğadaki hayvanların üzerinde Moğol damgası gören ve zaten onların savaş gücünü bilen insanlar ise Moğollar hakkında yeniden konuşacaklar, onların sadece şehirlere değil doğal yaşama da hükmettiklerini bileceklerdi.

²⁵³Moğolların ceset fırlatma yoluyla düşmanı yıpratmaları hakkında detaylı bilgi için bkz: (Wheelis, 2002: 971-975; Ülgen, 2017: 40).

²⁵⁴ Av organizasyonu, Moğollar açısından ekonomik, sportif ve simgesel bir rol oynamaktaydı. Moğolların av organizasyonları hakkında detaylı bilgi için bkz: (Yakubovskiy, 1992: 161; Atwood, 2004: 228; Uyar, 2017: 81-82; Vernadsky, 2019: 145; Roux, 2020: 216-220; Uyar, 2020: 33).

²⁵⁵ Bu av organizasyonu 500-600 kilometrelik bir alanda yapılmış ve organizasyonda 100 bin kişi görev almıştır (Roux, 2020: 219).

²⁵⁶ Cengiz Han'ın oğulları ile Karagöl'de buluşması ve Utuka deneni yerde yapılan avdan sonra hayvanların damgalanması hakkında bkz: (Cüveynî, 2013: 158–159). Moğollarda hayvanların damgalanması hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz: (Kiragos, 2018: 66-67).

Bu eylem kuvvetle muhtemeldir ki Moğolların insanlar üzerinde bıraktığı hatıraları diri tutarak korkutucu etkiyi bir kez daha tekrar ettirmiştir.

2.11. Sahte Mektuplar

Bu psikolojik harp stratejisi savaştan önce yapılan siyasî bir yanıltma hamlesidir. Bu stratejiye göre öncelikle düşman saflarındaki devlet adamlarının aralarındaki husumet tespit edilir, ardından ayrılık çıkarmaya sebep olacak sahte mektuplar hazırlanır ve uygun bir plân doğrultusunda gerekli kişilere ulaştırılırdı. Böylelikle mektuplar vasıtasıyla siyasî bir ayrılık meydana getirilirdi. Bu siyasî ayrılık da düşman liderler arasında askerî bir zafiyet doğmasına neden olmuştur.

Cengiz Han, bu stratejiyi Harezmsah – Moğol mücadelesi sırasında başarılı bir şekilde kullanmıştır. Moğollar Otrar şehrini ele geçirdikten sonra Harezmsah vezirlerinden Bedrüddinü'l-Umeyd Cengiz Han'ın huzuruna çıktı. Sultan Muhammed'ten nefret eden bu vezir²⁵⁷ Harezmsah devleti hakkında Cengiz Han'a bilgiler vermekle birlikte onun başarılı olması için de önerilerde bulunmuştur.²⁵⁸ Bu önerilerden en önemlisi Sultan ve Emîrleri arasında ayrılık çıkarmaktır. Cengiz Han Harezmsah veziriyle görüşükten sonra Sultan ve annesi Türkan Hatun²⁵⁹ arasındaki gerginliği kullanarak Harezmsah Emîrlerini birbirine düşürmeye karar verdi.²⁶⁰ Bu stratejiye göre Sultan'ın annesine yakınlık duyan komutanların ağzından mektuplar yazıldı ve bu mektuplar Sultan'a ulaştırıldı. Mektupların içeriği şu şekildedir: *“Biz arkadaşlarımızla Türk elinden, sultanın emri altında bulunmak üzere geldik. Çünkü onun annesine hizmet etmek isteriz. Kendisine bütün dünyanın hükümdarlarına karşı arka olarak himmetimizle memleketler zapt etti, hükümdarların burnunu kırdı, halka hakîm oldu. Fakat bugün sultanın anasına karşı duyguları değişmiş, ona adeta düşman kesilmiş olduğundan valide sultan sizden oğlunun tarafını bırakmanızı diliyor. İşte bundan dolayı biz emriniz altına koymak ve talimatınızı almak için sizi bekliyoruz”* (Nesevî, 1934: 31).²⁶¹ Sultan Muhammed bu sahte mektupları okuduğunda komutanları arasında ayrılık olduğu fikrini benimsemiş ve endişeye kapılarak askerlerini farklı bölgelere göndermiştir. Böylelikle stratejinin ilk evresi tamamlanmış, sultanın askerî kuvveti zayıflamıştır. Sultana bu mektubun ulaştırılmasından sonra annesi Türkan Hatun da bir mektup almıştır. Türkan

²⁵⁷ Bedrüddinü'l-Umeyd'in Sultan Muhammed'den nefret etmesinin nedeni sultanın bir süre önce onun babasını ve kardeşini öldürmüş olmasıdır. Vezir bu nedenle Cengiz Han'ın tarafına geçmiştir. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz: (Nesevî, 1934: 31).

²⁵⁸ Bedrüddinü'l-Umeyd, Sultan Muhammed'in gerekirse iki kez daha güçlü bir ordu toplayabileceğini dile getirmiş, bu sebeple emîrler arasında siyasi ayrılık çıkarmayı önermiştir (Nesevî, 1934: 31). Barthold, Bedrüddinü'l-Umeyd'den Otrar haini olarak bahsetmiştir (Barthold, 1990: 444).

²⁵⁹ Türkan Hatun, Bayavut kabilesinden Cankeşi Bey'in kızıdır. Zeki ve kan dökmeye meyilli bir mizaca sahiptir. “Uluğ Türkan” olarak da bilinir. Mührünün üzerinde din ve dünyanın koruyucusu, Türklerin prensesi ve bütün kadınların melikesi ifadesi yer alıyordu. Türkan Hatun hakkında detaylı bilgi için bkz: (Nesevî, 1934: 34; Gömeç, 2010: 109-110).

²⁶⁰ Bu konuda Harezmsah idaresinde çift başlılık olduğunu söylemek doğru olacaktır. Çünkü Türkan Hatun'un kendine bağlı devlet erkanı ve kendine ait bir sarayı vardı. Hatta Türkan Hatun'a bağlı olan devlet adamları suç işlediklerinde Sultan Muhammed onları cezalandıramıyordu. Örneğin vezirlerden Nizâmü'l-Mülk'ün yolsuzluk yaptığı ortaya çıkmasına rağmen Sultan Muhammed, annesinin veziri koruması sebebiyle onu cezalandıramamıştır.

²⁶¹ Bu olay hakkında ayrıca bkz: (Barthold, 1990: 444; Özdemir, 2002: 530).

Hatun'a ulaşan mektupta Cengiz Han'ın bazı Harezmi komutanlarıyla ittifak yaptığı, onlarla birlikte Harezmi topraklarını istila edeceği yazıyordu. Buna ek olarak da Türkan Hatun'un iş birliği yapması halinde onun hâkimiyeti altında olan topraklara dokunulmayacağı belirtiliyordu. Türkan Hatun bu mektubu aldığı anda korkuya kapılarak Harezmi'i terk etmiştir.²⁶² Böylelikle ikinci evre de stratejiye uygun bir şekilde tamamlanmış oldu. Harezmi kanadında sahte mektuplar yoluyla meydana getirilen siyasî ayrılıklar toprakların savunma gücünü ve ordunun enerjisini zayıflatmıştır. Bu durum da Cengiz Han'ın psikolojik harp stratejisinin başarıya ulaştığını göstermiştir.

Türkan Hatun'un kaçmadan önce verdiği bir karar ise Moğol korkusunu gözler önüne sermiştir. Türkan Hatun, haremde bulunan şehzadelerin öldürülmesini emretmiştir (Nesevî, 1934: 32; Barthold, 1990: 455). Nitekim Cengiz Han, Türkan Hatun'un sevgisinden dolayı öldürtmediği tek kişi olan Kamacı Han adındaki şehzadeyi ele geçirdikten sonra boğdurtmuştur (Nesevî, 1934: 32).

2.12. Mezarlara Zarar Vermek

Moğollar için kendi mezarlıkları değerli ve saygı duyulan yerlerdi. Moğollar söz konusu olduğunda başvurulması gereken en önemli kaynaklardan biri olan Moğolların Gizli Tarihi'nde mezarlıklar; cedlerin makamı olarak tasvir edilmiştir (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 23). Moğollar için mezarlıklar bu sebeple çok değerliydi. Atalarına saygılarını göstermek için zaman zaman mezarlıklarda kurban sunarlardı. Düşmanları için de aynı değere sahip olduğunun bilincinde olan Moğollar mezarlıkları tahrip ederek düşmanın moralini bozma yoluna gittiler.

Kaynaklar, Cengiz Han ve diğer Moğol Hanlarının cenaze geleneğinden bahsetmiştir. Marco Polo'nun Moğollardan dinlediğine göre han veya yakınlarından biri öldüğü zaman Altay dağlarına defnedilirdi. Cenazenin taşınması esnasında Moğolların yoluna çıkan herkes öldürülürdü. Bunun sebebi ise öldürülen bu insanların ahirette hana hizmet edeceklerine inanılmasıdır. Buna ek olarak bir han öldüğünde en iyi atlar kesilirdi. Sebebi ise bu atlara ahirette hanın bineceğine inanılmasıdır (Marco Polo, 1979: 67-68).²⁶³ Moğol kültürünü gözlemleyen başka bir yabancı olan Plano Carpini ve Moğol istilasının mağdurlarından biri olan Genceli Kiragos da Marco Polo ile aynı doğrultuda bilgiler vermiştir (Carpini, 2000: 40-42; Kiragos, 2018: 76).

²⁶² Türkan Hatun'a ulaştırılan mektubun içeriği şu şekildedir: *"Bu kadar dikkatinize karşı oğlunuzun ne kadar nankörlük ettiğini biliyorsunuz. Oğlunuzun beğlerinden bir takımları ile ittifak ederek üstüne hareket edeceğim? Fakat asla hükmünüz alanda bulunan yerlere ilişmeyeceğim. Bu tertibi muvafık buluyorsanız itimatınızı kazanmış birisini gönderiniz, bu adam Harezmi, Horasan ve Ceyhun'a karşı hududunu size bıraktığını size temin edecektir"*. Cengiz Han'ın mektubu ve Türkan Hatun'un kaçıışı hakkında detaylı bilgi için bkz: (Nesevî, 1934: 31-32). Bu konu hakkında ayrıca bkz: (Barthold, 1990: 455; Roux, 2020: 195; Çakmak, 2002: 1441; Özdemir, 2002: 530). Tiesenhausen ise mektuplardan bahsetmemekle birlikte Türkan Hatun'un oğlunun başına gelenleri duyunca korkuya kapılarak şehri terk ettiğini söylemiştir (Tiesenhausen, 1941: 25).

²⁶³Batu Han'ın cenaze töreninde tüm bunlara ek olarak karısı da öldürülerek Han'ın yanına yerleştirilmiştir. Bu konuda detaylı bilgi için bkz: (Roux, 2020: 324).

İbnü'l-Esir, Tus şehrini ele geçiren Moğolların mezarlıkları tahrip ettiğini dile getirmiş, Musa-el-kâzım'ın oğlu Ali Rıza'nın ve Harun Reşid'in kabirlerini yıktıklarını söylemiştir (Tiesenhausen, 1941: 67). Moğolların bu noktadaki amaçlarının insanların hatıralarına saldırmak olduğu açıktır. İnsanlara kendi canlarının korunması kadar hatıralarının da korunması için itaat etmeleri gerektiği fikri aşılannmıştır. Diğer bir deyişle itaati sağlamak amacıyla insanların hatıraları kullanılmıştır. Onların Moğollar karşısındaki acizyetleri bu yolla kendilerine gösterilmiştir. Mezar tahribi bu yönüyle psikolojik harp açısından önemli bir noktadır.

2.13. Ganimet ve Ödüllendirme

Psikolojik harp yalnızca düşmana karşı yapılmaz, hükümdar tarafından kendi ulusuna yahut müttefiklerine karşı da yapılırdı. Bu amaçla ganimet kazanılmasını sağlamak, başarı gösterenleri mevki, para, toprak, akrabalık bağı ya da iltifatla ödüllendirmek yahut devlet adamlarına hediyeler vermek yoluyla insanları motive etmek yalnızca Moğolların değil, tarih boyunca birçok devletin uyguladığı bir çeşit psikolojik harp stratejisidir. Sun Tzu, Savaş Sanatı adlı eserinde: *“Düşmanı yok etmek istiyorsak askerimizi kızdırmamız gerekir. Bu da alınacak ganimetlerin asker arasında paylaşılması ile yapılır”* diyerek bu hususun önemine işaret etmiştir (Sun Tzu, 2008: 86). Moğolların bu hususta gerçekleştirdiği siyasî eylemler aşağıda değerlendirilmiştir.

Moğolların kendilerine direnmeyen Harezmsah şehirlerindeki halkları katliamdan muaf tutmaları en önemli ödüllendirme eylemlerinden biridir. Ordusu mağlup edilmiş bir halkın nazarında bir insana verilecek en büyük hediye onun hayatının güvenliği ve özgürlüğüdür. Moğollar kendilerine direnmeyen şehirlerdeki insanların canlarını bağışlayarak onları ödüllendirmiş, bunun karşılığında hem korku hem de itaat kazanmışlardır. Bu insanlar başka bölgelere gittikleri zaman farkında olarak yahut olmayarak Moğollar için birer propaganda aracı olarak görev yapmışlardır.

Moğolları bir çatı altında toplayan Cengiz Han'ın askerlerini ödüllendirmek yahut iltifat etmek yoluyla onları nasıl etkilediğini “Liderin Karizması ve İkna Yeteneği” başlığı altında detaylı bir şekilde değerlendirmiştik. Bu nedenle Cengiz Han'dan sonraki Moğol hükümdarlarının ödüllendirme stratejisini kendi siyasî amaçları doğrultusunda nasıl kullandıkları bu başlık altında değerlendirilecektir.

Cengiz Han'ın halefi Ögeday Han, bu hususta cömert bir Moğol hükümdarı olarak öne çıkmıştır.²⁶⁴ Askerler, elçiler, tüccarlar ve hatta dilenciler bile Ögeday Han'ın cömertliğinden nasiplerini almışlardır. Ögeday Han'ın emriyle insanlara dağıtılması için kumaşlar, gümüş külçeler, silahlar, zırhlar ve benzeri şeylerle içi dolu olan bir yerleşim yeri kurulmuştur (Yolsever, 2019: 22). Cüveynî, Ögeday Han'ın Moğolların Büyük Hanı olduktan sonraki ganimet ve ödüllendirmeleri hakkında şöyle demiştir: *“Kaan, Cengiz Han'ın yaşadığı süre içinde doğu ve batı ülkelerinden topladığı, kayıtlara defterlere*

²⁶⁴ Ögeday Han'ın cömertliği hakkında detaylı bilgi için bkz: (Barthold, 1990: 490; Özgüdenli, 2007: 21–22; Roux, 2020: 258).

sıgmayacak kadar çok olan hâzinelerin açılmasını emretti. Büyüğünden küçüğüne kadar bütün halka herkesin derecesine göre pay verdi. Gelecek için hâzinede hiçbir şey bırakmadı. Tamamının dağıtılmaması konusundaki nasihatleri dinlemedi” (Cüveynî, 2013: 190). Ögeday Han ayrıca bu ganimet dağıtımına ek olarak tahta çıkışına kadar işlenen suçları affetmiş, suçluları ise bağışlamıştır (Cüveynî, 2013: 191; Özgüdenli, 2007: 21-22). Bu açıdan Ögeday Han’ın cömertliğini insanların sadakatini kuvvetlendirmek düşüncesiyle siyasî bir kazanım amacıyla kullandığını söylemek mümkündür. Nitekim Ögeday Han, hükümdar olduktan sonraki ilk başarısı olan Çin seferini zaferle tamamladıktan sonra da aynı şekilde Moğolları ganimet ve hediyelerle ödüllendirmiştir. Yine Cüveynî bu konuda: *“Kaan, âdeti olduğu üzere kimsenin kapalı görmediği hâzinenin kapılarını açtı. İlk kurultaydan beri birikmiş olan malları, yakını olsun, yabancı olsun orada bulunan herkese dağıttı. Otların ve ağaçların üzerine yağın bahar bulutu gibi büyük küçük herkesin üzerine saçtı... Ülkenin her yanından oraya gelmiş olan tüccarlar ve iş gücü arayanlar amaçlarına ulaşmış ve istediklerini fazlasıyla elde etmiş bir halde yerlerine döndüler. Birçok fakir servete kavuştu, birçok müflis mal mülk sahibi ve birçok isimsiz kişi meşhur oldu”* diyerek, bu eylemi Ögeday Han’ın bir alışkanlığı olarak yorumlamıştır (Cüveynî, 2013: 196). Biz bu eylemi sadece bir alışkanlık değil, bir idare stratejisi olarak değerlendiriyoruz. Ögeday Han’ın buradaki amacının, ordusunun ve halkının desteğiyle başarıya ulaşan plânlarının getirdiği kazancı yine onlarla paylaşarak istikbaldeki başarılar için güç sağlamak olduğunu söyleyebiliriz. Orduya ve halka maddi yardımda bulunmak her hükümdar için her zaman yararlı bir eylemdir. İnsanlar bu sayede hükümdarın kendilerini düşündüğünden emin olur ve ondan desteklerini esirgemezler. Nitekim Tarih-i Cihan Güşa’da Ögeday Han’ın bu konuyla ilgili bir değerlendirmesi mevcuttur. Ögeday Han’ın cömertliğini eleştirenlere verdiği cevabı Cüveynî şu şekilde nakletmiştir: *“O, uzak ve yabancı ülkelerden gelenlerle, yakından ve kendi ülkesinden gelenlere bağışta ve ihsanda eşit davranıyor ve kimseyi huzurundan istediğini elde etmeden geri çevirmiyordu. Devlet büyükleri, padişahın bu müsrifliğinden yakınıyorlar, “Bağış yapacaksa, bari kendi teb’asına yapsa” diyorlardı. Kaan da bunlara “Akıl ve fikirden yoksun kişiler” diyerek, onların görüşünün iki bakımdan yanlış olduğunu söylüyordu: “Birincisi,” diyordu “Eğer yaptığımız bu yardımlar âsilerin kulağına giderse, onların bize karşı duyguları değişir. Çünkü “İnsan ihsanın kuludur” demişler. Bu suretle ordu ve halk savaşa girmez, savaşın zararları ve zorlukları ortadan kalkmış olur. İkinci nokta ise, birinciden daha önemlidir. Çünkü dünyanın kimseye vefa göstermediği, onun muhakkak sonunda insana sırt çevirip cefa ettiği herkes tarafından bilinmektedir. Aklın nuruyla süslenmiş olanların kendinden sonra hayırlı bir ad bırakacak şekilde yaşamaları gerekir”* (Cüveynî, 2013: 200). Görüldüğü gibi Ögeday Han hediye, ganimet ve benzeri unsurlarla yaptığı ödüllendirmelerin insanların fikirlerini değiştirme ihtimali bulunduğu bahsederek hem savaşa hem de siyasete yardımcı olacağını söylemiştir. Buradan hareketle bu ödüllendirme eylemlerinin dikkatle hazırlanmış bir psikolojik harp stratejisi olduğu hakkında kesin bir yargıya varmak mümkündür. Nitekim Ögeday Han’ın bu sözleri söylediklerimizi onaylar niteliktedir. Ögeday Han’dan 200 yıl kadar sonra yaşayan fikir adamı Machiavelli de: *“Sana bağlananların, açgözlü olmamaları koşuluyla, onurlandırılıp sevimleri gerekir”* diyerek, bu konu hakkında söylediklerimizi desteklemiştir (Machiavelli, 2008: 124). Cüveynî ise bu durumla ilgili: *“Adalet ve cömertliği dolayısıyla*

çok sayıda hür kişiler ona kul oldu” (Cüveynî, 2013: 202)²⁶⁵ diyerek, Ögeday Han’ın politikasının başarıya ulaştığını dile getirmiştir. Moğolların ünlü hükümdarlarından Ögeday Han’ın 13.Yüzyıl başlarında söylediklerinin 15.Yüzyılın ünlü bir siyasetçisi tarafından onaylandığı göz önüne alınacak olursa bu stratejinin farklı bölge, millet ve kültürler üzerinde aynı etkiyi yapacağı kuvvetle muhtemeldir.

Ögeday Han’dan sonra hükümdar naipliği görevini yürüten Töregene Hatun da bu stratejiyi uygulamıştır. Cüveynî bu hususta şöyle demiştir: *“Daha önce kendine düşman olanların kalplerini de iyilik ve armağanlarla kendine çevirdi. Herkes samimî olarak onun buyruğu altına girdi”* (Cüveynî, 2013: 228). Görüldüğü gibi müellif, Töregene Hatun’un hediyeleşme ve ödüllendirme yoluyla hem rakiplerini kendi tarafına çektiğini hem de kendine bağlı olanların sadakatini güçlendirmiş olduğunu dile getirmiştir.

Ögeday Han’ın saltanatı esnasında Karadeniz’in kuzeyinde Altın Orda Hanlığı’nı vücuda getiren Batu Han da cömertliğiyle halkını ve ordusunu memnun eden Moğol hükümdarlarından biriydi. Cüveynî, Batu Han’ın cömertliği hakkında: *“Çevre ülkelerin meliklerinin gönderdikleri hediyeleri (pişkeş) hâzineye koymaz, az çok demeden orada bulunan Moğol, Müslüman herkese dağıtırdı. Yabancı ülkelerden gelen tüccarların bütün mallarını alır, onlara fazlasıyla ödeme yapardı”* diyerek insanları memnun ettiğini dile getirmiştir (Cüveynî, 2013: 245). İnsanların bu yolla memnun edilmesi şüphesiz ki bir hükümdarı güçlü kılan en önemli algılardan biridir. Buradan hareketle Batu Han’ın sadece iyi bir asker olmakla kalmadığını, başarılı bir siyasetçi olduğunu da söylemek mümkündür.

Güyük Han da tıpkı babası Ögeday Han gibi tahta çıktığında devlet hazinesinin büyük bir kısmını dağıtmıştır (Spuler, 2011: 51). Bu hediye dağıtımını o kadar büyük çapta olmuştur ki Cüveynî, Güyük Han’ın cömertlikte babasıyla yarıştığını dile getirmekle birlikte ek olarak da şunları söylemiştir: *“Hâzinedeki malların taksimi günler sürdü. Ülkenin hiçbir yerinde ondan nasibini almamış kimse kalmadı, bu kadar çok dağıtmalarına rağmen, yine de malların üçte ikisi kaldı. Bir gün Güyük Han, hâzinenin önünden geçerken, orada çok miktarda mal görünce, “Ben bunları halka dağıtmanızı emretmişim” deyip, “Bunlar dağıtımdan arta kalan mallar, cevabını alınca “Bunları da dağıtın” diye emir verdi. Daha önce haddinden fazla alanlar bu defa da götürebildikleri kadar aldılar”* (Cüveynî, 2013: 240-241).²⁶⁶ Güyük Han’ın bu kararını iki açıdan yorumlamak doğru olacaktır. Birincisi hükümdar olmasının mutluluğunu paylaşmak ve bir adeti yerine getirmek. İkincisi ise sahip olduğu siyasî destekle Batu ve Şiremon gibi güçlü rakipler karşısında hükümdarlığı elde ettiği için, herhangi bir başkaldırı ya da memnuniyetsizliğin önüne geçmek. Her iki şekilde de ödüllendirmenin amacı; insanları memnun ederek memnuniyetsizliğin doğurabileceği olası bir tehlike ihtimalini ortadan kaldırmaktır.

²⁶⁵Cüveynî, eserinde bu bilgiyi verdikten sonra Ögeday Han’ın cömertliğini gösteren olaylardan örnekler vermiştir. Bu örnek olaylar için bkz: (Cüveynî, 2013: 202–210).

²⁶⁶ Barthold da Güyük’ün tahta çıktıktan sonra halka 70.000 baliş para dağıttığını söylemekle birlikte onun seyahat ettiği esnada fakir kişilere para yardımı yaptığını da dile getirmiştir (Barthold, 1990: 516).

Güyük Han dönemindeki en önemli Moğol devlet adamlarından biri olan Argun Aka, Horasan valisi olarak görevlendirildiğinde yolculuğu boyunca Maverâünnehir ve Türkistan halkına değerli hediyeler dağıtmıştır (Barthold, 1990: 513). Bu eylem bir çeşit psikolojik faaliyettir. Argun Aka'nın bu eyleminin yegâne amacının halkın desteğini kazanmak olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Moğol istilası Harezm ülkesini yerle bir etmişti ve Cengiz Han'ın selefleri tarafından yıkıma uğrayan topraklarda imar çalışmaları başlatılmıştı. Argun Aka'nın uyguladığı psikolojik faaliyet hamlesi yeni atandığı bölgenin imar edilmesine dair ilk yaptırımını olmakla birlikte halkın desteğini kazanmanın da ilk adımıdır.

Güyük Han'ın ölümünden sonra Moğolların Büyük Hanı seçilen Mengü Han, Hülegü Han'ın sarayına Moğol diyarının en güçlü pehlivanını gönderdi. Yazdığı mektupta ise topraklarındaki en güçlü pehlivanla bu Moğol pehlivanını güreştirmesini, kazanana hil'at giydirmesini ve kendisine göndermesini emretti. Hülegü Han bu emir üzerine hükmettiği topraklarda "Boğa" olarak nitelendirilen bu pehlivana denk bir güreşçi bulunmasını emretti. Araştırma neticesinde Ardżruni hanedanına mensup Sadun adlı bir pehlivan bulundu. İki pehlivan Hülegü Han'ın huzurunda güreş müsabakası yapmışlar, Sadun Boğa'yı üç saatlik bir müsabakanın sonunda mağlup ederek Hülegü Han tarafına zafer kazandırmıştır. Hülegü Han da bu pehlivanı dokuz suça kadar affedilmekle ödüllendirmiş, Sadun bu şekilde Moğol diyarında meşhur olmuştur (Aknerli Grigor, 1954: 33-35). Buradan hareketle Moğol hükümdarlarının ırk fark etmeksizin başarılı olan kişileri ödüllendirdiği, bu ödüllendirmenin de insanları memnun ettiğini söyleyebiliriz. Bu ödüllendirmeler insanların motivasyonunu artırmakla birlikte Han'a olan güveni de sağlamlaştırır niteliktedir.

Hülegü Han'ın yerini alan Abaka Han da tahta çıktığında devlet adamlarına, hanedanın kadınlarına ve askerlere hediyeler vermek yoluyla ilk siyasî hamlesini yapmıştır (Reşidüddin, 2013: 78; Spuler, 2011: 78). Abaka Han'ın bir hükümdarlık adetini yerine getirmesine ek olarak Altın Orda ve Memlûklerle mücadelede bulunduğu nazik durumu da göz önünde bulundurmak yararlı olacaktır. Bu güç mücadelesi sırasında İlhanlı devletini yönetmek gibi zor bir vazifeyi üstlenen hükümdarın bu yolla insanlar üzerinde olumlu bir etki bırakmak istediğini söylemek mümkündür.

İlhanlıların doğudaki en büyük tehdidi her zaman Çağataylılar olmuştur. Abaka Han döneminde ise Çağatay hanedanından Barak Han İlhanlı topraklarına zaman zaman saldırılar gerçekleştiriyordu. Abaka Han, 1270 yılında Çağataylıların İlhanlı birliklerini bozguna uğrattığını haber aldığı zaman Horasan üzerine yöneldi. Bu süreçte ele geçirdiği üç casusu sorguladı. Bu üç casustan ikisi Çağataylılara sadık kalarak konuşmamış, biri ise konuşmuştur. Abaka Han, konuşmayı reddeden iki casusu öldürdü, fakat konuşmayı tercih eden casusu özgür bıraktı (Spuler, 2011: 80-81). Hükümdarın bu kararını casuslar üzerinde uygulanan bir çeşit psikolojik harp hamlesi olarak yorumlayabiliriz. Bu durumda verilen mesaj şudur; ya İlhanlılara sadakat gösterir ve yaşarsınız, ya da ölürsünüz. Şüphesiz ki bu hamle ölüm korkusuna kapılan ve Çağataylılara duyduğu sadakati zayıf olan casuslar üzerinde hatırı sayılır bir etkiye sahiptir.

Ahmed Teküder Han, İlhanlı tahtına oturduğunda devlet hazinesinden önemli miktarda altın ve gümüşü kardeşleri, komutanları ve askerlerine dağıttı (Abû'l-Farac, 1950: 610). Bu hususta Korykoslu Hayton, Ahmed Teküder Han'ın çeşitli hediyeler ve makam vermek suretiyle insanları İslâm'a davet ettiğini kaydetmiştir (Hayton, 2015: 140). Ahmed Teküder'in Müslüman olması sebebiyle onun durumu seleflerinden daha nazik bir pozisyondaydı. Bu durumda Abaka Han'ın cömertliğini göstererek askerler arasında güç ve sadakat kazanmayı amaçlamış olduğu kuvvetle muhtemeldir. İlhanlı hükümdarlarından Geyhatu Han, 1292 yılında ağır bir hastalık geçirdi. İyileştiğinde ise büyük bir eğlence düzenleyerek, devlet adamlarına büyük miktarda paraya tekabül eden hediyeler dağıttı (Spuler, 2011: 100). Geyhatu Han'ın devlet adamları ve halk tarafından sevilmediğini göz önüne alacak olursak ²⁶⁷, bu hediyelerle hem mutluluğunu paylaşmak hem de profilinin olumsuz etkisini azaltmayı hedeflediğini söyleyebiliriz. Nitekim Spuler, Geyhatu Han'ın Baydu ile mücadele ettiği sırada aldığı yenilgi sonrasında, cömertliğinden dolayı kendi tarafını tutan Emîrlerin güçlü olduğu Anadolu'ya kaçmayı plânladığından bahsederek bu yöndeki davranışların hükümdarların siyasî yaşamı için önemli olduğunu vurgulamıştır (Spuler, 2011: 102).

Şehzade Gazan, Baydu Han ile iktidar mücadelesine girdiği sırada Baydu'nun idam ettirdiği ve mülklerine el koyduğu arazi sahiplerinin varislerine topraklarını iade etmiş, bu politika yoluyla daha fazla taraftar kazanarak güçlenmiştir (Spuler, 2011: 103). Buradan hareketle insanların değer verdiği ödüllendirmelerin gerek siyasî mücadeleler esnasında gerekse saltanat esnasında hükümdarları güçlendiren önemli etkenlerden biri olduğunu söylemek mümkündür.

Olcayto Han döneminde Maverâünnehir valisi olarak görev yapan Emir Köpek, Memlûklerle anlaştı ve onlara tabi oldu. Bu durum İlhanlı Devleti'nin doğusunda büyük bir problem meydana getirdi. Olcayto Han, Emir Köpek'i öldürmesi için Emir Bucai'yi gönderdi. Bucai ve Köpek arasında gerçekleşen savaşta Bucai öldürülmüş, askerleri mağlup olmuştu. Bu savaş sonrasında Emir Köpek esir aldığı askerleri serbest bırakmış ve onlara yol harçlığı vermiştir (Spuler, 2011: 129). Emîr Köpek, bu eylemi gerçekleştirerek kendi vicdanını rahatlatmış yahut düşmanına saygısını ifade etmiş olabilir. Kaynaklar bu açıdan bir bilgi vermediği için vaka üzerinde ancak tahmin yapılabilir. Bu noktada Emîr Köpek'in eylemi tarafımızca psikolojik harp stratejisi olarak değerlendirilmiştir. Kuvvetle muhtemeldir ki, Emîr Köpek'in serbest bırakma ve yol harçlığı verme kararı, savaşta yer almış olan İlhanlı askerleri üzerinde olumlu bir etki bırakacak ve olası ikinci bir savaş durumunda bu askerlerin savaş potansiyelini etkileyecektir. İnsan, fıtratı gereği kendisine karşı yapılan iyiliği daima hatırlar. Bu sebeple aynı askerlerin görev aldığı ikinci bir savaş veya operasyonda, onların maksimum potansiyelde mücadele etmelerini engelleyen bir

²⁶⁷ Korykoslu Hayton, Geyhatu Han'ın Cengiz Han'dan beri görülmüş en zararlı Moğol hükümdarı olduğunu kaydetmiş ve ona dair kötü izlenimler içeren bilgiler vermiştir. Bkz: (Hayton, 2015: 149). Spuler, Geyhatu Han'ı ayaş ve müsrif olduğu sebebiyle eleştirmekle birlikte onun İlhanlıların en kabiliyetsiz hükümdarı olduğunu söylemiştir. Bkz: (Spuler, 2011: 100). Roux ise Geyhatu Han'ın acımasız, pahalı eşyalara meraklı ve savurgan biri olduğunu dile getirmiştir. Bkz: (Roux, 2020: 412).

durum meydana gelebilir. Bu açıdan bakıldığında Emîr Köpek'in serbest bırakma eylemi hakkında zekice verilmiş bir karar olduğu söylenebilir.

Emîr Timur'un Barlas boyu içerisinde tarih sahnesine yeni çıktığı zamanlarda Sistan hâkimi Melik Fahreddin'in bu stratejiyi uyguladığı görülmüştür. Melik Fahreddin kendisini güçlü bir düşmanın rahatsız ettiğini, Timur ve adamlarının bu tehdidi ortadan kaldırdıkları takdirde onları mal ve mücevherle ödüllendireceğini söylemiştir (Aka, 1991: 5). Bu teklif Timur tarafından kabul görmüş ve Timur askerî gücünü Melik Fahreddin'i korumak amacıyla kullanmıştır.

Mirza Şahruh, Karakoyunluları mağlup ettikten sonra ele geçirilen tüm esirlerin salıverilmesini emretmiştir (Aka, 1991: 63). Bu eylemin daha önceki yıllarda Emîr Köpek tarafından yapılmış salıverme eylemiyle aynı niteliktedir. Mirza Şahruh'un buradaki amacının tıpkı Emir Köpek gibi serbest bıraktığı askerlerin yeniden görevlendirilmesiyle ikinci bir savaşa durumu gerçekleştiğinde bu askerlerin potansiyellerini düşürmek olduğu kuvvetle muhtemeldir.

2.14. Dinleri, Dini Sembolleri ve Din Adamlarını Kullanmak

2.14.1. Dinleri ve Din Adamlarını Kullanmak

Moğollar için din her zaman yaşamın önemli ve hassas bir unsuru olmuştur. Onlar arasında “Gökyüzünde tek bir Tanrı, yeryüzünde ise tek bir hükümdar” anlayışı vardır.²⁶⁸ Siyasî gücün Tanrı tarafından bahşedildiğine ve güçlü kalabilmek için Tanrı tarafından sevmek gerektiğine inanırlardı (Roux, 2020: 119).²⁶⁹ Moğollara göre Han, Tanrı'nın elçisidir ve Tanrı'ya karşı gelen krallıklarla mücadele için gönderilmiştir (Özcan, 2012: 445). Bu durum en basit şekilde “cihan hâkimiyeti mefkuresi” olarak tanımlanabilir. *Chronica Maiora* adlı kaynakta da Moğolların yeryüzünü ele geçirerek tüm dünyaya hâkim olmak amacıyla savaştıkları dile getirilmiştir (Özcan, 2012: 445). Bu anlayış hükümdarlar tarafından da kuvvetle benimsendiği için, Moğollar tarih boyunca her zaman diğer devletlerle mücadele içerisinde olmuşlardır. Nitekim Moğolların mirasçısı olduğunu söyleyebileceğimiz Emîr Timur da cihan hâkimiyeti mefkuresiyle ortaya çıkmıştır (Aka, 2005: 35). Bu durum, Moğolların cihangirlik ve savaşçılık ilkelerine sıkı sıkıya bağlı olmasının en önemli nedenlerinden biridir.

Dinin, Moğolların siyasî ve sosyal hayatlarındaki yerini değerlendirmek amacıyla Moğol hükümdarlarının bazı mektuplarına göz atmak yerinde olacaktır. Moğol yarlıkları daima “*Mengü (ebedi) Tanrı'nın gücüyle*” ifadesiyle başlardı (Togan, 2002: 394). Carpini bu konuda Moğol Hanı'nın mektuplarına “*Tanrı'nın gücü, bütün insanların hükümdarı ...*”

²⁶⁸ Bertold Spuler'e göre bu anlayışın kuvveti, Moğolların oldukça geniş bir coğrafyayı egemenlik altına almalarından sonra gerek Cengiz Han soyundan gerekse onların atadığı hükümdarların sayısının çok olmasından dolayı zamanla azalmıştır (Spuler, 2011: 33). Bu konuda detaylı bilgi için bkz: (Carpini, 2000: 93; Kiragos, 2018: 75; Turan, 1993: 386; Roux, 2015: 270; Roux, 2020: 110,240). Nitekim Emir Timur da bütün dünyanın iki hükümdarın sahip olacağı kadar değerli olmadığını söylemiştir (Aka, 1991: 107; Aka, 2005: 35).

²⁶⁹ Faruk Sümer bu konu için hanedan üyelerinin, Tanrı'nın dünyanın idaresini kendilerine vermiş olduğuna samimiyetle inandıklarını dile getirerek tutarlı bir izah yapmıştır. Bkz: (Sümer, 1969: 24-25).

cümlesiyle başladığını söyleyerek (Carpini, 2000: 93), Moğol Hanlarının siyasî hayatlarında dini ön plâna aldıklarını ifade etmiştir. Tarihî belgelerin bu konuda sunduğu başka bilgiler şu şekildedir: Cengiz Han'ın ölümünden sonra yapılan kurultayda Ögeday Han seçilmiş ve diğer Cengizogulları ona şunları söylemiştir: “*Cengiz Han'ın buyruğu ve Tanrı'nın yardımıyla padişahlık makamına oturman gerekiyor. Şehzadeler olarak biz hepimiz, senin karşında kulluk kemerini belimize taktık. Ordu kulağını dikmiş senden gelecek emri beklemektedir*” dediler (Cüveynî, 2013: 188). Aynı kurultayın ilerleyen safhalarında Cengiz Han'ın oğulları Ögeday Han'a karşı: “*Cengiz Han, bütün oğulları ve kardeşleri arasında hanlık makamına seni uygun gördü. Devletinin işlerinin yürütülmesini senin ellerine bıraktı. Biz onun sözünü tutmamayı nasıl göze alalım? Onun emirlerine uymamayı nasıl kendimize yedirelim? Münecimlerin ve Kamların dediklerine göre bugün uğurlu bir gün ve kutlu bir zaman. Tanrı'nın yardımıyla bugün tahtın dört yastığına dayanıp dünyayı adaletin ve iyiliğinle süsle*” ifadelerini kullanmışlardır (Cüveynî, 2013: 189). Güyük Han'ın Papa IV. Innocent'e gönderdiği mektupta: “*Ebedi Gök'ün gücüyle, Büyük Ulusun Okyanus Kağanı, sözümüz... Tanrı'nın gücüyle Doğu'dan Batı'ya, tüm topraklar bize bahşedilmiştir. Tanrı'nın emri olduğunda, nasıl olur da herhangi biri ona karşı çıkar? Şimdi içten bir kalple: Sizin kullanırız olacağız, size gücümüzü vereceğiz demelisiniz. Kralların başında sen ve istisnasız hepiniz bize hizmet ve hürmetlerinizi sunmaya gelin. O zaman teslimiyetinizi kabul ederiz. Ve Tanrı'nın emrine uymaz ve karşı çıkarsanız, sizi düşmanımız biliriz*” ifadelerini kullanmıştır (Roux, 2020: 313). Elcigidey Noyan'ın Papalık elçisi Eudes de Chateauroux'a gönderdiği mektupta: “*Ebedi Gök'ün gücüyle, İmparator'un talihiyle Elcigidey, Fransa Kralı'na sözümüz. Dünya Kralı, Tanrı'nın isteği üzerine Latin, Yunan, Ermeni, Nesturi, Jakobit ve Haç'a inanlar arasında hiçbir fark olmaması gerektiğini emrediyor ...*” cümlelerini kurmuştur (Roux, 2020: 314). Hülegü Han'ın Abbasî Halîfesi'ne gönderdiği mektupta: “*Moğol ordularının Cengiz Han döneminden beri dünyaya çektiydiklerini, ebedi Gök'ün yardımıyla Harezm şahının, Selçukluların, Kralların ... ve atabeylerin hanedanlarının nasıl küçük düşürüldüğünü öğrendin. Oysa Bağdat'ın kapısı hiçbir zaman, orada egemenlik kuran bu ırklardan hiçbirine kapanmamıştı. Nasıl olur da bu şehre giriş bu kadar güç ve yetkiye sahip olan bizlere yasak olur? Sancağımıza karşı savaşmaktan sakın*” ifadeleri yer almıştır (Roux, 2020: 336). Hülegü Han'ın Bağdat ve çevresini ele geçirdikten sonra Memlûk Sultanı Kutuz'a gönderdiği mektupta: “*Tanrı Cengiz Han soyunu yükseltti ve ona tüm dünyanın imparatorluğunu verdi*” ifadesini kullanmıştır (Roux, 2020: 345). Simon de Saint Quentin, Han'ın Baycu Noyan'a gönderdiği mektupta: “*Güçlü Tanrı'nın buyruğuyla, Tanrı'nın aziz ve saygın oğlu Cengizhan söyler çünkü her şeyin üstündeki yüce Tanrı, bizzat ölümsüz Tanrı'dır ve yer yüzünde Cengizhan tek efendidir. Onun herkesin kulağına ve her yere ulaşmasını istiyoruz, bize boyun eğen illere ve bize başkaldıran illere. Bu yüzden ey Baycu, onları buyrukla çağırasın ve onlara bildiresin çünkü yaşayan ve ölümsüz Tanrı'nın buyruğu budur... Her kim sana karşı çıkarsa senin tarafından peşine düşülecek ve onun toprağı harap edilecektir*” ifadelerinin yer aldığını yazmıştır (Quentin, 2006: 91). Görüldüğü gibi Moğollar için Tanrı'nın sözleri Cengiz Han'ın, Cengiz Han'ın sözleri de mevcut Han'ın sözleri olarak görülmüştür. Mengü Han'ın Fransa Kralı'na gönderdiği mektupta: “*İşte Ebedi Tanrı'nın buyruğu. Gökte tek bir Tanrı vardır ve yeryüzünde de tek bir efendi, Şingis Şan vardır ... İşte Tanrı'nın oğlunun*

size verdiği emir: Kim olursanız olun ... bunu anlayın ve anlatın: Ebedi Tanrı'nın gücüyle, Büyük Moğolların ulusuyla, Mangu Şan tarafından buyruk Fransızların beyine, Kral Louis ve tüm diğer beylere ve rahiplere ve büyük Fransız halkına bu sözleri anlama buyruğu verilmiştir... Size yazılı olarak Ebedi Tanrı'nın buyruğunu yolladık...” ifadeleri yer almıştır (Roux, 2020: 333). Son olarak Emîr Timur'un 1395 yılında Yıldırım Bayezid'e gönderdiği mektupta da kendisinin Allah'ın yardımıyla Toktamış'a galip geldiğini bildirmiştir (Aka, 1991: 23). Tüm bunlara ek olarak Genceli Kiragos da Moğolların Tanrı kelimesini sık sık kullandıklarını ve bu konuda çok hassas olduklarını kaydetmiştir (Kiragos, 2018: 75).

Mektuplardaki ifadelere ek olarak Kubilay Han, yüksek rütbedeki komutanlarına altın bir madalya verirdi. Komutanlar bu madalya yardımıyla görev ve yetkilerini diğer devlet adamlarına bildirirlerdi. Kişinin han tarafından yüksek mevki ve geniş yetkiye sahip kılındığını gösteren bu madalyaların üstünde “*Kubilay Han adına, Büyük Allah'ın hükümdarımıza verdiği lütuf ile; O'na itaat etmeyenlere ölüm*” ifadesi yer almaktadır (Marco Polo, 1979: 87). Roux, Kubilay Han'ın hem evrensel hükümdarlık iddiasını desteklemek hem de Moğol hâkimiyeti altında yaşayan insanlar arasındaki çatışmaları engellemek amacıyla din eşitliğini sağlamaya çalıştığını söylemiştir (Roux, 2020: 336).

Hükümdarların savaşlardan önce yüksek bir tepeye çıkarak dua etmeleri de bu konuda önemli bir noktadır. Cengiz Han, 1211 yılında Kitanların üzerine yaptığı seferden önce yüksek bir dağa çıkmış ve dua ederek Tanrı'dan yardım istemiştir (D'ohsson, 2006: 67-68). Aynı eylemi Batu Han'ın Macaristan Kralı Bela ile savaşmadan önce gerçekleştirdiğini de görmekteyiz (Yolsever, 2019: 51). Savaş öncesi edilen dua hükümdarların din konusundaki hassasiyetlerini gözler önüne sermektedir. Ulusun geleceğinin belirlendiği zaman aralığında edilen dualar hükümdarların dinlerine bağlılıklarını gösteren başka bir olaydır.

Örneklere görüldüğü gibi Moğolların hem dinleri hem de kültürleri dolayısıyla savaşçılık ve cihangirlik hislerine sıkı sıkıya bağlı olmaları, hükümdarlar tarafından gerek kendi uluslarına gerekse düşman uluslara karşı siyasî bir güç olarak kullanılmıştır. Moğolların yaşamında dinin ne kadar önemli olduğunu gözler önüne seren ikinci bir durum da Şamanların sözlerinin onlar üzerindeki güçlü tesiridir. Ulusun en üst kademesinden en alt kademesine kadar herkes şamanların sözlerine değer veriyordu. Hükümdarlar savaşlardan önce şamanlara fal baktırıyor ve falın yorumuna göre karar alıyorlardı. Moğolların arasında yaşama ve onları gözlemlene şanslı bulan Carpini bu duruma şahitlik etmiştir. O, Moğolların şamanların sözlerine önem verdiklerini, baktırdıkları falların sonucuna göre eylemlerini belirlediklerini kaydetmiştir (Carpini, 2000: 40). Bu gelenek bir Avrupalı'ya göre şaşkıncı olsa da Türkler ve Moğollar arasında yüzyıllar boyunca yaşamıştır.

Moğolların dini psikolojik harp unsuru olarak kullandıkları ilk tarihî vaka olarak Cengiz Han'ın hâkimiyetini Moğol kabileleri üzerinde güçlendirmesini kabul edebiliriz. Cengiz Han, otoritesini güçlendirmek ve rakiplerini zayıflatmak için kehanetler yoluyla yapılan bir propaganda kullandı. Bu kehanet Cengiz Han'dan önce Moğolların güçlü hükümdarlarından Kutula Han tarafından ortaya atıldı. Kutula Han'ın kehanetine göre

zamanı geldiğinde Moğollar arasından güçlü bir lider çıkacak, onları tek bir bayrak altında birleştirecek ve geçmişte onlara yapılan tüm kötülüklerin intikamını alacaktı. Cengiz Han'ın ünlü komutanlarından Mukali Noyan²⁷⁰ da bu kehaneti bir propaganda aracı olarak kullandı ve beklenen o hükümdarın Cengiz Han olduğu haberini yaydı (Tekinoğlu, 2012: 60; Roux, 2020: 99). Mukali Noyan ile eş zamanlı bir propaganda yapan Cengiz Han, bir meleğin ona kartal biçiminde görüldüğünü ve kendisine Tanrı'nın emirlerinin bildirildiğini söylemiş, sözlerinin Tanrı'nın emri olduğuna Moğolları inandırmıştır.²⁷¹ Tüm bunlara ek olarak Moğollar arasında büyük bir saygınlığa sahip olan Şaman Kököçü de Tanrı'nın kendisiyle konuştuğunu, dünyayı Timuçin ve oğullarının hâkimiyetine verdiğini ayrıca onu Cengiz Han olarak adlandırdığını söyleyerek propaganda yaptı. Kököçü'nün sözleriyle birlikte Tanrı'nın seçtiği liderin Cengiz Han olduğu inancı Moğollar arasında kuvvetlendi. Böylelikle Moğol ulusunun düşünceleri önemli ölçüde değişti. Abû'l-Farac bu olay hakkında şu ifadeleri kaydetmiştir: *“Tatarlar içinde öyle biri zuhur etti ki karakış mevsiminde ortalığın soğuktan donduğu sıralarda çıplak dolaşır, dağlar tepeler arasında günlerce gezerdi. Bu adam “ben Allah tarafından geldim. Allah bana dedi ki: ben bütün dünyayı Temürkhin (Temurgin) ile oğullarına verdim ve ben ona Cengiz Han adını verdim”* (Abû'l-Farac, 1950: 477-478).²⁷² Abû'l-Farac'ın ismini vermediği bu kişi ünlü Moğol Şaman²⁷³ Kököçü²⁷⁴ idi. Kököçü'nün Moğollar arasında dolaşarak propaganda yapması Cengiz Han'ı siyasî olarak güçlendiren en önemli etkenlerden biridir ve din etkeni dikkate alındığında göz ardı edilmemelidir. Cengiz Han'ı siyasî olarak güçlendiren diğer önemli propaganda ise doğduğunda elinde kan pıhtısının olduğuydu. Moğolların Gizli Tarihi'nde Cengiz Han'ın elinde kan pıhtısı ile doğduğu bilgisi yer almaktadır (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 19).²⁷⁵ Türk ve Moğol uluslarında büyük hükümdarların elinde kan pıhtısıyla doğduğuna dair bir inanış mevcuttur. Kan pıhtısı, Tanrı'nın bahsettiği bir cihangirlik alameti olarak görülürdü. Bu noktada 1206 yılında yapılan kurultayda alınan kararlar önemlidir. Kurultayda bu durum tasdik edildi ve

²⁷⁰ Mukali, Cengiz Han'ın emriyle Çin üzerine yaptığı sefer ve orada sürdürdüğü idare sayesinde tarihteki ününe kavuşmuş bir Moğol'dur. Çinliler tarafından kendisine Guyank yani Büyük Kral ismi verilmiştir ve Çinliler tarafından öyle anılmıştır. Fiziksel olarak oldukça güçlü bir Moğol olan Mukali aynı zamanda usta bir okçu ve stratejistti. Mukali hakkında detaylı bilgi için bkz: (Meng Ta pei lu ve Hei Ta shi lu, 2012: 61-62; Sümer, 1969: 12; Man, 2004: 166).

²⁷¹ Korykoslu Hayton, eserinde bu olaydan bahsetmiş fakat kartal şeklinde bir melek yerine beyaz zırlı ve beyaz atlı ilahî bir kişiden söz etmiştir (Hayton, 2015: 73). Bir meleğin kartal şekline bürünerek Cengiz Han ile konuşması hakkında detaylı bilgi için bkz: (Gömeç, 2019: 41; Roux, 2015: 58).

²⁷² Abû'l-Farac'ın bahsettiği bu kişi ünlü Moğol Şaman Kököçü idi. Çünkü Kököçü'nün en sert soğukta bile çıplak gezinmek gibi bir adeti vardı. Şaman Kököçü ve Cengiz Han lehine yaptığı propaganda hakkında detaylı bilgi için bkz: (Grousset, 1980: 213-214; Roux, 1994: 59; Roux, 2020: 141-142).

²⁷³ Şaman ya da diğer bir deyişle Kam, Türk ve Moğol ulusları arasında yer alan din adamlarına verilen isimdir. Şaman sözcüğü kâhin, büyücü, şifacı ve ruh avcısı gibi farklı vasıflarla tanımlanmıştır. Türkler ve Moğollar Şamanların Tanrı ile bağlantı kurabildiğine, göğe yükselebildiklerine, yerin altına inebildiklerine, büyü yapabildiklerine, şeytanlarla görüşebildiklerine inanıyor ve onların geleceğe dair sundukları öngörülere değer veriyorlardı. Bu durum da Şamanları Türk ve Moğol uluslarının saygı duyduğu kişiler haline getirmiştir. Şamanlar ve şamanlık hakkında detaylı bilgi için bkz: (Kafesoğlu, 1987: 88; Gömeç, 1998: 40-41; Bayat, 2006: 21-23; Güngör, 2010: 325-328; Mandaloğlu, 2011: 112-113; Radloff, 2012: 11; Acar, 2017: 7).

²⁷⁴ Şaman Kököçü, Moğollar arasında büyük saygınlık kazanmış bir şamandı. Moğollar onun Tanrı ve ruhlarla konuşabildiğine inanırlardı. Ayrıyeten Kököçü, Cengiz Han'ın babası Yesügey Bahadır'ın kardeşi Bartan Bahadır'ın soyundan geliyordu. Şaman Kököçü hakkında detaylı bilgi için bkz: (Grousset, 1980: 213-214; Roux, 1994: 59; Tekinoğlu, 2012: 50; Roux, 2020: 141-142).

²⁷⁵ Bu konu hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz: (MEB, 1978: 91; Ögel, 1982: 174).

Timuçin adını taşımakta olan lider, Cengiz yani Deniz / Okyanus Han unvanını aldı.²⁷⁶ Böylece Cengiz Han'ın ulusu üzerinde kurduğu sarsılmaz otoritenin temelinde yalnızca savaşlarda kazanılan başarıların değil dinî propagandaların olduğu tarihî kaynakların ışığında gözler önüne serilmiştir. Bu propaganda o kadar etkili oldu ki, Cengiz Han'ın ölümünden yıllar sonra bile Hülegü Han, Memluk Sultanı Kutuz'a meydan okurken Tanrı'nın Cengiz soyuna dünya imparatorluğu bahsettiğini dile getiriyordu (Roux, 2020: 345). Bu durum Cengiz Han ve dostlarının uyguladığı psikolojik harbin başarıya ulaştığını göstermektedir.

Moğol Tarihi'nde bir din adamının dini nasıl amaçlarına araç ettiği ve bir hükümdarın dini kullanarak sorunu nasıl çözdüğüne dair güzel bir örnek vardır. Bu tarihi vaka; Cengiz Han ve Şaman Kököçü arasında gerçekleşmiş bir iktidar mücadelesidir.

Şaman Kököçü, Cengiz Han'ın Moğolları birleştirdiği süreçte onun yerini almak isteyen önemli bir kişiydi. Çünkü Moğollar, Şaman Kököçü'nün Tanrı ile konuşabildiğine, ruhlarla bağı olduğuna ve göğe çıkabildiğine inanıyorlardı (D'ohsson, 2006: 52; Cüveynî, 2013: 93; Tekinoğlu, 2012: 81; Roux, 2020: 153). Kököçü bu yetenekleri sayesinde Moğollar arasında nüfuzlu bir kişi olarak öne çıkıyordu. Kököçü, yeteneklerini kullandığı ilk hamlesinde Cengiz Han ve kardeşi Cuci Kasar'ın arasında çatışma çıkardı. Moğolların Gizli Tarihi'ne göre Cengiz Han'a gelerek: “*Menggü Tanrı bana emrini bildirirken, bazen 'devleti Temucin idare etsin' diyor ve bazen da 'bu işi Hasar yapsın' diyor. Eğer Hasar'dan daha önce davranmazsan, ne olacağı hakkında sana teminat veremem!*” dedi (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 163). Cengiz Han, Şaman Kököçü'nün bu sözleri üzerine gece olmasına rağmen yola çıktı. Moğollar arasında Kököçü'nün ne kadar büyük bir saygınlığa sahip olduğunu Cengiz Han'ın bu kararından anlıyoruz. Cengiz Han, Cuci Kasar'ın yanına vardığı zaman onun kollarını bağlatıp, başlığını ve kemerini çıkarttırdı. Başlık ve kemerin Moğollar için oldukça önemli unsurlar olduğunu göze alacak olursak, Cengiz Han'ın Kököçü'nün sözleri sonrasında kardeşine karşı ne kadar sert bir tavır takındığını da anlamış oluruz.²⁷⁷ Bu sırada anneleri Ho'elun gelerek iki kardeşi barıştırmıştır.²⁷⁸

Şaman Kököçü'nün ikinci hamlesi ise Cengiz Han'a karşı bir toplantı düzenlemek oldu. Moğolların Gizli Tarihi, Cengiz Han ve kardeşlerinin emri altındaki insanlardan bazıları da dahil olmak üzere çok fazla kişinin o toplantıya iştirak ettiğini yazmış, Şaman Kököçü'ye katılanları ise “dokuz lisan zümresine mensup halklar” olarak adlandırmış fakat başka bir detay vermemiştir (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 164). Bu toplantıya istihbarat

²⁷⁶Bu kurultay hakkında detaylı bilgi için bkz: (Marco Polo, 1979: 66–67; Hayton, 2015: 74–75; Kafalı, 1993: 368; Akbıyık, 2002: 471; Çakmak, 2002: 1433; Temir, 2002: 420; Findley, 2005: 78; Lewis, Ortadoğu, 2006: 109; Erkoç, 2014: 38; Arslan, 2015: 1013; Roux, 2015: 273; Şahin, 2018: 24).

²⁷⁷ Örneğin; Avrupa'da bir hükümdar için tacın manası ne ise, Moğollar arasında da kemerin manası oydu. Bir kişi hükümdar ilan edilirken kemer takma merasimi yapılırdı. Halktan birisinin de kemerinin veya başlığının çıkarılması kötü bir hareket olarak görülmektedir.

²⁷⁸ Cuci Kasar'ın gördüğü muamele ve Ho'elun'un iki kardeşi barıştırması hakkında detaylı bilgi için bkz: (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 163–164; Roux, 2020: 150–151).

sağlamak amacıyla dahil olan Cengiz Han'ın küçük kardeşi Temüğe Otçigin²⁷⁹, Kököçü önünde secde etmeye zorlanarak aşağılandıktan sonra serbest bırakılmıştır (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 165). Bu da kardeşinin üzerinde Cengiz Han'a yapılan bir aşağılama eylemidir. Görüldüğü gibi Kököçü, Moğollar arasındaki saygınlığını kullanarak daha da güçlenmiş ve Cengiz Han'ın karşısına önemli bir rakip olarak çıkmıştır.

Mücadelenin üçüncü evresinde Cengiz Han ve Şaman Kököçü arasında bir görüşme tertip edildi. Bu görüşme sırasında Otçigin ve üç adamı, Şaman Kököçü'ye saldırdılar. Bu dört kişi, babası Münglik ve kardeşlerinin önünde Kököçü'nün belini kırdılar. Ailesi ile çaresizce yenilgiyi kabul etti (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 166-167; Roux, 2020: 152-153).

Bu mücadelenin dördüncü evresi, yani Şaman Kököçü'nün ölümü din ve din adamlarını kullanmak açısından çalışmamız için oldukça önemlidir. Cengiz Han, Şaman Kököçü'nün belinin kırılmasından sonra üzerine bir çadır kurulmasını emretti. Çadır kuruldu, kapısı ve penceresi (veya bacası) kapatıldı. Etrafına nöbetçiler dikildi ve bu şekilde üç gün geçti. Üç gün sonra çadır açıldığında Kököçü'nün bedeninin orada olmadığı görüldü. Cengiz Han, cesedin olmadığını görünce şöyle demiştir: *“Tebtenggeri benim kardeşlerime el uzattığından ve kardeşlerimin arasına sebepsiz olarak nifak soktuğundan, Tanrı onu sevmeyi, ruhunu da vücudu ile birlikte alıp götürdü”* (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 167). Bu durum; usta bir siyasetçinin başarılı bir şekilde düşmanını ortadan kaldırması ve dini kullanarak halkın üzerindeki otoritesini güçlendirme eylemidir. Cengiz Han, beli kırılan düşmanının üzerine çadır kurdurup, nöbetçiler tayin ederek halk ile arasında adeta bir duvar örmüştür. Sonrasında gizlice onu ortadan kaldırmış, halkın din konusundaki hassasiyetini kullanarak, Kököçü'nün Cengiz Han ve ailesine kötülük yaptığı için Tanrı tarafından cezalandırıldığını söylemiştir. Böylelikle dinî boyutta kendine güçlü bir dayanak sağlamış yahut zaten sağlanmış olan dayanağı daha da güçlendirmiştir. Onun halefleri de bu siyaseti sürdürmüş, özellikle savaşlarda ve devletler arası mektuplaşmalarda kendilerini Tanrı'nın meşrû görevlisi saymışlardır.

Cengiz Han'ın dinî inanışları psikolojik harp stratejisi dahilinde kullandığı en önemli olaylardan biri de Moğolların Buhara'yı ele geçirdikleri sırada yaşanmıştır. Cengiz Han, Buhara'yı ele geçirdikten sonra halkın tamamını bir araya toplamış ve onlara şehrin fatihi olarak hitap etmiştir. Bu konuşma hakkında Cüveynî şu ifadeleri kaydetmiştir: *“Cengiz Han, Sultan Muhammed'in hıyanetinden uzun uzun bahsettikten sonra “Ey insanlar! Biliniz ki siz büyük günahlar işlemişsiniz. Bu büyük günahları sizin büyükleriniz işlemiştir. Eğer benden bu iddiamın delilini soracak olursanız, cevabım şudur: Eğer siz büyük günahlar işlememiş olsaydınız, Tanrı benim gibi bir azabı size indirmezdi” dedi. Bu sözleri söyledikten sonra nasihate başlayarak, “Şimdi yerin yüzünde olan mallar için bir şey söylemeye gerek yok. Fakat yerin altında bulunanları göstermeniz gerekir” dedikten sonra, “Sizin güvendiğiniz ve sağlam bildiğiniz kimseler kimlerdir?” diye sorunca herkes bağlı oldukları kimselerin*

²⁷⁹ Otçigin, Moğollarda ailenin en küçük erkek evladına verilen isimdi. Bu isim Türkçe ot “ateş” ve tigin “prens” kelimelerinden meydana geliyordu. Ailenin en küçük kardeşi baba ocağının bekçisi kabul edilir ve ata topraklarına sahip çıkmakla görevlendirilirdi.

adını verdi. Cengiz Han, askerden kimsenin onlara karşı gelmemesi, saygısızlık gösterip onları incitmemesi, halktan alınacak mal ve vergilerin bunlar aracılığıyla ulaştırılması için onların her birinin yanına vergileri (maliyât) getirmek görevini yüklediği Moğol ve Türk'ten bir muhafız (baskak) tayin etti. Onlar da halkın verdiklerinden fazlası için onları sıkıştırmadılar. Her gün güneşin doğduğu sırada büyükler topluluğunu âlemin hanının otağına (dergâh) getirmeye başladılar” (Cüveynî, 2013: 135).²⁸⁰ Hitabet akıl kullanma sanatıdır ve Cengiz Han bu sanatın en büyük ustalarından biridir. O, zekice kurduğu cümlelerle burada halkın dinî duygularını kullanarak Tanrı'nın Harezmlileri cezalandırmak amacıyla Moğolları gönderdiğini dile getirmiş, böylelikle olası bir direniş ve kitlesel iç düşman ihtimalini ortadan kaldırmıştır. Halka verilen mesajın daha basit bir tanımla şu şekilde olduğunu söylemek mümkündür: Eğer Moğollara karşı direniş gösterirseniz, Tanrı'nın iradesine karşı gelmiş ve kaderinize isyan etmiş olursunuz. Çünkü Moğollar sizin günahlarınızın cezası olarak Tanrı tarafından gönderilmiştir. Nitekim bu durumu doğrulayan bilgiler kaynaklarda mevcuttur. Tarih-i Cihan Güşa adlı kaynakta Buharalı iki din adamının Moğol istilasını yorumladığından bahsedilmiştir. Cüveynî bu konuda şunları yazmıştır: “Kur'ân-ı Kerim'in yapraklarının onların ayaklarının altında kaldığını ve çiğnendiğini gören Maverâünnehr bölgesi âlimlerinin en büyüğü Emir İmam Celâleddin Ali b. El-Hasan er-Rindî, imamların en büyüğü olan Rükneddin İmamzâde'ye dönerek, “Mevlâna, gördüğümüz bu hal nedir? Ya Rabbi, uyanık mıyız, yoksa rüya mı görüyoruz?” dedi. Rükneddin İmamzâde, “Sus, bu Allah'ın bize karşı hoşnutsuzluğunun işaretidir. Konuşmanın sırası değil” cevabını verdi” (Cüveynî, 2013: 134). Görüldüğü gibi Buharalı din adamları arasında geçen bu konuşma söylediklerimizi doğrular niteliktedir. Rükneddin İmamzâde bu istila ve dinin istismar edilmesi hakkında iyi örnek olan bir karakterdir. Onun karakterini örnek olarak dikkate aldığımızda halkın önemli bir kısmının korkuya kapılmış profilini gözler önüne sermek mümkündür. İstilacılar Tanrı'nın günahların bedeli olarak gönderdiği cezalandırıcılarıdır, öyleyse Tanrı Buharalıları cezalandırmak istemiştir, karşı koymak faydasızdır hatta belki de Tanrı'nın iradesine karşı çıkmaktır. Onun için direnmemeli ve istilanın getirdiği her türlü yıkıma boyun eğilmelidir. Cengiz Han'ın burada dini etkili bir psikolojik savaş stratejisi olarak kullandığı görülmektedir. Stratejinin ikinci aşaması ise din adamları üzerinden yapılan psikolojik harptir. Cengiz Han'ın emriyle Buharalı din adamları Moğolların ahırlarındaki hayvanların bakımıyla görevlendirilmiştir (Cüveynî, 2013: 135). Din adamlarının değer gördüğü bir toplumda onların ahırlarda çalıştırılması, hayvanların bakımı ve temizliğiyle meşgul olmaya zorlanmaları hakaretvari bir eylem olarak yorumlanabilir. Buharalı halkın bu hakarete karşı çıkmaması da psikolojik olarak tamamen teslim olduklarını gözler önüne sermiştir. Başka bir deyişle Moğol istilasından önce halkın nazarında değerli bir yere sahip olan bu kişiler, Moğol istilasından sonra onların kölesi olarak yaşamaya devam edeceklerdir. Bu iki eylem Moğolların Buhara'da dini ve din adamlarını kullanarak uyguladığı iki aşamalı bir psikolojik harp stratejisi olarak değerlendirmek mümkündür.

Cengiz Han'ın oğullarından Tuluy, Merv şehrini ilk defa ele geçiren Moğol komutanıdır. Tuluy'un şehri ele geçirmesinden sonra şehir yağmalanmış, halkı

²⁸⁰ Bu konu hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz: (Lamb, 1965: 98; Man, 2004: 194).

katledilmiştir. Yalnızca sanatkarlığı bulunan veya köle olarak seçilen dört yüz kişi sağ bırakılmıştır. Moğolların oradan ayrılmasından sonra diğer bölgelerden insanlar gelerek şehri yeniden imar etmeye çalışmışlardır. Bu esnada Moğol komutanlarından Törbay Noyan Merv'e gelmiş ve şehri bir saatte ele geçirmiştir. Şehri tekrardan yağmaladıktan sonra buradaki insanları onar veya yirmişer gruplar halinde bağlanarak katledilmelerini emretmiştir. Katliamdan sonra şehirden ayrılmış, yerine Ak Melik adlı komutanı bırakmıştır. Ak Melik ise şehirdeki Müslüman halka son darbeyi vurmak için ezanı bir psikolojik harp stratejisi olarak kullanmıştır. Ak Melik'e göre şehirde katliamdan kurtulmak için saklanan insanlar vardı ve bu kişiler ortaya çıkarılmalıydı. Bu konu üzerinde plânlamalar yapan Ak Melik ezan okunmasını emretti. Şehirde ezan okununca katliamdan kurtulan insanlar Moğolların gittiğini düşünerek ortaya çıktılar. Kendilerini gösteren bu insanlar Moğollar tarafından yakalanmış ve birer birer Şehabî Medresesi'nin çatısından aşağı atılmışlardır. Kırk bir gün süren bu işlem sırasında Moğollara karşı herhangi bir direniş olmamıştır.²⁸¹ Ölümlemlerini kabullenen ve öldürülecekleri anı bekleyen insanlar tarihteki en belirgin öğrenilmiş çaresizlik örneğini teşkil etmişlerdir diyebiliriz.

Batu Han, Liegnitz zaferinden sonra Macaristan sınırlarına kadar olan bölgelerde askerî harekâtlar düzenlemiştir. Macar Kralı Bela, Moğolları durdurmak amacıyla yüz bin kişilik bir ordu toplamıştır. Ordusuna güvenen Kral Bela Moğolların arazide zorlanacaklarını düşünerek onlara karşı harekete geçmiştir. Macar ve Moğol orduları Mohi'deki Sajo Nehri kıyılarında karşılaştıkları sırada Batu Han Gök Tengri'ye en yakın olduğunu düşündüğü yüksek bir tepeye çıkarak dua etmiştir (Yolsever, 2019: 51). Hükümdar, bölgedeki en yüksek noktaya çıkarak kendisi ve ordusu için Tanrı'dan yardım isteyerek motive oluyordu. Bu noktada hükümdarın bu eyleminin askerleri üzerinde olumlu bir etki bıraktığını söylemek mümkündür. Çünkü kutlu kan taşıyan bir kişi onlar için Tanrı'ya yalvarıyordu. Onların düşüncesi açısından durum değerlendirildiğinde Tanrı'nın kut verdiği kişiye zafer bahsetme ihtimali de yüksekti.

Hülegü Han, Bağdat'ı kuşattığı sırada şehirdeki Seyyidlerin ve din adamlarının hayatlarını koruyacağına dair söz vermiştir (Roux, 2020: 338; Spuler, 2011: 63). Bu suretle din ve din adamlarının direnişten vazgeçmesini sağlamayı amaçlamıştır. Çünkü Orta Çağ'da din adamlarının halkın üzerindeki etkisi büyüktü. Bu etkinin farkında olan Moğol hükümdarları savaşlardan önce bölgeye gönderdikleri ajanlar vasıtasıyla Moğolların dinî ayrıcalıklar sağlayacaklarını insanlara bildiriyorlardı. Hülegü Han da bu taktikle adeta bir nokta atışı yapmıştır. Benzer bir siyaseti 1262 yılında bu kez de Hristiyanlara karşı kullanan Hülegü Han, Fransa Kralı IX. Louis'e gönderdiği mektupta Bağdat'ın ele geçirilmesi esnasında Hristiyanların korunduğundan bahsetmiştir (Tural, 2017: 31). Hristiyan dünyası ile Memlûkler arasında düşmanlık olduğu gerçeğini, Moğollar ve Memlûklerin de birbirlerinin güçlü düşmanları olduğunu ve Moğolların 1260 yılında gerçekleşen Ayn Calut Savaşı'nda Memlûklere karşı mağlup olduklarını göz önünde bulundurursak eğer, Hülegü Han'ın bu hamleyle dini kullanarak Hristiyan devletlerle ittifak kurmak istediğini

²⁸¹ Moğolların Merv'de yaptığı katliam ve tahribat hakkında detaylı bilgi için bkz: (Cüveynî, 2013: 175; Grousset, 1980: 237; Barthold, 1993: 474).

söyleyebiliriz. Böyle bir mektubun acımasızlıklarıyla ünlenen Moğollar tarafından kaleme alınmasının başka bir sebebi olmadığı kuvvetle muhtemeldir. Yine Hülegü Han benzer bir şekilde Halep kuşatması sırasında şehrin hâkimi Melik Nasır'a kendilerinin "Tanrı'nın askeri ve kılıcı" olduklarını bildirerek teslim olmasını söylemiştir (Turan, 1993: 492).

Kubilay Han da 1266 yılında Polo kardeşleri Papa'ya elçi olarak gönderme kararı vermiş ve onlara Papa'ya Moğol Hanı'nın mektubunu iletme görevi vermiştir. Kubilay Han bu mektupta: "*Dinine inanmış en az yüz kişiye ihtiyacım var: bu yüz kişi zeki, bilgili, faziletli olmalı ve yedi iyi sanatı bilmeli. Bunun yanı sıra karşısındaki budalayı ikna edebilmeli ve fikrî münakaşa sanatına iyi vakıf olmalı*" ifadelerini kullanmıştır (Marco Polo, 1979: 15). Han'ın bu ifadeleri hitabet yeteneğine sahip kişiler aracılığıyla gerektiği zaman Hristiyanlık dinini devlet çıkarlarına kullanmak istemesi olarak değerlendirilebilir. Nitekim Kubilay Han güçlü rakipleri olan Nayan ve Kaydu ile yaptığı savaşı kazandıktan sonra dini kullanarak propaganda yapmıştır. Savaşın galibi Kubilay Han askerlerine Nayan'ın Hristiyan olduğu için yenildiğini ve Tanrı'nın ona zafer nasip etmediğini söylemiştir (Marco Polo, 1979: 86). Kubilay Han'ın bu söylemlerle askerlerini motive etmeye çalıştığı söylenebilir.

1265 yılında Hülegü Han'ın, 1266 yılında ise Berke Han'ın ölümünden sonra İlhanlı tahtına Abaka Han, Altın Orda tahtına da Mengü Timur çıkmıştır. İki Moğol hükümdarının da farklı siyasî hamlelerle Bizans İmparatorluğu ile ittifak yapmaya çalıştığı görülmektedir. İlhanlı hükümdarı Abaka Han Mihael Palaiologos'un kızı Maria Despina ile evlenmiş, buna karşın Mengü Timur din üzerine bir siyaset izlemiştir. 1267 yılında Altın Orda Hanı Mengü Timur'un Hristiyanlık dinini kullanarak siyasî güç elde etmeye çalıştığı görülmektedir. Mengü Timur, 1267 yılında çıkardığı kararla Altın Orda sınırları içindeki kilise mensuplarına belirli ayrıcalıklar tanımıştır. Mengü Timur'un emirlerine göre kilise mensupları vergi ve askerlikten muaf tutulmuş, Moğol askerlerinin kilise topraklarına el koyması yasaklanmıştır. Bunlara ek olaraksa Ortodoks inancını lekeleyen veya iftira atan herkesin idam edilmesine karar verilmiştir.²⁸² Mengü Timur izlediği bu siyasetle Bizans İmparatorluğu'nun İlhanlılarla yakınlaşmasını önlemeyi amaçlamıştır.

Abaka Han'ın yerini alan kardeşi Teküder İslam'ı seçerek Müslüman oldu ve Ahmed adını aldı. Ahmed Teküder Han'ın İslam'ı seçmesi tarihçiler tarafından şüpheyle karşılanmıştır. Bertold Spuler ve Ergin Ayan Ahmed Teküder Han'ın politika gereği İslam'ı seçtiğini söylemektedirler (Ayan, 2008: 124; Spuler, 2011: 89). Roux da Memlûk Sultanı Kalavun'un Ahmed Teküder Han'ın siyasî amaçlar doğrultusunda Müslümanlığını ilan ettiğinden dolayı ona güvenmekte tereddüt ettiğini söylemiştir (Roux, 2020: 404). Abû'l-Farac ise Ahmed Teküder Han'ın din farkı gözetmeksizin herkese merhametli bir şekilde yaklaştığını, Hristiyanların önde gelenlerine iltifat ettiğini ve tüm din adamlarını vergiden muaf tuttuğunu dile getirmiştir (Abû'l-Farac, 1950: 610). Bu duruma ek olarak Ahmed Teküder Han, Memlûklerle de İslam'ı ortak nokta göstererek sulh sağlamış ve iki devlet arasında savaşız bir siyasî süreç başlatmıştır (Arslantaş, 2003: 14; Roux, 2020: 404). Buradan hareketle Ahmed Teküder Han'ın dini politika için kullandığını ve bu yönde bir

²⁸²Abaka Han'ın Maria Despina ile evlenmesi ve Mengü Timur'un kilise mensupları hakkında aldığı kararlar hakkında detaylı bilgi için bkz: (Roux, 2020: 366-367).

idare stratejisi uyguladığını söylemek mümkündür. Bu suretle, hükümdarın dinin önemini ve insanlar üzerindeki etkilerini iyi şekilde kavradığı kuvvetle muhtemeldir. Moğollar arasında İslam'ın yaygınlaşmasının, Memlûklere karşı alınan yenilgilerin ve din adamlarının toplum üzerindeki etkilerinin onun bu siyaseti izlemesinin temelini oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Ahmed Teküder Han, devletini güçlü tutmak ve otoritesini sağlamlaştırmak için din siyaseti uygulamış fakat bu siyaset onun tahtı kaybetmesine de neden olmuştur. Çünkü benzer bir din siyasetini de yeğeni Argun ona karşı kullandı. Moğollar arasında İslam'ın yaygınlaşmasına rağmen İslam'a karşı olan Moğollar da vardı.²⁸³ Abaka Han'ın oğlu Argun, İslam karşıtı Moğolların lideri olarak karşımıza çıkmaktadır (Yuvalı, 2002: 614; Spuler, 2011: 90-91; Roux, 2020: 405). Argun, amcasının aksine İslam karşıtı bir siyasetle taraftar toplamış, hatta bu siyasetiyle Kubilay Han'ın bile desteğini sağlamış ve tahtı zor kullanarak ondan almıştır.²⁸⁴ Tahtını kaybeden hükümdarı da ona karşı harekâta girişen önemli Moğol liderlerinden biri olan ve bu uğurda öldürülen Kongurtay'ın oğullarına teslim etti. Ahmed Teküder Han bu suretle 16–17 Ağustos 1284 gecesinde öldürüldü (Hayton, 2015: 145; Spuler, 2011: 92).

İlhanlı hükümdarı Baydu, din adamlarına saygı duyar ve onlara kıymetli hediyeler verirdi. Abû'l-Farac, Baydu'nun Hristiyanlığını herkese ilan ettiğini fakat Moğollar arasında Müslümanlığın yayılmasından dolayı toplumu memnun etmek amacıyla Müslüman olduğunu söylemektedir. Müellif, Baydu'nun İslamiyet'i kabul etmesinin toplum nazarında büyük sevinç uyandırdığını da ek olarak belirtmiştir.²⁸⁵ Görüldüğü gibi Baydu Han, yönettiği kesimi mutlu edebilmek amacıyla Müslüman olduğunu ilan etmiştir. Abû'l-Farac'ın verdiği bilgilere göre ise bu hamle amacına ulaşmıştır. Baydu Han'ın o sırada Şehzade Gazan gibi güçlü bir rakibinin olması bu noktada göz önünde bulundurulmalıdır. Gazan'a karşı daha fazla destek bulmak ve güçlenmek amacıyla bu psikolojik harp stratejisini kullandığını söyleyebiliriz. Bazı Memlûk müverrihleri Gazan Han'ın da İslâm'ı siyâsî amaçları doğrultusunda kullandığını, onun Müslümanlığının zahirî olduğunu dile getirmişlerdir (Sümer, 1969: 72).²⁸⁶ Gazan Han'ın Müslümanlığının göstermelik olduğu iddiası şüphelidir fakat bu noktada Memlûk müverrihlerinin bahsettiği hususu dile getirmek uygun görülmüştür.

İlhanlı hükümdarlarından Olcaytu Han, “şeriat, akıl ve yasanın devlet idaresinin üç ana direği” olduğunu dile getirmiştir (Aka, 2005: 102). Böylelikle İslamiyet, maddelerini ilk

²⁸³ Roux bu konuda: “... Moğollar hükümdarlarının Cengiz Hanlı geleneklerinden vazgeçmesine çok kötü bir gözle bakıyorlardı” (Roux 2020: 403) diyerek Moğol noyanları arasındaki hoşnutsuzluğu dile getirmiştir.

²⁸⁴ Argun'un Ahmed Teküder'a karşı kullandığı din siyasetiyle Kubilay Han'ın desteğini kazanması hakkında detaylı bilgi için bkz: (Hayton, 2015: 142-143). Ahmed'in siyasetine karşı bazı Moğol devlet adamlarının Argun'a sığınması ve Ahmed Teküder Han'a karşı harekâta girişen Kongurtay hakkında bkz: (Spuler, 2011: 91).

²⁸⁵ Baydu Han'ın din adamlarına gösterdiği saygı, Hristiyanlığını ilanı ve sonrasında Müslüman olması hakkında detaylı bilgi için bkz: (Abû'l-Farac, 1950: 655).

²⁸⁶ Gazan Han'ın İslamiyet'i kabulü hakkında ayrıca bkz: (Özgüdenli, 2009: 332-333).

olarak Cengiz Han'ın belirlediği Moğol Yasası ile birlikte siyasetin belirleyici öğelerinden biri olmuştur.

Son bağımsız İlhanlı hükümdarı olan Ebû Said Bahadır Han döneminde İlhanlıların Anadolu valisi olan Timurtaş Noyan devletten bağımsız hareket etmeye başlamış ve bu politikasında İslam dininden büyük oranda faydalanmıştır. Timurtaş Noyan bağımsızlığını ilan ettiği süreçte mehdiliğini de ilan etmiş ve Müslümanların mehdî beklentisini destek bulmak amacıyla kullanmıştır (Deniz, 2013: 106; Tokuş, 2017: 201). Uçlardaki Türkmenlerin desteğini almak içinse Mevlevî Şeyhi Âbid Çelebi'yi görevlendirmiştir.²⁸⁷ Timurtaş Noyan'ın Türkmenleri etkilemek için Mevlevî şeyhini göndermesi de Moğol idarecilerinin dinleri politikaları doğrultusunda kullandıklarını gösteriyor. Elbetteki Timurtaş Noyan'ın politikasındaki yegâne dayanak İslamî kavramlar değildi. İlhanlıların en önemli devlet adamlarından Emîr Çoban'ın²⁸⁸ soyundan gelmesi de Timurtaş Noyan'ın güç aldığı diğer önemli unsurdu. Mustafa Demir, İlhanlıların son dönemi hakkında: “*İlhan'ın tuttuğu bir noyan zaman içinde İlhan'ın yerine İlhanlı Devleti'ni temsil edebilecek bir düzeyde siyasi güce ulaşıyordu*” ifadesini kullanmıştır (Demir, 2002: 642). Emîr Çoban tam da bu durumun güçlü kıldığı tarihî şahsiyetlerden biridir. Bu noktada belirtmek gerekir ki Emîr Çoban hem İlhanlıların en güçlü iki dayanağından biri olan Sulduz boyuna mensuptu hem de başarıları sayesinde İlhanlıların en güçlü emîrlerinden biri haline gelmişti (Yuvalı, 2002: 616). Bu nedenle Timurtaş Noyan isyan ettiği süreçte Çoban soyundan gelmiş olmanın verdiği siyasî ve askerî kazanımları kullanmakla birlikte İslamiyet'teki mehdî inancını da Anadolu halkının desteğini almak amacıyla kullanmıştır. Nitekim Timurtaş Noyan gerçekleştirdiği isyan ve ailesinin öldürülmesinden sonra Memlûklere sığınmış, burada 1328 yılında öldürülmüştür (İbn Battûta, 2018: 217; Göde, 2002: 1495).

Moğollar tarafından din, hükümdarların siyaseti uğruna zekice kullanılmıştır. Bu etkinin en belirgin hali İlhanlı siyasi hayatında görülmüştür. Hükümdarın veya başvezirin dini seçimi siyaseti ve toplumu yoğun olarak etkilemiştir. Hülegü ve Abaka Han dönemlerinde Hristiyanlar rahat yaşarken, Ahmed ve Gazan Han zamanlarında Müslümanlar rahat etmiş, Argun zamanında ise Yahudiler ön plâna çıkmıştır.

Emîr Timur, din siyasetini büyük oranda uygulayan liderlerden biriydi. Timurlular üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan İsmail Aka, Timur ve din hakkında “*Din her zaman Timur'un elinde siyasi maksatlar için kullandığı bir aletten başka bir şey değildi. Nitekim onun bütün seferleri İslam dünyasına yönelmiş ve bu sebeple o Müslümanlar nezdinde bazen Müslüman olarak dahi kabul edilmemiştir. Mazenderan'da Şîî seyyidlerini cezalandırması ile, Haleb'de ulemayı toplayarak onlara Şîîliği müdafaası, onun din hakkındaki düşüncelerini herhalde az çok ifade edebilir. Mazenderanlılar onu Yezid telakki ettikleri halde, Suriyeliler nazarında o, müfrit bir Şîî idi*” demektedir (Aka, 2005: 33-34). Buradan

²⁸⁷ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz: (Uzunçarşılı, 1967: 625; Göde, 2002: 1394). Bu konuda ayrıca bkz: (Demir, 2002: 644).

²⁸⁸ Emîr Çoban hakkında detaylı bilgi için bkz: (Uzunçarşılı, 1967: 601-603).

hareketle Emir Timur'un bölgeden bölgeye farklı din, mezhep ve düşünceleri savunarak din siyaseti kullandığını söylemek mümkündür.

Timur'un ardından saltanatı devralan Mirza Şahruh 1420 yılında Karakoyunlularla savaşmaya gittiği sırada orduda bulundurduğu hafızlara yol boyunca Fetih suresi okumalarını emretmiştir (Aka, 1991: 61). Mirza Şahruh'un bu eylemi şüphesiz ki ordusunun savaş azmini artırmak içindir. Çünkü bu esnada Timurlu ordusunun büyük bir kısmı Müslüman askerlerden oluşuyordu.

2.14.2. Dinî Sembolleri Kullanmak

Abû'l-Farac'ın naklettiğine göre Abaka Han döneminde Erbil'deki Hristiyanlar dinî bayramları için merasim yapmak istiyor fakat Müslümanlardan çekiniyorlardı. Bu sebeple Moğollardan koruma talep ettiler. Bu amaçla Erbil'e gelen Moğollar, mızraklarının ucuna haç monte ederek Hristiyan ahaliyi koruma altına aldılar (Abû'l-Farac, 1950: 592).

Aynı şekilde dinî sembollerin kullanıldığı başka bir vaka da 1279 yılında gerçekleşti. Meraga şehrindeki Hristiyanların ayin yapmadığını öğrenen Kutay Hatun²⁸⁹, bölgeye gelerek Hristiyanların ayin yapmalarını emretti. Bu ayin yapılırken de tıpkı Erbil'de olduğu gibi mızrakların uçlarına haçlar takıldı (Abû'l-Farac, 1950: 602).

Abû'l-Farac, İlhanlı hükümdarı Argun Han'ın ordusuyla birlikte seyyar bir kilise götürdüğünü nakletmektedir (Abû'l-Farac, 1950: 655). Argun Han'ın bu uygulamayla Hristiyanlara karşı olumlu bir intiba bırakmak istediği, onların desteğini önemseydiği ve ordusunda bulunan Hristiyanların motivasyonunu yükseltmeyi amaçladığı söylenebilir.

2.15. Kaynar Suyu Atmak

Moğolların esir aldıkları düşmanlarını cezalandırma yöntemlerinden biri de onları kaynar suya atmaktır. İşkence içeren bu muamelenin düşmanın üzerinde korku bırakmayı ve onların direncini kırmayı amaçladığı en kuvvetli ihtimaldir. Diğer bir deyişle karşı tarafta savaşacak askerlerin böyle bir ihtimalin var olduğunu bilmelerinin yaratacağı endişe onların savaş potansiyeline olumsuz bir etki yapacaktır.

Psikolojik harp stratejisi olarak kullanılmakla birlikte işkence yöntemi olarak da değerlendirebileceğimiz bu eylem ilk olarak güçlü Moğol liderlerinden Camuka tarafından uygulanmıştır. Timuçin ve Camuka'nın orduları Dalan-balcut mevkiinde savaşmışlardı. Gerçekleşen savaşı Camuka kazanmış, Timuçin ise mağlup şekilde geri çekilmek zorunda kalmıştır. Moğolların Gizli Tarihine göre Camuka, esir aldığı Çinios prenslerini yetmiş kazanda kaynatarak öldürdü (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 62).²⁹⁰

Camuka'nın intikam almak ve gözdağı vermek amacıyla uyguladığı bu psikolojik harp stratejisi beklenen tesiri yapmamış, aksine Timuçin'in güçlendirmiştir. Camuka'nın esir edilen düşmanları kaynar suda haşlayarak öldürmesi Moğollar tarafından hoş görülmedi.

²⁸⁹ Kutay Hatun, Hülegü Han'ın eşi ve Ahmed Teküder Han'ın da annesidir.

²⁹⁰ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz: (Baldick, 2010: 113; Çimen, 2007: 186–187; Roux, 2020: 102).

Bu nedenle Moğolların bir kısmı Camuka'dan ayrılarak Cengiz Han'ın tarafına geçti (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 62; Baldick, 2010, 113; Tekinoğlu, 2012: 63; Roux, 2020: 103). Bu psikolojik harp stratejisinin yansıttığı şiddet ve acımasızlığın, savaşçılıklarıyla ünlü Moğolları dahi huzursuz ettiği görülmüştür. Camuka'nın ordusunda meydana gelen huzursuzluk ve taraf değiştirme eylemi de bu cezanın gözler önüne serdiği acımasızlığın boyutunu göstermiştir.

Kaynar suya atılmanın karşı tarafa gözdağı olarak verildiği diğer bir vaka da Batu Han döneminde yaşanmıştır. Cengiz Han, Ögeday Han ve Güyük Han dönemlerinde Moğol İmparatorluğu'na büyük bir sadakat ile hizmet etmiş olan Elcigidey Noyan bu akıbete uğramıştır. Güyük Han ve Batu Han'ın birbirlerine düşmanlık besledikleri tüm kaynaklar tarafından dile getirilmiştir. Güyük Han, Batu Han'ın otoritesini zayıflatmak amacıyla Elcigidey Noyan'ı İran'a göndermiş ve Batu Han'a sadakat gösteren valilerin tutuklanmasını emretmiştir. Görevini yerine getiren Elcigidey Noyan, Batu Han'ın öfkesini üzerine çekmiş ve yakalandıktan sonra saygısızlık yaptığı gerekçesiyle kaynar suya atılarak işkenceyle öldürülmüştür (Kamalov, 2003: 32; Yolsever, 2019: 85). Batu Han bu eylemiyle Güyük Han'ın tarafını tutmakta olan devlet adamlarına gözdağı vermiş olmakla birlikte otoritesini de güçlendirmeyi amaçlamıştır. Moğollar arasında ünlü ve başarılı askerî kariyere sahip bir Noyan'ın işkenceyle öldürülmesi, Batu Han'ın kendisine karşı gelindiğinde ne kadar acımasız olabileceğini tüm insanlara unutulmaz biçimde öğretir niteliktedir. İlerleyen süreçte aynı emri alan bir devlet adamının bu emri uygulamakta oldukça zorlanacağı kuvvetle muhtemeldir.

2.16. Liderlerin Ölümlemlerini Kullanmak

Sovyet Devrimi'nin etkin isimlerinden Sergey Neçayev, yüksek makamdaki kişilerin öldürülmesinin yöneticiler arasında panik meydana getireceğini, bu durumun onların kırılabilirliğini gözler önüne sereceğini ve böylelikle insanların cesaretinin artacağını söylemiştir (Freedman, 2019: 490). Neçayev'in öne sürdüğü bu fikir, kendisinden 500 yıl önce Moğollar tarafından en iyi şekilde tatbik edilmiş hatta sistemleştirilmiştir. Moğollar, düşmanın önde gelen hükümdar, komutan ve devlet adamlarını öldürdükten sonra kimi zaman başlarını kimi zaman da çeşitli uzuvlarını istilanın gerçekleştiği bölgede dolaştırarak teşhir ettiler. Çünkü güçlülere yok etmek zayıfları bezdirmenin en etkili yoludur. Bu strateji, Moğol askerlerinin motivasyonunu artırmak ve düşmanın direniş umudunu yok etmek amacıyla ustalıkla kullanılmıştır.

Moğolların Gizli Tarihi'nde anlatılan bir olay, bizlere Moğolların ihaneti kafa kesmekle cezalandırdığını işaret etmektedir. Kaynağa göre Cengiz Han'ın düşmanı olan Tayçutların komutanlarından Tarhutai-kiriltuh, Cengiz Han'ın saflarına geçme niyetinde olan adamlarından Şirgu'etu ve oğulları tarafından tutsak edildi. Onu öldürüp öldürmemeyi tartıştıkları sırada Şirgu'etu'nun oğlu Naya'a, Tarhutai-kiriltuh'u öldürdükleri takdirde Cengiz Han'ın da onlar hakkında infaz kararı vereceğini öne sürmüştür. Naya'a'ya göre Cengiz Han: *“Arkadaşlığa layık olmayan ve kendi hanlarına ihanet eden kimselerin kafası kesilmelidir”* (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 78) diyecek ve onların idam edilmesini

emredecektir. Adı zikredilen Moğollar, Naya'a'nın söylediklerini yerinde buldular ve komutanlarını özgür bıraktılar. Fakat olayın seyrinde Naya'a'nın haklı çıktığı görülmektedir. Bu olayı öğrenen Cengiz Han, onların komutanlarını bırakarak güzel bir davranış sergilediklerini, şayet komutanlarına zarar vermiş olsalardı ihanet sebebiyle sadece onları değil, onlarla birlikte tüm akrabalarını da idam ettirmiş olacağını söylemiştir. Moğolların Gizli Tarihi'nde bu olay şu şekilde ifade edilmiştir: *“Cengiz Han: “Hanınız Tarhutai'yi yakalayıp getirmiş olsaydınız, sizleri, kendi hanına ihanet eden köleler gibi bütün akraba ve yakınlarınızla idam ettirmiş olurum. Kendi hanınıza el kaldırmayarak doğru hareket etmişsiniz” dedi ve Naya'a'yı taltif etti”* (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 79). Bu olayı dikkate aldığımızda ihanetin cezasının kafa kesilmek yoluyla infaz olduğunu görüyoruz.

Cengiz Han'a karşı verdiği mücadeleyi kaybeden Sultan Muhammed Harezmsah ölmeden önce oğlu Celâleddin Harezmsah'ı veliaht tayin ettiğinden ve Celâleddin Harezmsah'ın mücadelesinden yukarda bahsetmiştik. Celâleddin Harezmsah'tan ayrı olarak Akşah ve Azlak Şah adlı Harezmsah şehzadeleri de Moğollara karşı direniş göstermiştir. Bu direniş esnasında Azlak Şah ve Akşah Huşan civarındaki Uşat kasabası yakınlarında Moğollarla savaştılar. Yaşanan savaşta iki şehzade de hayatını kaybetti ve böylelikle Harezmsah ordusu mağlup oldu. Ölümünün ardından iki şehzadenin de önce başları kesilmiş, sonrasında mızrakların ucuna takılarak Harezmsah şehirlerinde dolaştırılmıştır.²⁹¹ Moğolların bu eylemle amacı şüphesiz ki Harezmsah şehzadelerinin öldürüldüğünü ilan etmek ve halkın umudunu tamamen yok etmektir. Çünkü Harezmsah şehzadeleri herhangi bir direniş göstermeyi denediklerinde halkın bir kısmından destek görüyorlardı.²⁹² Moğollar, direniş fikrine sahip kitlesel iç düşmanları psikolojik harp yoluyla engellemek istemişlerdir. Lidersizlik fikrini kuvvetlendirmek için de şehzadelerin kesik başlarını kullanmışlar, bu yolla mutlak itaat sağlamayı amaçlamışlardır.

Moğolların Karadeniz'in kuzeyine yaptıkları saldırıları önlemek amacıyla Silezyalı II. Henry liderliğinde büyük bir ordu hazırlandığını yukarda dile getirmiştik. Ayrıyeten bu ordu Avrupa'nın ünlü savaşçıları olan Töton, Tapınak ve Hospitalier şövalyelerinin katılımıyla da güçlendirilmiştir. Bu konuda istihbarat alan Moğolların da düşmanın üzerine yönelmesi sonucu Liegnitz Savaşı vuku bulmuştur. Moğol galibiyetiyle sonuçlanan savaş sırasında II. Henry öldürülmüş ve başı kesildikten sonra bir mızrağın ucuna takılarak bölgede dolaştırılmıştır (Grousset, 1980: 259; Yolsever, 2019: 45-46; Roux, 2020: 295). Böylelikle liderin ölümü düşmanın zafer umudunu yok etmek amacıyla kullanılmıştır. Nitekim II. Henry'nin kesik başını bir mızrağın ucunda gören Liegnitz halkı hayatlarından umudu keserek şehri ateşe vermişlerdir.

Timurlu hükümdarlarından Uluğ Beg oğlu Abdüllâtif tarafından tahttan indirilmiş ve öldürülmüştür. Abdüllâtif saltanatı ele geçirdikten sonra kardeşi Abdülaziz'i ve Uluğ Beg'e

²⁹¹ Uzlak Şah ve Akşah'ın Moğollarla savaşmaları hakkında detaylı bilgi için bkz: (Nesevî, 1934: 44-45; Taneri, 1977: 21-22; Barthold, 1990: 462).

²⁹² Örneğin; Celâleddin Harezmsah'ın yüz adamı Nesa şehrine gelip erzak istediği zaman halk onların isteğini hemen yerine getirmiş ve onları bu şekilde desteklemiştir (Nesevî, 1934: 44). Celâleddin Harezmsah Gazne'ye geldiğinde de halk onu büyük bir sevinçle karşılamıştır. Detaylı bilgi için bkz: (Nesevî, 1934: 54).

bağlılık gösteren beyleri de öldürerek iktidarını güçlendirmeyi amaçlamıştır. Fakat süreç onun istediği gibi gitmedi. Ölümüne rağmen Uluğ Beg'e sadakatini kaybetmeyen ve intikam isteyen kişiler tarafından 1450 yılında suikast ile öldürüldü. Suikastçiler, Abdüllâtîf'i öldürdükten sonra başını kestiler ve Uluğ Beg medresesinin kapısına asarak teşhir ettiler (Aka, 1991: 82-82; Barthold, 1997: 140). Hükümdarlık ise Mirza Şahruh'un torunu Mirza Abdullah'a geçti.

Uluğ Beg'e sadık kalan ve Abdüllâtîf iktidarını kabullenmeyen kişiler liderin ölümünü halka bu şekilde ilan ederek güç gösterisinde bulunmayı tercih ettiler. Böylelikle gücün Abdüllâtîf düşmanlarına geçtiği alenen ilan edilmiş ve ona sadık kalanların korkutulması amaçlanmıştır. Bu yönüyle liderin ölümünü kullanma stratejisi Moğolların mirasçısı olan Timurluların yalnızca düşmanlarına karşı kullandıkları bir strateji olmayıp, Onların kendi iç siyasetlerine yön vermek amacıyla da kullandıkları bir yöntemdir. Bahsedilen strateji bu yönüyle diğer stratejiler arasında ayrı bir öneme sahiptir.

2.17. Dublör Kullanmak

Moğolların siyasî amaçları doğrultusunda hükümdara benzeyen bir kişinin hükümdarın yerine geçirilmesi eylemi, diğer bir deyişle dublör kullanma stratejisinin uygulandığı görülmüştür. İlhanlı hükümdarı Ebû Said Bahadır Han'ın ölümünden sonra Celayirli Şeyh Hasan (Büyük) ve Çobanlı Şeyh Hasan (Küçük) arasında yaşanan iktidar mücadelesinde bu strateji kullanılmıştır. Çobanlı Şeyh Hasan, siyasî ve askerî gücünü artırmak amacıyla babasının adamlarından olup da ona benzeyen bir kişiyi Timurtaş Noyan olarak tanıtmak suretiyle destek toplamaya çalışmış, başarılı da olmuştur. Çobanlı Şeyh Hasan, Düzmece Timurtaş olarak adlandırılan bu kişi vasıtasıyla Oyratlardan²⁹³ ve Anadolu Türkmenlerinden askerî destek almıştır. Hatta kazandığı bu güç sayesinde düşmanı Celayirli Şeyh Hasan'ın itaate davet etmiştir.²⁹⁴ Celayirli Şeyh Hasan'ın bu teklifi reddetmesi üzerine iki ordu Aladağ'da savaşmış, Çobanlı Şeyh Hasan galip gelmiştir. Görüldüğü gibi Anadolu'da saygı duyulan bir hükümdarın bir benzeri tarafından taklit edilmesi, bu eylemi yapan tarafa askerî ve siyasî güç kazandırmıştır. Çobanlı Şeyh Hasan böyle bir strateji tasarlamamış ve bu strateji sayesinde kazandığı askerî destekten mahrum kalsaydı belki de savaşı kaybedebilirdi. Bu noktada bahsettiğimiz stratejinin savaflara önemli bir etki yaptığı söylenebilir.

2.18. Ok Atışları

Moğolların okçuluğu bir psikolojik harp stratejisi olarak kullandığı vakaları değerlendirmeden önce onların kullandığı silahlardan, okçuluk eğitimlerinden ve kabiliyetlerinden bahsetmek yerinde olacaktır. Her Moğol süvarisi iki yay ve iki sadak taşırdı. Yayları büyüktü ve her atış için 83 kilogramlık bir güç sarf edilmesi gerekirdi. Menzili 270 metre civarındaydı (Vernadsky, 2019: 144).

²⁹³ Moğolların Diyarbakır, Musul ve Mardin'de bulunan askerî birliklerinin çoğu Uyratlardan oluşuyordu. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz: (Kanat, 2000: 107).

²⁹⁴ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz: (Uzunçarşılı, 1967: 644; Demir, 2002: 648; Tuysuz, 2004: 150).

Moğol İmparatorluğu'nun bir ucundan diğer ucuna kadar seyahat ederek hükümdarından askerine kadar binlerce farklı Moğol profilini gözlemlene şansına sahip olan Plano Carpini, Moğolların okçuluk yetenekleri hakkında şöyle demiştir: *“Büyük küçük hepsi çok iyi ok atarlar. Çocukları 2-3 yaşına gelince ata binmeye başlar ve dört nala bile koşturabilirler. Yaşlarına göre kendilerine ok ve yay verilir ve böylece ok atmasını öğrenirler. Çünkü bunlar çok yetenekli ve cesaretlidirler”* (Carpini, 2000: 49). Korykoslu Hayton da Moğolların okçuluk kabiliyeti hakkında: *“Tatarlarla savaş çok tehlikelidir ve Tatarların savaşlarından sadece birinde bile diğer milletlerin savaşlarından çok daha fazla sayıda insan ölür. Bu, oklarını güçlü ve direk olarak atmalarından ileri gelir. Bundan ötürü onların okçuluktaki sanatı diğer milletlerin üstüne çıkmıştır”* ifadelerini kaydetmiştir (Hayton, 2015: 195). Papaz Julian ise bu konuda: *“... oklarını, bunu kullanmaya alışkın diğer milletlerden daha uzağa atarlar”* demiştir (Özcan, 2020: 78). Bunlara ek olarak Carpini, Moğol erkeklerinin ok talimi yapmak, avlanmak ve sürülere bakmaktan başka bir vazifesi olmadığını söyledikten sonra Moğol kadınlarının da iyi okçular olduğunu dile getirmiştir (Carpini, 2000: 49-50).²⁹⁵ Buradan yola çıkarak hayatının önemli bir kısmını atlı okçuluk kabiliyetini geliştirmekle geçirmiş kişilerin bir hükümdar tarafından yönlendirilmesiyle birlikte ölümcül bir savaş kabiliyetine dönüştüğünü söylemek mümkündür. Biz çalışmamızın bu kısmında Moğolların sistemli ok atışlarını psikolojik savaş stratejisi olarak kullanıldığı vakaları değerlendireceğiz.

Moğollar, isabetli ok atışlarının korkutucu etkisini Vladimir kuşatmasında etkili bir biçimde kullandılar. Vladimir şehrinin surlarına yaklaşan bir Moğol birliği Knez Yuri'nin şehirde olup olmadığını sormuş, Ruslar ise ok atışlarıyla cevap vermeyi tercih etmiştir. Bu durumda hızlı bir karşı saldırı tasarlayan Moğollar, sur üzerinde bulunan çana nişan alarak atış yaptılar ve atılan tüm oklar çanın üzerine saplandı. Amaç düşmanları öldürmek değil korkutmaktı. Moğolların aynı noktaya yaptıkları bu ok yağmuru Rusları korkutarak etkisini gösterdi.²⁹⁶

Moğollar Liegnitz Savaşı'nı kazandıktan sonra Avusturya sınırlarına kadar akınlar yapmışlardır. Bu saldırılar sırasında Moravya'daki Olmütz şehrini kuşatmışlar ve bu kuşatma sırasında okçuluk yeteneklerini kullanarak psikolojik harp yapmışlardır. Şehrin kumandanı Sternberg, Moğollar şehri kuşattığında surların üzerine insan maketleri yerleştirilmesini emretti (Yolsever, 2019: 46-47). Sternberg'in bu taktiği iki şekilde açıklanabilir. Birinci ihtimal dahilinde Sternberg Moğollara karşı bir sayı aldatmacası yapmak istemiş olabilir. İkinci ihtimalde ise Moğolların okçuluk yeteneğini test etmek istemiş olabilir. Nitekim bu taktik gereğince surlara insan maketleri yerleştirilmiş ve bu maket askerlere Moğol oklarıyla parçalanmıştır. Böylece Moğollar düşmanlarına ne kadar iyi nişancı olduklarını ve ölümcül atışlar yapabildiklerini göstererek onları korku içinde bırakmayı amaçlamıştır diyebiliriz. Şehrin surlarının önceki şehirlere daha güçlü olması nedeniyle Moğollar bu şehri ele geçiremeyerek kuşatmayı kaldırmışlardır. Kuşatma şehrin

²⁹⁵ Bu konu hakkında ayrıca bkz: (Özcan, 2020: 78).

²⁹⁶ Vladimir kuşatması hakkında detaylı bilgi için bkz: (Curtin, 1908: 234; Özcan, 2010: 64-65; Yolsever, 2019: 34).

surlarına takılarak başarısızlığa uğramış olsa da Moğolların okçuluk yeteneğini kullanarak müdafilerin üzerinde korku bıraktığını söylemek mümkündür.

III. BÖLÜM

3. MOĞOLLARIN KULLANDIĞI İŞKENCE TEKNİKLERİ

Bu bölümde Moğolların kullandıkları işkence yöntemleri incelenmiştir.

3.1. Bukağı Takmak (Tomruğa Vurmak)

Bu işkence tekniği şu şekilde uygulanmıştır; Öncelikle ağaçtan yapılmış dört köşeli bir çerçeve mahkûmun boynuna geçirilir. Esareti süresince çıkarılmaz ve o ağırlığı üzerinde taşıyarak mahkûmiyet hayatına devam eder. Bukağı sayesinde kişinin kolları iki yana açılır ve bileklerinden bu işkence aletine bağlanır (Tekinoğlu, 2012: 52). Mahkûm bu suretle fiziksel ve psikolojik şekilde işkence görür. Bu işkence tekniği Bukağı ya da Tomruğa vurmak olarak tarihî kaynaklarda yer almıştır.

Bukağının Moğollar arasında mahkûmun kaçmasını engelleyecek yöntemlerden biri olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra tomruğa vurma cezasını prangalanmak ya da pranga vurulması olarak adlandırılan cezanın ağırlaştırılmış bir modeli olarak da yorumlayabiliriz. Mahkûmun kaçmasını engellemek için tasarlanmış olan bukağının ağır bir işkence aleti olduğu kuvvetle muhtemeldir. Bu sebeple bukağı; yalnızca mahkûmun hareket kabiliyetini kısıtlamakla kalmıyor, onun vücudunda ağırlara sebep olarak direncini de kırıyordu. Hissedilen fiziksel yorgunluğun mahkûmun psikolojisini olumsuz yönde etkilediği de inkâr edilemez. Psikolojik olarak kendine güveni azalan bir mahkûmun kaçma düşüncesi ve potansiyeli de bukağının etkisiyle doğru orantılı şekilde azalacaktır.

Cengiz Han'ın hayatını en detaylı şekilde anlatan Moğolların Gizli Tarihi, Moğolların muazzam lideri Cengiz Han'ın çocukluğunda tomruğa vurulduğunu yani Bukağı cezasına çarptırıldığını görmekteyiz. Cengiz Han, bu unvanı almadan önce yani Timuçin adıyla anıldığı zamanlarda, düşmanı Taiçi'ut kabilesi tarafından yakalandı ve bukağı takılarak mahkûm edildi. Bu olay, Moğolların Gizli Tarihi'nde şu şekilde anlatılmaktadır; *“(Taiçi'ut'ların reisi) Tarhutai-kiriltuh, Temucin'i alıp götürdü ve onu kendi halkı içerisinde mahkûm etti. (Temucin) köylerde sıra ile (her evde) birer gece bırakılıyordu. Yazın ilk ayın on altısında, ayın bedir gününde, Taiçi'ut'lar Onan sahili boyunca toplantı (ziyafet) yapmışlar, güneş batınca da dağılmışlardı. Toplantıdaki adamlar dağılınca, Temucin (boynuna takılmış) bukağısını zayıf adamdan çekip aldı ve onu kafasına bir defa*

vurup kaçtı” (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 31).²⁹⁷ Timuçin’in bu cezaya kaç gün boyunca maruz kaldığı hakkında ise kaynakta bir bilgi verilmemiştir.

Bu tarihî vaka Tayciutlar açısından değerlendirildiğinde hem cezalandırma hem de aşığılama yöntemi olarak yorumlanabilir. Çünkü Timuçin’e bu muameleyi yaparak hem babası Yesügey Bahadır’ın hatırasına saygısızlık etmişler hem de arkasında bıraktığı ailesine zulmetmişlerdir. Eğer isteselerdi Timuçin’i yakaladıkları zaman öldürebilirlerdi.²⁹⁸ Fakat onlar, Timuçin’i öldürmek yerine bukağı takarak cezalandırmayı ve esaret yaşatmayı tercih ettiler. Bu suretle ona hem fiziksel yönden hem de psikolojik yönden işkence ettiler. Cengiz Han, yıllar sonra bu olaydan bahsederken: “*Boynumdaki ağır ağacı yere atan; yakamdaki zillet ağacını çıkarın sizdiniz!*” (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 74) diyerek, bukağının sadece fiziksel değil psikolojik olarak da onu etkilediğini dile getirmiş oluyordu. Ayrıca bu cümlelerden bukağının ağır bir işkence aleti olduğu da anlaşılmaktadır. Şüphesiz ki Timuçin’e bu işkence tekniğini uygulayarak onun yorulmasını, özgürlüğünü kaybettiğini düşünmesini ve korku içinde idam zamanını beklemesini istediler. Fakat olaylar Taiçi’ut’ların beklediği gibi gelişmedi. Timuçin bu işkenceye karşı direndi ve uygun zamanı bekledi. Beklediği zaman gelince de kendisinden sorumlu olan görevliye işkence aletiyle vurarak kaçtı.²⁹⁹ Böylelikle Taiçi’ut’ların işkence aleti olarak kullandığı Bukağı, bu sefer de kendilerine karşı kullanılan ve fiziksel tahribata neden olan bir silah haline geldi.

Kendisine bukağı işkencesi uygulanan Cengiz Han da aynı işkenceyi düşmanlarına uygulamıştır. Fakat cezalandırmadan bahsetmeden önce cezanın sebebinden bahsetmek uygun olacaktır. Cengiz Han’ın eşi Börte, Merkitlerin düzenlediği bir baskınla kaçırıldı. Börte’nin Merkitler tarafından kaçırılması hem Cengiz Han’ın hayatının dönüm noktalarından biri olması nedeniyle, hem de Moğollar arasındaki intikam duygusunun ne kadar güçlü ve vazgeçilmez olduğunu ifade etmesi nedeniyle oldukça önemlidir. Cengiz Han’ın annesi olan Ho’elun, Merkitlerden Çiledu’nun eşi idi. Kiyatlı bir Moğol olan Yesügey Bahadır tarafından kaçırıldı ve bu evlilikten Timuçin doğdu. Yıllar sonra ise Merkitler, Çiledu’nun intikamını almak için Timuçin ve ailesine saldırmaya geldiler. Uduyit Merkitlerinden Tohto’a, Uvas Merkitlerinden Dayir-usun ve Ha’at Merkitlerinden Ha’ataidarmala adlarını taşıyan üç kişi idaresindeki Merkitler, Ho’elun’un kaçırılmasının bedeli olarak Börte’yi kaçırdılar. Onu kaçırdıktan sonra da Çiledu’nun kardeşi Çilgen-boko’ya verdiler.³⁰⁰ Timuçin, Börte kaçırıldıktan sonra babasının kan kardeşi³⁰¹ olan Kerayitlerin lideri Ong Han ve Camuka’dan yardım istedi (Tekinoğlu, 2012: 55-56; Roux, 2020: 81). Onların da yardım etmeyi kabul etmesiyle birlikte dönemin en güçlü Moğol liderleri,

²⁹⁷ D’ohsson, bu olaydan bahsederken Timuçin’in boynuna “dişli halkalar” takıldığını söylemektedir (D’ohsson, 2006: 35). Ayrıca bkz: (Roux, 2020: 81).

²⁹⁸ Taiçi’ut’lar, Timuçin’i saklandığı ormanın etrafını sararak dokuz gün boyunca beklediler. Açığa direnemeyen ve güçsüz düşen Timuçin ise dokuz günlük bir mücadelenin ardından düşmanlarının eline geçti. Detaylı bilgi için bkz: (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 30-31; Roux, 2020: 80-81).

²⁹⁹ Timuçin’in kaçması ve takip edilmesi hakkında bkz: (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 31- 32).

³⁰⁰ Börte’nin kaçırılması hakkında detaylı bilgi için bkz: (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 40; Roux, 2020: 86-88).

³⁰¹ Kan kardeşliği, iki kişinin birbirini korumak ve birbirini terk etmemek üzere ettikleri yemindir. Moğollarda kan kardeşliği hakkında bkz: (Roux 1994: 190).

Merkitlere karşı güçlü bir ittifak meydana getirmiş oldular. Böylelikle coğrafyanın büyük güçleri karşı karşıya geldi.

Timuçin, Ong Han ve Camuka ittifakıyla Merkitler arasında gerçekleşen savaşı ittifak kuvvetleri kazandı. Savaş sonrasında Tohto'ya ve Dayir-usun adlı liderler kaçmayı başardıysa da Ha'atai-darmala adlı lider yakalandı. Ha'atai-darmala yakalandıktan sonra bukağı vurulma cezasına çarptırıldı ve bir mahkûm olarak Moğolların önünde yürütüldü (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 50).

Ha'atai-darmala'nın bukağı cezasına çarptırılması tıpkı Timuçin örneğinde olduğu fiziksel işkencenin yanı sıra psikolojik işkence yöntemi olarak da kullanıldığını söylenebilir. Bundan başka Ha'atai-darmala'nın Merkit liderlerinden olması göz önüne alınacak olursa, liderlerine yapılan bu muamelenin onların tamamına yapılan bir hakaret ve gözdağı verme eylemi olarak da yorumlanabilir. Liderlerinin bu kötü durumunun tüm Merkitler üzerinde gelecek kaygısı ve korku oluşturmaları kuvvetle muhtemeldir. Bu sebeple Bukağı yoluyla yapılan muamele, kişi açısından fiziksel ve psikolojik etkileri olan bir işkence türü, fakat bir lider açısından bakıldığında ise korku ve gelecek kaygısına neden olan bir psikolojik savaş yöntemidir.

Moğollar 1256 yılında kendilerine karşı direniş gösteren Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus'u saf dışı bıraktıktan sonra kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan'ı tahta geçirdiler. Rükneddin Kılıç Arslan'ın emîrlerinden Nizâmeddin Hurşit, düzenlenen bir ziyafette Hoca Noyan'ı zehirledi. Sonrasında işlediği suçtan dolayı tomruğa vurulma işkencesine maruz kaldı ve ölüncüye kadar işkence devam etti (Sümer, 1969: 31). Moğolların neden tomruğa vurma işkencesini tercih ettiklerine dair bir bilginiz bulunmamaktadır. Muhtemelen acı verici bir ölüme neden olması sebebiyle cezalandırma sürecinde bu işkencenin tercih edildiği sonucuna varılabilir.

3.2.Zincire Vurmak

Moğol liderlerinden Ong Han, komutanları tarafından gerçekleştirilmek üzere olan bir darbe girişimini haber aldığı zaman onları zincire vurarak cezalandırmıştı. Ong Han, Elhutor, Hulbarı ve Arintaize adlı komutanları zincire vurdurduktan sonra onların yüzüne tükürdü. Ong Han'ın ardından da orada bulunan diğer kimseler de suçluların yüzüne sırayla tükürdüler (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 81).

Tayang Han'ın oğlu Güçlük, Cengiz Han'a karşı mağlup olduktan sonra Hoten ve Kaşgar'ın hükümdarlığını ele geçirdi. Hükümdarlığı sırasında Hristiyanlığı bırakarak Putperestliği seçti. Putperest olduktan sonra ise Müslümanları baskı ve şiddet yoluyla din değiştirmeye zorladı. Cüveynî, Güçlük'ün bu politikasını şöyle nakletmektedir: “*O, şehirlerin halkını Hanefî mezhebinden çıkarıp sapık putperest inancına sokmaya, hidayet nurlarının aydınlığından uzaklaştırıp küfür ve vahşetin içine çekmeye, Rahim olan Allah'a itaati bıraktırap taşlanan şeytana itaat ettirmeye çalıştı. İsteğinin yerine gelmediğini görünce zora başvurdu. Bunun üzerine çaresiz kalan halk, putperestlerin elbiselerini ve şapkalarını giymeye, onların şekil ve kıyafetine girmeye mecbur oldu. Namaz ve ezan sesleri kayboldu,*

tekbir ve dua sesleri kesildi” (Cüveynî, 2013: 111).³⁰² Güçlük bir süre bu şiddetli din politikasını uygulamaya devam ettikten sonra halkın arasına tellallar göndererek kendisiyle din ve ülkeler hakkında tartışmak isteyen, öfkesinden ve cezalandırmasından korkmayan kimseler olup olmadığını sordurdu ve tüm halka bu şekilde meydan okudu (Cüveynî, 2013: 111). Bu meydan okuma davetini Alâeddin Muhammed el-Hotenî adlı din adamı kabul etti. Güçlük ve el-Hotenî tüm halkın önünde dini konuları tartıştılar. Bu tartışmada Güçlük, el-Hotenî'nin delillerini çürütemediği ve sorularına uygun cevaplar veremediği için tüm halkın gözü önünde mağlup duruma düştü. Bu duruma sinirlendiği için Hotenî'nin zincire vurulmasını, çırılçıplak soyulmasını, aç ve susuz bırakılarak Müslümanlıktan vazgeçene kadar bu şekilde işkence görmesini emretti. Alâeddin Muhammed el-Hotenî bir müddet bu şekilde işkence görmesine rağmen fikrini değiştirmede ve Hoten'de kendi kurduğu medresenin önünde çarımha gerilerek idam edildi.³⁰³ Hem psikolojik hem de fiziksel açıdan insana zarar veren zincire vurma işkencesi bu vakada başka işkence modelleriyle ortak bir şekilde kullanılmıştır. Güçlük Han bu vakada el-Hotenî'ye bu şekilde işkence ederek onun zaman içinde fikrini değiştirmesini ve boyun eğmesini amaçlamıştır. Bu işkence modelinin Moğollar tarafından mahkûmun özgürlük ve hareketlerini kısıtlayarak, uzun vadede sonuç alınması beklenen bir işkence yöntemi olduğu görülmektedir.

Moğol prenslerinden Buri, sarhoş olduğu bir gün Batu Han hakkında hoş görülmeyecek sözler sarf etti. Kendisinin de Cengiz kanı taşıdığını ve Batu'nun sahip olduğu iktidarı kendisinin de hak ettiğini söyledi. Bu sözler Batu Han'a iletili. Sonrasında Buri zincire vurularak Batu Han'ın huzuruna getirildi ve sorgulanmasının ardından başı kesilmek suretiyle idam edildi (Rubruk, 2001: 69). Bu olayda zincire vurmanın psikolojik bir işkence olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Batu Han, Buri'yi zincirlenmiş bir şekilde huzuruna getiriyor, onu bu suretle teşhir etmiş oluyordu.

Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra geride üç oğlu kaldığından ve bu şehzadeler arasından en büyük olanı İzzeddin Keykavus'un tahta çıktığını yukarda dile getirmiştik. İlk olarak Moğol Hanı Güyük Han İzzeddin Keykavus'u yanına çağırılmış, Sultan ise ülkeden ayrılmasının büyük sorunlara yol açacağını düşündüğü için kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan'ı kendi yerine Han'a göndermişti. Rükneddin Kılıç Arslan burada Güyük Han tarafından Selçuklu tahtına hükmetmekle görevlendirildi. Bunun üzerine iki şehzade savaşmış ve İzzeddin Keykavus bu savaşı kazanarak tahtta kalmıştır. İzzeddin Keykavus ikinci kez Moğol Hanı'nın huzuruna çağırılmış ve aynı sebeplerden dolayı gitmeyerek yerine diğer kardeşi Alâeddin Keykubad'ı göndermişti. Bu olaylara ek olarak Sultan İzzeddin Keykavus'un tavırlarının halkın nazarında nefrete sebep olması nedeniyle Rükneddin Kılıç Arslan'ın taraftarlarının sayısı artmıştır.³⁰⁴ Ayrıca Rükneddin Kılıç Arslan Moğolların Büyük Han'ı Mengü tarafından da destekleniyordu. Daha sonradan Mengü Han Selçuklu

³⁰² Güçlük'ün bölgede uyguladığı dinî baskı hakkında detaylı bilgi için bkz: (Grousset, 1980: 230-231; Çakmak, 2002: 1434; Vernadsky, 2019: 53; Roux, 2020: 175).

³⁰³ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz: (Cüveynî, 2013: 111-113; Grousset, 1980: 230; Ağaldağ, 2002: 442; Man, 2004: 173; Roux, 2020: 175).

³⁰⁴ İzzeddin Keykavus'un devlet adamlarının ve halkın kızlarına tasallut etmesi insanların ondan nefret etmesine neden olmuştur. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz: (Turan, 1993: 472-474).

ülkesini iki kardeş arasında taksim etmiş, fakat İzzeddin Keykavus istiklal girişiminde bulunmuştur. Olayların ilerleyen safhalarında farklı bir strateji izleyen İzzeddin Keykavus, Hülegü Han'ın huzuruna çıkmaya karar vermiştir. Moğol Han'ına bağlılığını sunmak için yola çıkmak üzere Konya yakınlarında çadırlar kurdu. Abû'l Farac'ın naklettiğine göre bu sırada Sultan'ın otağına gelen bir casus, Alıncak Noyan ve Sultan'ın kardeşi Rükneddin'in birlikte yaklaşmakta olduğunu, onu zincire vurarak tıpkı bir mahkûm gibi Moğolların Han'ına götürecekleri bilgisini verdi. Sultan İzzeddin ise bu istihbaratı aldıktan sonra korkuya kapıldı ve Bizans İmparatoru Mihail'e sığındı (Abû'l-Farac, 1950: 582; Yinanç, 1944: 169; Turan, 1993: 483). Bu tarihi vakadan yola çıkarak zincire vurmanın en yüksek makamdaki kişilere uygulanan cezalandırma ve işkence yöntemlerinden biri olduğunu söylemek mümkündür.

İlhanlı hükümdarlarından Ahmed Teküder Han, kardeşi Kongurtay'ın kendisini öldürme plânı yaptığına dair bir istihbarat aldı. Bunun üzerine kardeşi Kongurtay'ı zincire vurmakla cezalandırdıktan sonra onun öldürülmesini emretti (Abû'l-Farac, 1950: 613). Abû'l-Farac'ın zincire vurulma cezasını onur kırıcı bir eylem olarak nitelendirdiği göz önüne alınırsa, Ahmed Teküder kardeşini sadece ölüme mahkûm etmekle kalmamış, ölmeden önce onun gururunu da kırmıştır. Bu olaydan sonra Ahmed Teküder Han, İlhanlı prenslerinin ortak harekâtıyla tahttan indirildi. Ahmed Han, yakalandığı zaman zincire vurularak cezalandırılmıştır (Abû'l-Farac, 1950: 615).

Argun Han döneminde güçlenen iki devlet adamı göze çarpmaktadır. Boka ve Arok adını taşıyan iki kardeş Moğol siyasî hayatının ön plânında oldukları sırada Argun Han'a karşı isyan etmeyi plânladılar. Bu plânı öğrenen Argun Han'ın emriyle ilk önce Boka yakalandı ve öldürüldü. Boka'nın ardından yakalanan Arok ise zincire vurularak Han'ın huzuruna getirildikten sonra idam edildi.³⁰⁵

Argun Han döneminin yükselen devlet adamı Sadüddeve idi. Sadüddeve, Yahudi olmasına rağmen Argun Han'dan sonra İlhanlı topraklarında en çok sözü geçen insandı. Başarılı bir siyasetçi olmasına rağmen, Yahudileri önemli mevkilere getirdiği için de pek çok kişinin nefretini üzerine çekti (Spuler, 2011: 96; Roux, 2020: 405). Sadüddeve, Argun Han'ın ölümünden sonra ona karşı nefret duyan emîrlar tarafından öldürüldü. Bu cinayetin ardından Sadüddeve'nin tüm kardeşleri ve akrabaları zincire vurularak cezalandırıldı. Malları ise yağma edildi.³⁰⁶ Abû'l-Farac, Sadüddeve'nin ölümünden sonra başka Yahudilerin işkence gördüğünü yazmış fakat bu işkenceler hakkında detay vermemiştir. (Abû'l-Farac, 1950: 638).

1307 yılında, Herat emîri Fahreddin Kert bir soruşturmaya tabi tutulmuş, bu süreçte asayiş sağlama görevlendirilen Danişmend Bahadır, Herat'ta sözü geçen bir Emîr olan Sam tarafından öldürüldü. Bunun üzerine Herat'a gönderilen Bucai ve Doğan adlı iki Emir,

³⁰⁵ Boka ve Arok'un güçlenmesi, devlet idaresindeki yerleri ve öldürülmeleri hakkında detaylı bilgi için bkz: (Abû'l-Farac, 1950: 622–625).

³⁰⁶ Saddüddeve'nin başarılı kariyeri, Yahudileri kayırdığı için kazandığı nefret, ölümü, ailesi ve akrabalarının akıbeti hakkında detaylı bilgi için bkz: (Abû'l-Farac, 1950: 636–637).

Sam'ı bir süre mücadele ettikten sonra yakaladılar. Onu zincire vurarak cezalandırdılar ve sonrasında başını kesmek suretiyle öldürdüler (Spuler, 2011: 123-124).

3.3. Çuvala Koymak

Bu işkenceye maruz kalan en önemli kişinin Abbasî Halifesi Mustasım olduğunu söyleyebiliriz. Abû'l-Farac, Mustasım'ın bu cezaya çarptırılması hakkında şöyle demiştir: *“Hanlar hanının gazabı bir dereceye kadar yatıştıktan sonra sefil Halifeyi huzuruna getirtti, onu mahkûm etti ve onun katlolunmasını emretti. Halife bir çuval parçasının içine kondu, çuvalın etrafı dikildi ve bu adam tepile tepile öldürüldü. Bu şekilde hareket etmelerinin sebebi bazı Arapların “bu adamın kanı yeryüzüne dökülürse bir daha yağmur yağmaz ve buradan ateşler fışkırır” diyerek Hanlar hanını korkutmaları idi. Abbas oğullarının saltanatı bu şekilde son bulduğu gibi Arapların diğer saltanatları da sarsılmağa başladı. Moğolların saltanatı iç memleketlerde de dış memleketlerde de sağlamlanmış ve muzaffer olmuştu”* (Abû'l-Farac, 1950: 570). Halife'nin bu işkenceyle infaz edilmesinin bütün İslam diyarlarında muazzam bir tesir ve korku yaratması kuvvetle muhtemeldir. Tüm Müslümanların liderine, diğer bir deyişle dünyada en iyi korunan müslümana yapılan bu aşağılayıcı muamele, bir kişinin vücudunu tahrip üzerinden yüzbinlerce kişiye yapılan bir hakaret eylemi ve tabiyet çağrısıdır. Bu işkence ile amaçlanan şudur; Moğollara tabi olmayanın sonu canından, malından ve özgürlüğünden olmaktadır.

3.4. Kafa Kesmek

Kafa kesme cezası Moğollar arasında ihanetin bedeli olarak görülmüştür. Camuka, kendi askeri olan beş kişi tarafından yakalanıp, Cengiz Han'ın huzuruna getirildiği zaman bu kişiler kafa kesme cezasına çarptırıldılar. Moğolların Gizli Tarihi bu olayı detaylı şekilde anlatmıştır. Camuka, beş adamı tarafından yakalanıp Cengiz Han'ın huzuruna getirildiği zaman şöyle dedi: *“Kara karga kuşu, Harambai Ördeği'ni yakalar gibi, Adi köle de kendi hanına ihanet etti. Han olan dostum, onları şimdi kullanır mısın? Boz Huladu kuşu, boz bir ördeği yakalar gibi, köle ve hizmetçiler öz hanlarına ihanet edip yakaladılar. Sen aziz dostum, şimdi onları kullanır mısın?”* (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 129-130). Cengiz Han ise *“Öz hükümdarına el kaldıran bir kimse nasıl olur da hayatta bırakılır? Böyle bir adamla kim arkadaş olur? Öz hanlarına ihanet edenler, bütün nesilleriyle yok edilsinler!”* (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 130) diyerek onları ihanetlerinin karşılığı olarak kafa kesme cezasına çarptırdı. Bu olay, Moğollar arasında ihanetin affedilmeyeceğinin ve emre itaatın önemini anlamamız açısından önemlidir.

Moğol prenslerinden Buri sarhoş olduğu bir zaman Altınorda hükümdarı Batu Han hakkında hoş karşılanmayacak şekilde konuştu. Kendisinin de tıpkı Batu Han gibi Cengiz kanı taşıdığını ve Volga nehri kıyısında konaklamak istediğini söyledi. Bu sözler Batu Han'a iletildi. Han'ın emriyle kendi adamları tarafından zincirlendi ve huzura çıkarıldı. Sorgulama bizzat Batu Han tarafından yapıldı. Buri'nin söylediği sözleri kabullenmesinin ardından ölüm cezasına çarptırıldı (Rubruk, 2001: 69). Karadeniz'in kuzeyinde gerçekleşen savaşlarda büyük yararlılıklar göstermiş olan prens geçmişteki tüm hizmetlerine karşın kafası kesilerek idam edildi.

Moğollar Musul'a girdiklerinde de şehrin önde gelen bazı kişilerini kafa kesme cezasına çarptırmışlardır.³⁰⁷ Bu eylem yalnızca işkence niteliği taşımamakta, aynı zamanda bir psikolojik harp stratejisi niteliği de taşımaktadır. Moğolların buradaki maksadının saygın kişilere eziyet ederek şehir halkının itaatini sağlamak olduğu açıktır.

1280 yılında Abaka Han, emîr Aşmut vasıtasıyla Musul Valisi İranlı Baba'nın rüşvet aldığı ve adaletsiz bir yönetim sergilediğine dair istihbarat aldı. Olayın soruşturulması neticesinde istihbaratın doğru olduğu tespit edildi. Bunun üzerine Abaka Han, İranlı Baba'nın kafasının kesilerek öldürülmesini emretti (Abû'l-Farac, 1950: 605-606). Bu vakada işkence ve ölüm cezası hem adaleti sağlamak hem halkın güvenini kazanmak hem de istikbalde rüşvet gibi yanlış eylemlere yönelen devlet görevlilerinin bu fikirlerden caydırılması amaçlanmıştır.

Gazan Han döneminin güçlü devlet adamlarından emîr Nevruz bu işkenceye maruz kalan en önemli tarihî şahsiyetlerden biridir. Nevruz, İlhanlı Devleti içerisinde oldukça güçlendi ve önemli makamlara kendisine bağlı kişileri atadı. Bu konuyla ilgili şikayetlerin Gazan Han'a iletilmesi neticesinde hükümdar ondan rahatsızlık duymaya başladı. İlerleyen süreçte emîr Nevruz'un habercisi Kayser'in yakalanması ve üzerinden Nevruz'un kaleme aldığı Memlûk sultanına yazılmış bir mektubun ortaya çıkması Gazan Han'ın idam kararı vermesine neden oldu. Bu olay üzerine Herat şehrinde bulunan emîr Nevruz, buranın hakîmi Fahreddin Kert tarafından tutuklandı ve onu yakalamakla görevlendirilen emîr Kutluğşah'a teslim edildi. Emîr Nevruz'un başı bizzat Kutluğşah tarafından kesildi ve bir sopanın ucuna takılarak teşhir edildi. Nevruz'un kesik başı birkaç yıl boyunca sopanın ucunda kaldı ve ibret alınması için sergilendi (Özgüdenli, 2009: 130).

3.5.Eğer Vurmak

Eğer vurma cezası hakkındaki kaydı Şaman Kököçü ve Cengiz Han arasında yaşanan iktidar mücadelesinde görüyoruz. Şaman Kököçü, Cengiz Han'ın otoritesini tanımayarak onun yerini almaya çalıştı. Ruhlarla güçlü bir bağı olduğu ve göğe çıkabildiği şeklindeki yetenekleriyle tanındığı için kendisine önemli sayıda kalabalık katıldı. Bu şekilde tehlikeli bir rakip olarak Cengiz Han'ın karşısına çıktı. Şaman Kököçü bu siyasi kriz sürecinde bir toplantı düzenledi. Moğolların Gizli Tarihi, bu toplantıya katılanları "dokuz lisan zümresine mensup halklar" olarak nitelendirmiş fakat onlar hakkında daha fazla bilgi vermemiştir. Cengiz Han'ın kardeşi Otçigin, Sohor adındaki adamını toplantıya göndererek kendine bağlı kişileri geri çağırды. Şaman Kököçü ise bu duruma sinirlenerek Sohor'a küfür etti ve onun sırtına eğer vurarak, yaya biçimde Otçigin'e geri gönderdi (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 164). Kaynak, bu muamelenin mahiyeti hakkında bilgi vermediği için, biz bu cezalandırma yöntemini "savaşçıya hayvan muamelesi yapmak suretiyle küçük düşürmek" olarak değerlendiriyoruz. Çünkü savaşçılığıyla meşhur Otçigin, adamı Sohor'un uğradığı akıbeti öğrendiği zaman maruz kalacağı kötü muamele ve tehlikeleri göz ardı ederek Kököçü'nün yanına gitti. Moğolların Büyük Han'ının kardeşi konumunda bulunan bir kişinin düşmanın

³⁰⁷ Şehrin Emiri Melik Salih'in oğlu Alaülmülk'ün vahşiyane suretle öldürülmesinden sonra Zebalak oğlu Muhi'nin de kafası kesilmiştir. Detaylı bilgi için bkz: (Abû'l-Farac, 1950: 583).

merkezine pervasız bir şekilde gitmesi başka bir şekilde açıklanamamaktadır. Otçigin'in savaşınsının eğer vurularak tıpkı bir binek hayvanı gibi kendisine gönderilmesi ve bu aşağılanmayı kabullenememesi durumu, Sohor'un açısından bir çeşit psikolojik işkence, Otçigin açısından ise utanç sebebidir. Cengiz Han'ın kardeşinin ve komutanının askerine yapılan hakaretin doğrudan Cengiz Han'a yapıldığını da göz önüne alacak olursak, bu durum Cengiz Han açısından ise savaş sebebidir. Nitekim de öyle olmuş, patlak veren olaylar silsilesi Kököçü'nün öldürülmesiyle son bulmuştur.

3.6. Asılma

Bu işkence tekniği Moğollar tarafından çokça kullanılmıştır. Sorgulanacak kişi asılır ve sonrasında farklı muamelelerle işkence görürdü. Kişi işkencenin ilerleyen aşamalarında dövülebilir, ağızına ve burnuna tuz doldurulabilir yahut yere düşürülebilirdi.

Aknerli Grigor, Abaka Han'ın hükümdarlığı sırasında Prens konumunda olan Ahmed Teküder'in Ermenilere bu işkenceyi uyguladığı hakkında bilgiler vermiştir. Onun naklettiğine göre Ahmed Teküder ve adamları Ermeni manastırlarına baskın yapıyor, rahipleri değerli malları vermeleri için baş aşağı astıktan sonra burunlarına tuz ve kum dolduruyorlardı (Aknerli Grigor, 1954: 48). Ermeni rahipleri bu olaydan sonra Abaka Han'a başvurarak Ahmed Teküder'in cezalandırılmasını talep etmişlerdir.

İlhanlı hükümdarı Argun Han, babası Abaka Han'ın devlet adamlarından Şemseddin tarafından zehirlendiğine dair bir istihbarat aldı ve ona sert şekilde işkence yaptırdı. Abû'l-Farac bu olayı şöyle anlatmaktadır: *“Moğollar onu ellerinden ve ayaklarından havaya astılar, onu üç kere yere çarptılar, onu çiğneye çiğneye parçaladılar”* (Abû'l-Farac, 1950: 617). Şemseddin gördüğü bu işkenceden sonra kafası kesilerek öldürüldü.

Argun Han dönemindeki en nüfuzlu devlet adamları Boka ve onun kardeşi Arok olduğu yukarda bahsedilmişti. Boka ve Arok'un isyan plânının deşifre olmasından sonra bu iki devlet adamı öldürüldü. Onların ölümlerinden sonra ise Baitmish adındaki Emir onların suç ortaklarını yargılamakla görevlendirildi. Bu yargılama sırasında Erbil valisi Muhtaşoğlu Taceddin asıldı ve sopalarla dövüldü. Bir süre sonra asıldığı yerden indirildi ve yattığı yerde dövülerek işkence görmeye devam etti (Abû'l-Farac, 1950: 625-626). Burada uygulanan işkencenin amacı isyana kalkışan kişilerin değerli mallarının yerlerinin öğrenilmesidir. Bu sebeple Boka ve Arok'un öldürülmesinden sonra onların suç ortakları işkence yöntemleriyle konuşturulmuştur.

Ögeday Han'ın naibi olan Töregene Hatun'un Fatma adlı bir kadının etkisi altında kaldığında yukarda söz edilmişti. Fatma, Güyük Han'ın kardeşinin ölümüyle suçlandı ve Güyük Han'ın emriyle ağır işkencelere maruz kaldı. Fatma suçundan dolayı çıplak bırakılmış, asılı tutulmuş, dövülmüş ve boğularak öldürülmüştür.³⁰⁸ Çünkü Orta Çağ'da cadıların öldürülmesi boğulma suretiyle yapılmaktaydı.

³⁰⁸ Büyücü Fatma'nın ölümü hakkında detaylı bilgi için bkz: (Abû'l-Farac, 1950: 547; Cüveynî, 2013: 231; Barthold, 1990: 511-512; Spuler, 2011: 52; Uyar, 2011: 62).

3.7. Ateşle İşkence Etmek

Mengü Han tahta çıktıktan kısa bir zaman sonra kendisine karşı bir komplo kuruldu fakat bu olay açığa çıkarıldı. Ardından pek çok Moğol sorguya alındı. Bu sorgulamalarda farklı işkence teknikleri kullanıldı. Ateşle işkence etme yöntemi de sorgulanan kadınlar üzerine kullanıldı. İşkenceciler yakılmış odunlarla şüpheli kadınları dövdüler. Bu işkence, şüpheliler suçlarını itiraf edinceye kadar devam etti. Suçunu itiraf edenler ise sorgulama bittikten sonra idam edildi (Rubruk, 2001: 80).

Moğollar, Hülegü Han komutasında 1255 yılında Malatya civarına geldiler. Burada bulunan Makruna manastırında bulunan rahiplerden altın, et ve içki istediler. Rahipler ise fakir durumda olduklarını söyleyerek, onların bu isteğini yerine getiremeyeceğini dile getirdiler. Moğollar isteklerinin reddedilmesine sinirlenerek manastırda bulunan 300 rahibi diri diri yaktılar (Abû'l-Farac, 1950: 557).

Argun Han döneminin en güçlü devlet adamları olan Boka ve kardeşi Arok, isyan plânlarının deşifre olmasından sonra öldürüldüler. Argun Han, Emir Baitmish'i onların suç ortaklarını yargılamakla görevlendirdi. Bu soruşturma sırasında Boka'nın takipçileri oldukça şiddetli işkencelere maruz kaldılar. Erbil Valisi Muhtaşoğlu Taceddin de onlardan biriydi. Muhtaşoğlu Taceddin önce asılarak dövdü, sonra ise ateşle işkence gördü. Abû'l-Farac bu konuda: *“bir mangala kömür koydular ve göğsünün üzerine dayadılar. Velhasıl ondan 50.000 dinar koparıncaya kadar en ağır işkenceyi yaptılar”* demiştir (Abû'l-Farac, 1950: 626).

3.8. Suyla İşkence Etmek

Suda boğma işkencesi Moğolların büyücülere karşı uyguladığı işkence ve infaz yöntemi idi. Töregene Hatun'u etkisi altına alarak siyâsî güç elde eden ve Güyük Han'ın kardeşi Köten'in ölümünden sorumlu tutulan ve büyücülükle suçlanan Fatma bu işkenceye maruz bırakılmıştır. Fatma'nın hayatı ve gördüğü işkenceler, Moğolların büyücülerini cezalandırması hususunda kaynaklarda detaylı bilgi bulabildiğimiz bir vaka olduğu için önemli bir yere sahiptir. Fatma, yaptığı büyülerle Köten'i öldürmekle suçlandığı için Güyük Han'ın emriyle ağır işkencelere maruz bırakılmıştır. Çıplak bırakılmış, dövülmüş, vücudu ateşle dağlanmış ve tüm bu işkencelerden sonra bir çuvala konularak boğulana kadar suda bekletilmiştir (Abû'l-Farac, 1950: 547; Uyar, 2011: 62). Orta Çağ'da gerek Batı'da gerekse Doğu'da cadıların ölümü bu yolla gerçekleştiriliyordu.

Mengü Han'a karşı plânlanan darbe plânı açığa çıktıktan sonra şüpheli görünen Cengiz Hanedanı'nın üyeleri ve devlet adamları sıkı bir sorgulamadan geçirildi. Bu sorgulamalar sonrasında suçlu bulunanlar farklı cezalara çarptırıldı. Ögeday Han'ın soyundan gelen bir prens olan Şiremun bu sorgulama esnasında suçlu bulunarak suda boğulma cezasına çarptırılmıştır. (Rubruk, 2001: 80; Barthold, 1990: 518; Roux, 2020: 321) Böylelikle Şiremun hükümdara karşı bir harekete girişmenin cezası olarak boğulana kadar nehirde tutulmuştur.

Boka ve Arok'un Argun Han'a karşı gerçekleştirmek üzere tasarladıkları isyan plânının ortaya çıkmasından sonra detaylı bir soruşturma başladı. Bu soruşturma kapsamında Boka ile iş birliği yapmış olan Emirler farklı cezalandırma yöntemlerine tabi tutuldular. Bu emirlerden Erbil Valisi Muhtaşoğlu Taceddin önce dövüldü, sonrasında ise ateşle işkence gördü. Bu işkencelerden sonra oldukça bitkin düşen emîr, işkenceci askerler tarafından boğulana kadar Dicle Nehri'ne sokulmuş ve çıkarılmıştır. Abû'l-Farac, Muhtaşoğlu Taceddin'in boğulmasını "kurtuluş" olarak yorumlamıştır (Abû'l-Farac, 1950: 626).

Argun Han, Hindistanlı bir din adamıyla sohbet ettiği sırada ona uzun ömrün sırrını sordu. Hintli din adamı, Argun Han'a uzun bir hayata imkân veren bir macundan bahsetti. Han derhal bu macunun hazırlanmasını emretti ve kullanmaya başladı. Fakat macunu tükettikten kısa bir süre sonra hastalandı. Doktorlar bu hastalığı tedavi edemediler, kamlar ise gerçekleştirdikleri ritüelden sonra hastalığa kara büyü'nün neden olduğunu söylediler. Bunun üzerine Argun Han'ın eşi Tuğçak Hatun büyücülükle itham edildi ve sorgulandı. İşkence gördüğü sorguda büyü yaptığını kabul etti ve tıpkı Fatma gibi suda boğulma cezasına çarptırıldı (Sümer, 1991: 356; Uyar, 2011: 63; Roux, 2020: 412).

Güyük Han ve Batu Han arasında yaşanan düşmanlık tüm kaynaklar tarafından doğrulanmıştır. Güyük Han, Batu Han'ın otoritesini zayıflatmak için Elcigidey Noyan'a Batı İran'da Batu Han'a sadakat gösteren devlet adamlarını tutuklamasını emretmiştir. Bu duruma çok öfkelenen Batu Han, Elcigidey Noyan'ı yakalatmış ve kendisine saygısızlık yaptığı gerekçesiyle onu kaynar suya atarak işkence etmiştir (Kamalov, 2001: 32; Yolsever, 2019: 85). Böylece Batu Han'ın otoritesine zarar verecek bir emri yerine getiren Elcigidey Noyan, işkencenin neden olduğu bir ölümle cezalandırılmıştır.

3.9. Bel Kırma

Kaynaklara baktığımızda bel kırma cezasının ilk uygulandığı kişinin Moğolların ünlü güreşçi ve savaşçılarından Buri Boko olduğunu görüyoruz. Buri Boko, Cengiz Han'ın kardeşi Belgütay ile yaşadığı bir tartışma sırasında Belgütay'ı yaralamıştı. Cengiz Han kardeşini, diğer bir deyişle hanedandan birini yaralama cüretini gösterdiği için Buri Boko'nun belinin kırılmasını emretmiştir. Bu emir bizzat Belgütay tarafından yerine getirilmiştir (Roux, 2020: 108-109).

Şaman Kököçü, Cengiz Han'a karşı giriştiği iktidar mücadelesi esnasında yakalanmış ve üç güreşçi tarafından beli kırılarak cezalandırılmıştır.³⁰⁹

İlhanlıların ilk Müslüman hükümdarı olan Ahmed Teküder Han, Moğol prensi Argun'u destekleyen Moğollar tarafından darbeye tahttan indirilmiştir. Han, tahtını kaybettiği 1284 yılında beli kırılarak öldürülmüştür (Roux, 2020: 405).

³⁰⁹ Şaman Kököçü'nün cezalandırılması ve ölümü hakkında detaylı bilgi için bkz: (Moğolların Gizli Tarihi, 2019: 166-167; Roux, 2020: 152-153)

3.10. Aç ve Susuz Bırakmak

Bu işkence tekniğinin uygulandığı en önemli kişinin Abbasî Halifesi olduğunu söylemek doğru olacaktır. Hülegü Han Bağdad'ı ele geçirdikten sonra bu işkence tekniğini Moğol Ulusu'na yapılan hakaretin cezası olarak Abbasî Halifesi üzerinde uygulamıştır. Aknerli Grigor bu hususta: *“Bağdad'ın hükümdarı olan Halife'yi de bütün hazinesi ile beraber yakalayarak, semizlenmiş, şişmiş ve gururlu bir halde Hülegü'nün önüne getirdiler. Hülegü onu görünce: Bağdad'ın hükümdarı sen misin? diye sordu. O da: Evet, benim, dedi. Bunun üzerine, Hülegü onu susuz ve ekmezsiz olarak üç gün hapsetmek emrini verdi. Üç gün sonra, önüne getirilmesini emretti ve Halife'ye: Sen nasıl bir adamsın? diye sordu. O da gûya Hülegü'yü korkutacakmış gibi hiddetle cevap vererek: Sizin insaniyetiniz, bu mudur ki beni üç gün aç bıraktınız, dedi. Çünkü o daha evvel şehir halkına: Muhammed'in sancağını çıkardığım gibi, Tatar suvarileri kamilen kaçacak ve biz kurtulacağız, demişti. Hülegü bundan haberdar olmuş ve çok öfkelenmişti. Hülegü, bir tabak kırmızı altın getirip önüne koymak emrini verdi. Emrettiği getirilince, Halife, Bu nedir? diye sordu. Hülegü: Altındır, ye de açlığın ve susuzluğun gitsin, doy, dedi. Halife: İnsan altınla değil, ekmele, et ve içecekle doyar, dedi. Hülegü, Halife'ye: İnsanın kuru altınla değil, ekmele, etle ve içecekle yaşadığını bildiğin halde niçin bana altın göndermedin? O zaman, gelip şehrini tahrip etmez, seni de yakalamazdım. Halbu ki sen kaygısız oturup yemeye içmeye bakmışsın, dedi. Sonra Hülegü, Arap halifesinin, askerlerinin ayakları altında çiğnenerek öldürülmesini emretti”* (Aknerli Grigor, 1954: 28-29) ifadelerini kaydetmiştir.³¹⁰ Aknerli Grigor'un verdiği bilgiler doğrultusunda Hülegü Han'ın Abbasî Halifesi'nin Moğol Ulusu'nu küçümsemesi ve onlara hakaret etmesinin cezası olarak aç ve susuz bırakma işkencesine maruz bırakmıştır. Bu işkencenin uygulanması yalnızca bir kişiye Moğol Ulusu'na karşı hakaret etmenin cezası olarak değerlendirilmekle birlikte etkili bir propaganda ve psikolojik savaş stratejisi olarak değerlendirmek de doğru olacaktır. Dünya üzerindeki en yetkili, en güçlü ve en iyi korunan Müslümana bu işkencenin uygulanması gerek tüm Müslümanlara gerekse Hristiyan dünyasına verilen evrensel bir mesajdır. Bu evrensel mesajın içeriği ise Moğollara karşı duracak herhangi bir gücün o yıllarda var olmadığıdır. Söylediğimiz gibi dünya üzerindeki en yetkili, en güçlü ve en korunaklı durumda bulunan kişinin Moğollar karşısında düştüğü durum büyük bir aciyettir. En güçlü kişi Moğolların askerî kabiliyetleri karşısında böylesine aciz kalabiliyorken, diğer emirlerin, askerlerin yahut halkın direnmesi anlamsızdır.

3.11. Ağza ve Burna Tuz veya Benzeri Maddeleri Doldurmak

Bu işkence yöntemi Moğollar tarafından sorgulama sırasında kullanılmıştır. Tarihî olaylara bakıldığında bu işkencenin genellikle istila edilen topraklardaki insanların sakladıkları değerli malların yerini öğrenmek için kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun son yıllarında patlak veren Oğuz İsyanı sırasında isyana katılan Türkmenlerin de aynı amaçla bu işkence yöntemini kullandığı kaynaklarda yer almaktadır.

³¹⁰ Halife'nin aç ve susuz bırakılmak suretiyle işkence görmesi hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz: (Hayton, 2015: 108-109; Roux, 2020: 339).

Buradan hareketle bu işkence yönteminin bozkır halkları arasında yaygın olarak kullanıldığını söylenebilir.

Aknerli Grigor, Abaka Han zamanında Moğol Prenslere Teküder'in Ermeni manastırlarına baskınlar düzenlediğini, bu baskınlar sırasında rahiplerden değerli mallarını teslim etmek için bu işkence yöntemini kullandığını söylemiştir. Aknerli Grigor'un kaydettiğine göre Teküder ve adamları rahipleri baş aşağı astıktan sonra ağızlarına ve burunlarına tuzla karıştırılmış kum dolduruyorlardı. Bu şekilde işkence ederek rahiplerin değerli eşyalarını onlara teslim etmelerini sağlıyorlardı (Aknerli Grigor, 1954: 48).

3.12.Dayak

Bu işkence tekniği Moğollarda farklı yöntemlerle uygulanmıştır. Suçlu keçeye sarılmak ya da ipe bağlanmak suretiyle işkenceye hazır pozisyona getirilir, sonrasında hükmedilen işkence uygulanırdı. Saniğa uygulanacak dayak cezası tamamen sanığın işlediği suçla ilgilidir. Marco Polo, sanığın suçuna göre vurulacak sopa darbesinin sayısının belirlendiğini, bazı kişilerin bu darbelerin verdiği hasara dayanamayarak işkence sırasında öldüğünü kaydetmiştir (Marco Polo, 1979: 72-73). Wilhelm Von Rubruk ise dayak cezasının küçük çaplı hırsızlık olaylarında sopa vurulmak şeklinde uygulandığını kaydetmiş, fakat darbe sayısı hakkında bir bilgi vermemiştir (Rubruk, 2001: 42). Tarihî olaylardan anlaşıldığına göre sanık suçuna göre belli bir sayıda sopa darbesine maruz kalabilir yahut ölüncüye kadar dövülebilirdi.

Plano Carpini; düşmana savaş plânlarını sızdıran, diğer bir deyişle casusluk yapan kişilerin kalçasına yüz defa sopayla vurularak cezalandırıldığını kaydetmiştir (Carpini, 2000: 49). Yine Carpini buna ek olarak emri altında olduğu kişiye itaatsizlik eden ya da hata yapan kişilerin dayakla cezalandırıldığını söylemiş fakat bu cezanın detayı hakkında bilgi vermemiştir (Carpini, 2000: 49). Kuvvetle muhtemeldir ki çoğu vakada görüldüğü gibi sopa darbeleriyle bu cezalandırma uygulanıyordu.

Aknerli Grigor vergi memurlarından saklanan kişilerin bir daha bu suça yeltenmemeleri için dayak yoluyla işkence gördüğünü yazmıştır. Aynı müellife göre Moğollar 1251 yılında vergi toplamak amacıyla nüfus sayımı yapmışlardı. Bu nüfus sayımında kaçmaya veya saklanmaya teşebbüs eden kişiler yakalanmış, elleri ve ayakları bağlandıktan sonra yaş sopalarla dövülmüştür (Aknerli Grigor, 1954: 24).

Güyük Han'ın ölümünden sonra onun yerini Mengü Han'ın alması Çağataylı ve Ögedaylı prensleri memnun etmemiştir. Bu iki soyun üyeleri Mengü Han'a karşı bir darbe plânı yapmışlar fakat bu darbe plânı deşifre olmuştur. Darbe plânının açığa çıkmasından sonra gerek hanedanın üyeleri gerekse devlet adamlarından şüpheli görünen kişiler yargılanmış ve farklı cezalandırmalara tabi tutulmuşlardır. Bu süreçte yargılanan ve suçlu bulunan kişilerden biri de Çağataylı devlet adamlarından Bahâeddin Marginânî'dir. Marginânî, keçeye sarıldıktan sonra bütün kemikleri kırılıncaya kadar dövülmüştür (Barthold, 1990: 519-520).

1252 yılında Uygur hükümdarı İdikut Salindi, Bala Bitikçi adlı putperest devlet adamının yönlendirmesi ile Beşbalık şehrindeki Müslümanları katletme kararı aldı. Bu karar uygulanmadan önce katliam ortaya çıkmış ve durum emîr Seyfeddin vasıtasıyla Mengü Han'a bildirilmiştir.³¹¹ Mengü Han, konunun açıklığa kavuşması için İdikut'un putperest adamlarından Tekmiş Buka adlı kişinin sorgulanmasını emretti. Çünkü Tekmiş tartıştığı bir müslümanı “üç gün ömrün kaldı” diyerek tehdit etmişti. Bu sorgulama süresince Tekmiş Buka önce çırılçıplak soyuldu, dövülmeden önce elleri ve ayakları bağlandı. Dayak yoluyla yapılacak işkenceden endişe duyduğu için her şeyi itiraf etti (Cüveynî, 2013: 99). Bu vakada bilgi edinme amacıyla işkence yapılmasına hükmedilmiş, işkence modelinin ise dayak olduğuna karar verilmiştir. Sanığın dayığa maruz bırakılmadan önce bağlanması ise Moğollarda uygulamanın bu şekilde yapıldığını göstermektedir. Sanık önce soyulur ve rencide edilir, ardından bağlandıktan sonra dayak işkencesi uygulanırdı. Cüveynî, dayak işkencesi için davul sopalarının kullanıldığını söylemiştir (Cüveynî, 2013: 99). Tekmiş'in itiraflarından sonra İdikut sorguya alındı. Bu işkenceli sorgu sırasında düşmesi neticesinde kafasına bir tahta saplandı ve kanama başladı. Muhafızlardan birinin tahtayı saplandığı yerden çıkararak yardımcı olması nedeniyle bu muhafıza sopayla on yedi darbe vuruldu (Cüveynî, 2013: 99). İdikut'un işkence görmesine rağmen suçunu kabul etmemesi üzerine diğer devlet adamları da sorgulanmış, bu sorgulamalarda aynı şekilde dayakla işkence etme yöntemi kullanılmıştır. İşkence gören devlet adamları Cüveynî'nin ifadesiyle “Tatar sopalarını yedikten sonra” suçlarını itiraf etmişlerdir (Cüveynî, 2013: 100). Suçlarını kabul eden devlet adamları hükümdarın otoritesine zarar verdikleri, halkın huzurunu bozdukları ve güvenliği tehdit ettikleri için idama mahkûm edilmişlerdir.

1264 yılında Abaka Han, Mengü Han'ın yanında görev yapmakta olan İlhanlı Emîrlerinden Cumkur'un yanına getirilmesini emretti ve bu iş için Abatay Noyan'ı görevlendirdi. Fakat Cumkur bu yolculuk esnasında hastalanarak öldü. Abaka Han, Cumkur'un hastalanmasından dolayı Abatay Noyan'ı suçladı ve Reşîdüddin Fazlullah'ın naklettiğine göre ona iyi bakmadığını söyleyerek seksen sopa vurulmasını emretti (Reşîdüddin, 2013: 82). Bu vakada dayak, görevi ifa etmede gösterilen başarısızlığın cezası olarak kullanılmıştır.

Keyhatu Han yeğeni Baydu ile birlikte içki içmekteyken ona hakaret etti. Baydu da Keyhatu Han'ın annesine küfür ederek ona karşılık verdi. Baydu, Keyhatu Han'a karşı yaptığı bu saygısızlık nedeniyle dövülmüş ve hapse atılmıştır (Abû'l-Farac, 1950: 641-642).³¹²

³¹¹ Bu katliam plânı hakkında detaylı bilgi için bkz: (Cüveynî, 2013: 97–99; Barthold, 1990: 521; Roux, 2020: 347).

³¹² Bu işkence tekniği Çağatayların mirasçısı olan Timurlular tarafından da kullanılmıştır. Emîr Timur yedi yıllık sefere çıkarken varisi Muhammed Sultan'a Semerkand'ın idaresini, öteki torunu İskender'e de Endican idaresini bırakmıştı. Mirza İskender Hoten civarına akın yapmış ve başarılı olmuştu. Semerkand'a gitme kararı vermişken Muhammed Sultan'ın kendisi hakkında olumsuz düşünceleri olduğu bilgisini alınca geri dönmüştür. Bu geri dönüş kararı itaatsizlik olarak kabul edilmiş, Mirza İskender bu sebeple dayak cezasına çarptırılmıştır (Aka, 1991: 32). Bu vakadan hareketle dayanın itaatsizliğin cezalandırılması olarak kullanılan bezdirici bir işkence tekniği olduğunu söyleyebiliriz. Emîr Timur, Gürcistan üzerine yaptığı sefer esnasında Mirza

3.13.Vücudu İkiye Bölmek

Moğollar, Samdagu Noyan komutası altında Musul'u kuşattılar. Musul emîri Melik Salih Moğollara karşı direniş gösterse de savaşı kazanamadı ve Moğollar şehre girdiler. Abû'l-Farac'ın naklettiğine göre şehir ele geçirildikten sonra Melik Salih'in oğlu Alaü'l-mülk, Moğollar tarafından ortadan ikiye bölündü ve şehrin kapısına asıldı (Abû'l-Farac, 1950: 583). Şehrin asil sınıfına mensup bir kişiye yapılan bu işkence hiç şüphesiz ki şehri korkuya boğmuştur. Bu korkunun da şehirdeki kitlesel iç düşmanları bertaraf ettiğini söylemek mümkündür.

Mengü Han dönemindeki Uygur İdikutu Samdali, putperest Bala Bitikçi adlı devlet adamının yönlendirmesiyle Beşbalık şehrindeki Müslümanları katletme kararı aldı ve bu iş için elli bin kişi hazırladı. Bu katliam plânının ortaya çıkması neticesinde İdikut Samdali ve yardımcıları işkenceyle sorgulandıktan sonra suçlarını itiraf ettiler. Mengü Han, hükümdarın otoritesine zarar vermeleri, halkın huzurunu ve güvenliğini tehdit etmeleri dolayısıyla idam edilmelerine karar vermekle birlikte idamların halkın karşısında yapılmasını emretti. Karar neticesinde İdikut'un başı kardeşi Ögünç tarafından kesildi. İdikut'un yardımcıları Bilge Kutı ve İdkaç ise tüm halkın gözü önünde ortadan ikiye bölünerek infaz edildiler (Cüveynî, 2013: 100).

Moğolları Gürcistan'ı istila etmeleri üzerine Kraliçe Rosudan ve prenslerin Moğol hâkimiyetini tanıdıklarından yukarda söz edilmişti. Ülkedeki tahribat böylelikle durdurulabilirdi. Rosudan'dan sonraki yıllarda tahta geçen Kral David ise Hülegü Han'a karşı bir isyan hazırlığına başladı. Çünkü Moğolların talep ettiği yüksek miktardaki vergiyi ödemek istemiyordu. Moğol ordusunda bulunan prens Zakare, bu süreçte David'in müttefiklerinden Prens Sarkis ile görüştü. Bu görüşme Hülegü Han'a bildirildi. Hülegü Han, kendisine karşı bir isyan tertipleyen Kral David'in müttefiklerinden biriyle görüştüğü için prens Zakare'yi önce tutuklattı sonra da işkenceyle öldürdü. Prens Zakare, uzuvlarının atlara bağlanması yoluyla parçalandı ve böylelikle öldürüldü (Kiragos, 2018: 145).

Selçuklu devlet adamlarından Muinüddin Pervane, Moğolları ve Memlûkleri savaştırarak Selçukluların üzerindeki Moğol tahakkümünü kırmayı amaçladı. Abaka Han komutası altındaki Moğollar ve Sultan Baybars komutası altındaki Memlûkler arasında yaşanan savaştan sonra Muinüddin Pervane, Abaka Han tarafından yargılandı. Onun kendisine ihanet ettiğine karar verdi ve işkenceyle öldürülmesini emretti. Korykoslu Hayton'un kaydettiğine göre Muinüddin Pervane ikiye bölünmek suretiyle idam edildi (Hayton, 2015: 129; Spuler, 2011: 414).

Miraşah'a bağlı askerlerin disiplinsiz tavırlar sergilediğini görmüş ve soruşturma başlatmıştır. Soruşturma sonrasında ise Hacı Abdullah Abbas ve Muhammed Kazgan adlı komutanların ayaklarına ve kalçalarına sopa vurulmasına karar vermiştir (Yezdî, 2019: 331). Emîr Timur böylelikle komutanları cezalandırmak yoluyla askerlerin tamamına göz dağı vermiştir. Cezalandırmanın amacı askerlerin savaşta disiplinsizlik göstermeleri ve savaşa dair isteksizlik hissetmelerini engellemektir.

Ahmed Teküder Han'ın yeğeni Argun ile siyâsî bir mücadele içine girdiğini ve bu mücadeleyi kaybederek öldürüldüğünden yukarıda bahsedilmişti. Korykoslu Hayton bu noktada diğer kaynaklardan farklı bir bilgi vermiştir. Onun kaydettiğine göre Ahmed Teküder Han yakalandıktan sonra ikiye bölünmek suretiyle öldürülmüştür (Hayton, 2015: 145).

İlerleyen yıllarda Câmîu't-Tevârih'in yazarı Reşidüddin Fazlullah da Olcayto Han'ı zehirlemekle suçlanmış ve yargılandıktan sonra ikiye bölünerek öldürülmüştür (Roux, 2020: 439).

3.14. Çıplak Bırakmak

Bu işkence tekniği fiziksel bir acı etkenine sahip olmaktan çok psikolojik bir etkene sahiptir. Suçlu çıplak bırakılmak suretiyle hissettiği utanç duygusu kullanılarak zayıf düşürülürdü. İşkencenin gerçekleştiği zamana göre havanın sıcaklığı veya soğukluğu da fiziksel olarak sanığa ikinci bir eziyet olarak yansımış olacaksa da bu etkiler utanç duygusuna göre ikinci sırada kalacağını söylemek mümkündür.

Tayang Han'ın oğlu Güçlük Han'ın Cengiz Han'a karşı mağlup olduktan sonra Hoten ve Kaşgar'a giderek hükümdar olduğunu, idaresi esnasında Hristiyanlığı bırakıp putperestliği seçtiğini yukarıda dile getirmiştik. Güçlük Han, putperest olduktan sonra Hoten ve Kaşgar'daki Müslümanları dinlerinden vazgeçmeye ve kendisi gibi putperest olmaya zorluyordu. Bunun için de baskı ve şiddet kullanıyordu. Bu süreçte halkın arasına tellallar göndererek kendisiyle din ve ülkeler hakkında tartışma yapmak isteyen kimseler olup olmadığını soruyor, tüm halka bu suretle meydan okuyordu. Alâeddin Muhammed el-Hotenî adlı din adamı Güçlük Han ile tartışmaya gönüllü oldu. Halkın gözleri önünde gerçekleşen tartışmada Güçlük Han, el-Hotenî'nin sorularını cevaplayamadığı mağlup olmuştur. Bu mağlubiyet üzerine sinirlenen Güçlük Han, Alâeddin Muhammed el-Hotenî'nin zincire vurulmasını, çırılçıplak soyulmasını, aç ve susuz bırakılmasını emretti (Cüveynî, 2013: 111-113). Bu işkencelerin amacı el-Hotenî'nin İslâm'ı terk ederek putperest olmasını sağlamaktı, fakat Hotenî bu işkencelere karşı direndi. Onun güçlü bir direniş göstermesine sinirlenen Güçlük Han, Hoten'de kendisinin kurduğu medresenin önünde çarımha gerilerek idam edilmesini emretti (Cüveynî, 2013: 113; Grousset, 1980: 230; Ağaldağ, 2002: 442; Man, 2004: 173). Böylelikle Alâeddin Muhammed el-Hotenî hayatını kaybetti.

Töregene Hatun'un hizmetinde bulunan ve nüfuzlu bir kişi olan Fatma, yaptığı büyülerle Güyük Han'ın kardeşi Köten'i öldürmekle suçlandığı için Güyük Han'ın emriyle ağır işkencelere maruz bırakılmıştır. Çıplak bırakılmış, dövülmüş, vücudu ateşle dağlanmış ve tüm bu işkencelerden sonra bir çuvala konularak boğulana kadar suda bekletilmiştir (Abü'l-Farac, 1950: 547; Uyar, 2011: 62).

Mengü Han'a karşı yapılan darbe girişimi açığa çıktığında bu organizasyona katılanlar farklı şekilde cezalandırılmıştır. Oğul Gaymış, bu süreçte çıplak bırakılmak suretiyle işkence görmüştür. Bir süre çıplak bırakılarak psikolojik şekilde işkence gördükten

sonra ağzı dikilmiş bir çuvalda tutularak boğulmak suretiyle öldürülmüştür (Roux, 2020: 521).

3.15. Ağaçtan Eşek Üzerine Çivilemek

Cengiz Han ile mücadelesinden yukarda bahsedilen Ong Han'ın dedesi Markuz Buyruk, Tatar hükümdarı Naur ile giriştiği savaşta yenildi ve esir düştü. Markuz Buyruk, esir edildikten sonra ağaçtan yapılma bir eşek üzerine çivilenerek işkence edildi ve bu suretle öldürüldü (D'ohsson, 2006: 38).

3.16. At ile Ezmek

Bu işkence yöntemi şu şekilde yapılırdı; işkence görececek kişi keçeye sarılır ve yere bırakıldıktan sonra işkenceciler atlarla üzerinden geçmek yoluyla kişinin kemiklerinin kırılmasını, bu sayede ölmesini sağlardı.

At ile ezme işkencesinin tarihî kaynaklarda gösterilen en eski örneklerinden biri Çağataylı topraklarında yaşanmıştır. Cengiz Han, Çağatay'ın torunlarından Kara Hülegü'yü Çağatay'ın varisi ilan etmiştir. Ancak olaylar bu şekilde gelişmemiştir. Çağatay'ın eşi Yesülün, vezir Habeş Amidü'l-Mülk ve diğer devlet adamları Cengiz Han'ın emrini yerine getirmek isteseler de Güyük Han yakınlığı dolayısıyla Çağatay'ın oğlu Yesü'yü onun yerine atamıştır. Yesü'nün iktidarı sırasında Bahaeddin Herginanî, Amidü'l-Mülk'ün rakibi olarak Çağataylı yönetiminde söz sahibi olmuştur. Bahaeddin Herginanî'nin başarılı politikaları Amidü'l-Mülk'ün nefretine sebep olmuş ve o da Bahaeddin'i ortadan kaldırmak için fırsat aramaya başlamıştır. Mengü Han'ın iktidarı sırasında ise Cengiz Han'ın buyruğu yerine getirilmiş, Kara Hülegü Çağataylıların hükümdarı olarak atanmıştır. Onun ölümünden sonra ise eşi Orkine hükümdar olmuştur. Orkine'nin hükümdarlığı sırasında Amidü'l-Mülk eski siyasi gücüne yeniden kavuşmuş ve Bahaeddin Herginanî'yi ortadan kaldırma plânını harekete geçirmiştir. Cüveynî'nin kaydettiğine göre Habeş Amidü'l-Mülk'ün emriyle Bahaeddin Herginanî önce çatal ağaca (düşah) bağlanarak işkence görmüş, ardından keçeye sarılarak ezilmiş ve tüm kemikleri kırılmıştır (Cüveynî, 2013: 251). Bu işkence uygulanırken Orkine Hatun herhangi bir müdahalede bulunmamış, yaşananlara göz yummuştur. Bahaeddin Herginanî'nin ölümünden sonra çocukları da öldürülmüş, böylelikle bu aile Amidü'l-Mülk tarafından yok edilmiştir. Bu vakadan hareketle keçeye sarılma ve ezilme işkencesinin devlet adamlarına uygulanan bir işkence yöntemi olduğunu söylemek mümkündür.

Aynı işkence yöntemi Mengü Kaan'a karşı yapılmak istenen darbe girişiminden sonra da uygulanmıştır. Güyük Han'ın ölümünden sonra Moğollar arasında bir taht mücadelesi meydana geldi. Ögeday ve Çağatay'ın soyundan gelenler Tuluy ve Cuci soyundan gelenlerle mücadele içine girmiştir. İki grubun öne sürdüğü adaylar arasından Tuluy ve Cuci grubunun adayı olan Mengü 1251 yılında toplanan Kurultay'da Han seçildi. Ona karşı plânlanan darbe girişimi başarısız olmuş, ardından şüpheli görünen hanedan üyeleri ve devlet adamları yargılanmıştır. Sorgulama sürecinde görev alan Çağataylı prensi Kara Hülegü suçlu bulunduğu Tokaşi Hatun'u atla ezilme cezasına çarptırmıştır (Barthold, 1990:

519). Böylelikle Tokaşı Hatun atlar tarafından ezilerek işkence edilmek suretiyle ölmüş ve Han'a karşı bir hareket içinde yer almanın bedelini canıyla ödemiştir.

3.17. Kırbaçlamak

Kırbaçlamak, Moğollar tarafından farklı suçların cezası olarak kullanılan bir işkence tekniği olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasî suçlar, devletin tasvip etmediği evlilikler ve maddîyata dair bazı davalarda kırbaçlama uygulandığı görülmüştür.

Siyasî suçlara örnek olarak Mengü Han'a karşı düzenlenen darbe girişimi en önemli örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Mengü Han'a karşı plânlanan darbe açığa çıkarıldığında bu organizasyona katılan herkes farklı cezalandırılmalara tabi tutulmuştur. Bu cezalandırılmalardan biri de kırbaçlanmaktır. Roux, isim vermemekle birlikte bazı kişilerin kızgın köseğilerle kırbaçlandığını ve suçlarını itiraf ettikten sonra idam edildiklerini belirtmiştir (Roux, 2020: 321).

Siyasî suçlara ait ikinci bir örnek vaka da Argun Han zamanında vuku bulmuştur. Argun Han, Boka ve Arok adlı devlet adamlarının isyan hazırlığı içerisinde olduklarını öğrendiği zaman ikisinin de öldürülmesini emrettiğinden ve sonrasında isyana iştirak etmeyi düşünen herkesin cezalandırıldığından bahsedilmişti. Kırbaçlama yoluyla yapılan işkence de bu olayda kullanılan işkence tekniklerinden birisidir. Kavti oğlu Mesud adlı emîr, Han'a karşı plânlanan isyan girişimine katılmaktan dolayı suçlu bulunduktan sonra kırbaçlanma ve dayak cezasına çarptırıldı. İşkence gördükten sonra ise Erbil'de idam edildi (Abû'l-Farac, 1950: 626).

Moğollarda siyasî suçlara ek olarak kırbaç cezasının uygulandığı diğer bir durum da devletin onaylamadığı evlilik törenleriydi. Moğol kanunlarına göre Çinli bir erkeğin Moğol bir kadınla evlenmesi yasaklanmıştı. Böyle bir evlilik gerçekleştiğinde iki taraf da 100 kırbaç ile cezalandırılırdı. Ceza uygulandıktan sonra Çinli erkek sürgün edilirdi (Alinge, 1967: 135). Kırbaç işkencesi bu noktada devletin uygun görmediği evliliklerden insanları uzak tutmak amacıyla uygulanmıştır.

Büyük çaplı siyasî suçların haricinde de kırbaçlama vakaları görülmüştür. Gürcü Prensi Avak, Moğol birliğini karşılamakta geciktiği için düşük rütbeli bir Moğol komutanı tarafından hizmetçilerinin önünde kırbaçlandı. Genceli Kiragos'un ismini Çoç Boğa olarak kaydettiği Moğol komutanı prensi maiyetinin önünde kırbaçlanmış, maiyetinin karşı koyma isteğini de reddetmiştir (Kiragos, 2018: 67). Prensın komutu üzerine Gürcüler Çoç Boğa'nın aşağılamasına maruz kaldılar. Prensın sessiz kalması ve adamlarını durdurması, herhangi bir karşı koyma eylemi neticesinde ülkede bir Moğol tahribatı gerçekleşmesini engellemek için. Böylelikle prens üzerinden tüm Gürcü milleti aşağılanmış oldu.

Moğol kanunları incelendiğinde birçok suçun cezasının suçun derecesine göre belirlenen hayvan ödemesi olduğunu görülmüştür. Diğer bir deyişle pek çok suçun cezası maddî tazminattı. Suçlu eğer mahkemenin belirlediği hayvanı karşı tarafa ödeyemeyecek

durumdaysa her bir havyan için 25 kırbaç darbesiyle suçunun cezasını öderdi (Alinge, 1967: 138).

3.18.Çarmıha Girmek

Cengiz Han'ın rakiplerinden biri olan Güçlük Han, Kaşgar ve Hoten'e hâkim olduktan sonra Hristiyanlığı bırakarak Putperestliği seçti. Halkının da Putperest olmasını isteyen Güçlük Han, onları baskı ve şiddet yoluyla din değiştirmeye zorladı. Onun idaresi altındaki Müslümanların çoğu bu baskı ve şiddete boyun eğerek Putperestliği seçtiler. Cüveynî bu durum hakkında: “*Namaz ve ezan sesleri kayboldu, tekbir ve dua sesleri kesildi*” demiştir (Cüveynî, 2013: 111). Güçlük Han aniden bir karar aldı ve halkın arasına tellallar göndererek kendisiyle din ve ülkeler hakkında tartışmak isteyen bir kimse olup olmadığını sordurdu. Onun davetini Alâeddin Muhammed el-Hotenî adlı din adamı kabul etti. Güçlük Han halkın önünde gerçekleşen tartışmada el-Hotenî'nin sorularını cevaplayamadı ve mağlup oldu. Aldığı mağlubiyete sinirlenen Güçlük Han, el-Hotenî'nin zincire vurulmasını, çırılçıplak soyulduktan sonra aç ve susuz bırakılmasını emretti. Bu işkenceler ancak el-Hotenî İslam'dan vazgeçip putperestliği seçerse durdurulacaktı. El-Hotenî'nin işkencelere karşı güçlü bir direniş göstermesiyle Güçlük Han tarafından ikinci bir emir verildi. Bu emir neticesinde el-Hotenî kendi kurduğu medresenin önünde çarmıha gerilmek suretiyle idam edildi (Cüveynî, 2013: 113; Ağaldağ, 2002: 442).

Aknerli Grigor, Hülegü Han'ın Batı'ya ilerlediği sırada bu işkence tekniğinin uygulandığı bir vakadan söz etmiştir. Grigor'un naklettiğine göre Khul adlı Moğol komutanının askerleri Geretni-Vank adındaki Manastır'a geldiler. Manastırın başrahibi Stepanos Moğolların yağma yapmaması için onları ağırlamaya karar verdi. Onlar için koyun kestirip etini ve manastırın şaraplarını sundu. Moğollar iyi karşılandıkları için herhangi bir yağma girişiminde bulunmadılar ve sadece yiyip içmekle meşgul oldular. Hava karardığında ise kamplarına döndüler. Sabah ise Moğol komutanını hastalandı. Komutana neden rahatsızlandığı hakkında sorular sorulunca başrahibin kendini zehirlediğini söyledi. Komutanlarının zehirlendiğini öğrenen Moğollar ikinci kez manastıra geldiler. Başrahip Stefanos çarmıha gerdiler ve ateşle işkence ederek onu öldürdüler (Aknerli Grigor, 1954: 26). Bu olay değerlendirildiğinde çarmıha germenin Moğollar tarafından intikam amacıyla kullanıldığı söylenebilir.

3.19. Eritilmiş Gümüşün Gözlere ve Kulaklara Akıtılması

Bu işkence Cengiz Han'ın Harezşah topraklarında kuşattığı ilk şehir olan Otrar'ın Valisi İnalçık Gayır Han'a uygulanmıştı. İnalçık Gayır Han, Moğolların ticaret amacıyla gönderdiği kervandaki tüccarları öldürdü, bu da Cengiz Han'ın şehri ele geçirmesine ve halkını katletmesine sebep oldu. İnalçık Gayır Han, Moğol tüccarlarını öldürdüğü ve mallarına el koyduğu için canlı olarak ele geçirildi. Yaptıklarının cezası olarak da gözlerine ve kulaklarına eritilmiş gümüş akıtıldı (Nesevî, 1934: 30; Lamb, 1965: 94; Grousset, 2001: 207; Man, 2004: 186). Bu işkence modeli, Moğolların intikam duygusunun ne kadar kuvvetli olduğunu gözler önüne sermiştir. Moğollar arasında daha önce böyle bir uygulama yapıp yapılmadığı hakkında kaynaklarda bir bilgi yoktur. Buradan hareketle Cengiz Han ve

oğullarının bu işkence modelinin mucidi olduğunu söylemek mümkündür. Bu işkence modeli, fiziksel bir eziyet olmakla birlikte Moğolların gerektiği zaman düşmanlarına karşı ne kadar acımasız olabileceklerine dair bize fikir vermiştir. Diğer bir deyişle Moğol kimliği taşıyan kişilerin zarar görmesi durumunda Moğol ordusu duruma el koyacak ve ölçsüz bir şiddet uygulayacaktır.

3.20. Göz Oymak (Gözlerin Kör Edilmesi)

14.Yüzyıl başlarında Moğolların Anadolu Valisi olan Timurtaş kendisine itaatsizlik gösteren beylere karşı sert bir muamele gösteriyor ve şiddet yoluyla iktidarını sağlamlaştırmayı amaçlıyordu. Timurtaş bu süreçte Karamanoğulları ve Eşrefoğulları³¹³ ile mücadele etti ve onları şiddet kullanarak eylemlerinden vazgeçirmeyi amaçladı. Eşrefoğlu Süleyman Bey 1326 yılında kendisine itaatsizlik gösterdiği gerekçesiyle Timurtaş Noyan tarafından işkenceyle öldürüldü. Bu işkence işlemi esnasında Eşrefoğlu Süleyman Bey'in gözleri oyulmuş, kulakları, burnu ve hayaları kesilip alınmış ve asılmıştır (Uzunçarşılı, 1967: 628). Süleyman Bey gördüğü işkenceye dayanamadı ve hayatını kaybetti. Timurtaş Noyan'ın ölümüne varan işkence tekniklerini kullanması zikrettiğimiz gibi Anadolu'da mutlak itaati sağlamak için kullandığı acımasız bir yöntemdi. Timurtaş Noyan bu ve benzeri şiddet eylemleriyle hâkimiyetini güçlendirmiş ve Anadolu'da tüm beylerin korktuğu bir vali haline gelmiştir.

Bu başlık altında Timurlu mirzalarından İskender önemli bir figür olarak göz önüne çıkmıştır. Mirza İskender, Timur'un ölümünden sonra başlayan taht mücadeleleri sırasında rakipleri tarafından tehdit olarak görülmüş ve siyasetten uzak kalması için kardeşi Mirza Rüstem tarafından kör edilmişti.³¹⁴

Yeni Tsaayin Biçik'e (Oyrat-Moğol Kanunu) göre bir kadın haksız yere kocasını öldürürse ceza olarak gözleri kör edilir, burnu ve kulakları kesilirdi (Alinge, 1967: 155).

3.21. Güneş Işığına Maruz Bırakmak

İşkence uygulanacak kişi yağlanıp keçeye sarıldıktan sonra dik bir şekilde bağlanır, ölene kadar güneş sıcağına maruz bırakılırdı. İnsanı yavaş ve acılı şekilde öldüren bu işkence yöntemi Hülegü Han'a isyan eden ve onun rakiplerinden Sultan Baybars'ın müttefiki olan Melik Salih'e uygulanmıştır. Musul emîri Melik Salih Moğollara isyan etmiş ve onlarla 1261-1262 yıllarında savaşmıştır. Mağlup şekilde Hülegü Han'ın huzuruna çıkan Melik Salih bizzat Han'ın emriyle bu işkenceye tabi tutulmuştur. Reşidüddin Fazlullah bu işkence tekniğini detaylı bir şekilde anlatmıştır. Camiu't-Tevarih'te Melik Salih'e yapılan işkence hakkında: *“Hülegü, vücudunun kuyruk yağı ile kaplanıp keçe ve dik olarak iplikle sıkıca bağlanmasını buyurdu. Sonra onu yaz güneşinin altına bıraktılar. Kuyruk yağı bir hafta içerisinde ısınıp o zavallıyı yemeye başladı. O belada bir ay sürecinde tatlı canını teslim etti”* yazmıştır (Reşidüddin, 2013: 67). Kaynağın belirttiğine göre Melik Salih bir ay gibi

³¹³ Eşrefoğulları Beyliği hakkında detaylı bilgi için bkz: (Kofoglu, 1995: 484-485).

³¹⁴ Mirza İskender'in kör edilmesine dair detaylı bilgi için bkz: (Hasan-ı Rumlu, 2006: 108; Aka, 1991: 56-57; Aka, 2010: 78).

uzun bir sürede yavaş ve ızdırap dolu bir şekilde öldürüldü. Buradan hareketle bu işkence yöntemi hakkında isyan ve itaatsizlik gösteren önemli kişilere uygulandığı, ek olarak benzer davranışların yaşanmasını önlemek amacıyla da uygulandığını söylemek mümkündür.

3.22. Ağza Taş Doldurmak

Körgüz, Güyük Han'ın saltanatı esnasında Tus şehrinin valiliğini yapmıştır. Cüveynî'nin naklettiğine göre Körgüz iyi eğitilmiş, halkın yönetiminden memnun olduğu ve görev yaptığı bölgeleri abad eden bir devlet adamıydı. Körgüz, Edgü Timur ve Çağatay'ın emîrlerinden Sartak Kucan ile yaşadığı siyasî çekişmeler sonucunda mahkemeye çıkarıldı. Yargılandıktan sonra ağzına taş doldurulmak suretiyle öldürüldü.³¹⁵

3.23. Köpeklerin Saldırısı

Aknerli Grigor, Hülegü Han'ın batıya hareket ettiği sırada onun Khul adlı komutanının Ermeni ve Gürcü topraklarına saldırdığını söylemekte ve bu işkence modelini kullandığını dile getirmiştir. Khul adlı komutan bölgede askerî harekâtlar gerçekleştirdiği sırada nikris hastalığına yakalandı. Bu süreçte bir doktor onu tedavi edebileceğini iddia etti. Aknerli Grigor bu doktorun ismini vermemekle birlikte onunla ilgili olarak yalnızca Hristiyan olmadığını dile getirmiştir. Bu nedenle doktor hakkında uyguladığı tedavi yöntemi ve akıbetinden başka bir malumatımız yoktur. Doktor tedavi yöntemi olarak Moğol komutanının kızıl saçlı bir çocuğun karnını yarmasını ve ayaklarını yarığa koymasını önermiştir. Bu öneri tarifi mümkün olmayan bir vahşettir. Nitekim Moğol komutanı sadece bir çocukla kalmamış, tedavi olmayı umarak otuz farklı çocukta bu korkunç eylemi uygulamıştır. Tedavi olmadığını görünce de sinirlenmiş ve doktoru yaraladıktan sonra köpeklere ısırtmak suretiyle onu yavaş yavaş öldürmüştür (Aknerli Grigor, 1954: 27). Bu işkence tekniği hakkında Engizisyon mahkemelerinde gördüğümüz gibi sistemli bir şekilde tasarlanmamış, aksine refleks olarak hızlıca geliştirilmiş bir işkence yöntemi olduğunu söyleyebiliriz. Buradan hareketle Moğol komutanının bu işkence yöntemini hem kişisel intikam hem de yalancılığın cezalandırılması olarak kullandığını söylemek mümkündür.

3.24. Bağlamak ve Sürüklemek

Altınorda Hanı Canibek'in annesi Tay Tugli Begim, Berdibek Han'ın ölümünden sonra yaşanan taht mücadelesi esnasında bu işkenceyle öldürülmüştür. Tay Tugli Begim, Berdibek Han'ın ölümünden sonra "Şimdi hanlık ile yurt Şeybân nesline düşer" diyerek Şeyban Han'ın soyundan Mangkutay oğlu Hızır Oğlan'ı han ilan etti (Ötemiş Hacı, 2020: 53). O esnada Hızır Oğlan'a rakip olarak Cengiz Buka ve Nogay bulunuyordu. Nogay da Cengiz Buka'yı öldürdükten sonra Han ilan edildi. Böylelikle Altınorda Devleti üzerinde iki Han ortaya çıktı. Mücadelenin sürdüğü esnada Nagaday oğlu Ak Hüseyin Tay Tugli Begim'i ele geçirmiş ve onu işkenceyle öldürmüştür. Ötemiş Hacı, Tay Tugli Begim'in işkenceyle öldürülmesi hakkında şöyle demiştir: "*Begim'i bir kar kızağına bindirip, ağzını bağladılar. Sonra, bir güçlü aygır atı koşup baş aşağı koyverdiler. Bu güçlü aygır at, arabayı alıp*

³¹⁵ Körgüz'ün hayatı ve ölümü hakkında detaylı bilgi için bkz: (Reşidüddin, 1999: 334; Cüveynî, 2013: 407-418).

kaçarak, yollara, kayalara vurur idi. Böylece Begim helâk oldu” (Ötemiş Hacı, 2020: 60). Bu vakada yapılan işkence kişi ölünceye kadar sürdürülmüştür. Yalnızca ikaz veya caydırma amacı taşımayıp, şiddetli bir cezalandırma usulü olarak tatbik edilmiştir.

3.25. Kişiyi Kendi Etini Yedirmek (Kişiyi Yamyamlığa Zorlamak)

Mardin’den sonra Meyyâfarikîn de Moğollar tarafından kuşatıldı. Buranın hâkimi Melik Muhammed Kâmil, Moğollara karşı iki yıl direnmiştir. Fakat ısrarla kuşatmayı sürdüren Moğol ordusu ve yardımcı Ermeni birlikleri zaferi kazandıktan sonra şehirde büyük çaplı bir katliam yaptılar.³¹⁶ Meyyâfarikîn emîri de işkenceyle öldürüldü. Yapılan işkence vücudundan küçük parçalar koparılarak ona yedirmek suretiyle emîr ölene kadar devam etmiştir. Ölümünden sonra emîrin kesilmiş başı davullar çalan bir tören alayıyla birlikte Suriye’de gezdirildi.³¹⁷

³¹⁶ Meyyâfarikîn Kuşatması hakkında detaylı bilgi için bkz: (Grigor, 1954: 29; Reşidüddin, 2013: 61-62; Tiesenhausen, 1941: 99; Kuşçu, 2002: 622; El Ğamdi, 2010: 230-238; Spuler, 2011: 69; Roux, 2020: 342-343; Demir ve Şahin, 2021: 390-399).

³¹⁷ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz: (Reşidüddin, 2013: 63; Kuşçu, 2002: 623; El Ğamdi, 2010: 239-240; Roux, 2020:343; Demir ve Şahin, 2021: 401).

SONUÇ

Savaş merkezli bir kültüre sahip olan Moğollar, düşmanın güçlü ve güçsüz yönlerini tespit etmekte oldukça başarılı oldular. Askerî kabiliyet ve savaşa dair öngörü açısından oldukça yetenekliydi. Düşmanın güçlü ve zayıf yönlerini iyi bir şekilde analiz ettikten sonra güçlü yönleri güçsüzleştirmek, zayıf yönleri de zafer adına kullanmada bahsedilen psikolojik harp stratejilerini kullandılar. Büyük Moğol İmparatorluğu'nu kuran Cengiz Han ve onun yolundan giden halefleri psikolojik harbin gücünün daima farkında olmuş, bu güçten en iyi şekilde istifade etmeyi başarmışlardır. Çalışmada detaylı şekilde anlatıldığı üzere Moğol hanları meydan savaşlarında, kuşatmalarda, istila edilen bölgelerde otorite kurmada ve hâkimiyet sahası dışında kalan bölgelerde istenen algıyı yaratmak amacıyla farklı psikolojik harp stratejileri kullandılar. Bu açıdan psikolojik harp, Moğolları pek çok kez zafere taşıyan unsur olma özelliğine sahiptir.

İmparatorluğun kuruluş aşamasında savaş kültürü ve din psikolojik harbin ana dayanağı olan unsurlardı. Cengiz Han şamanların Moğollar üzerindeki tesirini kullanmakla birlikte, meleklerin kendisine görüldüğü yönünde bir algı oluşturarak Moğollar arasında destek bulmuştu. Moğolların dinî hassasiyetini kullanarak güçlenen Cengiz Han, ulusunun savaşçı geleneklerini de lehine kullanarak gücünü artırmayı başarmıştı. Ordusuyla birlikte savaş alanında bulunması, onların haklarını koruması, başarılı kişileri ödüllendirmesi ve suçluları cezalandırması Cengiz Han'ın destekçilerine karşı kullandığı psikolojik harbin esasını teşkil etmiştir. Cengiz Han'ın adil ve cesur idaresi Moğolların kendisine sadakatle bağlı kalmalarını sağladı.

Ulus üzerinde kendisine karşı mutlak bir itaat kültürü oluşturan Cengiz Han, zamanla sınır ötesindeki devletlerle güç mücadelesine girdi. Bu mücadele kullanılan en önemli etken ise korku olmuştur. Cengiz Han, korku ve cesaretin insanlar üzerindeki etkisini iyi analiz ederek, düşman üzerinde korku bırakmak için her yolu denedi, askerlerini ise mevcut şartlara göre cesaretlendirdi. Cengiz Han'ın düşmanları korkutmak amacıyla tasarladığı ve uyguladığı psikolojik harp stratejileri, kendisinden sonra tahta çıkan Moğol Hanlarının yaptıkları savaş ve izledikleri siyasette belirleyici öge olmuştur.

Cengiz Han'ın Moğolları tek bir sancak altında topladıktan sonraki hedefi Kırgızlar ve Karluklar oldu. Kırgız İdikutu ve Karluk Hanı Cengiz Han'ın korkutucu şöhretini duyarak ondan çekinmiş ve savaşmaksızın ona tâbi olmuşlardı. Bu durum Moğolların kendi iç savaşları göz ardı edilecek olursa, korku etkenini kullanarak kazandıkları ilk başarıdır. Bu noktada zafer sıcak savaş olmaksızın psikolojik harp ile kazanıldı.

İlk olarak korkutucu şöhret sayesinde zafer kazanan Moğollar bu durumun farkında olarak korkunun derecesini arttırdılar. Cengiz Han'ın Çin ve Harezmi seferlerinde insanları dehşete düşürecek eylemler yapmasının sebebi budur. Moğollar sadece katliam yapmak değil, itaat kültürü oluşturmak istiyorlardı. İtaat kazanmanın yolu olarak da can almak benimsendi. Çin şehirlerinin hayvanlar kullanılarak ateşe verilmesi, Harezmi şehirlerindeki insanların farklı yollarla katliama tâbi tutulmaları hesapsız bir öldürme eylemi değil, itaat

kazanmak için plânlı şekilde yapılmış eylemlerdi. İtaat kazanmak ve kitlesel iç düşmanları yok etmek amacıyla insanlar bağlandıktan sonra öldürülüyor, kellelerden kuleler yapılıyordu. Bu tarz şiddet eylemleri insanlara Moğollara itaat etmekten başka bir seçeneklerinin olmadığını öğretmiştir. İnsanların itaatsizlikten ve direniş göstermekten men edilmesi amaçlanmıştır.

İstilanın ilerleyen sürecinde liderlerin öldürülmesine ek olarak aşağılanmasına da yönelik stratejiler kullanıldı. Düşmanın en güçlü, eğitilmiş ve korunaklı kişileri tespit edildi. Onlara yapılan muamele insanlar üzerindeki korkuyu artırmak amacıyla kullanıldı. Düşman hükümdarlar ve ünlü komutanlar yalnızca işkenceyle öldürülmekle kalmadı, onların akıbeti insanlara itaat hususunda örnek teşkil etti. Abbasî Halîfesi'ne yapılan muameleden sonra civardaki Müslüman hükümdarların Moğollara itaat etmeleri ve bağlılıklarını göstermek için adeta bir yarış içine girmeleri bu durumu ispat etmiştir.

Moğolların karşısında sayı üstünlüğüne bağlı olarak psikolojik güç elde eden ordular, sayı aldatmacasına yönelik stratejilerle bu güçlerinden mahrum bırakıldılar. Böylelikle savaşta büyük avantaj sağlayan sayı üstünlüğü Moğollara karşı etkisiz kılındı.

Savaş ve korkuyu kullanarak istilalarını geniş bir bölgede sürdüren Moğollar, düşmanın güçlü olduğu noktalarda millî bilinci başarıyla kullandılar. Başlangıçta Cengiz Han, Kutula Han kehanetini Moğolların desteğini almak için başarıyla kullandı. İstilanın yayıldığı süreçte ise düşman safları içinde yer alan Türkler, aynı soydan olmalarına yönelik yapılan propaganda neticesinde taraf değiştirdiler. Böylelikle düşman güçsüzleştirilirken, Moğolların zafer kazanması da kolaylaştırılmış oldu.

Moğol ordusunun askerî kabiliyetine oranla çeşitlenen psikolojik harp stratejileri, Orta Çağ'da büyüün korkutucu etkisinin kullanılmasıyla Moğolları daha da ölümcül bir hale getirdi. Savaş ve kuşatmalarda büyücüler ön saflara sürüldü. Mevcut şartlara göre büyücülerin sözleri, ünleri ve yöntemleri kullanıldı. Başlangıçta büyücülerin söylemleri Moğolların siyasî gücünü artırmak amacıyla kullanılırken ilerleyen süreçte Yada Taşı vasıtasıyla yapılan algı operasyonu kullanıldı. Büyücülerin sağladığı bu avantaja ek olarak bölgede korkutucu üne sahip olan bir büyücünün Moğol saflarında kendini göstermesinin verdiği tedirginlik kullanıldı. Bu durum Moğolların insan psikolojisini iyi analiz ettiğini ve mevcut şartlara göre uygun bir taktik çerçevesinde kullandıklarını gözler önüne sermektedir.

Din, Orta Çağ'da insanların düşüncelerini ve yaşamlarını şekillendiren en önemli husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Moğollar, dinin etkisini iyi analiz ederek gerek kendi içlerinde gerekse istila ettikleri bölgelerde bu etkiyi en iyi şekilde kullandılar. Moğol İmparatorluğu'nun kuruluş aşamasında Cengiz Han otoritesini güçlendirmek için şamanları ve dinî söylemleri kullandı. İmparatorluğun geniş bir coğrafyaya yayılmasından sonra ise hükümdarlar istila ettikleri yahut hâkimiyet altına aldıkları topraklarda etkin olan dinleri otoritelerini güçlendirmek amacıyla kullandılar. Hülegü Han'ın Bağdat'ı kuşattığı sırada din adamlarına zarar gelmeyeceğine dair bir güvence vermesi yahut İlhanlı hükümdarlarının mevcut şartlara göre dinî söylemlerde bulunmaları bu durumun göstergesidir.

Ganimet ve benzeri şekilde yapılan ödüllendirmeler de Moğollar tarafından bağlılığı artırmak, askerlere cesaret kazandırmak amacıyla kullanıldı. Savaşta yahut barışta gerçekleşen takdir edilesi eylemler yapan kişiler daima ödüllendirildiler. Bu insanlar makam, para veya iltifatla ödüllendirilmiş, gururları okşanmıştır. Günümüzde Pygmalion Etkisi olarak da adlandırılan bu durum Moğol hükümdarları tarafından pek çok kez kullanılmıştır.

Dublör kullanmak ise Moğolların psikolojik harp stratejileri konusundaki doruk noktası olarak görülebilir. Zaten hafızalara kazınmış olan güçlü Moğol profili, insanların desteğini kazanmak amacıyla ünlü bir Moğol hükümdarının dublöründen yararlanmak vasıtasıyla kullanılmıştır. Anadolu halkının nazarında büyük bir saygıya sahip olan Çobanoğlu Timurtaş'ın dublörü, Timurtaş'ın oğlu Şeyh Hasan'ın siyasî güç kazanmak amacıyla yararlandığı bir faktördür. Şeyh Hasan bu dublörün vasıtasıyla babasının şöhretini kendi mücadelesi için etkin bir şekilde kullanmış, insanların desteğiyle siyâsî gücünü artırmıştır.

Dehşet verici işkenceler ve cezalandırmalar ise mevcut duruma göre itaat kazanmak, suçları engellemek ve asayiş sağlamaya amacıyla kullanıldı. Örneğin; Şaman Kököçü'nün öldürülmesinde kullanılan yöntem, Moğollara karşı güçlü bir direniş gösteren Meyyâfarikîn emîri Melik Muhammed Kâmil ve Abbasî Halîfesi'nin maruz kaldığı işkenceler otoriteyi güçlendirmek, itaati sağlamak ve direniş fikrini zihinlerden silmek amacıyla kullanıldı. Fatma ve Argun Han'ın eşi Tuğçak Hatun'un maruz kaldığı işkenceler Moğol saraylarında büyü yapılmasını engellemek amacıyla kullanıldı. Elçigidey'in kaynar suya atılması, Timur'un Kuçe Melik'i cezalandırması gibi vakalar ise emre itaatsizliğin veya hükümdara karşı gerçekleştirilen art niyetli eylemleri engellemek amacıyla kullanıldı. Bu işkenceler Han'ın otoritesini güçlendirmek, itaati sağlamak, emir ve yasakların uygulanmasını kolaylaştırmak amacıyla etkili bir biçimde kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abû'l-Farac. (1950). *Abû'l-Farac Tarihi* (Cilt 2). Ömer Rıza Doğrul (çev.). Ankara: TTK.
- Acar, H. V. (2017). Geleneksel Moğol Tıbbı ve Türk Tıbbıyla Olan Bağlantıları. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 7 (1), 6-14.
- Ağaldağ, S. (2002). Moğol Devleti. *Türkler Ansiklopedisi* (C 8, 433–456). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ahmed b. Mahmud. (1977). *Selçuk-Nâme*. Erdoğan Merçil (ed.). İstanbul: Kervan Kitapçılık.
- Aka, İ. (1991). *Timur ve Devleti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Aka, İ. (2010) *Timurlular Devleti Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Aka, İ. (2008). Timurlular. *Kuruluş ve Çöküş Süreçlerinde Türk Devletleri Sempozyumu* (ss. 171-193). Mehmet Alparğu ve M. Bilal Çelik (ed.). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Aka, İ. (2005). Eski Türk Hukuku Hakkında Yasa. E. Semih Yalçın ve Şarika Gedikli (ed.). *Makaleler 1* (ss. 99-107). Ankara: Berikan.
- Aka, İ. (2005). Timur'un Ölümünden Sonraki Hâkimiyet Mücadelelerine Kısa Bir Bakış. E. Semih Yalçın – Şarika Gedikli (ed.), *Makaleler 1* (ss. 31-43). Ankara: Berikan.
- Akkuş, M. ve Bağcı, B. (2018) Hülegü Han Döneminde Anadolu'da Görev Yapan Moğol Komutanları. *USAD*, (9), 150–171.
- Akkuş Yiğit, F. (2018). Köseadağ'dan Ayn Câlût'a Türk-Moğol Hâkimiyet Mücadelesi. A. Kaya (ed.). *Türk'ün Anadolu Tarihinde Bir Dönüm Noktası 1243 Köseadağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali* (ss. 437-445). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Alan Akbıyık, H. (2002). Cengiz Han Sonrası Asyası'nda Politik Geleneğe Dair. *Türkler Ansiklopedisi*, (C 8, 470-489). İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları.
- Albayrak, S. (2019). Köseadağ Savaşı'nda Selçuklu Emirleri. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (2), 203-213.
- Alican, M. (2018). Köseadağ Bozgunu'nun Arap Kaynaklarındaki Bazı Yansımaları Üzerine. *Tarih Okulu Dergisi*, (33), 79–91.
- Alinge, C. (1967). *Moğol Kanunları*. Coşkun Üçok (çev.), Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

- Altar, H. (2016). *Eski Türk İnanışlarının Hayatımızdaki Yeri*. Bilim ve Ütopya. Erişim adresi <https://bilimveutopya.com.tr/eski-turk-inanislarinin-hayatimizdaki-izleri>
- Aknerli Grigor. (1954). *Moğol Tarihi*. Hrand D. Andreyan (çev.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Anvari, M. (2019). *Tevarîh-î Çengîz-Nâme Şeceretü'l- Etrâk*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Anonim Selçuknâme*. (2014). Halil İbrahim Gök ve Fahrettin Coşguner (çev.). Ankara: Atıf Yayınları.
- Arif, M. (2015). *Pirinç Boğa ve Atinali Perillos*. Tufeyli. Erişim adresi [Pirinç boğa ve Atinali Perillos | Tufeyli.com](http://Pirinç%20bo%C4%9Fa%20ve%20Atinali%20Perillos%20|%20Tufeyli.com)
- Arslan, İ. (2015). Büyük Moğol İmparatoru Cengiz Han'ın Din Algısı. *USAD*, 8 (38), 1011–1027.
- Arslantaş, Y. (2003). Memlûk-Moğol Mücadelesi ve Orta Doğu Tarihine Etkileri. *Belleten*, 67 (250), 781–799.
- Âşıkpaşazade. (2012). *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*. Hüseyin Nihal Atsız (çev.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Archaeologypro. (t.y.). *Roman Flagrum*. Erişim adresi <https://archaeologypro.weebly.com/roman-flagrum.html>
- Ataş, D. (2019). *Psikolojik Savaş: Propaganda ve Meşrûlaştırma Stratejileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Atanasov, G. (2014). The Portrait of Flavius Aetius (390-454) From Durostorum (Silistra) Inscribed On a Consular Diptych From Monza. *Studia Academica Sumenensia*, (1), 7-21.
- Ateş, A. *Stratejik İstihbarat ve Türk Dış Politikası'na Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Atwood, C. P. (2004). *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*. Indiana: Facts on File Inc.
- Avcı, G. (2004). *İstihbarat Teknikleri Aktörleri, Örgütleri ve Açmazları*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ayan, E. (2008). Türkiye Selçukluları Devleti'nin Yıkılış Süreci. *Kuruluş ve Çöküş Süreçlerinde Türk Devletleri Sempozyumu Bildirileri* (ss. 107-131). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Basımevi.

- Ayan, E. (2013). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Oğuz İsyanı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Aydemir, Ş. S. (2016). *Suyu Arayan Adam*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bakır, A., (2008). *Yazıcızade Ali'nin Selçuk-Name İsimli Eserinin Edisyon Kritiği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Bakırcıoğlu, R. (2012). *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Baldick, J. (2010). Hayvan ve Şaman Orta Asya'nın Antik Dinleri. Nevin Şahin (çev.), İstanbul: Hil Yayınları.
- Barthold, V.V. (1990). *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*. Hakkı Dursun Yıldız (çev.), Ankara: TTK.
- Barthold, V.V. (2004). *Orta Asya Türk Tarihi Dersleri*. Hüseyin Dağ (çev.), Ankara: Çağlar Yayınları.
- Barthold, W. (1997). *Uluğ Beg ve Zamanı*. İsmail Aka (çev.). Ankara: TTK.
- Başkumandan Simbat. (1946). *Başkumandan Simbat Vekayinamesi (951-1334)*. Hrant D. Andreasyan (çev.). İstanbul: TTK.
- Bayat, F. (2006). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bayrak, E. (2019). Şiddet Tekelinin Tarihsel Gelişimi ve Bugüne Dair Notlar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 68 (1), 57–82.
- Bayur, H. (1950). Harizmşah Alâü'd-dîn Tekiş'in Adı Hakkında. *Bellekten*, 14 (56), 589-594.
- Bilgiç, A. T. (2012). *Tarih Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Biran, M. (2018). Violence and Non-violence in the Mongol Conquest of Baghdad (1258). Robert Gleave & Istvan T. Kristo (ed.), *Violence in Islamic Thought from the Mongols to European Imperialism* (ss. 15-31). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Bon, G. L. (1997). *Kitleler Psikolojisi*. Yunus Ender (çev.), İstanbul: Hayat Yayınları.
- Boran, N. (2010). *Türk Ceza Hukuku'nda ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde İşkence Yasağı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Boyacı, Y. (2007). *Uluslararası Güç Mücadelesinde Psikolojik Savaşın Rolü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Boydak Ö. ve Gündüzalp, S. (2017). Pygmalion Etkisi ve Liderlik. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (9), 69-79.
- Boyle, J. A. (1968). Dynastic and Political History of the Il-Khans. *The Cambridge History of Iran*, 5, 303-421. Cambridge: Cambridge University Press.
- Boyle, J. (2000). *The Mongol Invasion of Eastern Persia 1220-1223*. Michigan: Bell & Howell Information and Learning Company.
- Bölükbaşı, M. (2019). *Siyasal Propaganda: 2007 ve 2011 Seçimlerinin Analizi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Büyükçınar, A. B. (2018). Gürcü-Moğol İlişkilerinin İlk Evresi 1220-1247. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 4 (6), 267-282.
- Ca'ferî. (2011). *Târîh-i Kebîr*. İsmail Aka (çev.). Ankara: TTK.
- Cahen, C. (1994). *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*. Yıldız Moran (çev.). İstanbul: E Yayınları.
- Cengiz İmparatorluğu Hakkında İlk Tarih Kayıtları: Meng Ta pei lu ve Hei Ta shi lu*. (2012). Mustafa Uyar (ed.). Ankhbayar Danuu (çev.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Cihan, C. (2002). Türkler ile Moğolların İrkî Münasebetleri. *Türkler Ansiklopedisi* (C 9, 456-470). İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları.
- Chambers, J. (1979). *The Devil's Horsemen The Mongol Invasion of Europe*. London: Morrison & Gibb Ltd.
- Curtin, J. (1908). *The Mongols in Russia*. Boston: Little Brown and Company Publishing.
- Courtil, J. C. (2014). Torture in Seneca's Philosophical Works: Between Justification and Condemnation. *Seneca Philosophus* (ss. 189-208), Berlin: De Gruyter Publishing.
- Cüveynî. (2013). *Tarih-i Cihan Güşa*. Mürsel Öztürk (çev.). Ankara: TTK.
- Çakı, C. vd. (2019). Goebbels Liderliğinde Nazi Almanyası'nda Propaganda Sineması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (4), 149-164.
- Çakmak, M. A. (2002). Moğol İstilas ve Harezmsahlar İmparatorluğu'nun Yıkılışı. *Türkler Ansiklopedisi*. (C 4, 1430-1448), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Çandarlı Şahin, A. (2017). Bir İstila Bir Dönüşüm: Moğol İstilasının Kuman / Kıpçaklara Etkisi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 5 (10), 181-190.
- Çeçen, A. (2007). *Türk Devletleri Tarihi*. Ankara: Fark Yayınları.
- Çelik, Z. (2014). *Moğol İstilası ve Türkiye Selçuklu Devleti*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Çetin, B. (2015). *Toplumsal Rıza Üretiminde Yazılı Basın Tarafından Psikolojik Savaşın Kullanım Biçimi: Arap Baharı'nda Libya Sorunu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çetin, H. (2012). İlhanlı Hâkimiyeti Altında Anadolu'da Siyasetin Temel Dinamiği: Göçebe Moğol-Türkmen Çatışması. *Turkish Studies*, 7 (4), 1203–1216.
- Çınar, O. (2019). Moğol Dünyasında Türkistan'ın Güçlü Kadınları: Töregene Hatun ve Organa Hatun. *Social Sciences Studies Journal*, 5 (4), 3924–3927.
- Çimen, A. (2007). *Tarihi Değiştiren Askerler*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Daly, K. N. (2009). *Greek and Roman Mythology A to Z*. New York: Infobase Publishing.
- Dashdondog, B. (2011). *The Mongols and the Armenians (1220-1335)*. Michael R. Drompp & Devin DeWeese (ed.). Boston: Brill Publishing.
- Dayı, Ö. (2015). Mahmud Yalavac'ın Moğol İmparatorluğundaki Faaliyetleri. *Current Research in Social Sciences*, 1 (3), 63-68.
- Demir, M. (2015). *Selçuklular Tarihi*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Demir, M. (2002). İlhanlı Devleti'nin Yıkılış Sürecindeki Siyasi Gelişmeler. *Türkler Ansiklopedisi*. (C 8, 642-663). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Demir, M. Ş. (2017). Rumlaşan Selçuklular Sahte Ricatı Unuttu: Köseadağ Savaşı (3 Temmuz 1243). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 4 (12), 229-247.
- Demir, M. - Şahin, M. (2021). Moğolların Meyyâfarikîn Kuşatması. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 381-406.
- Demirci, K. (1995). Engizisyon. *DİA*. (C 11, 238-241), İstanbul: TDV.
- Deniz, A. (2013). *Moğolların Anadolu Politikası ve İlhanlılar Devleti Tarihi*. İstanbul: Ekim Yayınları.
- Durak, N. (2014). Moğolların İtil ve Çevresindeki Faaliyetleri. *Turkish Studies*, 9 (4), 401-411.
- Durak, N. (2008). Çingizli Hatunları I: Sorgaktani Beki., *Turkish Studies*, 3 (1), 251-258.
- Devletşah. (1977). *Devletşah Tezkiresi* (Cilt 2). Necati Lugal (çev.). İstanbul: Kervan Yayıncılık.
- Dvorsky, G. (2014). *The 10 Most Gruesome Torture Techniques From Medieval Europe*. Gizmodo. Erişim adresi <https://io9.gizmodo.com/the-10-most-gruesome-torture-techniques-from-medieval-e-1626942115>

- Ekici, K. (2005). *Anadolu Selçuklu Devletinde Üç Kardeş Devri (1246 – 1266)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Emecen, F. M. (2011). *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Engin, Z. (2015). İşkence ve Türkiye: Türkiye’de İşkenceye İlişkin Hukuki Durum ve İşkencenin Cezasız Kalma Sorunu. *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 11-24.
- Eroğlu, A. H. (2004). Farklı İnancı Tehlike Olarak Algılamının Sonucu: Engizisyon Terörü. *Dinî Araştırmalar*, 7 (20), 93-100.
- Erkoç, H. İ. (2014). Anadolu’da Moğol Etkileri (13.-15.Yüzyıllar). *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, (19), 37-64.
- Erler, Ö. (2004). *Dış Politika Aracı Olarak Psikolojik Savaşın Tarihsel Evrimi ve Uygulamada Gösterdiği Farklılıklar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Esgin, M. (2013). İşkence ve Engizisyon. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (3), 39-60.
- Esgin, M. (2012). Engizisyonun Günümüze Hatırlattıkları. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 91-99.
- Eutropius. (2007). *Roma Tarihinin Özeti*. Çiğdem Menzilioğlu (çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Fields, N. (2010). *Julius Caesar Leadership– Strategy– Conflict*. Oxford: Osprey Publishing.
- Findley, C. V. (2005). *The Turks in World History*, Oxford: Oxford University Press.
- Freedman, L. (2019). *Strateji*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Freeman, P. (2009). *Iulius Caesar*. Ülke Evrim Uysal (çev.). İstanbul: Kronik Kitap Yayınları.
- Fromm, E. (2003). *Sahip Olmak Ya Da Olmak*. Aydın Arıtan (çev.). İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Gabashvili, M. (2002). İlhanlı Devleti’nin Uluslararası Ticaret Politikası ve Halefi Olan Türk Devletleri. *Türkler Ansiklopedisi* (C 8, 663-678). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Genceli Kiragos. (2018). *Moğol İstilas 1220-1265*. Fuat Hacısalihioğlu ve İlhan Aslan, (çev.). İstanbul: Post Yayınları.

- Gerrig, R. J. & Zimbardo, P. G. (2012). *Psikoloji ve Yaşam-Psikolojiye Giriş*. Gamze Sart (çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Geyikoğlu, H. (2002). Harezmsahlar ve Doğu Anadolu. *Türkler Ansiklopedisi* (C 4, 1448-1458). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Gilli-Elewy, H. (2011). *A Contemporary Account of the Mongol Conquest of Baghdad, 656/1258. Arabica*, (V 58, 353-371). Leiden: Brill Publishing.
- Göde, K. (2002). Eratnalı Devleti Tarihine Genel Bir Bakış. *Türkler Ansiklopedisi* (C 6, 1392-1427). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Gökbek, A. (2000). *Kıpçak Türkleri (Siyasî ve Dinî Tarihi)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Göksu, E. (2009). Köseadağ Savaşı (1243). *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (2), 1-14.
- Göksu, E. (2010). *Türkiye Selçuklularında Ordu*. Ankara: TTK.
- Göksu, E. (2009). Erzurum'un Sonbaharı. *Turkish Studies*, 4 (8), 1286 – 1297.
- Gömeç, S. Y. (2019). Türklerde Töz, Fal ve Yadacılığa Dair Bazı Tespitler. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, (11), 37-62.
- Gömeç, S. (1998). Şamanizm ve Eski Türk Dini. *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, (4), 38– 50.
- Gömeç, S. (2010). Terken Unvanı Hakkında. *Ankara Üniversitesi DTCF Türkoloji Dergisi*, 17 (2), 107-114.
- Grabianowski, E. (t.y.). *10 Medieval Torture Devices*. Howstuffworks. Erişim adresi <https://history.howstuffworks.com/10-medieval-torture-devices.htm#pt7>.
- Grousset, R. (1980). *Bozkır İmparatorluğu Attila/Cengiz Han/Timur*. M. Reşat Uzmen (çev.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Grousset, R. (2001). *Cihan Fatih Cengiz- Han*. İzzet Tanju (çev.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güler, N. (2018). Şebânkâreî'ye Göre İlhânlı Hükümdarlarından Hulâgû Hân, Abâka Hân ve Ahmed Hân. *Turkish Studies*, 13 (8), 65-78.
- Gülten, S. (2017). XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda Moğol Bakiyeleri: Çungarlar. *History Studies*, 9 (4). 53-61.
- Günel Öden, Z. (2002). Karamanoğulları Beyliği. *Türkler Ansiklopedisi* (C 6, 1320 – 1332). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Güngör, H. (2010). Şamanizm. *DİA* (C 38, 325-328). İstanbul: TDV.
- Gül, Z. (2015). Stratejik İstihbarat ve Genel Yanılgılar. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, (4), 111-132.

- Güzel, F. (2015). Moğol İstilasında Halife Nâsır li-Dinillâh'ın Rolü, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 142-158.
- Hamdullâh Müstevfî-i Kazvînî. (2015). *Târîh-i Güzîde (Zikr-i Pâdişâhân-i Selçukiyân)*. Erkan Göksu (ed.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Hartmann, A. (2006). Nasır-Lidinillah. *DİA* (C 32, 99-402). İstanbul: TDV.
- Hasan-ı Rumlu. (2006). *Ahsenü't-tevârih*. Mürsel Öztürk (çev.). Ankara: TTK.
- Haw, S. G. (2013). The Deaths of Two Khaghans: a Comparison of Events in 1242 and 1260. *Bulletin of SOAS*, 76 (3), 361-371. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heide, E. (2014). *The Early Viking Ship Types*. Bergen: Sjøfartshistorisk Arbok.
- Hizmetli, M. (2017). Moğol İstilasına Karşısında Abbasi Halifelerinin İslam Birliği Siyaseti. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (2), 353-359.
- Hizmetli, S. (2002). Çağatay Devleti. *Türkler Ansiklopedisi* (C 8, 605-611). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Howorth, H. H. (1880). *History of the Mongols*. Longmans. London: Green and Co Publishing.
- Huzeyfe, E., İlhan, M. (2010). Meyyâfarikîn'de Kahramanlık ve Fedakarlık. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 29 (47), 2010, 227 – 242.
- Irwin, R. (2005). İslami Dünya Sisteminin Doğuşu: 1000-1500. *Cambridge Resimli İslam Ülkeleri Tarihi* (67-101). Francis Robinson (ed.). Zülal Kılıç (çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- İşık, Ö. (2015). *Cengiz Han Döneminden Timurlu Devletinin Yıkılışına Kadar Ermeni-Moğol İlişkileri (1220-1447)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- İbn Bibi. (1996). *El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie* (Cilt 1). Mürsel Öztürk (çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İbn Haldun. (2013). *Mukaddime*. Arslan Tekin (çev.). İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları.
- İbn Haldun. (1996). *Mukaddime*. Zakir Kadiri Ugan (çev.). İstanbul: MEB Yayınları.
- İbni Tagrıberdi. (2013). *En-Nüzûmu'z-Zâhire (Parlayan Yıldızlar)*. Ahsen Batur (çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- İbnü'l-Esir. (1987). *El-Kâmil Fi't-Târîh* (Cilt 12). Ahmet Ağırakça ve Abdülkerim Özeydin (çev.). İstanbul: Türkiyat Matbaacılık.
- İnce, F. (2019). Karamanoğulları'nın Türkiye Selçuklu Devleti Üzerindeki Etkileri. *Turkish Studies*, 14 (3), 565 – 575.

- Jean De Joinville. (2002). *Bir Haçlının Hatıraları*. Cüneyt Kanat (çev.). Ankara: Vadi Yayınları.
- Johann de Plano Carpini. (2000). *Moğol Tarihi ve Seyahatname*. Ergin Ayan (çev.). Trabzon: Derya Kitabevi.
- Kafalı, M. (2002). Altın-Orda Hanlığı. *Türkler Ansiklopedisi* (C 8, 678-705). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kafalı, M. (1992). Batu Han. *DİA* (C 5, 208-210). İstanbul: TDV.
- Kafalı, M. (1993). Cengiz Han. *DİA* (C 7, 367-369). İstanbul: TDV.
- Kafalı, M. (2002). Çağatay Hanlığı. *Türkler Ansiklopedisi* (C 8, 586-605). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1972). *Selçuklu Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kafesoğlu, İ. (1987). *Türk Bozkır Kültürü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Kallek, C. (1993). Casus. *DİA* (C 7, 163-166). İstanbul: TDV.
- Kamalov, İ. (2003). *Moğolların Kafkasya Politikası*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Kanat, C. (2001). Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 16 (1) 31–45.
- Kanat, C. (2000). Gazan Han Zamanında Memlûk Devletine İltica Eden Uyratlar. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 15 (1), 105 – 120.
- Kanat, C. (2017). *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Kapar, M. A. ve Koçak, F. (2019). Anadolu’da Bir İstiklal Ateşi: Karamanoğulları Beyliği – Moğol Mücadeleleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (65), 245 -264.
- Karagöz, B. (2011). Likantropi: İnsanlık Tarihi Kadar Eski Bir Fenomen. *PİVOLKA Dergisi*, (20), 14-15.
- Karakoç, E. (2016). Antik Roma’daki Ölüm Cezaları. *Akademik Bakış Dergisi*, (54), 506-516.
- Kaymaz, N. (2009). *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü’l-dîn Keyhüsrev ve Devri*. Ankara: TTK.
- Keegen, J. (1995). *Savaş Sanatı Tarihi*. Füsün Doruker (çev.). İstanbul: Gençlik Yayınları.
- Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî. (2000). *Müsâmeretü’l- Ahbâr*. Mürsel Öztürk (çev.). Ankara: TTK.

- Kılıç, G. (2020). *Ögeday Kaan Devri Moğol İmparatorluğu'nda İdari ve Mali Reformlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kırpelit, S. (2010). *Psikolojik İstihbarat ve Harekât: Türkiye Örneğinde Oluşum ve Gelişimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Koca, S. (2010). Türkiye Selçuklu Tarihine Damgasını Vuran Menfur Bir Cinayet: Sultan I. Alâeddîn Keykubâd'ın Zehirlenmesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (27), 347-369.
- Kofoğlu, S. (1995). Eşrefoğulları. *DİA* (C 11, 484-485). İstanbul: TDV.
- Koprman, K. Y. (2002). Mısır Memlûkleri (1250-1517). *Türkler Ansiklopedisi* (C 5, 166-217). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Korykoslu Hayton. (2015). *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*. Altay Tayfun Özcan (çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Kök, B. (2003). Bedreddin Lü'lü. *DİA* (C 27, 257). Ankara: TDV.
- Köksal, M. (2019). *Ravzatü's-Safâ ve Habîbü's-Siyer'de Moğollar Kısımının Tercümesi (1155-1259)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Köprülü, F. (1991). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara: TTK.
- Kurat, A. N. (1987). *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: TTK.
- Kuşçu, A. D. (2002). İlhanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Memlûklerle İlk Teması. *Türkler Ansiklopedisi* (C 8 619-642). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Lamb, H. (1965). *Genghis Khan The Conqueror*. England: Batma Books Publishing.
- Lamb, H. (2012). *Timur'un Liderlik Sırları*. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Leisi, M. (2018). *Câmi'ü't-Tevârîh-î Hasanî Adlı Farsça Eserin Moğollar ile İlgili Kısımının Tahlil-Tenkid ve Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Lewis, B. (2006). *Ortadoğu*. Selen Y. Kölay (çev.). Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Mandal, D. (2017). *Potsdam Giants—the Prussian infantry regiment that exclusively inducted 'very tall' male candidates*. Realm of History. Erişim adresi <https://www.realmofhistory.com/2017/08/10/potsdam-giants-prussian-regiment-tall-men/>

- Mandaloğlu, M. (2011). Türk Kùltür Çevresinde Şamanizm ve Şamanlık Meselesi. *Tùrkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (3), 111-122.
- Marco Polo. (1979). *Marco Polo Seyahatnamesi* (Cilt 1-2). Filiz Dokuman (çev.). İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Marozzi, J. (2006). *Timurlenk İslam'ın Kılıcı Cihan Fatihi*. Hülya Kocaoluk (çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- M. Baron C. D'ohsson. (2006). *Moğol Tarihi*. Ekrem Kalan ve Qiyas Őükürov (çev.). İstanbul: IQ Kùltür Sanat Yayıncılık.
- MEB (1978). Cengiz Han. *İslâm Ansiklopedisi* (C 3, 91-100). İstanbul: MEB.
- Medievalwarfare. (t.y.). *Medieval Torture*. Erişim adresi <http://www.medievalwarfare.info/torture.htm>
- Merçil, E. (2002). Türkiye Selçukluları. *Tùrkler Ansiklopedisi* (C 6, 863-907). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Merçil, E. (2011). *Müslüman – Türk Devletleri Tarihi*. Ankara: TTK.
- Minhâc-ı Sirâc el-Cûzcânî. (2016). *Tabakât-ı Nâsirî Moğol İstilasına Dair Kayıtlar*. Mustafa Uyar (çev.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Minhâc-ı Sirâc el-Cûzcanî. (2011). *Tabakât-ı Nâsirî Selçuklular*. Erkan Göksu (çev.). Tokat: Taşhan Yayınları.
- Miyamoto Musashi. (1993). *Beş Çember Kitabı*. Sibel Özbudun (çev.). İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Moğolların Gizli Tarihi*. (2019). Ahmet Temir (çev.). Ankara: TTK.
- Müverrih Vardan. (1937). *Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)*. Hrant D. Andreasyan (çev.). *Tarih Semineri Dergisi*, (1-2), 153-244. İstanbul: Milli Mecmua Basımevi.
- Nesevî. (1934). *Sîretü's-Sultân Celâlidîn Mengübertî*. Necip Asım (çev.). İstanbul: Devlet Matbaası.
- Nicolle, D. (1990). *The Mongol Warlords Genghis Khan – Kublai Khan – Hülegü – Tamerlane*. Poole: Firebird Books.
- Niğdeli Kadı Ahmed. (2015). *El-Veledü's-Şefik Ve'l-Hâfidü'l-Halik* (Cilt 1). Ali Ertuğrul (çev.). Ankara: TTK.
- Nizamüddin Şâmî. (1987). *Zafernâme*. Necati Lugal (çev.). Ankara: TTK.

Onuk, E. (2019). *Duvar Resimlerinde Propaganda; Meksika Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Oxford Learner's Dictionaries. (2021). *Intelligence*. Erişim adresi <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/intelligence?q=intelligence>

Oxford Learner's Dictionaries. (2021). *Propaganda*. Erişim adresi <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/propaganda?q=propaganda>

Ögel, B. (1982). *Türklerde Devlet Anlayışı (13.Yüzyıl Sonlarına Kadar)*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Ögel, B. (2010). *Türk Mitolojisi (Cilt 1)* Ankara: TTK.

Öncel, S. M. (2019). *Moğollarda Kadın*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Ötemiş Hacı. (2020). *Cengiznâme*. Tuncer Gülensoy (çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Özaydın, A. (2002). Harezşahlar Devleti. *Türkler Ansiklopedisi (C 4, 1400-1421)*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Özaydın, A. (2005). Muhammed b. Tekiş. *DİA (C 30, 581-583)*. İstanbul: TDV Yayınları.

Özaydın, A. (1993). Casus. *DİA (C 7, 166-169)*. İstanbul: TDV.

Özcan, A. T. (2013). Chronica Maiora'da Moğol İmajı. *Tarih İncelemeleri Dergisi, 27 (2), 427-458*.

Özcan, A. T. (2010). *Moğol – Rus İlişkileri (1223-1241)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Özcan, A. T. (2013). Moğol Tarihine İlişkin Latince Kaynaklarda Uygurlar. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (34), 147-163*.

Özcan, A. T. (2020). *Moğollar Avrupa'da*. İstanbul: Kronik Yayınları.

Özdağ, Ü. (2014). *İstihbarat Teorisi*. Ankara: Kripto Yayınları.

Özdemir, A. (2002). Cengiz İstilasası. *Türkler Ansiklopedisi (C 8, 520-548)*. İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları.

Özdemir, A. (2002). Moğol İstilasının Sebepleri. *Türkler Ansiklopedisi (C 8, 489-520)*. İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları.

Özdemir, A. (2010). Osmanlı Devleti'nin Kuruluş ve Yükseliş Dönemi'nde Anadolu'da Moğol Algısı. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30 (30), 21-35.

Özdemir, H. (2012). *Atatürk'ün Harp Kavramına Bakışı*. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.

Özgüdenli, O. G. (2007). Ögedey Han. *DİA* (C 34, 21-22). İstanbul: TDV Yayınları.

Özgüdenli, O. G. (2009). *Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Paydaş, K. (2004). Moğol İstilasından Sonra Urfa ve Harran'a Yerleşen Harezmliler. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (150), 155– 165.

Peers, C. (2015). *Genghis Khan and the Mongol War Machine*. Yorkshire: Pen and Sword Military Publishing.

Radloff, W. (2012). *Türklük ve Şamanlık*. Ö. Andaç Uğurlu (ed.). Ahmet Temir (çev.). İstanbul: Örgün Yayınevi.

Rashiduddin Fazlullah. (1999). *Jami'ut-Tawarikh II*. W.M. Thackston (çev.). Harvard: Harvard University Publishing.

Reşidüddin Fazlullah. (2013). *Câmiu't-tevârih (İlhanlılar Kısmı)*. İsmail Aka vd. (çev.). Ankara: TTK.

Roberts, J. M. (2019). *Dünya Tarihi I*. İdem Erman (çev.) İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Roman, L. & Roman, M. (2010). *Encyclopedia of Greek and Roman Mythology*. New York: Infobase Publishing.

Roux, J.P. (2008). *Babur-Büyük Moğolların Tarihi*. Lale Arslan Özcan (çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Roux, J.P. (2020). *Moğol İmparatorluğu Tarihi*. Aykut Kazancıgil ve Ayşe Bereket (çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Roux, J.P. (2015). *Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*. Aykut Kazancıgil ve Lale Arslan Özcan (çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Roux, J.P. (1994). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. Aykut Kazancıgil (çev.). İstanbul: İşaret Yayınları.

Sav, H. (1999). *1240-1256 Yılları Arasında Anadolu Selçuklu-Moğol İlişkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Schamiloglu, U. (2002). Altın Ordu. *Türkler Ansiklopedisi* (C 8, 705-733). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Scott, G. R. (2001). *İşkencenin Tarihi*. Hamide Koyukan (çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Serdar, M. ve Hanar, M. (2018). Moğol Hâkimiyeti Sırasında Ermenek ve Çevresinde Yaşanan Siyasî ve Sosyal Gelişmeler (1277-1292). H. Muşmal (ed.). *Ermenek Araştırmaları I (237-251)*. Konya: Palet Yayınları.

Serdar, M. ve Hanar, M. (2018). Köseadağ Savaşı'nın Anadolu'nun Demografik Yapısına Etkisi. A. Kaya (ed.). *Türk'ün Anadolu Tarihinde Bir Dönüm Noktası 1243 Köseadağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali (439-363)*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

Seren, M. (2016). *Stratejik İstihbaratın Güvenlik Stratejileri ve Politikaları Açısından Yeri ve Önemi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Sevim, A. ve Merçil, E. (1995). *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*. Ankara: TTK.

Solak, K. (2014). Moğol Sülemiş ve Timurtaş İsyanları Karşısında Anadolu'da Türkmenlerin Tutumu. *Cappadocia*, (3), 61-74.

Spuler, B. (2011). *İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350*. Cemal Köprülü (çev.). Ankara: TTK.

Sun Tzu. (2020). *Savaş Sanatı*. Murat Demirekin (çev.). İstanbul: Toptan Kitap Yayınları.

Sun Tzu. (2008). *Savaş Sanatı*. Adil Demir (çev.). İstanbul: Kastaş Yayınları.

Sümer, F. (1991) Argun. *DİA (C 3, 355-357)*. İstanbul: TDV.

Sümer, F. (1969). Anadolu'da Moğollar. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, (1), 1-147.

Şahin, H. (2015). Câmîu't-Tevârîh'e Göre Gâzân Han'ın Müslümanlığı ve Bunun İlhanlı Toplumuna Yansımaları. *Bilig*, (73), 207-230.

Şahin, K. (2019). Cend Şehri ve Moğol Hâkimiyeti. *Anasay Dergisi*, (8), 43-72.

Şahin, M. (2016). Bir Yeniden Diriliş Öyküsü: Parvan Savaşı. *Turkish Studies*, 11, 115-130.

Şahin, M. (2016). Mavu-Balig-Yok Edilen Bir Şehrin Öyküsü. *Şehir ve Çocuk I*, 57-67. Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.

Şahin, M. (2013). *Orta Çağda Herat Bölgesi (Gaznelilerin Kuruluşundan Timurluların Yıkılışına Kadar) (961 – 1507)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.

Şahin, M. (2018). Ögedey Kağan'ın Herât Emîri Uygur Türk'ü Harlığı. *Bilig*, (84), s. 23-43.

Şahin, M. (2017). *Serbedârîler Darağacının Gölgesinde Kurulan Bir Devlet*. İstanbul: İdeal Kültür & Yayıncılık

Şapolyo, E. B. (1972). *Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*. Ankara: Güven Matbaası.

Şerefüddin Ali Yezdî. (2019). *Emîr Timur (Zafernâme)*. Ahsen Batur (çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.

Taneri, A. (1977). *Celâlü'd-dîn Hârizmşâh ve Zamanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Tarhan, N. (2016). *Psikolojik Savaş-Gri Propaganda*, İstanbul: Timaş Yayınları.

TDK, (1998). *Türkçe Sözlük I*. Ankara: TTK.

TDK, (1998). *Türkçe Sözlük II*. Ankara: TTK.

Tekin, O. (2011). *Helen ve Roma Tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Tekinoğlu, H. (2012). *Cengiz Han'ın Liderlik Sırları*. İstanbul: Kumsaati Yayınları.

Temir, A. (2002). Moğol (veya Türk-Moğol) Hanlığı. *Türkler Ansiklopedisi* (C 8, 416-433). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

The American Heritage Dictionary of English Language. (2021). *Strategy*. Erişim adresi <https://ahdictionary.com/word/search.html?q=strategy/>

The American Heritage Dictionary. (2021). *Intelligence*. Erişim adresi <https://www.ahdictionary.com/word/search.html?q=intelligence&submit.x=47&submit.y=15>

Tiesenhausen, W. D. (1941). *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*. İsmail Hakkı İzmirli (çev.). İstanbul: Maarif Matbaası.

Togan, İ. (2002). Çinggis Han ve Moğollar. *Türkler Ansiklopedisi* (C 8, 377-416). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Togan, A. Z. V. (1941). *Moğollar, Çingiz ve Türkler*. İstanbul: Bozkurt Yayınları.

Togan, A. Z. V. (1981). *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş* (Cilt 1). İstanbul: Enderun Kitabevi.

Tokuş, Ömer, “Moğol Hâkimiyetinde Anadolu ve Anadolu’da Moğol Noyanlarının İsyancıları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, C.117, S.230, 2017, s. 177 – 208.

Toparlı, Recep, “Kıpçak Dili ve Edebiyatı”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 1557-1576.

Tural, M. (2017). Hülegü Han’ın Bağdat’ı İstilas ve Tahribe Teşvik Meselesi. *Tarih Okulu Dergisi*, (30), 21–50.

Turan, O. (1948). Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri, *Belleten*, 12 (45), 17-170. Ankara: TTK

Turan, O. (1945). Eski Türklerde Okun Hususî Bir Sembol Olarak Kullanılması. *Belleten*, 9 (34), 305–319. Ankara: TTK.

Turan, O. (1993). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Turnbull, S. (2003). *Genghis Khan & the Mongol Conquests 1190–1400*. Oxford: Osprey Publishing.

Tuysuz, Ş. C. (2004). *İlhanlılar Tarihinde Çobanoğulları (Sulduslar)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Uğur, A. (2013). *İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı, Aşağılayıcı Muamele veya Cezaların Etkili Biçimde Soruşturulması ve Belgelendirilmesine Dair İstanbul Protokolü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Usmanov, M. A. (2002). Coçi Ulusunun Etnik Tarihinin Erken Gelişmesindeki Özellikleri Hakkında. *Türkler Ansiklopedisi* (C 8, 733-742). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Usta, A. (2002). Moğol İstilas Dönemine Kadar Kıpçaklar ve Harezmsahlar Devleti. *Türkler Ansiklopedisi* (C 4, 1421-1430). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Uyar, M. (2011). Orta Çağ Moğol Saraylarında Cadı Avı. *Toplumsal Tarih Dergisi*, (215), 60 – 64. İstanbul: GM.

Uyar, M. (2020). *İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Askerî Teşkilatı (Ortaçağ Moğol Ordularında Gelenek ve Dönüşüm)*. Ankara: TTK.

Uyar, M. (2017). Vahşi Hayvanlar Üzerinde Savaş Pratiği: Ortaçağ Moğol Ordularının Sürek Avları. M. Ş. Yüksel (ed.). *Timurlu Tarihine Adanmış Bir Ömür 75. Doğum Yılında Prof. Dr. İsmail Aka'ya Armağan* (77–83). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1969). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*. Ankara: TTK.

Uzunçarşılı, İ. H. (1999). *Büyük Osmanlı Tarihi* (Cilt 1). Ankara: TTK.

Uzunçarşılı, İ. H. (1967). Emîr Çoban Soldoz ve Demirtaş. *Bellekten*, 31 (124), 601-646. Ankara: TTK.

Ülgen, P. (2017). *Ortaçağ Avrupa'sının Ölümle Dansı*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Wikipedi. (2020). *Pirinç Boğa*. Wikipedi. Erişim adresi
https://tr.wikipedia.org/wiki/Pirin%C3%A7_bo%C4%9Fa

Wikipedi. (2021). *Amanita Muscaria*. Erişim adresi
https://en.wikipedia.org/wiki/Amanita_muscaria/

Wikipedi. (2021). *Sinek Mantarı*. Erişim adresi
https://tr.wikipedia.org/wiki/Sinek_mantar%C4%B1/

Wikipedi. (2021). *Stamford Köprüsü Muharebesi*. Erişim adresi
https://tr.wikipedia.org/wiki/Stamford_K%C3%B6pr%C3%BCs%C3%BC_Muharebesi/

Wikipedi. (2021). *Vercingetorix*. Erişim adresi
<https://tr.wikipedia.org/wiki/Vercingetorix>

Vernadsky, G. (2019). *Moğollar ve Ruslar*. Eşref Bengi Özbilen (çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.

Wheelis, M. (2002). Biological Warfare at the 1346 Siege of Caffa. *Emerging Infectious Diseases*, 8 (9), 971-975.

Wilhelm Von Rubruk. (2001). *Moğolların Büyük Hanına Seyahat*. Ergin Ayan (çev.). İstanbul: Ay Işığı Kitabevi.

Yağlı, A. R. (2016). *Timur Tüzükatı Bozkırın Töresi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Yakubovskiy, A. Y. (1992). *Altın Ordu ve Çöküşü*. Hasan Eren (çev.), Ankara: TTK.

Yayla, M. (2010). *Devlet Sırlarına Karşı Suçlar ve Casusluk*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yinanç, M. H. (1944). *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Yolsever, U. (2019). *Altın Orda Devleti'nin Dış Politikası: Batu Han Dönemi (1242 – 1255)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Yuvalı, A. (1998). Hülegü. *DİA* (C 18, 473-475). İstanbul: TDV.

Yuvalı, A. (2002). İlhanlılar. *Türkler Ansiklopedisi* (C 8, 611-619). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Yuvalı, A. (2019). *İlhanlı Tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Yücedağ, N. (2015). *Emîr Timur'un Savaş Stratejileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.

Zengin, M. (2008). *Türkler Tarafından Fethinden Moğol İstilâsına Kadar Malatya*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

EKLER

EK 1. Romalıların işkence yapmak amacıyla kullandıkları Flagellum veya Flagrum olarak isimlendirilen kırbaç. Aletin elle tutulan kısmı ağaçtan, ipleri ise deriden yapılmıştır. İplerin üzerinde suçlunun daha fazla acı çekmesi için demir bilyeler bulunmaktadır.

Erişim adresi <https://www.indyprops.com/pp-flagrum.htm>

EK 2. Diz Kırıcı olarak isimlendirilen işkence aleti.

Erişim adresi <https://allthatsinteresting.com/medieval-torture-devices>

EK 3. Demir Bakire olarak isimlendirilen işkence aleti. Suçlu işkence aletinin içine yerleştirilir ve kapaklar üzerinde bulunan çivilerin vücuduna batması yoluyla işkenceye maruz kalırdı.

Erişim adresi <https://kriii.com/medieval-torture-techniques/>

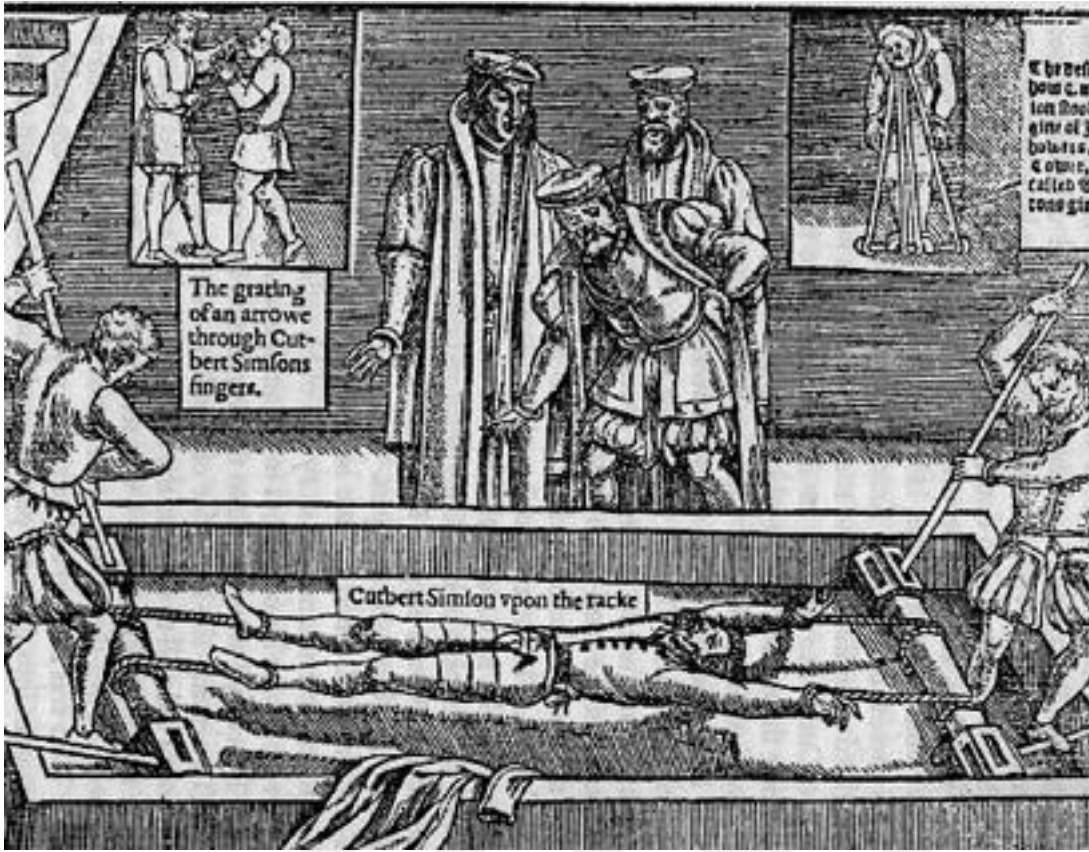

EK 4. Orta Çağ'da yaygın olarak kullanılan İşkence Tezgâhı adlı aletin görseli. Suçlu tezgâhın üzerine yatırıldıktan sonra bağlanır, kollarından ve bacaklarından çekilmek suretiyle işkenceye maruz kalırdı.

Erişim adresi

https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_methods_of_torture#/media/File:A_Torture_Rack.jpg

EK 5. İşkence tezgâhının kullanımını gösteren bir görsel.

Erişim adresi

<https://pasttenseblog.wordpress.com/2017/03/28/today-in-londons-multi-faith-history-cuthbert-simpson-burned-at-smithfield-1558/>

EK 6. İşkence tezgâhına ait bir görsel.

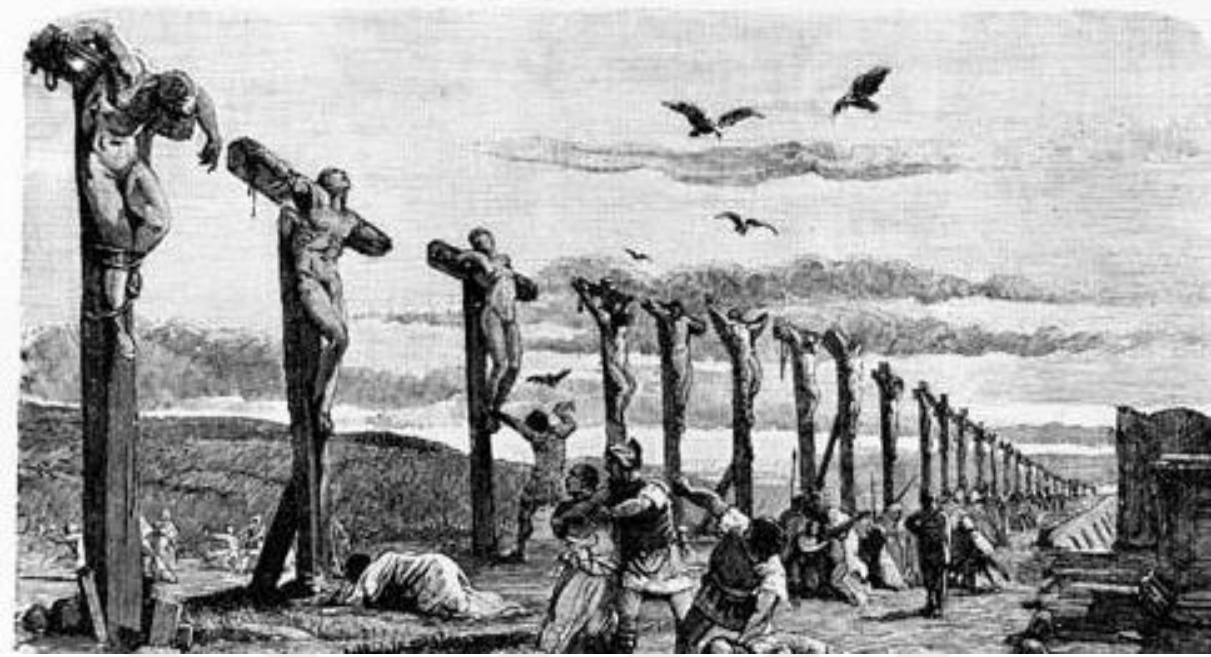
Erişim adresi

<http://www.lanark.siteiscentral.com/timeline/1500-1699/birth-of-william-lithgow>

EK 7. Poena Cullei olarak isimlendirilmiş olan işkencenin uygulanışını gözler önüne seren bir görsel. Romalılar tarafından kullanılan bu işkence tekniği; kişinin başta yılan olmak üzere hayvanlarla birlikte çuvala konulduktan sonra suya atılması şeklindedir. Suçluya korku ve acı dolu bir ölüm yaşatmak amacıyla kullanılırdı.

Erişim adresi <https://www.listerious.com/poena-cullei/>

EK 8. Çarmıha gerilmiş insanları tasvir eden görsel. Çarmıha germe işkencesi Antik Çağ ve Orta Çağ'da en çok kullanılan işkence tekniklerinden biridir.

Erişim adresi <https://hopelutheranchapel.org/dailydevotion-pick-up-your-cross-follow-jesus/>

EK 9. İkiye bölme işkencesi.

Erişim adresi <https://allthatsinteresting.com/medieval-torture-devices>

EK 10. Cengiz Han'ın hayatını konu alan 2008 yılı yapımı Mongol filminde yer alan Bukağı (Tomruğa vurmak) işkencesi.

EK 11. Moğol İmparatorluğu haritası.

Erişim adresi

<https://www.hepgun.com/tarih/mogol-impatorlugunun-parcalanmasiyla-kurulan-devletler/>

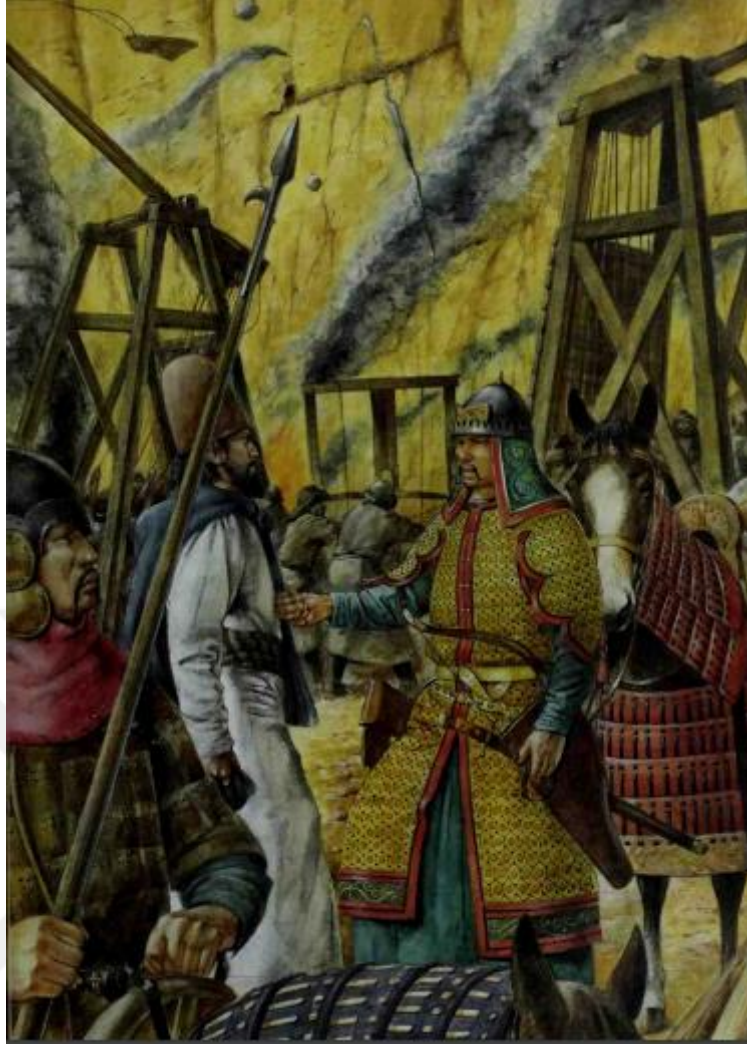
EK 12. Cengiz Han'ın görseli (Nicolle, 1990: 8).

EK 13. Moğolların sosyal hayatlarını tasvir eden bir görsel (Nicolle, 1990: 73).

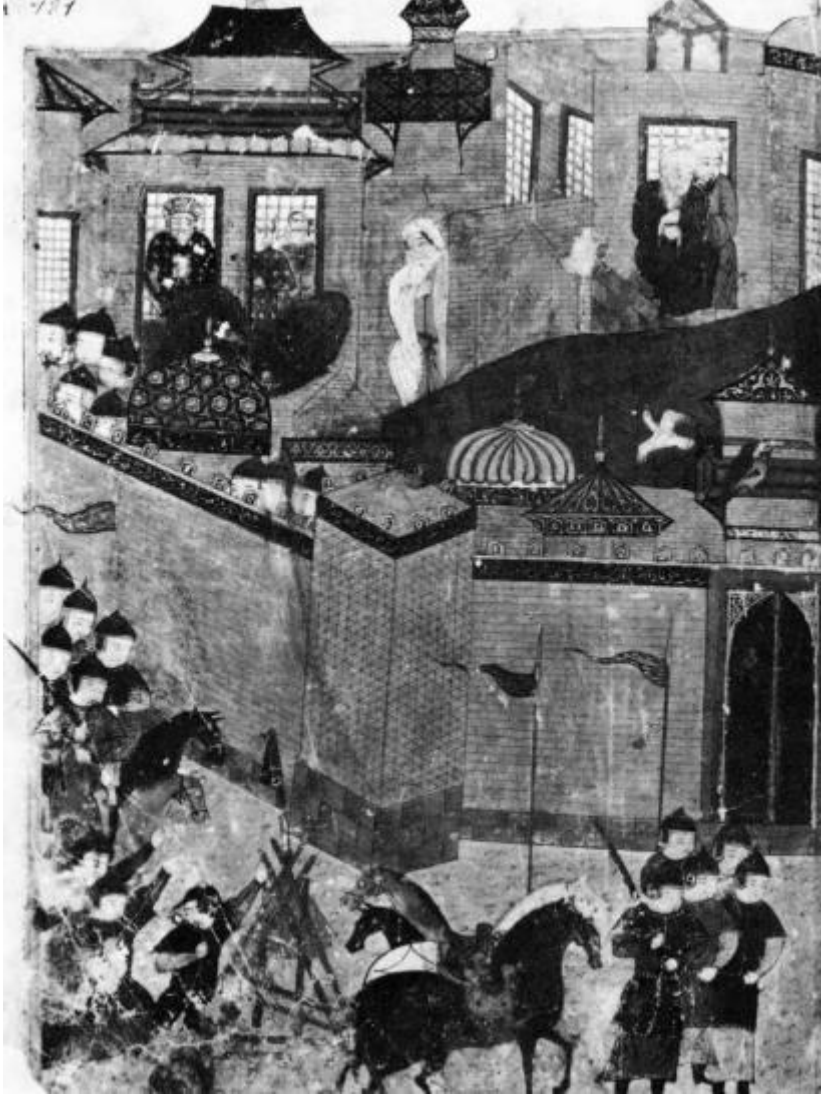
EK 14. Silahlarını kuşanmış olan Moğol askerleri (Nicolle, 1990: 92).

EK 15. Kuşatma yapan Moğollar (Nicolle, 1990: 125).

EK 16. Hülegü Han ve Abbasî Halifesi Mustasım (Nicolle, 1990: 126).

EK 17. Moğolların Bağdat Kuşatması (Chambers, 1979: 209).

EK 18. Fil üzerindeki Kubilay Han (Turnbull, 2003: 89).

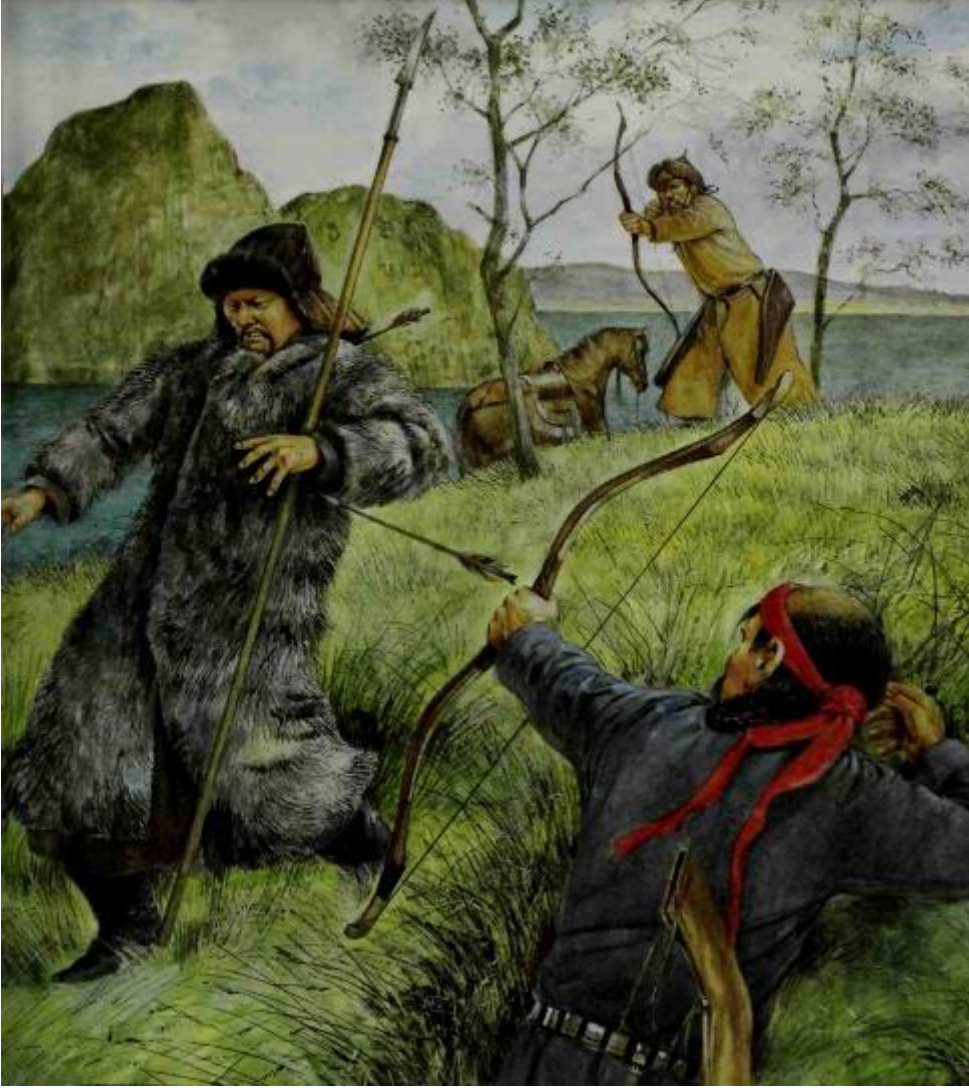

EK 19. Moğol okçusu (Chambers, 1979: 207).

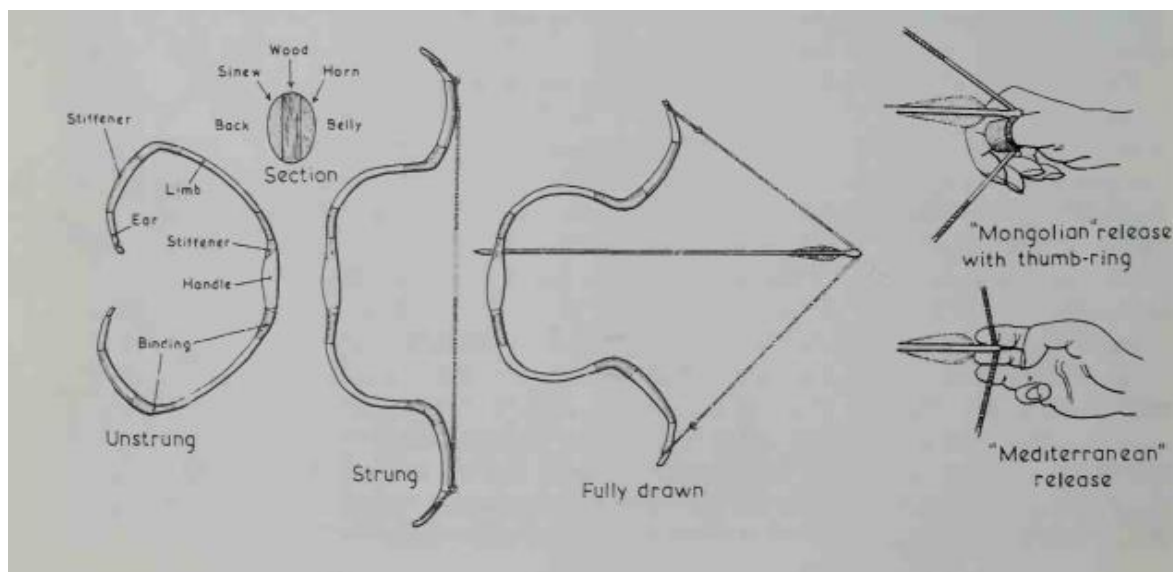

EK 20. Silah arkadaşımı tedavi eden Moğol askeri (Nicolle, 1990: 39).

EK 21. Okçuluğuyla ünlü Moğol askerleri (Nicolle, 1990: 12).

EK 22. Moğol yayı (Nicolle, 1990: 12).

EK 23. Moğolların ele geçirdikten sonra büyük tahribat yapmış olduğu Otrar şehrinden günümüze kalanlar.

Erişim Adresi

<https://tarihvakti.com/otrar-faciasi/>

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Ozan Köklüner

Doğum Yeri:

Doğum Tarihi:

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi: Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Yüksek Lisans Öğrenimi: Amasya Üniversitesi

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

İLETİŞİM

E-posta Adresi: